

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 19

Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 5 від 21.12.2021 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 23097-12927P,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Лосєва І.В., Четайкіна В.В. ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ КОНОТАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ПОЛЕМИЦІ.....	7
Рулюріук К.М. ON THE ISSUE OF THE CHALLENGES OF TRANSLATING BUSINESS DISCOURSE (EXTRALINGUISTIC ASPECTS).....	10
Підлужна І.А. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ.....	15
Пономаренко О.В. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК АНГЛОМОВНИХ АБРЕВІАЦІЙ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	20
Савка А.А., Карамішева І.Д. ДОМІНАНТНІ КОНЦЕПТИ В РОМАНІ ДЖОДЖО МОЙЄС «КОРАБЕЛЬ НАРЕЧЕНИХ».....	24
Станко Д.В. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКУ.....	30
Томчаковська Ю.О. АНГЛОМОВНА АСТРОЛОГІЯ ЯК РІЗНОВИД ОКУЛЬТНОГО ДИСКУРСУ.....	34
Тхоровська С.В. СТРАТЕГІЯ ЕВФЕМІЗАЦІЇ В ІДЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ РЕДАКЦІЙНОЇ СТАТТІ (НА МАТЕРІАЛІ <i>THE NEW YORK TIMES</i> ТА <i>THE WASHINGTON POST</i>).....	38
Ущатовська І.В., Зубкова Ю.В. БРЕНД-СТОРИТЕЛІНГ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТИПІВ ІСТОРІЙ БРЕНДУ.....	42
Чолос І.І., Гвоздяк О.М., Синьо В.В., Вереш М.Т. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ НЕВІДОКРЕМЛЮВАНИХ ПРЕФІКСІВ СЕРЕДНЬОБАВАРСЬКОЇ ГОВІРКИ ЗАКАРПАТТЯ.....	47
Шаранова Ю.В., Бесклетна О.О. ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	54
Шеремета К.Б. ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРІОДИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США.....	59

РОЗДІЛ 2

РОМАНСЬКІ МОВИ

Кіркоська І.С. ЗОНИ ПЕРЕТИНУ ТА РОЗБІЖНОСТІ ОКРЕМИХ ПОНЯТТЄВИХ ЗНАЧЕНЬ КАТЕГОРІЇ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	66
Куликова В.Г., Тріус А.С. МОВЛЕННЄВІ НОВАЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	70

РОЗДІЛ 3

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ,
АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Кравченко О.О. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ ЦЗЯН ЦЗЕМІНЯ В КИТАЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕМАХ.....	75
--	----

РОЗДІЛ 4

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Голубенко Н.І. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ У КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ.....	82
Гумений В.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВПЛИВУ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ОПОВІДАЧА НА РЕЦИПІЄНТА ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Г. ГЕССЕ «ГРА В БІСЕР» ТА «СТЕПОВИЙ ВОВК»).....	86
Debelo A.S., Ivashkevych L.S. ANALYZING CROWDSOURCING MODEL IN TRANSLATION (SUBJECT: TED TRANSLATION).....	91
Ємець Н.О. ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?.....	95
Kobyakova I.K., Kovalenko A.Ya. LANGUAGE AND THE COVID-19 PANDEMIC: TRANSLATION OF ENGLISH CORONAVIRUS-RELATED NEOLOGISMS INTO UKRAINIAN.....	100
Крайняк Л.К., Дуда О.І., Рибіна Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФІНАНСОВИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ГАЛУЗЕВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	105

Лисенко Н.О., Дорошина Л.Ф. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ-МЕТАФОР НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	110
Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	116
Подоляк У.С., Зубрицький Р.Я. ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НА ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ.....	120
Скрипник М.І., Костенко В.Г. АБРЕВІАЦІЯ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ФАХОВИХ СТАТЕЙ ЗІ СТОМАТОЛОГІЇ В ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ.....	125
Федоренко С.В., Цепкало О.В., Мальцева І.В. ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНОЇ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ВІЙСЬКОВОЇ ГАЛУЗІ.....	131

РОЗДІЛ 5

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Слабик М.С. МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ ТА УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФУТБОЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ.....	136
--	-----

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Боримська О.І. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ TED-TALKS).....	143
Романюк Л.В., Кондратюк М.В. КОНЦЕПТ <i>КАПІТАЛ</i> У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	148

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Долга Н.М. ОБРАЗ ДИТИНИ В АНТИЧНІЙ І СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ.....	154
Перейма К.Б. СПЕЦИФІКА ОБРАЗНО-ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У КАЗКАХ Е. НЕСБІТ.....	159

РОЗДІЛ 8

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Бабенко-Жирнова М.В., Нечаюк Л.Г. ТИПИ ФІЛОСОФСЬКИХ МЕТАФОР У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (XX–XXI СТ.).....	164
Вегеш А.І. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РЕТРОРОМАНАХ ПРО ЛЬВІВ АНДРІЯ КОКОТЮХИ.....	168
Гудима А.О. МОТИВ РЕКРУТЧИНИ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА.....	176
Перевертень Н.С. ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИМ КОНТЕКСТОМ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.).....	181

РОЗДІЛ 9

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Білянїна Т.С., Ліпіна В.І. «ДОНЬКА ШІДЗУКО» КЬОКО МОРІ ЯК ЕГО-РОМАН.....	186
---	-----

РОЗДІЛ 10

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Шикиринська О.Б. ТИПОЛОГІЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНИХ ОБРАЗІВ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	192
--	-----

РОЗДІЛ 11

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Павлова А.К. ЛЮБОВ ЯК ВИМІР УСЕСВІТУ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ БАЛАДІ: ОСЯГНЕННЯ АМБІВАЛЕНТНОСТІ.....	199
---	-----

CONTENTS
SECTION 1**GERMANIC LANGUAGES**

Losieva I.V., Chetaikina V.V. EMOTIONALLY EXPRESSIVE CONNOTATIONS IN POLITICAL CONTROVERSY.....	7
Pylypiuk K.M. ON THE ISSUE OF THE CHALLENGES OF TRANSLATING BUSINESS DISCOURSE (EXTRALINGUISTIC ASPECTS).....	10
Pidluzhna I.A. FEATURES OF TRANSLATION OF ADVERTISING SLOGANS IN THE NUTRITIONAL SPHERE FROM GERMAN INTO UKRAINIAN.....	15
Ponomarenko O.V. HISTORICAL DEVELOPMENT OF ENGLISH SPEAKING ABBREVIATIONS AND CONTRACTIONS.....	20
Savka A.A., Karamysheva I.D. DOMINANT CONCEPTS IN JOJO MOYES' NOVEL «THE SHIP OF BRIDES».....	24
Stanko D.V. THEORETICAL PREMISES OF INVESTIGATION OF THE ENGLISH FAN FICTION.....	30
Tomchakovska Yu.O. ENGLISH ASTROLOGY AS A VARIETY OF OCCULT DISCOURSE.....	34
Tkhorovska S.V. EUPHEMISATION STRATEGY IN IDEOLOGICAL DISCOURSE OF AN EDITORIAL (BASED ON <i>THE NEW YORK TIMES</i> AND <i>THE WASHINGTON POST</i>).....	38
Ushchapovska I.V., Zubkova Yu.V. BRAND STORYTELLING: DEFINING STRUCTURAL AND SEMANTIC ORGANIZATION AND TYPES OF BRAND STORIES.....	42
Cholos I.I., Hvozdiak O.M., Syno V.V., Veresh M.T. SEMANTIC PECULIARITIES OF THE INSEPARABLE VERB PREFIXES IN THE MIDDLE BAVARIAN PATOIS OF TRANSCARPATHIA.....	47
Sharanova Yu.V., Beskletna O.O. PROBLEM OF CLASSIFICATION OF THE ENGLISH MILITARY VOCABULARY IN THE PARADIGM OF LINGUISTIC RESEARCH.....	54
Sheremeta K.B. HISTORICAL FEATURES AND PERIODS OF FORMATION OF TERMINOLEXICS OF HIGHER EDUCATION IN THE USA.....	59

SECTION 2**ROMANIC LANGUAGES**

Kirkovska I.S. ZONES OF INTERSECTION AND DIFFERENCES OF CERTAIN CONCEPTUAL MEANINGS OF THE CATEGORY OF FUTURALITY IN THE MODERN FRENCH LANGUAGE.....	66
Kulykova V.H., Trius A.S. SPEECH INNOVATIONS IN FRENCH ELECTION DISCOURSE: LINGUISTIC AND PRAGMATIC ASPECT.....	70

SECTION 3**LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA,
INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

Kravchenko O.O. REPRESENTATION OF THE IMAGE OF JIANG ZEMIN IN CHINESE POLITICAL INTERNET MEMES.....	75
---	----

SECTION 4**TRANSLATION STUDIES**

Holubenko N.I. TRANSLATION STRATEGIES OF MODALITY RECONSTRUCTION IN CREOLIZED TEXTS.....	82
Humenyi V.V. PECULIARITIES OF PRESERVING THE FUNCTIONING AND INFLUENCE OF THE INTERTEXTUAL NARRATOR ON THE RECIPIENT DURING TRANSLATION (BASED ON THE WORKS OF H. HESSE "THE GLASS BEAD GAME" AND "STEPPEWOLF").....	86
Debela A.S., Ivashkevych L.S. ANALYZING CROWDSOURCING MODEL IN TRANSLATION (SUBJECT: TED TRANSLATION).....	91
Yemets N.O. THE QUESTION OF POETIC TEXTS TRANSLATION: TO BE OR NOT TO BE?.....	95
Kobyakova I.K., Kovalenko A.Ya. LANGUAGE AND THE COVID-19 PANDEMIC: TRANSLATION OF ENGLISH CORONAVIRUS-RELATED NEOLOGISMS INTO UKRAINIAN.....	100
Krainiak L.K., Duda O.I., Rybina N.V. TRANSLATION PECULIARITIES OF FINANCIAL TERMS IN ENGLISH PROFESSIONAL LITERATURE.....	105

Lysenko N.O., Doroshyna L.F. TRANSLATION OF ANATOMICAL TERMS-METAPHORS ON THE MATERIAL OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	110
Lysychkina I.O., Lysychkina O.O. ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION FEATURES OF THE COVID-19 PANDEMIC NEOLOGISMS.....	116
Podoliak U.S., Zubrytskyi R.Ya. INFLUENCE OF THE ENGLISH VOCABULARY IN THE FORMATION OF THE YOUTH SLANG.....	120
Chkrypnyk M.I., Kostenko V.H. ABBREVIATION IN THE TEXTS OF ENGLISH PROFESSIONAL DENTAL ARTICLES IN THE DIACHRONIC ASPECT.....	125
Fedorenko S.V., Tsepka O.V., Maltseva I.V. TRANSLATION OF ENGLISH STYLISTICALLY MARKED VOCABULARY OF THE MILITARY BRANCH.....	131

SECTION 5

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Slabyk M.S. MECHANISMS OF FORMATION AND CONDITIONS OF FUNCTIONING OF FOOTBALL LEXICON	136
--	-----

SECTION 6

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Borymska O.I. LINGUISTIC MEANS OF EMOTIONAL EXPRESSION (ON THE BASIS OF TED-TALKS).....	143
Romaniuk L.V., Kondratiuk M.V. THE CONCEPT <i>CAPITAL</i> IN THE CONSCIOUSNESS OF STUDENTS AT ECONOMIC SPECIALTIES.....	148

SECTION 7

LITERATURE STUDIES

Dolha N.M. THE IMAGE OF THE CHILD IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL LITERARY TRADITION.....	154
Pereima K.B. THE SPECIFICS OF FIGURATIVE AND EXPRESSIVE MEANS IN THE TALES OF E. NESBIT.....	159

РОЗДІЛ 8

UKRAINIAN LITERATURE

Babenko-Zhyrnova M.V., Nechaiuk L.H. TYPES OF PHILOSOPHICAL METAPHORS IN MODERN UKRAINIAN POETRY (XX–XXI CENTURY).....	164
Vehesh A.I. PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN ANDRIY KOKOTYUKHA'S RETRO-NOVELS ABOUT LVIV.....	168
Hudyma A.O. THE MOTIF OF RECRUITMENT IN T. SHEVCHENKO'S POEMS.....	176
Pereverten N.S. THE CONDITIONALITY OF LITERARY CHARACTERS BY CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT (ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY).....	181

SECTION 9

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Bilianina T.S., Lipina V.I. "SHIZUKO'S DAUGHTER" BY KYOKO MORI: GENERATING THE "I-NOVEL".....	186
--	-----

SECTION 10

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Shykyrynska O.B. INTERMEDIAL IMAGES TYPOLOGY IN FICTION.....	192
---	-----

SECTION 11

FOLKLORISTICS

Pavlova A.K. THE LOVE AS A DIMENSION OF THE UNIVERSE IN THE UKRAINIAN FOLK BALLAD: ACHIEVING AMBIVALENCE.....	199
--	-----

РОЗДІЛ 1 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК:811.111'42'38

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.1>

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ КОНОТАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ПОЛЕМІЦІ

EMOTIONALLY EXPRESSIVE CONNOTATIONS IN POLITICAL CONTROVERSY

Лосва І.В.,*orcid.org/0000-0002-5822-538X**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка***Четайкіна В.В.,***orcid.org/0000-0003-0332-7925**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті досліджено емоційно-експресивні конотації в політичній полеміці, а саме проаналізовано підбір і використання лексичних засобів задля збільшення експресивності й образності політичної промови та досягнення запланованого прагматичного ефекту. На матеріалі вибірки з корпусу електронних газетних текстів та версій політичних промов Барака Обами та Мітта Ромні проаналізовано способи досягнення експресивності політичної промови за допомогою вживання метафор, епітетів та метонімічних моделей. Подано теоретичні засади вивчення метафор, епітетів та метонімічних конструкцій вітчизняними та зарубіжними лінгвістами в межах антропоцентричної парадигми. Проаналізовано ефективність стилістичних засобів мовного впливу у промовах Б. Обами та М. Ромні. Наведено приклади найбільш уживаних структурних моделей метафоричних конструкцій, епітетів та метонімічних моделей у промовах політиків. Розглянуто основне призначення та завдання епітета, яке полягає в тому, щоб підкреслити характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом. Наведено приклади вживання епітетів у політичних промовах із метою як досягнення експресивності висловлювання, так і дискредитації опонента. На матеріалі низки політичних промов проаналізовано вживання метафоричних конструкцій та виокремлено метафори розміру, особистої зверхності, відстані, субординації та вибору. Крім того, у статті розглянуто метонімію – близький до метафори троп, за допомогою якого значення слів переноситься з певних явищ і предметів на інші за суміжністю. Експресивні засоби, як-от метафора, епітет та метонімія, розглянуто як основний чинник політичної культури.

Ключові слова: політична полеміка, епітет, метафора, метонімія, експресивність, стилістичний троп.

The article deals with the emotionally expressive connotations in political debate, as well as analyzes the selection and the use of lexical means, which are used to increase the expressiveness and imagery of political speech with the aim to achieve the desirable pragmatic effect. Considering the material of the research based on the lexical corpus of political debate between Barack Obama and Mitt Romney during the 2012 election campaign in the USA, the ways of achieving the expressiveness of political speech through the use of metaphors, epithets and metonymic models were studied and analyzed. Theoretical bases of studying metaphors, epithets and metonymic constructions both by Ukrainian and foreign linguists within the anthropocentric paradigm are given. The effectiveness of stylistic means of language influence in the speeches of B. Obama and M. Romney is analyzed. Examples of the most commonly used structural models of metaphorical constructions, epithets and metonymic models in the speeches of politicians are given. The main purpose and task of the epithet is considered, which is to emphasize the characteristic feature, the defining quality of a particular object or phenomenon and, getting into a new semantic field, to enrich this field with a new emotional or semantic nuance. Examples of the use of epithets in political speeches are given both in order to achieve expressiveness of speech, and in order to discredit the opponent. The use of metaphorical constructions is analyzed on the basis of the lexical corpus of political debate, and metaphors of size, metaphors of personal superiority, metaphors of distance, metaphors of subordination and metaphors of choice are singled out. In addition, the article considers metonymy, which is close to the metaphor, and with the help of which the meaning of words is transferred from certain phenomena and objects to others in contiguity. Expressive means, such as metaphor, epithet and metonymy, are considered as the main factor of political culture.

Key words: political debate, epithet, metaphor, metonymy, expressiveness, stylistic trope.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчити та дослідити експресивність висловлювань як сукупність семантико-стилістичних ознак мовних одиниць, характерну для політичної промови як одного з основних жанрів, що функціонують у просторі політичної полеміки та забезпечують здатність впливати на формування суспільної свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки категорія експресивності вивчається в межах антропоцентричної парадигми (Е.О. Куш [2012, с. 62–65], Г.І. Приходько [2001, с. 362], О.М. Сагайдачна [2009, 206 с.], А.П. Чудінов [2001, с. 238], Р. Simpson [2004, 247 p.] та ін.), основою якої є певні взаємопов'язані чинники, як-от мовна особистість, ставлення людини до світу, мовна компетентність, тобто здатність людини добирати засоби, що задовольняють її потреби в мовній діяльності. Питання експресивності тісно пов'язане з людською природою, тому його треба розглядати в безпосередньому зв'язку з людиною.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати підбір і використання лексичних засобів задля збільшення експресивності й образності промови та досягнення запланованого прагматичного ефекту. Матеріалом дослідження є корпус електронних газетних текстів, електронних версій промов, звернень та інтерв'ю Барака Обами та Мітта Ромні, які сповна відображають політичну риторику передвиборчих перегонів 2012 року в США.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи та описуючи емоції людини, науковці звертають увагу на використання вербальних і невербальних засобів у спілкуванні [2, с. 159]. Найважливішим типом вираження емоцій є мовні або вербальні засоби. Учені дійшли висновку, що емоції в мовленні людини можуть виражатися на чотирьох основних рівнях (лексичному, фонетичному, граматичному та екстралінгвальному). Саме лексичний рівень поданий емоційно-експресивною лексикою й експлікується низкою стилістичних тропів (епітети, метафори, метонімії, синекдохи, гіперболи, перифрази). Образність у політичних промовах Б. Обами та М. Ромні на лексичному рівні досягається завдяки таким основним експресивним засобам, як:

1) *enimem*, який робить мовлення емоційним та викликає хвилювання у слухача – *a hard fight, failed policies, astronomical levels, appeasement strategy* (М. Ромні); *decent living, decent retirement, highest obligation, extraordinary achievement, hard work, own home* (Б. Обама):

– “*This is a hard fight because there's so much worth fighting for. ...It's a state what has suffered terribly under the failed policies of President Obama. ...He has raised the national debt time and time again to astronomical levels. ...The president – the president has adopted an appeasement strategy. ...He believes that America's role as leader of the world is a thing of the past*” [10];

– “*This is an extraordinary achievement – one made possible by the hard work and sacrifice of the men and women who had the courage to serve. ...This is a moment where we must come together to ensure that every American has the chance to work for a decent living, own their own home, send their kids to college, and secure a decent retirement. ... That is our highest obligation as citizens*” [7];

Використання епітета є знаковим, оскільки його призначення – підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом [1, с. 18]. У промовах і зверненнях президента Б. Обами виокремлюємо групу «агресивних» епітетів, скерованих промовцем на дискредитацію дій свого політичного опонента, представника Республіканської партії М. Ромні, деякі з них такі: *reckless behavior sketchy deal, wealthiest households, modest pay, skyrocketing tuition, crumbling roads and bridges, crippling sanctions*. Наведемо приклади вживання їх у реченнях:

– “*It's the one-point plan that says it's okay for Wall Street to keep engaging in the reckless behavior that got us into the mess we've been fighting back from for the last four years*”;

– “*We've got to finish what we started in 2008. You don't want to invest in that sketchy deal. Let me tell you*”;

– “*We've got to make investments in science and research and infrastructure. And we can't do all that and reduce our deficit unless we ask the wealthiest households to pay a little bit more*” [6].

Після участі в другій частині дебатів із М. Ромні Б. Обама виступив зі зверненням до жителів міста Маунт-Вернон, штат Айова, у якому коротко проаналізував участь у дебатах. І саме даючи оцінку діям свого опонента, він ужив вищенаведені епітети. Йому влучно вдалося поспувати імідж і послабити авторитет свого головного опонента, називаючи план його дій безглуздим *reckless behavior*, таким, який не має чітко вибудованої та послідовної стратегії *sketchy deal*. Отже, бажаного ефекту досягнуто завдяки використанню правильно та вдало підібраної емоційно-експресивної лексики.

2) *метафора*, як засіб створення виразності та образності виступу:

– “*Our campaign is about more than replacing a President; it is about saving the soul of America. This election is a choice between two very different destinies. We still believe in the America that is a land of opportunity and a beacon of freedom*” [8];

– “*Generation of veterans – is armed with the skills, discipline and leadership to attack the defining challenge of our time: rebuilding an economy where hard work pays off, where responsibility is rewarded, where anyone can make it if they try*” [7];

Прикметним є те, що метафора завжди слугувала об'єктом, що викликав зацікавлення у дослідників, оскільки її розглядають як процес і результат дії складних мовних і когнітивних механізмів та засіб концептуалізації емпіричних знань. Ґрунтовне дослідження метафори пов'язане з вивченням особливостей її функціонування у мовленні. На думку дослідника Л.Н. Федатова, використання метафоризації є процедурним механізмом сугестії в політичних промовах, тобто перенесення якостей одних об'єктів дійсності на якості інших. Варіювання різних семантичних наслідків метафор у різних контекстах визначає ефект цього механізму інтерпретації дійсності. Метафори широко застосовуються в політичних промовах та аргументації. Вони є засобами схиляння аудиторії до прийняття певного рішення, спонукають до очікуваної мовцею поведінки аудиторії [3, с. 190]. Дж. Лаккоф у когнітивній теорії стверджує: «Коли промовець використовує метафори, то він трансформує «початкову інформацію» в «кінцеву», тобто ту, яка сформує думку реципієнта. Тема цієї «кінцевої» інформації незнайома йому, а метафора порівнює незвичну інформацію з чимось уже відомим. Так, кожне метафоричне висловлювання – це мовленнєвий акт, адже він устанавлює або найчастіше сприяє встановленню зв'язку між знайомими і незнайомими темами для реципієнта інформації. За цією теорією, коли державні лідери намагаються донести будь-яку інформацію, аудиторія спостерігає за їхніми відносинами зі слухачами, думає про метафоричне вираження категорії «висоти» та «відстані», які їх відділяють від державних діячів. Вони усвідомлюють себе окремо від них» [4, с. 245]. Як стилістичний прийом, що вживається у текстах політичних промов,

метафора уможливорює інтерпретацію сказаного та пропонує слухачу альтернативно трактувати питання, яке обговорюється політиком.

Досліджуючи політичну метафорику як чинник політичної культури, варто зазначити, що в мові політичного дискурсу науковці розрізняють такі види метафор: розміру, особистої зверхності, відстані, субординації та вибору.

3) *метонімія*, за допомогою якої значення з одних явищ переноситься на інші:

– “*...you can't change Washington from the inside, inside; you can only change it from the outside We're going to give him that chance on November 6th*” [9];

– “*There were those who said we should let Detroit go bankrupt, but we made a bet on the American worker – on the ingenuity of American companies*” [5].

Метонімічні образи, які є засобом вивчення ментальних процесів та засобом осягнення національної самосвідомості, заслуговують особливої уваги в контексті дослідження емоційно-експресивної лексики. Даючи визначення явищу метонімії, зазначимо, що це близький до метафори троп, за допомогою якого значення слів переноситься з певних явищ і предметів на інші за суміжністю [11, с. 43].

Експресія стає можливою завдяки різним видам поживлення метонімії, як-от посилення метонімії іншими стилістичними фігурами або тропами. Усе це привертає увагу адресата до способу вираження думки, яка сприймається як більш вагома і яскрава. На нашу думку, метонімічне увиразнення політичної полеміки – це сукупність метонімічних переносів різного рівня, які свідомо використовуються оратором для представлення, оцінки і трансформації якогось фрагмента дійсності з метою впливу на читача і формування в останнього бажаного ставлення до повідомлення.

Висновки. Отже, результати дослідження дозволяють нам зробити певні висновки та стверджувати, що для позитивної самопрезентації і виявлення своїх винятково позитивних особливостей, а також для дискредитації опонентів, оприлюднення негативних фактів та аргументів, політики використовують низку стилістичних засобів, для яких характерні великий аргументативний потенціал та швидкий переконувальний ефект, що дозволяє силою переконання захопити увагу і досягнути бажаної мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузнецова Л.Р. Лінгвостилістичні та структурно-композиційні особливості англійського літературного анекдоту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2011. 20 с.
2. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 362 с.

3. Федатов Л.Н. Соціологія масової комунікації : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 2003. 289 с.
4. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика : учебное пособие. Москва : Academia, 2001. 320 с.
5. Remarks by the President at Campaign Event : вебсайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/05/23/remarks-president-campaign-event>Remarks by the President at Campaign Event (дата звернення: 18.08.2019).
6. Remarks by the President at campaign-event in Mt. Vernon, IA : вебсайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/10/17/remarks-president-campaign-event-mt-vernon-ia> (дата звернення: 10.11.2021).
7. Remarks of President Barack Obama Weekly Address : вебсайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/12/16/weekly-address-honoring-those-who-served-iraq-war-comes-end> (дата звернення: 11.11.2021).
8. Romney M. Remarks in Manchester Following the New Hampshire Primary : вебсайт. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=98865> (дата звернення: 18.08.2019).
9. Romney M. Remarks in Portsmouth, Ohio : вебсайт. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=115592> (дата звернення: 18.08.2019).
10. Romney M. Remarks in Columbia Following the South Carolina Primary : вебсайт. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=99143> (дата звернення: 18.08.2019).
11. Simpson P. Stylistics: A Resource Book for Students. Psychology Press, 2004. 247 p.

УДК 81'23:81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.2>

ON THE ISSUE OF THE CHALLENGES OF TRANSLATING BUSINESS DISCOURSE (EXTRALINGUISTIC ASPECTS)

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ (ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ)

Pylypiuk K.M.,

orcid.org/0000-0003-0883-351X

PhD,

*Assistant professor at the Department of Philology
State Institution "Odessa National Maritime University"*

The article is dedicated to the study of the non-verbal communicative means in the aspect of translation, in particular strategies, tactics and devices of rendering non-verbal elements of speech etiquette while translating business discourse. The theoretical grounding for the article was formed by the works by Ukrainian and foreign scholars in the field of intercultural communication. In the course of the research there have been investigated the peculiarities of the structure, semantics and functioning of the non-verbal elements of speech etiquette. It has been proved that the incorrect interpretation of gestures, poses, look, clothes by the representatives of different cultures may result not only in the cultural and communicative barrier but also in the total failure. The research has been carried out on the basis of the scripts of business talks and conferences in English and their Ukrainian translations.

It has been revealed that the dominant strategy in rendering non-verbal communicative means in translating English business discourse into Ukrainian is the strategy of re-addressing, relying on which the translator chooses translation tactics and devices. The choice of the strategy is connected with the relevance of the achievement of the communicative goal of the audience's persuasion in this type of discourse. The leading role among the tactics is given to the tactic of rendering relevant information, tactic of linguistic and cultural adaptation and tactic of correct information presentation. The most recurrent translation devices are descriptive translation and contextual replacement. The perspective is seen in the more detailed analysis of each variety of non-verbal communicative means in the aspect of their rendering in translation into other languages.

Key words: nonverbal communication, business discourse, speech etiquette, speech communication, proxemics, chronemics, kinesics, translation strategies, tactics, devices.

Статтю присвячено дослідженню невербальних засобів комунікації в аспекті перекладу, зокрема вивченню стратегій, тактик і прийомів відтворення невербальних елементів мовленнєвого етикету під час перекладу ділового дискурсу. Теоретичним підґрунтям слугували досягнення вітчизняних і зарубіжних дослідників у сфері міжкультурної комунікації. Під час дослідження вивчено особливості структури, семантики та функціонального призначення невербальних елементів мовленнєвого етикету. Доведено, що неправильна інтерпретація жестикуляції, пози, погляду, одягу представниками різних культур може призвести не тільки до створення культурно-комунікативного бар'єру, а й до повної комунікативної невдачі. Дослідження провадилось на матеріалі транскриптів ділових перемов і конференцій англійською мовою та їх перекладів українською. У процесі дослідження визначено закономірності, які дозволили сформулювати основні висновки. Ураховано надбання науковців у розвідках за зазначеною тематикою.

З'ясовано, що провідною стратегією у відтворенні невербальних комунікативних засобів у перекладі англійського ділового дискурсу українською мовою є стратегія переадресації, відповідно до якої перекладач обирає тактики і прийоми перекладу. Вибір цієї стратегії пов'язаний із вирішальною роллю досягнення комунікативної мети в цьому виді дискурсу. Серед тактик головне місце посідають тактика передання релевантної інформації, тактика лінгвокультурної адаптації і тактика коректного оформлення інформації. Серед перекладацьких прийомів найбільш розповсюдженими виявились описовий переклад та контекстуальна заміна. Дослідження має подальшу перспективу. Перспектива вбачається в більш детальному аналізі кожного окремого різновиду невербальних комунікативних засобів в аспекті їх відтворення у перекладі на матеріалі інших мов.

Ключові слова: невербальна комунікація, діловий дискурс, мовленнєвий етикет, проксемика, хронеміка, кінесика, перекладацькі стратегії, тактики, прийоми.

Introduction. Today, all human relationships are based on communication. As you know, there are a lot of types of communication. However, the manifestation of non-verbal elements of communication in the situation of communication between representatives of two different cultures – English and Ukrainian – is of particular interest. The interdisciplinary nature of non-verbal communication is due, first of all, to the fact that the very concept of “communication” is universal and is included in the scientific circulation of representatives of most natural and socio-humanitarian disciplines. For example, from a sociological point of view, communication is “the transfer of one or another content from one consciousness to another by means of signs”, within the framework of psychological sciences communication should be considered as a “specific form of interaction between people in the process of their cognitive and labor activities”. The theoretical basis was the intelligence of well-known scientists associated with non-verbal communication, in particular: N.D. Arutiunova [1], I.N. Gorelov [2], M.L. Knapp [3], A.A. Leontiev [4], T.A. Orlova [5], J. Rancier [6], A.P. Sadokhin [7], V.I. Sobolev [8].

Problem-setting. The research is focused upon the peculiarities of rendering non-verbal elements in translating English business discourse into Ukrainian. The task is to outline the prominent translation strategies, tactics and operations including transformations at work. The urgency of the study is predetermined by its focus on the underinvestigated parameters of business discourse translation, in particular means of rendering non-verbal elements of business etiquette. The novelty of the research is in an attempt to perform an overall study of the non-verbal peculiarities.

The objective is formulated as the outline of the specificity of the non-verbal communicative means in English business culture and the ways of their adequate rendering in Ukrainian translation. In order to achieve the goal the following steps have been taken: to determine the features of non-verbal communication as an important element of human speech interaction; to determine the relationship of non-verbal communication with other communicative means; to highlight the main components

of non-verbal communication; to characterize paralinguistic units of non-verbal communication; to determine such aspects of non-verbal communication as proxemics, chronemics and kinesics; to analyze different gesture classifications.

Materials and methods of research. The research was carried out on the basis of the transcripts of business negotiations and conferences in English and their translations into Ukrainian. In the course of the research the following methods were employed: the method of sampling processing, the method of systematization and generalization, methods of contextual and comparative analysis, methods of analysis and synthesis were used.

Findings. It should be noted that psychologists involved in the study of non-verbal communication adhere to the conclusion that non-verbal communication contains all the factors of a person's self-expression not grounded by words.

According to their observations, reading non-verbal code is a chief pre-requisite of relatively efficient communication [3, p. 152]. Non-verbal communication is defined by psychologists as a general term including all the aspects of communication realized without the employment of speech means. Gestures, body language, eye contact, factors of the context, predictions etc. All the enumerated means fall into the sphere of the communication system components, transmitting information without the employment of the purely linguistic units. This definition proves a close relationship of non-verbal communication with such sciences as kinesiology, paralinguistics, proxemics. One of the most detailed definitions of non-verbal communication, in our opinion, is the definition by A.A. Leontiev: “Non-verbal communication is not a linguistic communication with non-verbal components” [4, p. 143].

A.P. Sadokhin under non-verbal communication in science understands a set of non-linguistic means, symbols and signs, used to transmit information and messages in the process of communication [7, p. 158].

M.S. Andrianov gives the following definition: “Non-verbal communication is a set of non-speech communicative means – a system of gestures, signs,

symbols, codes used to transmit messages with a high degree of accuracy, which play a crucial role in understanding each other" [1, p. 12].

Non-verbal communication complements the verbal message: if a person smiles and says: "*Dear Ladies and Gentlemen*", these two actions complement each other. The complement indicates that non-verbal elements make the language more expressive, explain and refine it. A smile, when a person greets the audience, also complements the language message. If a language is accompanied by gestures – it is better understood.

Non-verbal behavior also often contradicts language messages: if you do not look into the eyes of your interlocutor and say: "*It is very nice to talk to you*", such a non-verbal action indicates the refutation of your positive verbal message. Refutation means that non-verbal behavior contradicts a person's words. If you say that you are happy to talk to someone, but at the same time you are so gloomy, you are aloof and reserved, the interlocutor will surely doubt your sincerity.

Non-verbal behavior can also refute what has been said (this can happen due to the spontaneity and unconsciousness of such behavior as a result of the insufficient consciousness control). There are cases when people try to control their non-verbal reaction, but despite this, after a while, it's anyway possible to detect their true state.

Verbal messages can also be replaced by non-verbal acts. For example: a person points at a chair instead of saying, "*Sit down, please*". In verbal interaction non-verbal actions may act as regulators. Regulation is understood as the employment of non-verbal signs to coordinate the interaction between the communicants.

Substitution is when a non-verbal message is used instead of the verbal one. When in public, it is quite possible to indicate to someone with gestures that they are invited to go out and talk.

To support a conversation, there are often used signs that can replace words, for example: gestures, changing posture, touching someone, etc. For example, the nod of the head, the gaze, the intonation or the body language can be the signs that it someone's turn to join the conversation. Non-verbal action can repeat the verbal message. For example, the request "*Please speak quieter*", accompanied by the index finger pressed to the lips.

Non-verbal communication is used to express one's thoughts, feelings, emotions more fully, more accurately and clearly. This is common to all cultures, although different non-verbal signs are not identically interpreted in different cultures. Therefore, it's

essential to have a command of non-verbal means of communication, peculiar for the particular culture, if you want to succeed in communication with its representatives [2, p. 238].

The value of non-verbal means of communication for participants in business communication is determined by the importance of the functions they perform. Firstly, the basis of non-verbal communication is formed by the information exchanged by interlocutors without the use of words, that is, non-verbal means perform the function of substitution or complementation of the language means. Secondly, non-verbal means of communication express the emotional states of business interlocutors. Thirdly, they serve to enforce and refine the understanding of the content of verbal communication. Fourthly, they are employed to maintain the optimal level of the emotional aspect of business communication. Fifthly, they demonstrate the status and role positions of interlocutors. And finally, they enhance the effect of the use of verbal means of communication in the process of business communication [8, p. 54].

Let's study the classification non-verbal elements types:

1. Kinesic means of business speech:

- expressive movements (gestures, facial expressions, posture, gait);
- eye contact (direction of the view, the duration of the contact or pause, the frequency of the contact).

2. Prosodic and extralinguistic means (intonation, loudness, timbre, pauses, sighing, laughing, crying, coughing).

3. Tactile (handshake, kiss, applause).

4. Proxemic (distance, proximity).

Personal distance plays the most important role in the process of interpersonal communication. It is a personal space in which a person does not let others. In English culture, there is even a special word "*privacy*" to refer to this most important cultural value.

For Ukrainians, compared to the British, personal space is minimal and barely goes beyond the body.

The zone of personal autonomy, the observance of which is mandatory, is manifested in the daily life of the British. When observing their behavior (in transport, on the street, in the store), there is a feeling that "*privacy*" is not even an abstract concept, but an objective reality, invisible to the naked eye.

It seems that there is a field around each person, which repels strangers from each other, as soon as they get too close, as a result of which people in the crowd collide, if such a nuisance still happens, they sincerely and in detail apologize.

Ukrainians are so tolerant of touch (on the street, in transport, store) that in such situations they do

not always consider it necessary to apologize. The presence of a zone of privacy among the British and its absence among Ukrainians is manifested in the fact that the British, when walking, try to avoid a collision. While Ukrainians usually apologize in case of direct physical collision or almost encounter, the British apologize when accidentally pre-passing somebody's zone of autonomy. At the same time, both subjects apologize, regardless of who provoked the situation.

The difference in the use of space by the British and Ukrainians indicates that the former feel comfortable with more personal space than the latter. The British prefer to stand or sit at a more significant distance from each other than the Ukrainians. Therefore, you shouldn't be surprised if you are moved aside on the public transport, or when entering the office of an official for a business meeting, you will be offered to sit somewhere right at the door. It is quite difficult for a Ukrainian person to maintain a conversation in such a situation.

The distance of communication also affects the use of tactile communication signs. The British avoid physical contact in communication, which is not surprising: touching the interlocutor, patting him on the shoulder at a distance of an outstretched hand is difficult and inconvenient. The British do not hug, kiss, or touch each other. Even such a common gesture of greeting as a handshake is used only when meeting someone for the first time. Moreover, the handshake of the English is shorter, it is done with a fully outstretched hand and without trying to hold the interlocutor's hand in yours.

Gestures and facial expressions in English culture are used very limitedly. And this is natural: the greater the distance characteristic of a particular culture is, the more norms and restrictions on human behavior there are in it. Limited gestures, as well as restrained, non-intensive facial expressions, are a sign of education and good manners.

You should also pay attention to the use of eye contact. As well as in other European cultures, a direct stare is a sign of attention and interest for the British. In this case, the eyes are usually motionless, do not switch from object to object, but are focused at one point. To make it clear to the interlocutor that they hear and understand him, the British often do not nod their heads, but blink. At the same time, it is not accepted to look directly into the eyes of the interlocutor.

In Ukrainian culture, which researchers call "*staring*", compared to Anglo-Saxon culture, the custom of looking directly into the eyes means sincerity, which indicates a direct relationship between eye contact and frankness in relationships.

Ukrainians use gestures much more often: they nod their heads as a sign of consent; they shake their heads when they disagree; they shrug their shoulders or spread their hands when they say "*I don't know*". Gestures have a greater amplitude than in Western European cultures, and take up more space.

Significant differences in the behavior of the British and Ukrainians are manifested in a smile that has a great national originality. In English culture, a smile is a mandatory element of communication, while one of the most striking and nationally specific features of Ukrainian non-verbal behavior and communication in general is, as the researchers note, "*domestic insinuity*" [6, p. 67–74].

If we do not take into account dialogue speech, non-verbal support of oral speech, it can lead to the distortion of the picture of real communication. Dialogue language, as a reflection of the communicative process, cannot be exempt from the semantics of gestures, movements, facial expressions, intonation and other means that reflect the non-verb support of oral speech [5, p.51].

The undoubted interest for this research and in general for the consideration of the English-language text in the course of business communication is the fact that non-verbal semiotics are formed by numerous sciences:

- 1) paralinguistics is the science of sound codes of non-verbal communication;
- 2) kinesics is the science of sign phenomena and gestures in general;
- 3) oculusics is a part of paralinguistics that deals with eye movements and views;
- 4) auscultation is the science of auditory perception of sounds and listening behavior of people in the process of communication;
- 5) gaptics is the science of the language of touch and tactile communication;
- 6) gastics is the science of iconic and communicative functions of food and drinking;
- 7) olfaction is the science of the language of smells and their role in communication;
- 8) proxemics is the science of communication space, its structure and functions;
- 9) chronemics is the science of communication time, its structural, semantic and cultural functions.

Non-verbal sources of information are realized on the sheet by verbal markers – components of the value-semantic space of the language, which in the process of indirect communication makes the situation more realistic. The need to establish patterns of transcoding verbal markers of non-verbal communicative code in intercultural adaptation is due to the fact that non-verbal sources of infor-

mation are of social origin, so intercultural differences in the nominative field of culturally labeled concepts appear in them especially vividly, which causes many problems of intercultural direct communication and, especially, when creating conditions for intercultural indirect communication, that is, in the process of translation.

All the variety of components of non-verbal information code is classified by A.P. Sadokhin in the following way.

Kinesics is a set of gestures, poses, body movements that are used in communication as additional means of expression of communication. Tacesics comprises handshakes, kisses, stroking, patting and other touches to the partner's body in communication. Sensorics is a set of sensory perceptions based on information from the senses. Proxemics includes different ways of using space in the process of communication. Chronemics is the use of time in communication [7, p.156].

Kinesics includes visual perception of movement, performs a regulatory function in communication. These are not only the movements of the face and body, but also the design of appearance, gait, handwriting, etc.

To study communication with the help of the enlisted non-verbal components of information, the term "*kinema*" was proposed as the smallest unit of non-verbal code, reading which can be interpreted through gestures and other movements.

Gestures are various kinds of movements of the body, hands, hands, which accompany in the process of direct communication human language and express the attitude directly to the interlocutor.

Gestures used in all cultures can be divided into arbitrary and involuntary, culturally conditioned and physiological. Most of the gestures are culturally conditioned. Thus, gestures-illustrators are descriptive-figurative and expressive gestures that accompany the language, characterize speech in more detail [8, p. 157]. Tacesics combines such non-verbal sources of information as handshakes, kisses, stroking, patting and other touches to the interlocutor.

However, in the business sphere, only one type of body contact is accepted – a handshake. In the form of a handshake more often than when using other non-verbal means, status differences between the parts are revealed. According to this feature, there are three forms of handshake:

1) the hand on top, the palm turned down. This action indicates the desire for dominance of the one whose hand it is;

2) hand bottom, palm turned up. This handshake reflects the position of obedience;

3) palms in the same vertical position. This form of handshake stands up for the equality of interlocutors.

In the case of close relations between business partners and equality of their statuses, it is possible to pat on the shoulder.

Proxemics is a set of proxemes, that is, ways to use space in the process of communication.

Space distance serves as an indicator of status-role differences between participants in business communication. The distance between partners with the same statuses is closer than the distance between employees who are in different positions in the status hierarchy.

Sensorics is a segment of non-verbal communication code, combining a set of information from the human senses.

Chronemics is a segment of non-verbal communication code, uniting chronemes, that is a set of ways to use time in the process of communication.

Conclusions. Thus, the study of the process of adaptation of verbal markers of kinemes, tacemes, sensemes, proxemes and chronemes as components of non-verbal code of information of culturally colored concepts forming the value-semantic space of speech, established a different degree of their adequacy to the invariant.

It was found out that the leading strategy in the reproduction of non-verbal communicative means in the translation of English business discourse into Ukrainian is the strategy of re-addressing, according to which the translator chooses translation tactics and techniques. The choice of this strategy is predetermined by the decisive role of the communicative objective in this type of discourse: the success of the agreements, the achievement of consensus, the signing of the agreement.

Among the tactics, the main place is occupied by the tactics of transmitting relevant information, which is manifested in the form of reproduction of only important extralinguistic information by language means of translation, tactics of linguistic adaptation, the observance of which is a successful means of avoiding communicative conflict and tactics of the correct registration of information. Among the translation techniques, descriptive translation and contextual replacement are the most common. When analyzing video scripts, lexical material formed by verbalized matches of movements, gestures, kinemes, proxemes, etc. was taken as a basis. The perspective is seen in a more detailed analysis of each individual variety of non-verbal communicative means in terms of their reproduction in translation on the basis of other languages.

REFERENCES:

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы. Москва, 1976. 388 с.
2. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации. Москва, 1980. 238 с.
3. Кнапп М.Л. Невербальные коммуникации. Москва, 1978. 308 с.
4. Леонтьев А.А. Психология общения., 1999. Москва, 365 с.
5. Орлова Т.А. Информативные ресурсы недиалоговой части англоязычного драматического текста (на материале пьес американских авторов XX века). Самара, 2007. 245 с.
6. Рансьер Ж. Несогласие: Политика и философия. Санкт-Петербург, 2013. С. 67–74
7. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация : учебное пособие. Москва, 2004, С. 158.
8. Соболев В.И. О деловом этикете, и не только... Нижний Новгород., 2013. 588 с.

УДК 81'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.3>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

FEATURES OF TRANSLATION OF ADVERTISING SLOGANS IN THE NUTRITIONAL SPHERE FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

Підлужна І.А.,

*orcid.org/0000-0003-2720-804X**старший викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

Статтю присвячено вивченню особливостей перекладу рекламних слоганів сфери харчування з німецької мови на українську. Автором визначено основні лінгвостилістичні характеристики німецькомовних рекламних текстів. Досліджено проблеми перекладу рекламних слоганів із німецької мови на українську. Описано особливості композиційної структури рекламного тексту та акцентується увага на взаємозв'язку його вербальних і невербальних компонентів. Матеріалом дослідження слугували рекламні повідомлення і слогани, виокремлені з німецькомовного рекламного середовища.

Автором досліджено специфіку рекламних німецьких текстів, визначено основні структурні елементи рекламного тексту. Основними групами лексичних засобів впливу, які характеризують рекламу продуктів харчування, є емоційно-експресивна лексика, спеціалізовані терміни, займенники першої та другої особи, а також різноманітні стилістичні прийоми.

Автор розкриває основні стратегії, які використовуються для перекладу рекламного тексту. Аналізує різні засоби перекладу рекламних слоганів у сфері харчування та доцільність використання лексико-семантичних трансформацій.

Автор дійшов висновку, що складність, яка виникає під час перекладу слогана, є збереженням комунікативного наміру реклами. Вибір варіанта перекладу повністю залежить від рівня комунікативної компетентності перекладача і його трансляційних уподобань. Під час перекладу німецьких рекламних текстів необхідно орієнтуватися на досягнення динамічної еквівалентності. Завдання перекладача – зуміти зберегти та передати імідж товару і його вербально-візуальне оформлення. Визначальною рисою створення міжкультурної реклами є її прагматичне значення, оскільки мета рекламного слогана – заохотити потенційного споживача купити товар.

Одержані результати дозволять дослідити та обґрунтувати процес та стратегії перекладу рекламних слоганів, що дає змогу більш точно та зрозуміло донести до реципієнта інформацію, закладену в оригінальному тексті.

Ключові слова: рекламний текст, слоган, рекламний відеоролик, еквівалент, інтернет-реклама.

The article is devoted to the study of the features of the translation of advertising slogans in the nutritional sphere from German into Ukrainian. The author identifies the main linguistic and stylistic characteristics of German advertising texts. The problems of translation of advertising slogans from German into Ukrainian are investigated. The features of the compositional structure of the advertising text are described and the attention is focused on the interrelation of its verbal and non-verbal components. The material of the study were advertising messages and slogans taken from the German-speaking advertising environment.

The author investigates the specifics, features of advertising German texts, identifies the main structural elements of advertising text. The main groups of lexical means of influence that characterize the advertising in the nutritional sphere are emotionally expressive vocabulary, specialized terms, first and second person pronouns, as well as various stylistic devices.

The author reveals the main strategies used to translate advertising texts, analyzes various means of translating of advertising slogans in the nutritional sphere and the feasibility of using lexical and semantic transformations.

The author came to the conclusion that the difficulty that arises when translating a slogan is to preserve the communicative target of advertising. The choice of translation option depends entirely on the level of communicative competence of the translator and his translation preferences. When translating German advertising texts, it is necessary to focus on achieving dynamic equivalence. The task of the translator is to be able to preserve and convey the image of the product and its verbal and visual design. The defining feature of the creation of intercultural advertising is its pragmatic significance, as the purpose of the advertising slogan is to encourage potential consumers to buy goods.

The obtained results will allow to investigate and substantiate the process and strategies of translation of advertising slogans, which, in turn, allows to convey more accurately and clearly to the recipient the information contained in the original text.

Key words: advertising text, slogan, advertising video, equivalent, online advertising.

Постановка проблеми. У наш час рекламні тексти стають предметом дослідження різних наук, що пов'язано з активним розвитком ринку реклами. На тлі процесу глобалізації мовних і культурних контактів надзвичайної актуальності набуває питання можливості ефективного використання міжкультурної реклами. Успіх рекламної кампанії багато в чому залежить від того, як рекламна концепція була перенесена в іншу культуру. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення мови реклами, яка нині є одним із невід'ємних складників сучасних ЗМІ, а також важливістю підвищення рівня вітчизняної та перекладної рекламної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження рекламних текстів знайшли своє відображення в роботах сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Е.Ф. Тарасова, Е.С. Кара-Мурзи, Е.Л. Головльової, R. Römer, M. Baumgart, N. Janich, B. Sowinski, H. Willems), які присвячені загальному опису мови реклами та аналізу її прагматики, класифікації стилістичних та риторичних засобів. Проблема перекладу присвячені роботи Л.С. Бархударова, Л.К. Латишева, А.О. Лілової, В.Н. Комісарова. Своєрідність перекладу текстів ЗМІ, зокрема рекламних текстів, аналізують Г.А. Ніколенко та І.А. Гулакова, А.С. Мікоян, О.В. Медведєва, К. Рейв. Однак проблема перекладу окремих видів рекламних текстів, а саме рекламних слоганів, вивчена дуже мало.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в аналітичному вивченні особливостей мови реклами, а саме німецьких рекламних слоганів, та дослідженні специфіки їх перекладу українською мовою на прикладі слоганів у сфері харчування.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- визначити основні лінгвостилістичні характеристики німецькомовних рекламних слоганів;
- дослідити проблеми перекладу рекламних слоганів із німецької мови на українську;
- проаналізувати особливості перекладу рекламних слоганів у сфері харчування з німецької мови на українську.

Джерелом мовного матеріалу став сайт [www.HYPERLINK "http://www.slogans.de/HYPERLINK "http://www.slogans.de/"](http://www.hyperlink.slogans.de/) HYPERLINK "http://www.slogans.de/".slogans.de, де розміщено велику базу даних німецьких рекламних слоганів. Сайт створений рекламною агенцією Гамбурга, його дані постійно поповнюються.

Вклад основного матеріалу. Німецькі рекламні слогани сфери харчування відображають усе те різноманіття насолоди, яке обіцяють потенційним покупцям рекламодавці. Основними групами лексичних засобів впливу, які характеризують рекламу продуктів харчування, є емоційно-експресивна лексика, спеціалізовані терміни, займенники першої та другої особи, а також різноманітні стилістичні прийоми. Емоційно-експресивна лексика виражає позитивну оцінку якостей товару та створює в уяві реципієнта яскравий образ продукту, який неодмінно хочеться спробувати:

Coraya: *Der lecker-leichte Snack-Genuss! – Смачно-легка насолода!*

Kinder Pingui: *Schmeckt unverschämt cool und soft. – Непристойно крута смакота.*

У слоганах, що рекламують продукти, широко використовується лексика, яка позначає ефект від використання товару:

Uncle Ben's: *Uncle Ben's weckt Ideen. – Uncle Ben's пробуджує ідеї.*

Німецькі рекламодавці апелюють до емоцій споживача, описуючи відчуття звичайних покупців або вас, якщо ви спробуєте цей продукт:

MiracelWhip: *Balsam für die Kartoffelseele. – Бальзам для картопляної душі.*

Belfrutta: *Verfrucht lecker! – Страшенно смачно!*

Як бачимо, під час перекладу емоційно-оцінної лексики використовуються, як правило, варіантні відповідники. Інколи вдаються до вилучення слова задля ефективнішого звучання слогана.

Набагато складніше зберегти в перекладі на українську ефект від різноманітних стилістичних прийомів, використаних у німецьких рекламних слоганах сфери харчування. Так, буває досить

непросто відтворити прийом алітерації. Інколи це і не обов'язково, але якщо весь зміст слогана побудовано на цьому прийомі і він несе певне стилістичне навантаження, то є сенс передати цю особливість. Якщо ж передання «звук у звук» неможливе, то можна використати незвичний ритм, порядок слів чи повтори.

Vittel: *Vittel weckt Vitalität.*

Оскільки під час перекладу такого слогана зберегти прийом не уявляється можливим, можна запропонувати такий переклад: *Vittel – розбуди себе!*

Особливий інтерес під час перекладу викликає римований слоган. Якщо весь текст побудовано на рими, то перекладач обов'язково зіштовхується з проблемою того, як перекладати текст. У будь-якому разі проблем не уникнути. Ідеальним варіантом перекладу є створення нового римованого тексту зі збереженим змістом та стилем.

Müllermilch: *Müllermilch, Müllermilch, Müllermilch die schmeckt.*

Müllermilch, Müllermilch, die weckt, was in Dir steckt!

Текст рекламного слогана досить довгий. Однак він звучить і діє емоційно як завдяки повторам, так і завдяки рими. Тому під час його перекладу збережено повтор та риму:

*Müllermilch, Müllermilch, молоко смаченьке,
Müllermilch, Müllermilch, розбудить раненько.*

Оскільки українському споживачу не буде зрозуміло, що вже в назві компанії заховано слово *Milch* (молоко), то назву продукту перенесено в слоган.

Ще один приклад римованого слогана у сфері продуктів харчування – слоган фірми *Haribo*:

Haribo macht Kinder froh und Erwachsene ebenso.

Переклад також обов'язково має містити риму. Наприклад:

Haribo діток звеселяє і про батьків не забуває.

Однак іноді в слоган вкладено не просто риму, а певну співзвучність із назвою фірми, мова слогана відтворює певні якості товару, як-от м'якість, ніжність. Прикладом такого слогана може бути реклама компанії „*Montelino*”:

Montelino: *Die alpine Praline.*

На жаль, дуже важко знайти правильну риму до назви фірми, яка передавала б те ж, що і німецький слоган, як і сама фірма, мабуть, отримала свою назву від слова *Praline*. Тому під час перекладу рима не зберігається та передається лише приблизний зміст:

Montelino: цукерки-перлини – альпійські долини.

Ще один рекламний слоган компанії *Haribo* вимагає пильної уваги від перекладача: *In aller Welt - In aller Mund.*

Такий слоган буде зовсім недоречно перекладати дослівно, бо вийде щось зовсім смішне: «У всьому світі, у кожному роті». Тому правильніше буде передати його так: **Haribo:** *Ha vustax u vs'ogo svitu.*

У такому перекладі втрачається стилістичний прийом анафори та еліптичної структури послання, однак з'являється інший відтінок, який надає слогану оригінальності, – фразеологізм.

Як правило, передання анафори чи фонетичного повтору не викликає великих труднощів під час перекладу. Зазвичай вони передаються еквівалентними чи варіантними відповідниками, оскільки головне завдання перекладу таких стилістичних засобів – зберегти позиційне відношення одиниць.

Наприклад, рекламний слоган шоколаду *Milka*: *Milka muß es sein, Milka ist mir lieber!*

Під час перекладу зберігається прийом анафори:

Milka – без вагань, Milka – без питань!

Це дещо вільний переклад слогана, але не потрібно забувати, що переклад реклами – це творча справа, а головне у ній – знайти спільну мову з цільовою аудиторією.

Інколи в процесі перекладу слогана додають інформацію, якої в слогані мови оригіналу не було. Якщо цього не зробити, то аудиторія просто не зрозуміє змісту рекламного тексту. Це добре видно на прикладі ще одного слогана компанії *Milka*: *Die Kuh ist weg.*

Якщо перекласти просто відповідниками – «Корови нема», – то вийде двозначність, оскільки читач може не зрозуміти, де ж ділося славне альпійське молоко, яким славиться шоколад «*Milka*». А тому доречно перекласти слоган так: **Milka:** *Корови нема – молоко залишилося.*

Часто перекладач використовує граматичну трансформацію. Так, перекладаючи рекламний слоган солодощів фірми *Amicelli*, краще вдатися до граматичної трансформації заміни та змінити неозначену форму дієслова на іменник: **Amicelli:** *Unendlich genießen. – Нескінченна насолода.*

Такий переклад є більш звичним для норм української мови, хоча і не відзначається оригінальністю, як і сам слоган.

Мова рекламних слоганів дуже рідко використовує майбутній час. Однак для перекладу напою фірми *Berentzen* доцільніше використати саме майбутність:

Berentzen: *Bricht das Eis.*

Berentzen: *I крига скресне.*

Слоган не такий простий, як здається на перший погляд. За словом «лід» ховається і лід, який додають до напоїв, і скутість у розмові, яка існувала спочатку. Однак усе-таки головнішим у слогані є друге пояснення, а тому *das Eis* перекладено саме як «крига», а не «лід».

Що стосується перекладу таких лексичних засобів, як метафора, епітет, антитеза, епіфора та ін., які надають рекламному слогану яскравості та виразності, то вони вимагають особливої уваги від перекладача. Часто вдається передати мовну основу і функцію цих слів еквівалентом чи варіантним відповідником:

Fürst Metternich: *Für die wenigen, die mehr verlangen – Для тих небагатьох, хто вимагає більшого.*

Badischer Wein: *Von der Sonne verwöhnt. – Розніжений сонцем.*

Наприклад, слоган компанії *Red Bull*, який є метафоричним, – «*Red Bull verleiht Flüügel*» – можна перекласти, використавши граматичну трансформацію заміни та залишивши фонетичний повтор – «*Red Bull окриляяє*».

Але буває дуже важко знайти аналогічний еквівалент, тому перекладачеві варто вдаватися до застосування трансформації для передання метафори. Серед лексичних трансформацій, які часто трапляються під час перекладу метафор, виокремлюються диференціація та конкретизація, генералізація значень, смисловий (логічний) розвиток, цілісне перетворення та компенсація. Перекладач використовує прийоми смислового розвитку та цілісного перетворення як найбільш творчі з усіх видів трансформацій.

Так, під час передання метафоричності рекламного слогана пива *Bitburger – Das Bier, das beim Einschenken seinen Namen sagt* – можна зробити такий переклад: *Пиво, що каже саме за себе.*

Для правильного передання алюзії потрібні фонові знання та хоча б мінімальна ерудиція. Знання джерела алюзії допомагає адекватно передати зміст висловлювання. Наприклад, реклама алкогольного напою звучить так:

Premium Sixpack: *Mischenpossible.*

Зрозуміло, що алюзія базується на назві фільму «*Missionimpossible*» – «Місія нездійсненна», однак передати його українською адекватно не так легко. Перебравши безліч варіантів, можна зупинитися на такому – *Мрія здійсненна*. Він хоч трохи передає яскравий прийом німецькомовного слогана і є кращим, ніж переклад «Змішування здійсненне», оскільки, по-перше, краще звучить українською, по-друге, вказує на ефект від уживання продукту.

Риторичні запитання та вигуки, які створюють потрібний емоційний настрій у читача, зберігаються і в мові перекладу. Це показує приклад реклами компанії *Campino*: **Campino:** *Auch schon probiert?*

Такий слоган нескладно перекласти відповідником:

Campino: *Вже теж спробував?*

Ще один приклад:

Campari: *Campari. Was sonst? – Campari. Що ж іще?*

Одним зі способів створення яскравого емоційного образу є використання в слоганах ідіом. Однак тут перекладач може зіштовхнутися з низкою труднощів. Як відомо, буквальний переклад ідіом неприпустимий. Можна тільки підбирати більш-менш близькі до оригіналу еквіваленти української мови. Відштовхуючись від вищезгаданої теорії еквівалентності, перекладач має не тільки знайти якомога точний еквівалент, а й передбачити лінгвоетнічну реакцію реципієнта рекламного тексту.

Так, у рекламному слогані фірми *Knorr* використано прислів'я „*Ende gut – alles gut*“: **Knorr:** *Essen gut. Alles gut.*

Еквівалентами цього прислів'я українською мовою є такі: «Кінець – ділу вінець», «Кінець діло вінчає», «Кінець діло хвалить», а тому, можливо, такий складний для перекладу слоган можна було б перекласти так:

Knorr: *Їжа діло вінчає.*

Однак, на жаль, під час перекладу втрачається еліптичність слогана, прийом повтору, які надають йому сили звучання. Можливо, цікавіше було б перекласти такий слоган, залишивши мову оригіналу і переклавши тільки слово *essen*: *Їсми gut – alles gut.*

Такий слоган відрізняється своєю оригінальністю в українськомовному середовищі (що і потрібно слогану), зберігає елемент ідіоми для тих, хто хоч трохи знає німецьку та просто передає позитив фразою „*alles gut*“, яку всі знають.

Одним із найскладніших випадків перекладу стилістичних засобів виразності є гра слів чи каламбур. І тут, як правило, без втрат не обійтись. Тому перекладач повинен поставити собі запитання: передати зміст і відмовитися від гри слів чи зберегти каламбур за рахунок заміни образу, відхилення від точного значення, зосередитися тільки на грі, повністю абстрагувавшись від змісту?

Візьмемо, наприклад, рекламний слоган пива *Warsteiner*:

Warsteiner: *Für alle, die das Wahre lieben.*

Творці реклами використали співзвучність слів *wahr* (*справжній*) та початкового складу

назви фірми. Слоган можна перекласти звичайним відповідником – *Для всіх, хто любить справжнє!* – або ж передавати гру слів іншими засобами. Непоганим варіантом може бути такий переклад: **Warsteiner:** *Для всіх, хто любить справжній тоВАР.*

Використання графічних засобів часто дає позитивний ефект, тому під час перекладу ще одного слогана, який містить каламбур, теж застосовується графіка та такий прийом, як антонімічна заміна, перекладаючи слово *alles* як «тільки», хоча при цьому і не вдається передати всі приховані значення німецького слогана:

Bang & Olufsen: *Alles außer gewöhnlich.* – Тільки НАДзвичайне.

Рекламний слоган йогурту фірми «Вауег», для якого також характерна гра слів, звучить так:

Wer ihn hat, hat's gut.

Для збереження каламбуру можна запропонувати такий переклад:

Хто його має – мається добре.

Під час перекладу слоганів, у яких рекламодавці придумують свої слова, що є цілком нормально для рекламних текстів, слід також виявляти творчість, щоб передати ефект незвичності. Наприклад, рекламний слоган фірми, що рекламує шоколад, в оригіналі звучить так:

Riesen: *Kräftigschokoladig.*

Автори слогана римують слово *krätig*, утворюючи нове слово – *schokoladig*, якого немає в німецькій мові. Під час перекладу можна утворити також нове українське слово:

Страшенно шоколаденно. Або ж – *Незвично шоколадично.*

Щоб більш наблизитися до змісту оригіналу, найбільш вдалим буде такий варіант: *Сильно шоколадильно.*

Наступний приклад okazіоналізму в рекламі продуктів харчування:

HubbaBubbaMax: *mäxtextreeem!*

Рекламісти примудрилися створити нове дієслово *mäxt*, яке приховує в собі як назву фірми, так і розмір. Такий слоган можна перекласти, зберігаючи той же ефект та фонетичний повтор:

Максимаааально екстремаааально!

Haben Sie heute schon geschweppt? – так звучить слоган компанії *Schweppes*, у якому бачимо новостворене слово *schweppen* та ще й у формі

Partizip II. Такий слоган можна перекласти, утворивши неологізм:

Ви вже сьогодні швепсонули?

Як бачимо, рекламні слогани у сфері харчування мають майже такі ж лінгвостилістичні характеристики, як й інші слогани. Їх переклад – справа дуже творча і вимагає від перекладача не тільки знати мову, а й уміти зберегти образ оригіналу в перекладі, тобто відтворити функцію прийому, а не сам прийом. Передаючи такі стилістичні фігури, як порівняння, епітети, прислів'я, потрібно щоразу вирішувати, чи доцільно зберегти образ, який закладено в їх основі, чи замінювати його іншим. З іншого боку, для великої кількості слоганів у цій галузі достатньо використати лексичні чи граматичні відповідники.

Висновки. Проаналізувавши велику кількість німецьких рекламних слоганів у галузі харчування, можна зробити такі висновки щодо їх перекладу українською мовою:

- під час перекладу на українську слоганів, які насичені емоційно-оціночною лексикою, використовуються, як правило, варіантні відповідники.

- різноманітні гіперболи, підсилювальні частки, найвищі ступені порівняння прикметників та прислівників передаються відповідними граматичними та лексичними відповідниками.

- модні слова передаються варіантними відповідниками, якщо в українській мові такі ж за значенням слова є також модними або компенсуються іншими модними словами.

- емоційна інверсія, незакінчені речення, риторичні запитання перекладаються граматичними відповідниками.

- гра слів, метафори, порівняння, авторські словосполучення та інші лексичні стилістичні фігури передаються зі збереженням принципу побудови фігури чи компенсуються іншими стилістичними фігурами.

- часто доцільно залишити слоган німецькою мовою, якщо він зрозумілий, передає «німецький» стиль та добре запам'ятовується.

Головною визначальною рисою створення міжкультурної реклами є її прагматичне значення, оскільки мета рекламного слогана – заохотити потенційного споживача купити товар. І перекладач повинен пам'ятати про це.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кондратенко Н.В. Інтертекстуальність рекламного дискурсу. *Діалог: Медіа-студії: зб. наук. праць.* Одеса, 2004. № 1. С. 36–47.
2. Кутуза Н.В. Прийоми мовної гри як мнемонічні техніки та ай-стопери рекламного тексту. *Мовознавчий вісник: зб. наук. праць.* Черкаси, 2009. С. 266–274.

3. Мірошніченко Г. Типологія сучасної реклами. *Вісник РУДН. Серія: Літературознавство, журналістика*, 2012. № 4. С. 146–153.
4. Ніколащенко Ю.А. Лінгвістичні особливості німецьких рекламних текстів та їх переклад. *Молодий вечний*, 2018. № 4. С. 590–593.
5. Brinker K.. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. *Besch W., Steinecke H. Grundlagen der Germanistik, Bd. 29*. Berlin: Erich Schmid Verlag, 2005. S. 27–87.
6. Busse U. Typen von Anglizismen: von der heiligo Geist bis Extremsparing – aufgezeigt anhandausgewählter lexikographischer Kategorisierung. *Stickel G. Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Berlin, 2001. S. 131–155.
7. Janich, Nina. Werbung. Ein Arbeitsbuch. Tübingen: Narr, 2003. 271 S.
8. Römer, Ruth. Entwicklungstendenzen der Werbesprache seit der Mitte des 20. Jahrhunderts. *Besch, Werner u.a. (Hgg.) Sprachgeschichte, 2.Auflage, Bd. 2, 2146-2151*. Berlin; New York: de Gruyter, 2000. S. 68–89.
9. Willems H. Vom Handlungstypen zur Weltkultur: Ein Blick auf Formen und Entwicklungen der Werbung. Wiesbaden, 2003. 75 S.

УДК 811.111'373.2(09)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.4>

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК АНГЛОМОВНИХ АБРЕВІАЦІЙ ТА СКОРОЧЕНЬ

HISTORICAL DEVELOPMENT OF ENGLISH SPEAKING ABBREVIATIONS AND CONTRACTIONS

Пономаренко О.В.,

orcid/0000-0003-2890-3853

кандидат філософських наук, доцент,

*доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті досліджено історичний розвиток видів мовної економії в публіцистиці, а саме те, як історичні зміни вплинули на сучасний стан абрєвіацій та скорочень, тому що прогресуюче поповнення фонду абрєвіатур стає істотним фактором, який заслуговує вивчення, оцінки та пошуків раціонального підходу. Було досліджено поетапну появу абрєвіацій та скорочень, починаючи з Давньої Греції та Стародавнього Риму. Були висвітлені причини появи абрєвіацій та скорочень, які були зумовлені необхідністю фіксації нових фрагментів суспільного досвіду лексичними засобами. Скорочені одиниці, що виникли як засіб економії, спочатку з'являлися в розмовній мові і вже потім переходили в стилі письмової мови. У процесі дослідження було виявлено, що саме на письмі в англійській мові з'явилися перші скорочення, які спочатку були графічними, потім частина з них піддалася лексикалізації, тому що процес спрощення складних одиниць будь-якого типу є неминучим. Взагалі можна сказати, що обширний розвиток та використання абрєвіатур та скорочених лексичних одиниць набули популярності не тільки в англійській, а й в багатьох інших мовах. Процес використання скорочень набирає обертів і стає дедалі важче відстежувати та фіксувати кількість нових скорочень, що з'являються майже кожного дня. Швидкий потік появи та поширення нової інформації зумовлює появу абрєвіатур та скорочень. Такі процеси пояснюють появу спеціальних одиниць – символів, які забезпечують вербальну взаємодію між тим, хто надсилає повідомлення, і тим, хто його отримує. Усі ці тренди та тенденції не могли не зацікавити науковців – лінгвістів, які і стали досліджувати новітні мовні тенденції, відстежуючи систему абрєвіатур і скорочень із самого їх початку, тобто ще з прадавніх часів.

Ключові слова: абрєвіатура, скорочення, абрєвіація, розмовна мова, письмова мова, словотвір.

In the article we researched the development of linguistic saving in publicism. We dealt with historical changes which influenced modern abbreviations and contractions because the obvious appearance of a great number of abbreviations and contractions became the factor which required further investigation, evaluation and rational ways search. We investigated graduate appearance of abbreviations and contractions starting with the period of ancient Greece and Rome. The article dealt with the reasons why abbreviations and contractions appeared. As a result we found out that they fixed different social events with the help of new lexical units. Having appeared as the means of linguistics, they initially penetrated into spoken language but later occurred in the styles of written language too. In the process of research we found out that at first abbreviations and contractions appeared in the written language in the form of graphic drawing. And later turned into lexical units, because everything tended to be more simple. So, the extensive development and use of abbreviations and shortened lexical units has become the general trend for many languages; number of shortenings in the world is growing rapidly and brand-new abbreviations are becoming more and more difficult to keep count of. The rapid continuous information growth urges to reduce the amount of information by condensing it to abbreviations. Such process results in

an increased amount of special symbolic units, while it provides interaction between the verbal sender and its recipient, addressee. We can say that upcoming trends in linguistics started bothering linguists-scholars, therefore we decided to follow the appearance of abbreviations and contractions, starting with ancient periods.

Key words: abbreviation, contraction, spoken language, written language, word formation,

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Було використано тексти англійської публіцистики, а саме медіасфери Інтернет-видань (статті та повідомлення в соціальних мережах).

Постановка завдання. Мета статті – дослідити появу аббревіатур та скорочень, яка була зумовлена історичними етапами розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Початок процесу скорочення слів належить до глибокої старовини. Скорочення були поширені ще в Давній Греції та Римі. Поява і поширення аббревіального способу словотворення в латинській мові лежить у прояві загальномовної тенденції до економії і пов'язана з необхідністю фіксації нових фрагментів суспільного досвіду лексичними засобами. Отже, аббревіатурні процеси відтворювали логіку, характерну для будь-якої національної мови. Скорочені одиниці спочатку з'являлися в розмовній мові і вже потім переходили в стилі письмової мови. Підвищення грамотності спричинило появу тенденцій до аббревіацій. Сучасний розвиток засобів електронної комунікації, а саме Інтернету, мобільних телефонів, служив поштовхом для значного зростання мовних скорочень, які уможливають надання мовним виразам простоти та прискорюють мовленнєвий процес [8, с. 120–130].

Саме на письмі в англійській мові з'явилися перші скорочення. Спочатку вони були графічними, потім частина з них піддалася лексикалізації, тому що процес спрощення складних одиниць будь-якого типу є неминучим. Читання графічних скорочень за назвами літер, поступове формування у стабільне слово – це один із шляхів до перших лексичних скорочень в англійській мові. І саме аббревіаційні процеси відтворюють логіку, характерну для розвитку цієї мови, яка прагне до простоти виразів та збереження інформаційної значущості для цілей комунікації.

Початок процесу скорочення слів належить до глибокої старовини. Аббревіатура в різних видах записаної мови так само стара, як сама письмова мова. Аббревіація (від лат. *Abbrevio* – «скорочено») веде свою історію від шумерів, чия писемність вважається першою із зареєстрованих на Землі (IV ст. до н.е.). Сам термін *elleipsis*, що означає «упущення, пропуск», був створений і вживався в риториках й граматиках Стародавньої Греції в II–III ст. до н.е. поряд із шумерським (IV ст. до н.е.). Під цим терміном малося на увазі скорочення коштів мовного виразу, особливо в струк-

турі речення, стислість якого порівняно з повним або логічно правильним являла собою незакінченість або скороченість. Античні вчені та ритори вважають, що новоутворені скорочені одиниці малі інше емоційне забарвлення порівняно з тими повними варіантами цих одиниць, які традиційно висловлювали це значення. Вважається, що греки вперше звернули увагу на те, що еліптичні слова можуть використовувати як мовний засіб впливу на адресата мовлення. Окрім того, вони вирізняли риторичний і граматичний еліпсис. У сучасній англійській мові розвинулося скорочення *Xmas* <*Christmas*, яке сходить до грецьких слів *Christ* <*Khri'stos*, *X* <*chi*, *p.Chr.n.* <*Post Christum natum* (від Різдва Христового).

Скорочення слів було поширене і в Стародавньому Римі. У процесі вивчення римської військової присутності в Херсонесі (середина II – перша третина III ст.) було зроблено кілька археологічних відкриттів, що дали змогу виявити принципово нові моменти в організаційній структурі римських військ, що дислокувалися в Херсонесі та його окрузі [7, с. 63]. Серед керамічної епіграфіки Херсонеса відоме клеймо на черепиці з аббревіатурою *VEMI*, яке пропонувалося розшифрувати як *ve* (*terapogum*) *mi'ssiciorum*), а черепиці з такими клеймами – як продукція, яку виготовляла група ветеранів римської армії, що жила в херсонеському гарнізоні. Однак таке відновлення аббревіатури *VEMI* не було прийняте, і було запропоновано розшифровувати це клеймо як *V* (*exillatio*) *e* (*hercitus*) *Moesiae*) *inferior*). Проте таке відновлення аббревіатури до останнього часу розглядалося лише як можливий варіант розшифровки аббревіатури *VEMI*, бо скорочення *V* <*vexillatio* не є характерним для латинської епіграфіки. Також у час розкопок на територіях Балаклави були знайдені залишки культового комплексу, пов'язаного із шануванням римськими військовослужбовцями Юпітера Доліхена, де було виявлено напис, в якому згадувався відомий військовий трибун Антоній Валент. На відміну від відомих епіграфічних пам'яток, у новому написі, який був на фрагменті пресвятого Геркулеса, його посада позначена як *trib* (*unus*) *milit* (*um*) *vexill* (*atio*) *exerc* (*itus*), яку можна доповнити як *M* (*oesiae*) *i* (*nferior*). Отже, аббревіатура клейма *VEMI* була правильно відновлена як (*exillatio*) *ekhercitus*) *M* (*oesiae*) *i* (*nferior*). Отже, нетипові для латин-

ської епіграфіки скорочення V>vexillatio були продиктовані не законами мови, а бажанням економії місця в процесі виготовлення матриці клейма. Латинські написи, виявлені на території Балаклави, свідчать про те, що черепиці з клеймами VEMI почали виготовляти римські військовослужбовці в середині – третій чверті II ст. До того ж часу належить черепиця з клеймами OPUSNOV <opus nov (um), що виявлена в Херсонесі та на території Балаклави й ототожнюється з Новієм Ульпіаном (Novius Vlpianus), центуріоном I Італійського Легіону [8, с. 57–70].

Аналогічні скорочення зустрічаються в грецьких курсивних папірусах і написах на бронзових монетах, які самі собою не мали великої цінності і чия купівельна номінальна здатність підтверджувалася відповідною спеціальною ухвалою сенату (SC <Senatus Consulto). Аббревіатури використовувалися також для скорочення одиниць міри та ваги. Майже всі бронзові монети, випущені до кінця II ст. н.е., мають на зворотному боці монети букви SC. Також в епоху імперії було випущено кілька серій монет із дорогоцінних металів, які мали напис EX SC.

Отже, аббревіація набула поширення. Римські юристи, наприклад, так часто вдавалися до суспензії, що були складені зводи скорочень (Notae iuris), які дійшли згодом до середньовіччя. Метод контрактури, тобто скорочення слова завдяки його початковим літерам і закінченню, греки використовували спочатку для скороченого написання так званих Nomina sacra (священних імен): ths <theos (бог). Римляни запозичили цю систему і застосовували її для позначення звичайних понять: fris fratres (брат), graa <gratia (подяка) [7, с. 87].

Причина появи і поширення аббревіального способу словотворення в латинській мові лежить у прояві загальномовної тенденції до економії й пов'язана з необхідністю фіксації нових фрагментів суспільного досвіду лексичними засобами. При цьому аббревіація виявлялася одним із способів, що відповідають прагматичним установам словотвору. Чи була аббревіація способом словотворення, яка мала поширення на територіях давніх держав, зокрема Римської імперії, можна судити лише за досить численними літературними пам'ятками. Однак там не відбиваються особливості та характеристики всієї національної мови, оскільки комунікація в соціумі не може проходити лише у формі письмового спілкування, її вербальний аспект надзвичайно важливий для функціонування будь-якої мови [5, с. 97–102].

Мова існує лише в суспільстві і світі людей, і кожне явище знаходить своє відображення і пере-

ломлення на всіх рівнях мовної системи: починаючись в усному мовленні, воно переходить в інші стилі мови, а розпочавшись у науковому або офіційному функціональному стилі, воно через інші переходить в усний, при цьому відображення має національно зумовлений та історичний характер. Чим вищим, наприклад, є ступінь демократизації художньої літератури, тим більше розмовна мова впливає на мову художньої літератури [3, с. 35–42]. Виходячи з того, що аббревіатурні процеси відображають логіку, характерну для розвитку будь-якої національної мови, яка прагне до простоти мовного виразу й збереження його інформаційної значущості для цілей комунікації, ми вважаємо, що аббревіація спочатку виникла лише як засіб економії в писемності набагато пізніше (в англійській мові – в XVI ст.). Скорочені одиниці стали з'являтися в розмовній мові й вже потім переходили в стилі письмової мови, за винятком, звісно, термінології й авторської неології. Про це, зокрема, свідчить той факт, що найдавнішими пам'ятникам, які виникли стихійно, можна вважати ініціальні скорочення літерного типу, оскільки родючим середовищем для них служила сама писемність. Саме на листі в тій чи іншій мові неминуче виникають графічні скорочення з подальшою лексикалізацією окремих із них, бо процес спрощення складних одиниць будь-якого типу неминучий [2, с. 79–85].

Підвищення грамотності, як свідчить історія, спричинило появу тенденцій до аббревіацій. Процес стандартизації англійської мови з XV до XVII ст. свідчить про зріст кількості аббревіацій. У цей час було чути заклик до того, щоб вважати еталоном англійської мови мову королівського двору, однак неологізми розмовного мовлення активно проникали до вищих прошарків суспільства. Поступово скорочення стають звичним явищем у всіх сферах життя та соціальних колах, хоча вже у XVIII–XIX ст. скорочення піддавались нападкам із боку пуристів, що, однак, означає велику кількість та інтенсивність вжитку таких одиниць мови у мовленні. У 1830-х роках у США, починаючи з Бостона, та з початком розквіту філології та лінгвістики в академічних колах Британії скорочення набули популярності. Іноді як симптоматичний приклад цього наводять аббревіацію імен «батьків сучасної етимології» Дж. Толкієна та його друга К. Льюїса, а також інших членів Оксфордської літературної групи, відомої як «Інклінги». Аналогічно, за століття до цього, в Бостоні почав переможну ходу популярний навіть зараз термін ОК [9, с. 78–93].

Після Другої світової війни британці значно зменшили вживання крапок та інших знаків пунктуації у скороченнях у текстах, щонайменше, напівофіційного стилю, тоді як американці все ще дотримувались старих правил вжитку та й нині дотримуються їх більше, ніж британці. Класичним прикладом, якій американці вважають досить цікавим, було вживання проміжної коми в назві Британської організації секретних агентів “Special Operations, Executive” > “S.O., E” – її вилучили приблизно у 1960 році. Але до цього британці були більш скрупульозними в дотриманні французьких форм. У французькій мові крапка стоїть наприкінці аббревіатури, лише якщо її остання літера є останнього літерою слова, яке вона позначає: “M.” є скороченням від “monsieur”, тоді як “Mme” є скороченням від “madame”. Як і інші лінгвістичні набуття в континентальних південних сусідів, британці з готовністю перейняли це правило, тоді як американці встановили простіші норми [2, с. 45–48].

Однак із плином років нестача конвенцій призвела до того, що важко вирішити, які скорочення від двох слів потрібно вживати з крапкою, а які ні. Американські ЗМІ мають тенденцію до вживання крапок у двоскладних аббревіатур типу U.S <United States, але ні PC <personal computer чи TV <television. Більша частина британської преси взагалі поступово позбулася звички вжи-

вати крапки в аббревіатурах. Мінімізація пунктуації в машинописі стала жаданою з позиції економії у 1960-х та 1970-х роках для багатьох користувачів плівкової стрічки, оскільки крапка чи кома займали ту саму довжину дорогої стрічки, що не могла бути використана вдруге, як і велика літера.

Поширення засобів електронної комунікації (мобільних телефонів, Інтернету) у 1990-х роках слугувало поштовхом для значного зростання кількості розмовних скорочень, особливо завдяки популярності служби коротких повідомлень SMS, яка здебільшого обмежує текстові повідомлення 160 знаками. Пізніше, в 2000-х роках, з’явився “Twitter”, що надав послугу соціальної мережі, в якій текстові повідомлення обмежені 140 символами.

Таким чином, саме на письмі в англійській мові з’явилися перші скорочення. Спочатку вони були графічними, потім частина з них піддалась лексикалізації, тому що процес спрощення складних одиниць будь-якого типу є неминучим. Читання графічних скорочень за назвами літер, поступове формування у стабільне слово – це один зі шляхів до перших лексичних скорочень в англійській мові. І саме аббревіаційні процеси відображають логіку, характерну для розвитку цієї мови, яку прагне до простоти виразів та збереження інформаційної значущості для цілей комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-русский словарь американского сленга. Москва : Книжный ряд, 1993. 544 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка : учебник. Ленинград : Просвещение, 1973. 303 с.
3. Бацевич Ф.С. Основы комунікаційної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2009. 376 с.
4. Волошин Е.П. Аббревіатури в системі англійського мови : дис. ... канд. філол. наук. Москва, 2005. С. 12–18.
5. Горшунов Ю.В. Новая аббревиатурная и отаббревиатурная лексика английского языка : учебное. пособие к спецкурсу. Бирск : БГПИ, 1998. 99 с.
6. Зацний Ю.А., Пахомова Т.О. Мовата суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Запорізьк. держ. ун-т, 2001. 243 с.
7. Зубарь В.М. О римских войсках в Херсонесе и его округе в свете новых открытий : справочник. Варшава, 2000. 245 с.
8. Мечковская Н.В. История языка и история коммуникации: от клинописи до интернета. Москва : Флинта, 2009. 250 с.
9. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. Москва, 1974. 218 с.
10. Худолій А.О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики початку ХХ : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 275 с.
11. The Oxford Dictionary of New Words. New York : Oxford University Press, 1998. 375 p.

**ДОМІНАНТНІ КОНЦЕПТИ В РОМАНІ ДЖОДЖО МОЙЄС
«КОРАБЕЛЬ НАРЕЧЕНИХ»**

DOMINANT CONCEPTS IN JOJO MOYES' NOVEL «THE SHIP OF BRIDES»

Савка А.А.,

orcid.org/0000-0002-6143-6014

магістр кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Карамішева І.Д.,

orcid.org/0000-0001-8683-2040

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню домінантних концептів у романі Джоджо Мойєс «Корабель наречених». Для аналізу вибрано роман «Корабель наречених» популярної британської письменниці для визначення домінантних концептів, характерних для ідіостилю цієї авторки. Автори дотримуються позиції, що, характеризуючи поняття ідіостилю, важливо усвідомлювати, що у творчості певного автора розрізняються твори або тексти, між якими встановлюються відношення семантичної еквівалентності за різними текстовими параметрами: способом структурування ситуації, єдністю концепції, композиційним принципом, звуковою та ритміко-синтаксичною організацією. Особливу увагу приділено поняттю «концепт» та його типам. Зазначено, що лінгвістичне розуміння цього поняття нині не є предметом палких дискусій, оскільки існує кілька усталених розумінь цього поняття, залежно від вибраної сфери дослідження, скажімо, когнітивна семантика, лінгвокультурологія, тощо. Однак термін «концепт» використовується й в інших гуманітарних науках із початку ХХ століття, зокрема в літературознавстві, у зв'язку з посиленням міждисциплінарних тенденцій. Перспективи використання цього терміна в літературознавстві широкі: це зумовлено міждисциплінарними тенденціями в сучасній науці. Виділення такої домінанти художнього тексту, як «концепт», дасть змогу поглибити дослідження в галузі літературознавства через аналіз лінгвістичної, культурної та психолінгвістичної складових частин літературного твору. У творі британської письменниці Джоджо Мойєс «Корабель наречених» (Jojo Moyes. *The Ship of Brides*. London: Hodder, 2005) спостерігаємо гіперконцепт LIFE та такі гіпоконцепти, як SEA, SHIP EMPLOYEES, LIFE CONDITIONS, TRAVEL, SPACE, COLOUR, LOVE, PERSON, FEELING, COMMUNICATION.

Ключові слова: концепт, домінантні концепти, ідіостиль, концептуальна картина письменника, художній текст, художній концепт.

The presented research focuses on the analysis of dominant concepts in Jojo Moyes' novel "The ship of brides". The novel "The ship of brides" by the popular British writer was chosen for the analysis with the aim to determine the dominant concepts characteristic of the author's idiosyncrasy. The authors of the research paper take the position that, characterizing the concept of idiosyncrasy, it is important to realize that in the creativity of a particular author there are works or texts between which the relationship of semantic equivalence is established according to different textual parameters: method of structuring the situation, unity of concept, compositional principles, sound and rhythmic-syntactic organization. Particular attention is paid to the notion of "concept" and its types. It is noted that the linguistic understanding of this notion is not the subject of heated discussions today, as there are several established understandings of it, depending on the chosen field of study, such as cognitive semantics, linguocultural studies, etc. However, the term "concept" has been used in other humanities since the early twentieth century, in particular in literary studies, in connection with the strengthening of interdisciplinary trends. Prospects for the use of this term in literary studies are wide which is due to interdisciplinary trends in modern science. Highlighting such a dominant of a literary text as "concept" will allow deepening research in the field of literary criticism through the analysis of linguistic, cultural and psycholinguistic components of a literary work. In the work of British writer Jojo Moyes (*The Ship of Brides*. London: Hodder, 2005) we observe a hyperconcept LIFE as well as hypoconcepts SEA, SHIP EMPLOYEES, LIFE CONDITIONS, TRAVEL, SPACE, COLOR, LOVE, FEELING, COMMUNICATION.

Key words: concept, dominant concepts, idiosyncrasy, conceptual picture of the writer, fictional text, fictional concept.

Постановка проблеми. Джоджо Мойєс – відома журналістка та англійська романистка ХХІ століття. У статті спираємося на переконання, що нині до актуальних завдань лінгвіста-прикладника належить проблема відтворення ідіостильової своєрідності концептуальної картини письменника, яка пов'язана з лінгво-

стилістикою й стилістичними проблемами художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Специфіку ідіостилю та концепту у своїх працях розглядали такі науковці, як С.Г. Воркачов, О.С. Кубрякова, А.М. Приходько та інші, що становить теоретичне підґрунтя цього дослідження.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в розкритті домінантних концептів авторського ідіостилу в романі Джоджо Мойєс «Корабель наречених». Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

1) проаналізувати поняття «концепт» та його типи;

2) виокремити домінантні концепти в романі Джоджо Мойєс «Корабель наречених».

Виклад основного матеріалу. Перший етап – літературний аналіз індивідуального стилю автора в змістовному аспекті в романі Джоджо Мойєс «Корабель наречених». Індивідуально-авторська картина світу знаходить своє вираження в текстах автора (одному, кількох або сукупності текстів). Вона розглядається як єдине ціле, тому індивідуально-авторська картина світу є характеристикою не тільки менталітету цієї літературної особистості, але й творчої манери автора.

Наприкінці ХХ ст. особливої актуальності набуває питання ментальних репрезентацій у свідомості носіїв тої чи іншої мови, які досліджують через мовні явища, в центрі уваги цих досліджень знаходиться поняття «концепт». Концепти розглядаються дослідниками як ментальні сутності. Художні концепти є одиницями індивідуально-авторської картини світу літературної особистості, відображеної в тексті, вони характеризуються естетичною сутністю й образними засобами вираження, зумовленими творчим задумом творця. Художній текст, у першу чергу, є складною значенневою організацією, в рамках якої виділяються універсальні елементи значення – художні концепти.

О.С. Кубрякова подає таке визначення концепту: «Концепт – одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини; оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу, квант знання» [3, с. 90].

За влучним визначенням С.Г. Воркачова, «індивідуальні концепти є переважно одиницями художньої концептосфери певного автора, групі – одиницями мовної свідомості певної соціальної групи або етносу, а універсальні – складниками духовного світу всього людства» [1].

У межах нашого дослідження релевантним є індивідуальний концепт, а точніше такий його різновид, як художній концепт – той, що є компонентом картини світу письменника. Вивчення мовної репрезентації художнього концепту є важливим і необхідним для усвідомлення ідейного

змісту художнього тексту і для розуміння менталітету цієї літературної особистості, її творчої манери. Під «художнім концептом» розуміють значеннєву й естетичну категорію, що містить універсальний досвід літературної особистості, її світогляд, систему цінностей і сприяє формуванню нових художніх смислів. Область функціонування художніх концептів – твори художньої літератури. Кожен літературний твір розглядається як втілення індивідуально-авторської картини світу.

Художні концепти, які використовує автор, утворюють концептосферу літературної особистості, або індивідуально-авторську картину світу. Джоджо Мойєс, безсумнівно, є однією з найбільш помітних письменниць сучасності. Її творчість пронизана жагою до змін, до змалювання справжніх людських цінностей, до вираження індивідуалізму. Її герої завжди «інші», ніж загальна маса людей. Вони глибше вдивляються у звичайні речі, вони більш чуттєві до життєвих ситуацій, вони прагнуть самовираження та досконалості й за все життя, як їм здається, так і не досягають цього. Вони надто емоційні, «глибокі», а звичайне «сіре життя» не для них.

Художній світ будь-якого автора формує наявність у його роботах різноманітних концептів. Саме завдяки ним ми можемо зрозуміти, що саме хотів донести до нас автор. Загалом у цій роботі концепти будуть представлені на двох абстрактних рівнях із відповідною ієрархією: гіперконцепт та гіпоконцепт.

Ієрархічна організація концептів передбачає, що одиницею найвищого рівня абстракції прийнято вважати мегаконцепти, під якими розуміють категорійні ментальні одиниці, що репрезентують загальнолюдські поняття. На наступному рівні абстракції знаходяться гіперконцепти. Наступними є гіпоконцепти, що знаходяться в родо-видових відношеннях зі своїми спадними репрезентантами – мезоконцептами, які є ще більш наближеними до фізичного світу людини. Гіпоконцепти є ментальними одиницями меншого обсягу, ніж загальнокультурні, але більшого, ніж концепти. На найнижчому рівні абстракції знаходяться катаконцепти [5, с. 185].

Гіперконцепт LIFE/ЖИТТЯ є одним із ключових фрагментів індивідуально-авторської картини світу Джоджо Мойєс у романі «Корабель наречених». Їм'ям розглянутого гіперконцепту є лексема *life*, яка найбільш повно відповідає вимогам. Досліджуваний гіперконцепт складається з шарів, зокрема поняттєвого і образно-асоціативного.

Гіперконцепт LIFE/ЖИТТЯ динамічний і в кожному своєму шарі репрезентований різною кількістю гіпоконцептів.

Поняттєвий шар представлений чотирма гіпоконцептами:

- COMMUNICATION/КОМУНІКАЦІЯ;
- FEELING/ПОЧУТТЯ;
- LOVE/КОХАННЯ;
- PERSON/ОСОБА.

Образно-асоціативний шар репрезентований шістьма гіпоконцептами:

- COLOUR/КОЛІР;
- LIFE CONDITIONS / УМОВИ ЖИТТЯ;
- SEA/МОРЕ;
- SHIP EMPLOYEES / ЕКІПАЖ КОРАБЛЯ;
- SPACE/ПРОСТІР;
- TRAVEL/ПОДОРОЖ.

Другий етап – використання комп'ютерної програми AntConc для дослідження концептуальної структури творів.

Комп'ютерна програма AntConc – одна з найкращих та найзручніших безплатних програм для роботи з корпусами. Розробник програми – Ентоні Лоуренс. У програмі можна здійснювати пошук необхідного слова, демонструючи кількість знайдених прикладів та ілюстрації вживання, де воно вживається. Програма дає змогу здійснювати пошук за окремими словами та словосполученнями тощо.

За В.А. Масловою, для того щоб проаналізувати лексичну структуру концепту, потрібно виділити ядро та периферію. Ядро – це словникові значення тієї чи іншої лексеми. Периферія – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації й асоціації [4, с. 45].

Кожен так званий концепт має тришарову структуру та складається з поняттєвого, образно-асоціативного та ціннісного шарів [5, с. 21].

На другому етапі дослідження за допомогою програми AntConc визначаємо найчастотніші катаконцепти. Далі аналізуємо отримані дані.

1. Гіпоконцепт: LOVE/КОХАННЯ–79.

- Love/кохання – 55;
- Wedding/весілля – 15;
- Desire/бажання – 8;
- Date/побачення – 1.

2. Гіпоконцепт: PERSON/ОСОБА–867.

- Man/людина (або чоловік) – 229;
- Girl/дівчина – 221;
- Woman/жінка – 124;
- Mother/мати – 97;
- Father/батько – 66;
- God/бог – 33;
- Wife/дружина – 33;

Boy/хлопець – 32;

Child/дитина – 18;

Person/особа – 14.

3. Гіпоконцепт: FEELING/ПОЧУТТЯ–138.

Love/кохання – 55;

Feeling/почуття – 39;

Pain/біль – 17;

Confidence/впевненість – 12;

Happiness/щастя – 8;

Grief/горе – 7.

4. Гіпоконцепт: COMMUNICATION/КОМУНІКАЦІЯ–845.

Say/казати – 651;

Ask/запитувати – 107;

Talk/говорити – 44;

Murmur/шепотіти – 43.

5. Гіпоконцепт: COLOUR/КОЛІР–188.

Blue/голубий – 42;

Red/червоний – 40;

White/білий – 33;

Green/зелений – 26;

Black/чорний – 22;

Brown/коричневий – 12;

Pink/рожевий – 8;

Turquoise/бірюзовий – 2;

Purple/фіолетовий – 2;

Yellow/жовтий – 1.

6. Гіпоконцепт: SPACE/ПРОСТІР–695.

Ship/корабель – 255;

Room/кімната – 118;

Home/дім – 86;

Side/сторона – 81;

Sea/море – 79;

Space/простір – 24;

Land/земля – 22;

House/будинок – 18;

Horizon/горизонт – 9;

Territory/територія – 3.

7. Гіпоконцепт: TRAVEL/ПОДОРОЖ–341.

Ship/корабель – 255;

Home/дім – 86.

8. Гіпоконцепт: LIFE CONDITIONS / УМОВИ ЖИТТЯ–168.

Mind/розум – 76;

Money/гроші – 32;

Food/їжа – 26;

Poor/бідний – 17;

Experience/досвід – 9;

Strength/сила – 7;

Rich/багатий– 1.

9. Гіпоконцепт: SHIP EMPLOYEES / ЕКІПАЖ КОРАБЛЯ–266.

Captain/капітан – 211;

Sailors/матроси – 17;

Steward/стюард – 10;
 Lieutenant/лейтенант – 8;
 Radio operator / радіооператор – 8;
 Crew/екіпаж – 7;
 Cook/кухар – 4;
 Navigator/штурман – 1.
 10. Гіпоконцепт: SEA/МОРЕ–240.
 Water/вода – 85;
 Sea/море – 79;
 Miles/милі – 15;
 Darkness/темрява – 14;
 Shore/берег – 14;
 Storm/шторм – 14;
 Waves/хвилі – 12;
 Fish/риба – 7.

У процесі обробки текстів комп'ютерною програмою AntConc з'ясувалось, що більша кількість найчастотніших слів належить до гіпоконцепту PERSON (867), а менша – до FEELING (138) і LOVE (79).

До гіпоконцепту PERSON можна зарахувати такі катаконцепти, як *person, man, woman, child, boy, girl, mother, father, wife, God*.

What your dear mother would say, God only knows [6, с. 29].

She wasn't a mean person [6, с. 37].

She had had to tell the man no less than four times that she was a married woman, and she wasn't entirely sure that as far as he was concerned that made any difference [6, с. 40].

До гіпоконцепту SPACE належать такі катаконцепти: *side, horizon, sea, ship, space, room, house, land, territory*.

At sea, it was impossible to say at what time dawn broke, not because it varied from day to day, or continent to continent, but because across the flattened arc of a marine horizon the glowing

crack that sheared into the darkness could be seen hundreds, perhaps thousands of miles away, long before it might be visible on land, long before it meant a new day [6, с. 155].

Once he had enjoyed the early watch, when the seas had been new and magical to him, when, unused to living in such close quarters with other men, he had relished the quietest time aboard ship: those last dark minutes before the ship segued into the mechanics of its day and woke, by degrees, around him [6, с. 155].

These men, with their strange charisma, their intricately built power bases, were to be found on every ship [6, с. 157].

Frances loved the infinite space visible all around her, the sense of boundless, irrevocable movement west [6, с. 173].

In the little room tucked beneath the bridge, the handful of chosen brides, some accompanied by friends, nudged each other [6, с. 179].

But then, freed of the responsibility of earning and even of keeping house, her mother had begun to drink more heavily [6, с. 224].

But she was desperate to feel land under her feet [6, с. 243].

It was the same everywhere: in Greens, the Bristol Grill, the grand Taj Mahal hotel; a combination of the Victoria and several troopships landing at once had swamped the harbour area with would-be revelers, men made gay and reckless by the end of the war and their increasing proximity to home [6, с. 246].

Гіпоконцепт TRAVEL представлений такими катаконцептами: *ship, home*.

He had seen some relatives turn up even after they had received the dreaded telegram, unable or unwilling to accept that their John or Robert or Michael was never coming home [6, с. 317].

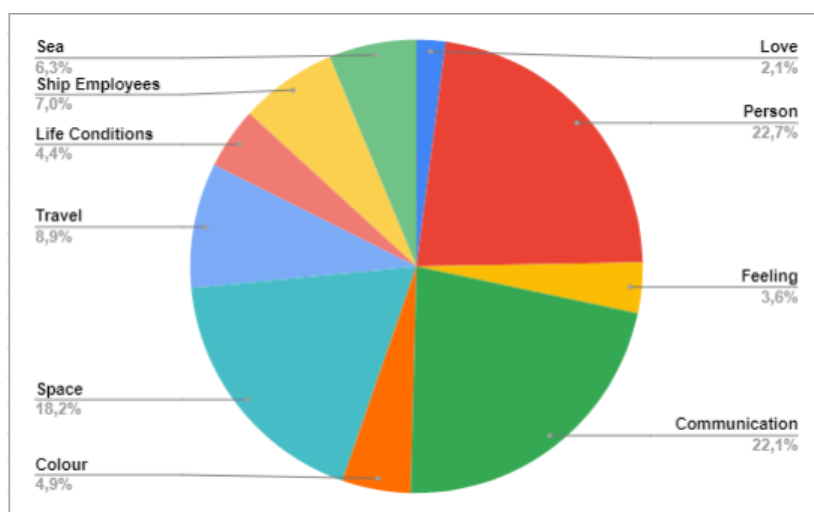

Рис. 1. Діаграма розподілу слів за концептами

Гіпоконцепт FEELING містить багато катаконцептів, які повністю розкривають перед нами внутрішній світ людини: *feeling, love, happiness, pain, grief, confidence.*

*He had bitten back private tears of **grief** when he left them, less privately when they had been sunk* [6, c. 94].

*He had an accent, and an ease born of long-rewarded **confidence*** [6, c. 104].

*And then, while his good mood stalled **the pain** in his leg, he made his way stiffly towards his rooms* [6, c. 184].

*It would bring him some **happiness** and give her a lifeline* [6, c. 306].

*But Frances was forced to concede that she was falling in **love*** [6, c. 376].

До гіпоконцепту **LIFE CONDITIONS** входять такі катаконцепти: *rich, poor, money, food, mind, strength, experience.*

*You know how he goes on about saving **money**. And, besides, I don't think any of them would like a stranger in the kitchen* [6, c. 35].

*If he had had a shilling for every armchair strategist he'd met in his years of service, Nicole observed, he'd have been a **rich** man* [6, c. 76].

*That the canteen was big enough to seat three hundred girls at once, that together they made a noise like a huge flock of starlings descending, and that she had eaten better **food** at last night's supper than she had for the last two years* [6, c. 83].

*I must say, it does seem a waste for all that female talent to miss out on the **experience** of a bit of good old naval hospitality* [6, c. 197].

*The young nurse, a favourite of his, was a perfect illustration of the redemptive powers of marriage, he told himself. And if it enabled the **poor** soul beside her to be even partly lifted from the horrors of his last weeks, he felt pretty sure his God would understand* [6, c. 306].

Наступним є гіпоконцепт **COLOUR**, до нього входять катаконцепти: *blue, white, red, brown, black, green, purple, yellow, blue, green, pink, turquoise.*

*She let go of her bag and the food parcel, the **brown** paper now softened with the sweat of her hands* [6, c. 64].

*Around him, ratings were strapping huge boxes of equipment to narrow shelves, raising and lowering **black** buckets of tools for those working above them* [6, c. 97].

At least, Avice's world had been private: she thought she knew Jean's every symptom – how her stomach felt like it had curdled, how even a piece of dry bread had led her to disgrace herself outside the flight-deck canteen, how that horrible stoker who

*kept following them along by the laundry had eaten a cheese and Vegemite sandwich right in front of her, just to make her go even more **green*** [6, c. 101].

*Margaret gazed out at the **turquoise** waves* [6, c. 199].

*And when you compared her to the glowing Irene Carter, resplendent in pale peach and **blue**, apparently heedless of the heaving waters, it was hard to disagree* [6, c. 277].

*He coughed black phlegm on to the floor, then looked up again, eyes **white** in his sooty face* [6, c. 288].

Гіпоконцепт SEA представлений такими катаконцептами: *sea, waves, darkness, fish, shore, water, miles, storm.*

*Two rotting **fish** were stuck into the XO's ears, a woman's scarf tied around his neck* [6, c. 143].

*Here, anchored in the clear blue **waters** several hundred feet from **shore**, was as close as they were going to get to Ceylon* [6, c. 159].

*The nautical **miles** and unfathomable fathoms that it opened up between her and her past as it glided through **the water*** [6, c. 173].

*She liked the way you could see the sky's mood changing **miles** away, a distant **storm**, its power diminished by distance* [6, c. 174].

*He had held her steady as she fought off the suicide bombers of the Sakishima Gunto airfields, when the kamikaze aircraft had literally bounced off the flight deck, covering her with tidal **waves** of water and aviation fuel, and he had swept her through the Atlantic, listening in silence for the ominous echo that told of enemy submarines* [6, c. 232].

*When her bow had sunk and **the waves** closed over her, there had been no sign left that she had existed at all* [6, c. 232].

Гіпоконцепт SHIP EMPLOYEES представлений такими катаконцептами: *crew, captain, sailors.*

*It would not surprise me if they sold the **crew** too* [6, c. 17].

*Afterwards, she realised she wasn't sure what she had expected; perhaps some orderly queue of women, suitcases in hand, making their way past **the captain*** [6, c. 58].

*There was a swell of noise, and a short distance away a winch was hoisting up several **sailors** who had apparently missed their opportunity to get aboard by normal means* [6, c. 67].

Далі розглядаємо також важливий гіпоконцепт – **COMMUNICATION**. Сюди треба зарахувати такі катаконцепти, як *say, talk, ask, murmur.*

*What your dear mother would **say**, God only knows* [6, c. 29].

Outside, the marine shifted position on the metallic floor and murmured a quiet greeting to someone passing [6, с. 90].

Several times now she had mentioned that Frances was a nurse, and several times Frances had rebuffed any attempt to get her to talk about her time in service [6, с. 112].

Well, I'll ask you to return to your bunks, ladies, and not to come out again unless it's an emergency [6, с. 116].

Доволі цікавим є гіпоконцепт **LOVE**, оскільки він є лінгвокультурним центральним емоційним концептом та ресурсом виробництва ключових цінностей і концептів культури. Насамперед сюди належать катаконцепти: *love, desire, date, wedding*.

He would turn over, pinned to his pillow by the familiar mix of guilt and impatience, aware even in half-sleep of his own failure to feel what he should for the woman padding across the linoleum: gratitude, desire, even love [6, с. 155].

Well, next to our wedding, of course [6, с. 168].

Always makes you feel better to have at least one date in the social diary, doesn't it? [6, с. 248].

Висновки. Таким чином, ідіостилю треба розглядати як систему змістових і формальних характеристик, які притаманні конкретному автору, завдяки яким твір автора набуває унікальності та індивідуальності. Для того щоб перекладач міг адекватно відобразити твір у всіх його змістовних характеристиках перекладу, необхідно знайти в мові перекладу такий відповідник, який буде найближчим за змістом і тональністю до оригіналу. Ця робота продемонструвала, які концепти та ідеї притаманні Джоджо Мойєс у романі «Корабель наречених». Виявлено гіперконцепт **LOVE** та гіпоконцепти: **SEA, SHIP EMPLOYEES, LIFE CONDITIONS, TRAVEL, SPACE, COLOUR, LOVE, PERSON, FEELING, COMMUNICATION**. У процесі обробки текстів комп'ютерною програмою AntConc з'ясувалось, що більша кількість найчастотніших слів належить до гіпоконцепту **PERSON** (867), а менша – до **FEELING** (138) і **LOVE** (79).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у поглибленому дослідженні домінантних концептів авторського ідіостилю англійської романістики Джоджо Мойєс у романі «Корабель наречених» та порівнянні з домінантними концептами інших романів цієї авторки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воркачев С.Г. Культурный концепт и значение. *Труды Кубанского государственного технологического университета*. Сер. Гуманитарные науки. 2003. Т. 17, вып. 2. С. 268–276.
2. Мойєс Дж. Корабель наречених. КСД, 2018. 448 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е.С. Кубряковой. Москва : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. 245 с.
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : Тетрасистемс, 2004. 256 с.
5. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепрпетровск : Белая Е.А., 2013. 307 с.
6. Moyes J. *The ship of brides*. Hodder, 2008. 496 p.

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКУ

THEORETICAL PREMISES OF INVESTIGATION OF THE ENGLISH FAN FICTION

Станко Д.В.,

orcid.org/0000-0002-7858-8663

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології

Ужгородського національного університету

У статті висвітлюються теоретичні передумови дослідження англійського фанфіку. У роботі коротко викладено історію, основні форми та сучасні тенденції вивчення фанфіку. Актуальність вивчення фанфіку зумовлена насамперед тим, що ці твори є яскравим прикладом так званої живої мови. Вони відображають усі сучасні мовні тенденції, виражають музичні, літературні та кіновподобання молоді. Крім того, фанфік є маловивченим явищем, яке існувало в різних формах, але найбільший розвиток отримало лише в останні десятиліття. Терміном «фанфік» позначають вид творчості шанувальників популярних художніх творів, похідний літературний твір на основі будь-якого оригінального твору, що використовує свої уявлення про сюжет і героїв. Це жанр масової літератури, створений на основі художнього твору шанувальниками цього твору, який не переслідує комерційних цілей і призначений для читання іншими шанувальниками. Ранні роботи про фанфіки часто розглядали це явище з гендерного погляду, оскільки практика фанфіку переважно жіноча. Найпоширенішим джерелом для дослідження фанфіків були фандомні матеріали з популярних на той час телесеріалів. Основним фокусом вивчення фандомів були практики та цінності їхніх учасників, характеристики фана як особистості, а також відмінні риси культури, яку створили учасники фандомів. Фанфік можна розглядати як тип дискурсу в рамках Інтернет-лінгвістики та літературознавства. У статті наводяться такі основні форми фанфіку, як *альтернативний всесвіт, crack, crossover, fix-it, POV, smut, RPF, angst, hurt/comfort* та інші. Таким чином, незважаючи на величезну різноманітність форм і жанрів фанфіку, їх можна класифікувати та проаналізувати їхні особливості. Фанфік можна розглядати як словесне (іноді креолізоване) письмове повідомлення, яке поширюється в Інтернеті і спрямоване насамперед на шанувальників вихідної книги, фільму тощо. Перспективою цього дослідження є аналіз структурних, стилістичних та прагматичних особливостей дискурсу фанфіку.

Ключові слова: дискурс, жанр, Інтернет-лінгвістика, масова література, фанфік.

The article highlights theoretical premises of investigation of the English fanfiction. The work offers a brief outline of history, main forms and modern trends in fan fiction studies. The relevance of the study of fan fiction is due, above all, to the fact that these works are a bright example of the so called live language. They reflect all modern language trends, express the musical, literary and film preferences of young people. In addition, fan fiction is an understudied phenomenon that has existed in various forms, but has received the greatest impetus in development only in recent decades. The term *fan fiction* is defined as a kind of creativity of fans of popular works of art, a derivative literary work based on any original work that uses its ideas of the plot and characters. It is the genre of mass literature, created on the basis of a work of art by fans of this work, which do not pursue commercial purposes and are intended for reading by other fans. Early works on fan fiction often dealt with this phenomenon from a gender perspective, as the practice of fan fiction is mostly feminine. The most common source for fan fiction research was fandom material from popular television series at the time. The main focus of the study of fandoms was the practices and values of their participants, the characteristics of the fan as a person, as well as the distinctive features of the culture that the participants of the fandoms created. Fan fiction can be treated as a type of discourse within the scope of Internet linguistics and literary studies. Such main forms of fan fiction as *alternative universe, crack, crossover, fix-it, POV, smut, RPF, angst, hurt / comfort*, and others are being viewed in the article. Thus, despite huge diversity and versatility of fan fiction forms and genres, it is possible to classify them and analyze their peculiarities. Fan fiction can be regarded as a verbal (sometimes creolized) written message which is shared on the Internet and is aimed, first of all, at the admirers of the source book, film etc. The perspective of this study is the analysis of structural, stylistic and pragmatic features of fan fiction discourse.

Key words: discourse, genre, Internet linguistics, mass literature, fan fiction.

Постановка проблеми. Фанфік являє собою величезний корпус текстів всіма мовами світу, написаний (і постійно поповнюваний) людьми різного віку та професій. На одному з тематичних вебсайтів *FanFiction.net* [18] нині зареєстровано більше двох мільйонів користувачів, і багато з них написали кілька десятків текстів – від коротких замальовок до багатотомних романів. Незважаючи, однак, на масштабність явища фанфіку та оригінальність його творчої настанови та інтерпрета-

тивної стратегії, в дослідженнях сучасної лінгвістики це явище досі має маргінальне становище.

Літературний фанатизм – явище оригінальне та складне, яке, на думку мовознавців та літературознавців, заслуговує на такий самий інтерес, як і будь-яке інше культурне явище. Феномен фанфіку досить складний і різноманітний, особливо якщо врахувати, що автором фанфіку може бути будь-яка людина будь-якого соціального та освітнього походження [3, с. 141].

Актуальність вивчення фанфіку зумовлена насамперед тим, що ці твори є яскравим прикладом так званої живої мови. Вони відображають усі сучасні мовні тенденції, виражають музичні, літературні та кіновподобання молоді. Крім того, фанфік – маловивчене явище, яке існувало в різних формах, але найбільший розвиток отримало лише в останні десятиліття, що також підкреслює релевантність таких лінгвістичних розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині фанфік – це маловивчений масив творів, які відрізняються другорядністю через те, що їхні автори створюють свої тексти після читання творів певного автора. Оскільки текст створюється «під враженням», співвідношення між оригінальним твором і фанфіком є співвідношенням між прототипом і вторинним текстом [4].

Перші тексти фанфіку з'явилися в 1930-х роках, нині ж фанфік має величезну розгалужену структуру і вражає різноманітністю жанрових форм, які налічують понад 20 видів фанфіку, а також специфічними тегами, що полегшують читачам орієнтування у великому корпусі текстів. Одна з найбільших онлайн-платформ фанфіку так описує історію його створення:

“The term fanfiction was coined in the 30s by science fiction fans but at the time had a negative connotation <...> What we consider the modern concept of fanfiction that prevails in our society today did not exist until the second season of Star Trek was aired in 1967. The show’s popularity grew and several Fanzines were born. These homemade magazines were created by fans and they included original works of fiction and art based on the characters of the series. The first magazine of this type was Spockanalia published during 1967” [17].

Вивчення фанфіку дослідниками різних сфер почалося в 1980-х роках, а в 1990-х роках набуло більшого поширення. У 1992 році Х. Дженкінс опублікував свою монографію «Текстові браконьєри: телевізійні шанувальники та культура співучасті», а К. Бекон-Сміт написала працю «Підприємливі жінки: телевізійний фандом і створення популярного міфу». Ці публікації часто називають дослідженнями «першої хвилі» [4], що на тривалий час визначило переважаючі підходи до вивчення фанфіку. Особливо яскраво це проявляється в першого з наведених авторів.

Так, Г. Дженкінс визначив фанфік як культуру «текстових браконьєрів», які несуть значення та образи канонічних творів для створення величезної кількості інших текстів різного типу та статусу [14].

Ранні роботи про фанфіки часто розглядали це явище з гендерного погляду, оскільки практика фанфіку переважно жіноча. Найпоширенішим джерелом для дослідження фанфіків були фандомні матеріали з популярних на той час телесеріалів. Основним фокусом дослідження фандомів були практики та цінності їхніх учасників, характеристики фана як особистості, а також відмінні риси культури, яку створили учасники фандомів [5].

Більшість наукових робіт про фанфіки опублікована в країнах ЄС та США. У них, зокрема, феномен фанфіку досліджувався як феномен культури [13; 15], соціокультурний феномен [16], комплексний соціокультурний феномен [7; 8; 9], спеціальний літературний твір [11; 12].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у висвітленні теоретичних передумов дослідження англійського фанфіку, а також в огляді історії, основних форм та сучасних тенденцій вивчення фанфіку.

Виклад основного матеріалу. В енциклопедичних джерелах термін «фанфікшен» визначається як різновид творчості шанувальників популярних творів мистецтва (так званого фанарту в широкому сенсі цього слова), похідний літературний твір, заснований на якому-небудь оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї сюжету і (або) персонажів. Фанфікшен може являти собою продовження, передісторію, пародію, «альтернативний всесвіт», кросовер (тобто «переплетення» кількох творів) і так далі. Інший варіант визначення зазначеного терміна – жанр масової літератури, створеної за мотивами художнього твору фанатом цього твору, які не переслідують комерційні цілі та призначені для читання іншими фанатами [6].

З розвитком Інтернету фанфіки перемістилися в кіберпростір. Нині створюються міжнародні читацькі та фандомні спільноти, проводяться конкурси тощо. У 2013 році одна з найпотужніших онлайн-платформ *Amazon* надала можливість офіційно публікувати фанфіки з відповідними ліцензійними угодами [2]. Цей факт включає фанфіки у сферу Інтернет-лінгвістики, яку Д. Кристал визначає як «синхронний аналіз мови в усіх сферах Інтернет-діяльності, включаючи електронну пошту, різні види чату та ігор, обмін миттєвими повідомленнями та вебсторінки і пов’язані сфери комп’ютерно-медичних комунікацій (СМС), такі як SMS-повідомлення» [10].

Британський лінгвіст виділяє чотири основні аспекти Інтернет-лінгвістики, які тісно пов’язані

між собою: соціолінгвістичний, навчальний, стилістичний та практичний.

Перший із них, соціолінгвістичний аспект, розкриває вплив Інтернету на зміни, що відбуваються в мові. Поява нових стилістичних особливостей, властивих Інтернет-комунікації, викликає у вченого певні занепокоєння щодо спрощення мови.

Освітній аспект стосується відносин між неформальною англійською та стандартизованою англійською мовами, яка вийшла на принципово новий рівень. Не можна сказати, що один вплив сильніший за інший, оскільки нині ми можемо спостерігати ситуацію, коли зміни, що відбуваються в неформальних англійських мережах, змінюють традиційну мову, накладаючи свій відбиток.

Щодо стилістичного аспекту, то Інтернет створює нові умови для творчості засобами мови, особливо в літературній сфері. Кримтал виділяє такі явища, як ведення блогів – створення Інтернет-щоденників; порівняно новий напрям Інтернет-творчості – фанфік – довільний літературний твір, заснований на будь-якому оригінальному творі з використанням його сюжетних ідей та героїв.

Зі стилістичного погляду принциповою відмінністю так званої мережевої літератури від звичайної є відсутність редагування, цензури та виправлень ззовні. Текст доходить до читача в первісному вигляді, не зазнаючи змін із метою стандартизації.

З практичного погляду автор виділяє позитивний і негативний вплив Інтернету. Однією з головних переваг Інтернету, як стверджує автор, є його здатність відроджувати або розвивати зникаючі та менш поширені мови [10].

Дослідники зазначають швидке проникнення фанфіку в молодіжну культуру, що значно підвищує актуальність наукового осмислення цього явища, оскільки воно має потужний вплив на суспільство.

Однак і нині дослідження фанфіку досить фрагментарні. Бачення фанфіку науковою спільнотою здебільшого зводиться до уявлення про фанфік як про другорядний твір, який взагалі не має літературної цінності, а тому не може бути цікавим об'єктом дослідження. Деякі вчені також спостерігають неспроможність подолати дискримінаційний поділ літератури на «примітну» (елітарну, якісну) та «не варту уваги» (масову, до якої, крім фанфіку, часто входять цілком оригінальні масові жанри, такі як фантастика, детектив оповідання, любовні романи тощо), хоча такий поділ нині не актуальний і надзвичайно шкідливий для літературознавства загалом [2].

Варто зазначити, що таке нехтування фанфіками не є переважним у сучасній філології. Дедалі більше дослідників схильні досліджувати це явище під загальним терміном «веблітература». Його загальними особливостями є:

- свобода автора. Автори мають змогу вільно завантажувати свої твори і не залежать від видавців. Крім того, вони можуть зберігати повну анонімність і писати на будь-які теми, не оглядаючись на цензуру;

- свобода читача. Читачі оцінюють сам текст, найчастіше в них немає інформації про особу автора;

- інтерактивність. Читачі можуть написати свою думку одразу після особистого прочитання автору, поставити запитання чи внести пропозиції. Важливою особливістю є вміння автора вступити в діалог із читачем;

- відсутність комерційної вигоди. Тексти, розміщені в мережі, найчастіше не спрямовані на отримання прибутку, а у випадку з фанфіками отримання прибутку є незаконним;

- гіпертекстуальність, яка знаходить своє відображення в можливості комбінувати тексти за допомогою гіперпосилань;

- мультимедійний символ, тобто можливість вставки додаткових атрибутів, зображень, відео, аудіо;

- миттєва взаємодія. Оскільки Інтернет стирає кордони, будь-яка людина може отримати доступ до текстів [1].

Як ми вже зазначали вище, фанфіки можуть бути продовженням, передісторією, пародіями, «альтернативним всесвітом», кросовером, типом fix-it тощо [16]. Таким чином, незважаючи на величезну різноманітність форм і жанрів фанфіку, їх можна класифікувати та проаналізувати особливості кожного з наявних різновидів. В основу класифікації фанфіку можна покласти жанрову специфіку, рейтинги, структурні особливості (розмір, серійність, оформлення), відповідність оригіналу тощо. Ця проблема, безумовно, заслуговує на детальний огляд в окремій публікації.

Висновки. Ми визначаємо термін «фанфік» як різновид творчості шанувальників популярних художніх творів, похідний літературний твір, заснований на будь-якому оригінальному творі (літературному чи кінематографічному), що використовує свої уявлення про сюжет і (або) героїв. Фанфік можна розглядати як словесне (іноді креолізоване) письмове повідомлення, яке поширюється в Інтернеті і спрямоване насамперед на шанувальників вихідної книги,

фільму тощо. Фанфіки можуть бути продовженням, передісторією, пародіями, «альтернативним всесвітом», кросвером, типом fix-it тощо. Це жанр масової літератури, створений на основі художнього твору шанувальниками цього твору, який не переслідує комерційних цілей і призначений для читання іншими шанувальниками. Фанфік можна розглядати як тип дискурсу в рамках Інтернет-лінгвістики

та літературознавства. Зі стилістичної позиції принциповою відмінністю так званої мережевої літератури від звичайної є відсутність редагування, цензури та виправлень ззовні. Текст доходить до читача в первісному вигляді, не зазначаючи змін із метою стандартизації.

Перспективою цього дослідження є аналіз структурних, стилістичних та прагматичних особливостей дискурсу англомовного фанфіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев А.В. С e t e r a. Манифест Сетевой Литературы, или Личный Опыт Поэтической Независимости. Теория литературы. 1997. URL: <http://www.netslova.ru/esse/manif.html>
2. Дев'ятко Н.В. Фанфікшен як новітній тип молодіжної літературної творчості: психологічні і соціальні аспекти. ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 28 September 2018 / Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. Kyiv : MCNIP, 2018. С. 581–591.
3. Денисова А.И. Фанфикшн, как субкультура и феномен массовой литературы. *Аналитика культурологии*. 2012. No. 24. С. 141–143.
4. Попова С.Н. Лингвостилистика фанфикшн : на материале англоязычных сайтов, посвященных творчеству Дж.Р.Р. Толкина : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Москва, 2009. 187 с.
5. Прасолова К.А. Фанфикшн : литературный феномен конца XX – начала XXI века : творчество поклонников Дж.К. Ролинг : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03. Калининград, 2009. 261 с.
6. Фанфикшен. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1161382> (дата звернення: 28.10.2021)
7. Black R.W. Access and Affiliation : The Literacy and Composition Practices of English-Language Learners in an Online Fanfiction Community. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2005. Vol. 49 (2). P. 118–128.
8. Bronwen T. What Is Fanfiction and Why Are People Saying Such Nice Things about It? *Story Worlds : A Journal of Narrative Studies*. 2011. Vol. 3. P. 1–24.
9. Busse K. Work in Progress / K. Busse, K. Hellekson. *Fan Fiction And Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 5–32.
10. Crystal D. The scope of Internet linguistics. 2005. URL: https://web.archive.org/web/20110726112040/http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Internet2.pdf (дата звернення: 28.10.2021)
11. Derecho A. Archontic literature : A definition, a history and several theories of fan fiction. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 61–78.
12. Driscoll C. One true pairing : the romance of pornography and the pornography of romance. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 79–98.
13. Fiske J. The cultural economy of fandom. *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London : Routledge, 1992. P. 30–49.
14. Jenkins H. *Textual poachers: Television fans and participatory culture*. London: Routledge, 1992. 424 p.
15. Grossberg L. The affective sensibility of fandom. *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London : Routledge, 1992. P. 50–65.
16. Pugh S. The democratic genre. *Fan fiction in a literary context* / S. Pugh. Brigend, UK : Seren Books, 2005. 282 p.
17. The Fanfic Collective. URL: <https://thefanficcollective.com/history-of-fanfiction-1970s/> (дата звернення: 28.10.2021)
18. FanFiction. URL: <https://www.fanfiction.net/> (дата звернення: 28.10.2021)

АНГЛОМОВНА АСТРОЛОГІЯ ЯК РІЗНОВИД ОКУЛЬТНОГО ДИСКУРСУ

ENGLISH ASTROLOGY AS A VARIETY OF OCCULT DISCOURSE

Томчаковська Ю.О.,

orcid.org/0000-0003-0117-2704

кандидат філологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри іноземних мов № 2

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню структурних, семантичних і прагматичних особливостей англомовного астрологічного дискурсу як різновиду окультного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували англомовні тлумачні словники та гороскопи, представлені в мережі Інтернет. Астрологічний дискурс, представлений, зокрема, гороскопами, є невід'ємною частиною сучасного мас-медійного простору. Їхня зростаюча популярність зумовлює актуальність таких досліджень, націлених на виявлення особливостей цього типу дискурсу. Термін «дискурс» розуміємо як спілкування людей із позицій їх належності до тієї чи іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової мовленевої ситуації. Англомовний окультний дискурс має такі основні жанрові різновиди, як *астрологічний*, *магічний*, *алхімічний*. Зазначені дискурсивні утворення при всій своїй різноманітності та відмінності можуть бути об'єднані таким типом ментальної установки, як ірраціональність. Нині є велика різноманітність текстів, які мають астрологічний характер у культурному англомовному просторі. Їхню значну частку становлять тексти, що містять різноманітні гороскопи. Вивчення типології текстів гороскопів англійською мовою, їхніх структурної, змістовної, прагматичної та інших характеристик, очевидно, є важливим етапом вивчення астрологічного дискурсу загалом. Основною функцією гороскопа є передбачення (опис майбутнього). Типовий астрологічний гороскоп, розміщений у медіапросторі, декларує знання про вплив небесних тіл на долю людей та їхні земні події, що можна передбачити за взаємним розташуванням небесних тіл. Основними характерними рисами гороскопів є їхнє лексичне наповнення, композиційна структура та прагматичне навантаження. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні лінгвальних особливостей інших жанрів англомовного окультного дискурсу.

Ключові слова: астрологія, дискурс, композиційна структура, окультизм, прагматика.

The given article is devoted to the coverage of structural, semantic and pragmatic features of English astrological discourse as a kind of occult discourse. The study was based on the material of English explanatory dictionaries and horoscopes presented on the Internet. Astrological discourse, represented, in particular, by horoscopes, is an integral part of the modern media space. Its growing popularity determines the relevance of such studies aimed at identifying the features of this type of discourse. The term "discourse" is understood as the communication of people from the standpoint of their belonging to a particular social group or in relation to a typical speech situation. The English occult discourse contains such basic genre varieties as astrological, magical, and alchemical. These discursive formations, for all their diversity and differences, can be combined with such type of mental attitude as irrationality. There is now a great variety of texts that have an astrological character in the cultural English-speaking space. A significant proportion of them are texts containing various horoscopes. Study of the typology of horoscope texts in English, their structural, pragmatic, etc. characteristics, obviously, is an important stage in the study of astrological discourse in general. The main function of the horoscope is prediction (description of the future). A typical astrological horoscope, placed in the media space, declares knowledge about the influence of celestial bodies on the fate of people and their earthly events, according to which they can be predicted by the relative position of celestial bodies. The main characteristics of horoscopes are their lexical content, compositional structure and pragmatics. We see the prospect of further research in the study of the linguistic features of other genres of English occult discourse.

Key words: astrology, discourse, compositional structure, occultism, pragmatics.

Постановка проблеми. Серед актуальних завдань сучасної дискурсології слід зазначити дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування), вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва, опис інституційних форм і типів дискурсів тощо.

Ключовими проблемами аналізу дискурсу залишаються структура та стратифікація дискурсу, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів, з'ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур аналізу й опису дискурсів тощо [7, с. 626–627].

Астрологічний дискурс, представлений, зокрема, гороскопами, є невід'ємною частиною сучасного мас-медійного простору. Їхня зростаюча популярність зумовлює актуальність таких досліджень, націлених на виявлення особливостей цього типу дискурсу [5, с. 159].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідники зазначають, що астрологія нині є значущим для більшості членів суспільства явищем, особливою системою знань, заснованою на уявленні про наявність необхідного зв'язку між рухом небесних тіл і процесами, що відбуваються на землі. Так, поряд із філософією та релігією астрологія стала органічною частиною сучасної культури. Аналіз мовного матеріалу підтверджує, що тексти гороскопів дійсно мають свої специфічні дискурсивні особливості. Будучи прагматично спрямованим, астрологічний дискурс, крім пізнавальної (астрологами з давніх-давен були люди, які займалися пошуком істини, поясненням детерміністичних законів світобудови), може виконувати також соціально-політичну (маніпулятивну) та психотерапевтичну функції [5, с. 161].

З лінгвокогнітивного погляду певні особливості астрологічного дискурсу можна представити за допомогою динамічного концепту – сценарію, а з позиції семіотики цей тип дискурсу відповідає поведінковому тексту. Семантична багатоплановість, багаторівневність та характерна структурна організація астрологічних текстів, що являють собою опис і тлумачення життя людини, роблять їх привабливим об'єктом дослідження для лінгвістів та семіотиків [1, с. 21].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у висвітленні структурних, семантичних і прагматичних особливостей англійського астрологічного дискурсу як різновиду окультного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували англійські тлумачні словники та гороскопи, представлені в мережі Інтернет. У роботі використано такі методи дослідження, як дефініційний аналіз та контекстуально-інтерпретативний метод.

Виклад основного матеріалу. У сучасних гуманітарних дослідженнях дискурс стає і об'єктом, і методом аналізу, що поєднує соціокультурний, когнітивний і прагматичний підходи до всіх видів вживання мови. Він постає як свого роду діагностичний інструмент щодо мови (показує можливість спеціалізації мовних засобів у певній сфері щодо комплексу параметрів), суспільства, різних проявів соціокультурних станів суспільства, а також його ментальних установок та типів суспільної свідомості [6].

Термін «дискурс» розуміємо як спілкування людей із позицій їх належності до тієї чи іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової мовленнєвої ситуації. Численні дослідження фокусують увагу на таких різновидах дискурсивної діяльності людини як члена соціуму, як політичний, адміністративний, юридичний, вій-

ськовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види інституційного дискурсу. Слід зазначити, що інституційний дискурс історично мінливий: коли зникає суспільний інститут як особлива культурна система і, відповідно, розчиняється в близьких, суміжних видах дискурсу властивий зникаючому інституту дискурс як цілісний тип спілкування [3, с. 21].

На наш погляд, у вищезазначеному переліку різновидів інституційного дискурсу найбільш «розмитим» виглядає термін «містичний» дискурс. Звернімося до визначення прикметника «містичний»: «від *містика* – релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини» [9]. Тобто містичний дискурс перетинається з релігійним та протиставляється науковому за своєю суттю.

Дефініція англійського відповідника «*mystical*» (*having a spiritual meaning or reality that is neither apparent to the senses nor obvious to the intelligence*) [10] не має семи «релігійний, пов'язаний із віруваннями», але також підкреслює неочевидність, незрозумілість того, що ми вважаємо містичним.

З огляду на вищевказане, видається логічним використання терміна «*окультний дискурс*» на позначення загального напрямку дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії. Звернімося до словникових тлумачень відповідних номінацій у сучасних лексикографічних джерелах англійської мови:

«*Occult sciences – those sciences of the Middle Ages which related to the supposed action or influence of occult qualities, or supernatural powers, as alchemy, magic, necromancy, and astrology*» [11]; «*Occult sciences alchemy, astrology, magic, etc*» [10].

Як бачимо, вони фіксують таке ж значення та структурний склад окультних наук. Отже, робимо висновок, що окультний дискурс має такі основні жанрові різновиди, як *астрологічний, магичний, алхімічний*.

Зазначені дискурсивні утворення при всій своїй різноманітності та відмінності можуть бути об'єднані таким типом ментальної установки, як ірраціональність. Ірраціональна свідомість, світогляд передбачають існування сфер, понять, недовідомих розуму і збагнених тільки через інтуїцію, почуття, інстинкт, одкровення, віру, прозріння.

Вона прагне виключення раціонального, логічного, реального з процесу розуміння та пояснення багатьох подій і фактів навколишнього світу; в ній переважає прагнення інтуїтивного, релігійного, містичного способу розуміння дійсності. «Ірраціональне – це те, що не охоплюється поняттєвим мисленням <...> Ірраціональність є апеляцією до позалогічних методів мислення» [8, с. 152].

Англомовний астрологічний дискурс відображає певну частину картини світу і, на нашу думку, має етнолінгвістичну специфіку, що також становить великий інтерес для вивчення. Він відображає певну частину картини світу в матеріальній формі – мові та втілюється насамперед у відповідних текстах. Нині є велика різноманітність текстів, які мають астрологічний характер у культурному англомовному просторі. Їх значну частку становлять тексти, що містять різноманітні гороскопи. Вивчення типології текстів гороскопів англійською мовою, їхніх структурної, змістовної, прагматичної та інших характеристик, очевидно, є важливим етапом вивчення астрологічного дискурсу загалом.

Основною функцією гороскопа є передбачення (опис майбутнього). Представники астрології претендують на науковий характер і прогнозовану надійність та відстоюють науковий статус астрології. Дійсно, астрологія має свою концепцію і теорію, концептуальну базу, термінологію, принципи організації, а також, за словами її представників, базується на фактах і спостереженнях. Все це відбивається, як уже зазначалося, в особливому дискурсі, специфічність якого вимагає особливих мовних засобів вираження на різних мовних рівнях.

У межах функціонально-стилістичної парадигми астрологічний текст сприймається як комунікативно-мовленнєвий твір, визначений координатами стилю, дискурсу, жанру. Він розглядається через комплекс параметрів: опозиція «автор – адресат», в якій провідною є категорія автора, через авторський початок у тексті виявляються такі ментальні категорії, як тип свідомості, види пізнання, ціннісні установки, світоглядні позиції, стереотипи, концепти, ідеї та інші. Саме вони створюють змістовно-сміслову та семантичне наповнення астрологічних текстів. Наступний параметр – це прагматичні цілі, установки, інтенції мовного суб'єкта. Зрештою, астрологічні тексти демонструють специфіку складу мовних засобів та мовної організації. Слід зазначити, що в медіапросторі різного типу дискурси фіксуються одержувачем саме через набір відповідних мовних засобів [6].

Типовий астрологічний гороскоп, розміщений у медіапросторі, декларує знання про вплив небесних тіл на долю людей та їхні земні події, згідно з якими їх можна передбачити за взаємним розташуванням небесних тіл. Таким чином, езотеричною метою гороскопа є повідомлення та фіксація впливу розташування зірок на кожен знак зодіаку, тобто на представників того чи іншого знаку, і у зв'язку з цим читачам надаються рекомендації для поведінки в певному відрізку часу.

Однак, на думку деяких дослідників, комунікативна, прагматична мета гороскопа в масмедійному просторі дещо інша – розважальна. Масова культура розставила інші акценти, змінила природу цього жанру. Багато дослідників зараховують астрологічний прогноз до жанрів масової літератури, розрахованої на читача-споживача [2; 4].

Однією з основних характерних мовних рис гороскопів є їхнє лексичне наповнення. Характер номінативних рядів у них визначається комунікативно-прагматичними інтенціями автора та тематичною спрямованістю гороскопа, яку можна визначити як предмет розмови, предмет комунікації. Як правило, можна виокремити такі теми, як здоров'я, кар'єра, нові знайомства, любов, сімейні відносини, фінанси тощо, тобто все те, що лежить у сфері так званих особистих інтересів людини [6]. Англомовні астрологічні вебсайти містять такі підрозділи: *daily, love, career, money, health, birth chart тощо*.

Композиційно-мовленнєва побудова тексту гороскопа відповідає цілям цього жанру. Так, із погляду композиційної побудови тексти гороскопів поділяються на дві частини: 1) інтерпретація впливу становища зірок на долю людей та події; 2) рекомендації, пов'язані з поведінкою людей. Для першої частини прогнозів характерні майбутній час і особлива модальність можливості, яка оформлюється за допомогою відповідних модальних дієслів. Наведемо кілька прикладів:

*“A strong transforming force **may** be pulling you in opposite directions now. Long-term trends are coming to a climax. Karma that you haven't resolved over the past few years **may** come back to haunt you. Today's planetary lineup is turning up the heat on your present situation. **You're going** to need your flameproof suit”* [12]. У цьому прикладі бачимо використання модальних дієслів, які пом'якшують категоричність прогнозу, а також однієї з граматичних форм вираження майбутнього часу.

*“Yet, as a lunar eclipse in your solar ninth house arrives on the nineteenth, it's guaranteed that you **won't** be staying in your comfort zone any longer. This eclipse is the first of four, showing that over*

the next two years you'll have the wind in your sails. This eclipse could push you to pursue an academic, media, spiritual, or international endeavor; one that feels destined. By pursuing this new direction, you can reach both personal and professional satisfaction" [12]. У цьому прикладі поєднані два типи композиційної побудови астрологічних текстів.

"Prepare for a surge of activity in November; Virgo. With your planetary ruler Mercury back up to full speed as of the second, you can feel confident as you proceed. A great deal of cosmic energy is stewing in your solar third house, likely showing that you're especially focused on communication projects. The new moon on November 4 blasts open a door to begin work on a new writing, speaking, advertising, social media, or contractual affair" [12]. У цьому випадку фіксуємо використання спонукальних речень та позитивно забарвленої лексики.

Стислість, ясність риторичних прийомів робить очевидним, доступним зміст гороскопа, який не вимагає від адресата інтелектуальних зусиль, проте створює певний психологічний комфорт, що виходить із загальної комплімен-

тарності тексту і спрямованості змісту тексту на особистість читача, що, зрештою, сприяє реалізації в цьому типі текстів розважальної функції. Астрологічний прогноз, реалізуючи фактор адресата, зазвичай має вікову (*horoscopes for teens*), соціальну (*horoscopes for singles*) чи гендерну (*horoscopes for her / him*) адресованість.

Висновки. Англomовний окультний дискурс має такі основні жанрові різновиди, як *астрологічний, магiчний, алхімічний*. Зазначені дискурсивні утворення при всій своїй різноманітності та відмінності можуть бути об'єднані таким типом ментальної установки, як ірраціональність. Типовий астрологічний гороскоп, розміщений у медіапросторі, декларує знання про вплив небесних тіл на долю людей та їхні земні події, що можна передбачити за взаємним розташуванням небесних тіл. Основними характерними рисами гороскопів є їхнє лексичне наповнення, композиційна структура та прагматичне навантаження.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні лінгвальних особливостей інших жанрів англomовного окультного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азначеева Е.Н. Астрологический дискурс: семиотический и когнитивный аспекты. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 33 (248). Филология. Искусствоведение. Вып. 60. С. 19–21.
2. Бабаева Е.В. Тексты гороскопов как отражение социальных ценностей и норм. *Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: человек и его дискурс* / под ред. Ю.А. Сорокина, М.Р. Желтухиной; РАН, Институт языкознания. Москва : Азбуковник, 2003. С. 212–220.
3. Карасик В.И. Дискурсология как направление коммуникативной лингвистики. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2016. № 1 (21). С. 17–34.
4. Карпова О.В. Астрологический прогноз как жанр массовой литературы: образ читателя-потребителя. *Филология в системе современного университетского образования* : материалы науч. конф. Москва : Университет российской академии образования, филол. ф-т, 2004. Вып. 7. С. 352–254.
5. Кулова Л.З. Особенности речевого воздействия в астрологическом типе дискурса. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2015. № 1 (64). С. 159–161.
6. Новоженова З.Л. Жанры эзотерического дискурса в массмедийном пространстве. *Медиалингвистика*. 2016. № 4 (14). С. 90–100. URL: <https://medialing.ru/zhanry-ehzotericheskogo-diskursa-v-massmedijnom-prostranstve/> (дата звернення: 08.11.2021).
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
8. Сурков Д.В. Мистический текст как результат рационализации мистического опыта. *Философские науки*. 2012. № 4(111). С. 152–155.
9. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 10.10.2021)
10. Merriam Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary> (дата звернення 10.10.2021)
11. The free dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com> (дата звернення 15.10.2021) (дата звернення 10.10.2021)
12. Free horoscopes. URL: <https://www.horoscope.com/us/index.aspx> (дата звернення 10.10.2021)

СТРАТЕГІЯ ЕВФЕМІЗАЦІЇ В ІДЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ РЕДАКЦІЙНОЇ СТАТТІ (НА МАТЕРІАЛІ *THE NEW YORK TIMES* ТА *THE WASHINGTON POST*)

EUPHEMISATION STRATEGY IN IDEOLOGICAL DISCOURSE OF AN EDITORIAL (BASED ON *THE NEW YORK TIMES* AND *THE WASHINGTON POST*)

Тхоровська С.В.,

orcid.org/0000-0001-5827-0976

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню прийомів евфемізації в текстах редакційних статей під колективним авторством. Розглянуто дискурсну природу евфемізму, який постає у вигляді когнітивного процесу концептуалізації дійсності та вербалізований у низці мовних засобів. Використання евфемізмів дає змогу адресантові здійснювати ідеологічний контроль дискурсу шляхом уникнення небажаних тем та пом'якшення негативних аспектів, які не відповідають позитивному зображенню «своєї» групи та могли б викликати осуд в адресата. У такий спосіб адресант здійснює імпліцитний вплив на сприйняття ситуації адресатом.

Як свідчать результати здійсненого аналізу матеріалу, в дискурсі редакційної статті видань *The New York Times* та *The Washington Post* найпоширенішими прийомами утворення евфемізмів є лексична заміна, метафорична концептуалізація, літота та використання пасивних конструкцій. Лексична заміна відбувається через 1) уживання лексем, які лише частково передають істину, 2) використання лексики з дифузною семантикою як засобу заміни понять, 3) застосування технічних, наукових та інших термінів як інструменту вираження об'єктивності, що дає змогу змістити інтерпретацію негативних явищ у більше нейтральне русло, 4) вживання вишуканої лексики задля досягнення ефекту завуальованості та обізнаності адресанта. Використання метафори дозволяє розвинути цілий сценарій і, як наслідок, ускладнити зміст, приховати певні аспекти та наголосити на інших. Літота нейтралізує негативний бік денотата через висловлення лише часткової істини. Застосування пасивних конструкцій уможливорює усунення провини та приховування суб'єкта дії.

Деконструкція імпліцитних смислів, які лежать в основі евфемізмів, набуває дедалі більшої ваги, позаяк допомагає виявити приховані інтенції адресанта та уникнути потенційної маніпуляції фактами.

Ключові слова: евфемізм, евфемізація, когнітивний процес, концептуалізація, лексична заміна, ментальна модель.

The article explores euphemisation techniques in the texts of editorials under collective authorship. The discourse nature of euphemism, which is manifested in the cognitive process of conceptualization of reality and verbalized in discourse through a number of linguistic means, is examined. The use of euphemisms enables the addresser to exercise ideological control of discourse by avoiding unwanted topics and mitigating negative aspects which do not correspond to the positive image of "our" group and could result in the addressee's disapproval. In this way, the addresser wields implicit influence on the addressee's perception of the situations.

From the analysis of the material, it has been inferred that in the discourse of *The New York Times* and *The Washington Post* editorials, the most common methods of creating euphemisms include lexical substitute, metaphorical conceptualization, litotes, and passive structures. Lexical substitute is manifested through 1) the use of lexemes that convey only partial truth; 2) the use of vocabulary with diffuse semantics as a means of replacing concepts; 3) the use of technical, scientific, and other terms as a way of expressing objectivity, which enables the addresser to shift the interpretation of negative phenomena to a more neutral angle; 4) the use of sophisticated vocabulary to create the veiling effect and enhance the addresser's knowledgeability. The use of metaphor contributes to developing an entire scenario and, as a result, complicating the message, attenuating certain aspects and reinforcing the others. Litotes neutralizes the negative facet of the denotatum by expressing only a partial truth. The use of passive structures enables the addresser to eliminate responsibility and conceal the subject of the action.

The deconstruction of the implicit meanings underlying euphemisms is becoming increasingly important as it helps to uncover the addresser's hidden intentions and avoid potential manipulation of the facts.

Key words: euphemism, euphemisation, cognitive process, conceptualization, lexical substitute, mental model.

Постановка проблеми. У різних формах комунікації задля кращого підтримання суспільних відносин та обміну думками іноді доводиться вдаватися до такого стилю мовлення, який може замінити неприємні поняття прийнятними або навіть бажаними. Досягненню такого ефекту сприяє використання евфемістичних конструкцій,

притаманних кожному суспільству, адже вони – важлива частина мовних звичаїв і мова без евфемізмів була б, за словами Р. Берчфілда, «дефективним інструментом спілкування» [1, с. 29]. Проте ефективність евфемістичних виразів полягає не лише в їхній здатності полегшити спілкування, але й приховати небажані аспекти. Ця властивість

евфемізмів дає змогу використовувати їх для досягнення прихованої мети, що є особливо важливим чинником творення ідеологічного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Попри доволі активний інтерес до теми евфемізмів та вагомій здобутки в цій галузі дослідження, явище евфемізації заслуговує на особливу увагу в наш час перенасичення інформацією, адже, з одного боку, евфемізми дозволяють досягти політичної коректності та уникнути образ інших, а з іншого – це один зі способів висловити неправдиве твердження та переконати інших у його правдивості.

Дослідженням евфемізмів займалися чимало лінгвістів. Так, Р. Берчфілд (R. Burchfield) зосередився на історичному аспекті питання [1]. Згідно з поглядами Д. Болінджера (D. Bolinger), який вивчав соціолінгвістичну природу явища, евфемізмами часто зловживають, що може призвести до спотворення комунікації [2]. С. Шейгал описала найпоширеніші прийоми евфемізації в політичному дискурсі [3]. Евфемістичну лексику різних жанрів досліджували В. Заботкіна, Р. Фаулер (R. Fowler), Б. Уоррен (B. Warren), К.Л. Гем (K. L. Ham) та інші [4; 5; 6; 7].

Постановка завдання. Мета статті – виявити основні прийоми творення евфемізмів у дискурсі редакційної статті та описати їхні функції. Поставлена мета зумовила низку завдань, а саме: з'ясувати ключові способи евфемізації в дискурсі редакційної статті, розглянути прийоми творення евфемізмів на різних рівнях, охарактеризувати особливості вживання евфемізмів в ідеологічному дискурсі редакційної статті. Для досягнення поставлених завдань застосовувався, передусім, метод дискурс-аналізу, а також елементи контент-аналізу, компонентного аналізу, контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Фактологічним матеріалом аналізу слугує суцільна вибірка редакційних статей *The New York Times* та *The Washington Post* під колективним авторством із квітня по серпень 2021 року, які коментували події на Близькому Сході та в країнах Латинської Америки.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай евфемізми трактують як слова та словосполучення, які виражають ідею завуальовано, в м'якшій формі, з метою не викликати осуду в адресата. Такі слова є засобами утворення вторинної номінації, в процесі якої певні семи редукуються, щоб зняти відповідальність, приховати дії, перекласти вину. У цих випадках редуковані семи переходять в імплікаціонал, з якого виводиться інша сема з позитивною конотацією [3, с. 190]. Як зауважує дослідниця, «семантичний механізм евфемізації

базується на референційному зсуві і зміщенні прагматичного фокусу, що пов'язано з редукацією чи зміною статусу сем, які мотивують негативну оцінку», що своєю чергою веде до зняття негативної конотації або зниження інтенсивності негативної оцінки [3, с. 190–197].

Проте дискурсна природа евфемізму значно ширша і виходить за рамки їх розгляду як слів та словосполучень вторинної номінації. Евфемізм, услід за М. Касаз Гомез (M. Casas Gómez), трактуємо як когнітивний процес концептуалізації реальності, який вербалізований у дискурсі через низку мовних механізмів і дозволяє мовцеві в певному контексті або в конкретній прагматичній ситуації пом'якшити або завуальовати поняття чи ситуацію [8, с. 738]. Дослідник зазначає, що засоби творення евфемізмів включають лексичну заміну, фонетичну зміну, словозміни, словотворення, синтагматичні групування, текстовий опис тощо.

Використання евфемізмів допомагає адресантові досягти низки цілей, серед яких легітимація дій або явищ, які могли б викликати осуд в адресата, уникнення незручних тем, позитивне та негативне зображення відповідно «своїї» та «чужої» груп. У такий спосіб адресант конструює бажану ментальну модель в адресата – індивідуальну інтерпретацію дискурсу, яка базується на загальному знанні про світ [9, с. 9], справляючи при цьому імпліцитний та неусвідомлюваний вплив на сприйняття ситуації та здійснюючи ідеологічний контроль дискурсу, що відбувається передусім через контроль ментальних моделей адресатів.

Спираючись на трактування стратегії Р. де Бограндом як когнітивного представлення засобів досягнення мети в найефективніший спосіб [10, с. 269] та зважаючи на те, що матеріалом слугують тексти статей із поважних видань, аудиторія яких складається з освічених та ерудованих читачів, простежуємо схильність авторів до використання окремих способів творення евфемізмів, якими вони послуговуються доволі часто. Натомість деякі прийоми, як-от фонетичні чи орфографічні зміни, не застосовуються.

Одним із найпоширеніших механізмів утворення евфемізмів є лексична заміна, яка відбувається кількома способами:

1) шляхом вживання слів та словосполучень, які применшують негативну рису через висловлення лише часткової істини або через застосування описового перифразу, завдяки чому послаблюється насиченість значення і знижується категоричність: *to suspend aid* (відмовити у допомозі); *to encourage the government* (ім-

ліцитно йдеться про тиск із метою досягнення мети); *underprivileged residents* (бідні жителі); *to curb power* (усунути з влади); *donor fatigue* (небажання вносити благодійні внески). Так, смерть мирних жителів під час протистояння Ізраїлю та Палестини позначається евфемізмом *a tragic incident*. Проходить процес легітимації, при якому заходи, що за інших умов видались би аморальними, неприйнятними, в такій ситуації видаються цілком допустимими і виправданими;

2) через використання лексики з дифузною семантикою, завдяки чому розширюється об'єм референції та збільшується референційна невідзначеність. Типовими для статей є лексеми *mission, operation, action, activity, process, issue, problem, effort* тощо: *a wide range of issues, to resolve the nuclear issue, a critical aspect of the process, modest relief efforts*. Референт таких лексем доволі абстрактний та допускає інтерпретацію з різних ракурсів: *to go through a similar process* (йдеться про тиск на Іран погодитись на такі ж умови, на які колись погодилась ПАР); *to launch an operation* (про авіаудари Ізраїлю по території Палестини); *military actions* (про ракетний обстріл Палестини). Багатозначність слова дозволяє розкрити його евфемістичний потенціал. Звідси, наприклад, таке частотне використання лексеми *action*, яка має розпливчате значення і часто фігурує в різних контекстах, слугуючи засобом заміни інших понять та інструментом приховування справжніх намірів. Адресат власноруч домислить те, що імпліковано в контексті: *to demand action, action plan, military action, firm action against, direct action, decisive action, mass action* тощо. Широта семантики евфемізму дає змогу завуалювати негативний аспект явища, скеровуючи інтерпретацію адресата в потрібне русло та справляючи відповідний вплив;

3) шляхом уживання технічних, наукових та інших термінів для позначення звичних предметів та явищ. Так, використання технічної мови створює враження, що все під контролем, та додає об'єктивності, сприяє трактуванню інформації як неупередженої та надійної. Проте такі терміни часто приховують справжню сутність речей, адже оцінний ракурс інтерпретації зміщено з негативного до більш позитивного чи нейтрального плану: *nuclear arsenal* (атомна зброя); *human shield* (використання людей у цілях захисту); *collateral damage* (військовий евфемізм, що позначає загибель або поранення цивільного населення);

4) через застосування так званої вишуканої лексики, здебільшого слів іншомовного походження, часто застарілих, які мають поетичний

характер. Використання таких слів та словосполучень, з одного боку, дає змогу «розмити» внутрішню форму референта через його ускладнене розуміння адресатом, а з іншого – демонструє авторитет адресанта, з огляду на його доступ до інформації, більшу поінформованість та знання, а отже, більшу об'єктивність та довіру до висловленого: *in a parlous state* (замість знайомого *dangerous*); *promoting a modicum of calm* (замість *state*); *Haiti's travails* (замість *difficulties*); *neither the temblor, nor the tropical storm* (замість звичного *earthquake*); *depend on the acquiescence or distraction of governments* (замість *agreement*). Кількість таких лексем доволі значна, що, вочевидь, можна пояснити тим, що адресат зазначених видань освічений та ерудований.

Іншим засобом евфемізації, характерним для дискурсу редакційної статті, є використання ідіоматичних зворотів, які здебільшого перетворюються на метафори – метафорично концептуалізовані евфемізми. Відповідно до теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, суть метафори полягає в розумінні й осмисленні явищ одного роду через явища іншого роду [11]. Метафора здатна справити як емоційний вплив на адресата, так і інтелектуальний, завдяки якому адресант, апелюючи до аналогій, асоціацій, заощаджує зусилля адресата, які потрібні, щоб опрацювати інформацію [12, с. 358–360], аналітично зважити усі аргументи і прийняти самостійне рішення.

Метафора уможливує здійснення прихованого впливу, який передбачає «декодування, усвідомлення та підсвідоме засвоєння імпліцитно вираженого змісту, тобто додаткових значень і експресивних відтінків», адже належать до «актуалізаторів вторинної інформативності», привертаючи увагу до форми та підштовхуючи адресата до читання між рядків [13, с. 37–40]. Так, метафора *to pull strings behind the scenes*, що утворена на основі двох ідіоматичних зворотів, побудована на метафоричній моделі театру, головними елементами якої є сцена та гра. Адресат ніби спостерігає за «виставою» та робить свої висновки. Такі метафори сприяють театралізації дійсності та допускають довільну інтерпретацію, оскільки незрозуміло, наприклад, про який вплив йдеться і як він відбувався. У формулюванні *the winds seem favorable* є метафора, створена на основі моделі природи, яка покликана представити процес для досягнення згоди між Іраном та США в позитивному ракурсі. У реченні *The only sure way to halt Iran's nuclear progress is to convince Iranians that they have more to gain from*

taking the path of South Africa than the path of North Korea тиск та санкції з боку США стосовно ПАР замовчано завдяки метафорі шляху, яка підштовхує адресата до очевидного вибору між «своєю» групою та «чужою», імплікуючи позитивну оцінку першої та негативну другої.

Метафора – доволі продуктивний засіб творення евфемізмів, оскільки дає змогу створити яскравий образ, розвинути сценарій, який дозволяє адресантові досягти кількох цілей: ускладнити зміст, унаслідок чого інтерпретація набуває багатозначного характеру; приховати певні аспекти, які позиціонуватимуть «свою» групу в невігідному світлі; виокремити певні моменти, замовчуючи інші, тощо.

Ще одним прийомом евфемізації слугує літота, яка применшує або нейтралізує негативний аспект денотата через висловлення лише часткової істини. Типовими маніфестаціями літоти є стверджувальне висловлення шляхом заперечення: *they are not making progress* (зазначають невдачі); *with little prospect of education in the coming months* (жодної перспективи); *it is not likely that the world would ever trust Iran not to produce nuclear weapons* (нереальна перспектива); *with little advance notice* (без попередження). Так адресант залишає місце для більш позитивної інтерпретації негативного аспекту.

До того ж іноді спостерігаємо використання так званих «пом'якшувачів» (downtoners) – маркерів для згладжування негативного ефекту, які уможливають непряме та розмите висловлення думки: *slightly, kind of, to some extent, somewhat* тощо: *the reason in somewhat unclear*. Такі маркери збільшують референційну невизначеність.

На синтаксичному рівні суттєву роль відіграє використання пасивного стану як засобу мінімізувати відповідальність та приховати суб'єкта дії. Синтаксис речення відображає розподіл семантичних ролей учасників події порядком слів, різним функціональним співвідношенням елементів, використанням активних і пасивних форм. Шляхом застосування пасивних форм

адресант імплікує припущення про те, що джерело певного процесу знаходиться десь ззовні, суб'єкт дії невідомий або імпліцитний, натомість усуваючи провину або зміщуючи її на задній план, як це демонструє приклад: *More than 60 children in Gaza were killed, tens of thousands of people were displaced, and hundreds of buildings were destroyed or severely damaged*. З контексту зрозуміло, що Ізраїль відповідальний за усі зазначені дії, проте пасивна форма дає змогу знизити відповідальність, змістивши фокус повідомлення на об'єкти дій. У реченні *Even if Mr. Biden rolls back the Trump-era sanctions, a vast majority of U.S. sanctions will be left in place, leaving economic leverage that can be used to strike follow-on agreements* адресант не зазначає, хто залишить санкції та хто використовуватиме вплив, редукуючи суб'єкта дії – представника «свої» групи – та знімаючи з нього відповідальність.

Висновки. Редакційні статті – продуктивне середовище для творення та використання евфемізмів, адже ключова функція евфемізму – завуалювати явище, контекстуально створити ефект ввічливості, дати змогу зняти відповідальність, що зумовлено як чинником ввічливості, так і ідеологічними настановами. Багатогранна природа евфемізмів уможливорює їх розгляд не лише як засобів вторинної номінації, але і як когнітивного інструменту впливу на свідомість адресата через застосування низки як лексичних, так і синтаксичних засобів, що сприяє творенню нових смислів. З огляду на це деконструкція цих смислів стає украй важливим завданням, спрямованим на виявлення прихованих інтенцій адресанта та, як наслідок, запобігання викривленню фактів. Попри значну кількість праць, присвячених дослідженню евфемізмів, більшість дослідників зосереджується здебільшого на їхній функціональній та стилістичній природі. Зважаючи на це, подальшу розвідку можна було б спрямувати на глибший аналіз когнітивної природи евфемізму та його здатності видозмінювати наше бачення дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Burchfield R. An outline history of euphemisms in English. *Fair of Speech. The Uses of Euphemism* / Enright Dominique (Ed.). Oxford New York: Oxford University Press, 1985. P. 13–31.
2. Bolinger D. Language – the loaded weapon: the use and abuse of language today. London and New York : Longman, 1980. 214 p.
3. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва : «Гнозис», 2004. 326 с.
4. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1989. 128 с.
5. Fowler R. Linguistics and the Novel. Uxbridge, United Kingdom : Routledge, 2017. 145 p.
6. Warren B. What euphemisms tell us about the interpretation of words. *Studia Linguistica*. Vol. 46. 1992. P. 128–172.
7. Ham K.L. The Linguistics of euphemism: a diachronic study of euphemism formation. *Journal of Language and Linguistics*. Vol. 4. 2005. P. 227–263.

8. Casas Gómez M. Towards a new approach to the linguistic definition of euphemism. *Language Sciences*. Vol. 31. 2009. P. 725–739.
9. van Dijk T.A. Discourse and power. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 308 p.
10. Beaugrande de R. Linguistic theory : the discourse of fundamental works. New York : Longman Group UK Limited, 1991. 410 p.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : Chicago University Press, 1980. 242 p.
12. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием в России сегодня. Москва : Алгоритм, 2001. 544 с.
13. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнеев В.С. Лінгвістика впливу. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 148 с.

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.9>

БРЕНД-СТОРИТЕЛІНГ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТИПІВ ІСТОРІЙ БРЕНДУ

BRAND STORYTELLING: DEFINING STRUCTURAL AND SEMANTIC ORGANIZATION AND TYPES OF BRAND STORIES

Ущатовська І.В.,

orcid.org/0000-0001-9746-5581

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської філології

Сумського державного університету

Зубкова Ю.В.,

orcid.org/0000-0003-0674-9576

студентка II курсу магістратури

факультету іноземної філології та соціальних комунікацій

Сумського державного університету

У статті досліджено специфіку структурної організації бренд-сторітелінгу, який визначено як ефективний спосіб донесення інформації до реципієнта, що використовується в різних сферах життєдіяльності людини. Зазначено, що сторітелінг є мистецтвом комунікації шляхом передачі знань, оповідань, історій, які збуджують у реципієнта емоції та мислення. Сторітелінгом користуються копірайтери, журналісти, письменники, маркетологи. Місія сторітелінгу – захопити увагу з першої секунди і тримати її протягом всієї розповіді, викликаючи в читача або глядача симпатію до об'єкта цієї оповіді, та через симпатію донести до аудиторії основну думку.

У наш час, коли суспільство поринуло у величезну кількість інформації, дані і цифри, історії, які здатні викликати емоції, привертають більше уваги і викликають більше довіри в людей. Комунікація бренду та клієнтів здійснюється шляхом нарративу, історії бренду. Вона зображує основну суть іміджу компанії та емоційно пов'язує компанію зі споживачем. Сторітелінг може бути як підходом у конкретному проєкті, так і способом написання та створення повідомлень шляхом поєднання особистих та існуючих історій із розповіддю про бренд. У світі, де людей поділяють за кольором шкіри, національністю, політичними поглядами та віруваннями, історії об'єднують і створюють відчуття спільності.

Таким чином, сторітелінг є важливим компонентом побудови бізнесу, маркетингової компанії, донесення історії бренду клієнтам тощо. Під час створення історії сторітелер має брати до уваги її актуальність, доречність лексичних структур, щирість, емоційність, грамотність, доречність та правдивість інформації. Крім того, не треба забувати і про приналежність тематики історії цільовій аудиторії, сюжет, його герої та деталі. Лише тоді сторітелінг зможе зміцнити абстрактні концепції та спростити складні повідомлення.

Ключові слова: сторітелінг, бренд, історія бренду, нарратив, структура, розповідь, комунікація.

The article presents the specifics of the structural and semantic organization of brand storytelling. Storytelling is defined as an effective way to convey information to the recipient, which is used in various spheres of human life. Storytelling is defined as the art of conveying instructive information by transmitting knowledge, stories, and narratives that excite the recipient's emotions and thinking. Copywriters, journalists, writers, marketing specialists, use storytelling. The mission of storytelling is to capture attention from the first second and keep it throughout the story, arousing sympathy in the recipient for the object of this story and, through sympathy, to convey the main idea to the audience.

These days, when society is overwhelmed with a lot of information, data and figures, stories can evoke emotions, attract more attention, and inspire more trust in people. Communication between the brand and customers is carried out through the narrative, the history of the brand. It depicts the essence of the company's image and emotionally connects the company with the consumer. Storytelling can be both a project-specific approach and a way to write and create mes-

sages by combining personal and existing stories with a brand story. In a world where people are separated by skin color, nationality, political views and beliefs, stories unite people and create a sense of community.

Thus, storytelling is now an important component of building a business, marketing company, providing a brand history to customers, and so on. When creating a story, a storyteller must consider its relevance, appropriateness of lexical structures, sincerity, emotionality, literacy, and truthfulness of information. Moreover, we must not forget about the affiliation of the subject of history to the target audience, the plot, its characters, and details. Only then, storytelling will reinforce abstract concepts and simplify complex messages.

Key words: storytelling, brand, brand story, narrative, structure, story, communication.

Постановка проблеми. Будь-яка компанія (бренд) за час своєї діяльності стикається з різними ситуаціями і проблемами, які доводиться вирішувати. День у день у компаній з'являються історії, які можуть бути правдивими або дещо перебільшеними. Історії здатні впливати на внутрішнє і зовнішнє оточення організації позитивно або негативно. Вони можуть сприяти виконанню визначених завдань і цілей або, навпаки, перешкоджати.

Сторітелінг є ефективним засобом побудови зовнішніх і внутрішніх корпоративних комунікацій сучасного бізнесу, оскільки історії є невід'ємним елементом життя людей і виступають інструментом осмислення і передачі досвіду, ціннісної і культурної інформації. Такий формат комунікації – природний і гнучкий спосіб взаємодії з аудиторією – передбачає пізнавальний акт з ефектами залучення і розваги. Це робить бренд-історії полем досліджень для багатьох науковців.

До раціональної складової частини історій додаються емоції, що багаторазово збільшують запам'ятовування отриманої інформації, яка стає частиною досвіду реципієнта. В аудиторії включаються уява і мислення, реципієнт переноситься в описувану ситуацію, емпатує, вступає у взаємодію.

Дослідженням сторітелінгу займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники: Л.М. Бук, М. Лівін, С. Майовець, І.В. Ущаровська, О.І. Харитоненко, J. Pulizzi, L. Mossberg, C. Papadatos. Роботи зазначених авторів містять спроби виокремити мету сторітелінгу, класифікувати види та типи бренд-історій.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження є визначення специфіки структурно-семантичної організації бренд-сторітелінгу.

Виклад основного матеріалу. Під час створення бренд-історій піар-фахівці використовують різноманітні лінгвістичні засоби для привертання уваги аудиторії. Нині через збільшення числа джерел інформації та каналів її поширення швидкість інформаційного обміну як у повсякденному житті, так і в маркетинговому просторі стала помітно вищою. Парадоксально, але ці процеси сприяють зниженню інтересу аудиторії до інформації [1, с. 17]. Пасивність адресата мотивує на пошук нових методів, методик і технологій залучення уваги до історії, а отже, і поширення певних позицій у них. Однією з таких комунікаційних

технологій, як і раніше, залишається сторітелінг. Він допомагає піар-фахівцям викласти інформацію в доступній для адресата формі, що сприяє її кращому сприйняттю і запам'ятовуванню.

Зазначимо, що сторітелінг – це мистецтво донесення повчальної інформації за допомогою знань, оповідань, історій, які збуджують у людини емоції і мислення [2, с. 37]. Застосовується сторітелінг у різних сферах: для розвитку культури виробництва, передачі життєвого досвіду, тренування нових працівників, бренду корпорації, певних відносин у клієнтів до організації, підкріплення в корпорації цінностей і комунікації, як маркетинговий спосіб, у бізнесі, у психотерапії тощо.

Сторітелінг як концепція побудови комунікацій за допомогою трансляції історій цільовим аудиторіям, затвердилася в середині 1990-х років. Американська національна мережа сторітелінгу дає йому таке визначення: «інтерактивне мистецтво використання слів і дій для виявлення елементів і образів історії для пробудження уяви слухача» [3].

Девід Армстронг став основоположником поняття сторітелінгу. Свій метод він описав у книзі «Керівництво щодо поліпшення роботи», в якій розповів про важливі вчинки підлеглих із життя його компанії. За допомогою психологічного фактору він надав історіям більш виразного і захоплюючого забарвлення [4, с. 54].

Місія сторітелінгу – захопити увагу з першої секунди і тримати її протягом всієї розповіді, викликаючи в читача або глядача симпатію до об'єкта цієї розповіді, та через симпатію донести до аудиторії основну думку [5, с. 257].

Смисловим ядром сторітелінгу виступає «*recit*» – «розповідь» [6, с. 54]. При цьому дослідники вказують на три поняття, які виражаються словом «*recit*»:

– висловлювання або розповідний дискурс про подію або сукупності подій;

– послідовність подій, що становлять об'єкт висловлювання або дискурсу, і сукупність відносин, що характеризують ці події;

– акт оповідання як подія, що полягає в тому, що «хтось розповідає щось» [7, с. 18].

Своєю чергою кожен аспект «оповідання» можна позначити як історію, наратив, нарацію [8, с. 244].

Історія – це розповідь, або оповідання. Термін «історія» використовують на позначення «розповідного змісту» (навіть якщо вона характеризується «слабкою драматичною або подієвою насиченістю»), аспекту оповідної реальності [9]. Оповідач надає конкретну історію, що складається з послідовності взаємопов'язаних подій, яка має початок і кінець.

Своєю чергою наратив – це сукупність лінгвістичних і психологічних структур, що передаються культурно-історично, обмежені рівнем майстерності кожного індивіда і сумішшю його або її соціально-комунікативних здібностей із лінгвістичною майстерністю [10]. Наратив постає як основа фабули. Маркетингові комунікації трансформують інформаційне повідомлення в наратив, що веде до впорядкування досвіду автора і адресата у зв'язку з тим, що зміст історії переноситься з фабули в процес і спосіб оповіді – наратив.

Так формується послідовність викладу емпіричних даних у тексті, що дозволяє адресату зануритися в світ описуваних подій. Через поняття нарації, тобто самого акту оповідання, можна розкрити феномен сторітелінгу. З одного боку, сторітелінг трактують як особливий «жанр письма» [11, с. 51].

З іншого боку, сторітелінг трактують ще і як особливий «стиль письма» у сфері маркетингу. Однак і з цим підходом не можна погодитися, оскільки стиль – це насамперед категорія мовознавства, за допомогою якої позначається:

– особливий різновид природної мови;

– суспільно усвідомлена система мовних елементів, способів і принципів їх вживання, відбору, взаємного поєднання і співвідношення (функціональний стиль) [12];

– загальноприйнята манера виконання будь-якого конкретного типу мовних актів [13].

Таким чином, сторітелінг – це дійсно технологія, тобто сукупність принципів, інструментів, методів і операцій. Вона полягає саме в акті нарації – передачі інформації через розповідання історії і перетворення цієї історії на наратив. Наративна історія передбачає розгляд подій у контексті розповідання про них. Головне тут – не оцінка події, а її інтерпретація. Сторітелінг – це спосіб налагодити емоційний контакт. Люди по суті своїй емоційні, навіть коли здійснюють покупки. Може здаватися, що ми діємо відповідно до логіки, але якщо добре подумати і прислухатися до себе, то виявиться, що ми діємо все одно з будь-яких емоційних спонукань [14].

Історії, що здатні викликати емоції, привертають більше уваги і викликають більше довіри.

Комунікація бренду та клієнтів здійснюється шляхом наративу, історії бренду. Вона зображує основну суть бренду та емоційно пов'язує компанію зі споживачем [1, с. 16].

У кожній історії є структура, в якій кожна частина має цілком певне призначення:

– експозиція – знайомство з героєм і введення в контекст;

– зав'язка – прояв конфліктної ситуації, ігнорування з боку героя;

– розвиток – герой приймає виклик і починає боротьбу, але безуспішно;

– кульмінація – герой у відчаї від безвихіді ситуації;

– розв'язка – несподіваний інсайт, що дозволяє впоратися з конфліктною ситуацією [15, с. 73].

Але не кожна історія зберігає однаковий стиль, серед історій є також ті, що мають, до прикладу, триактну структуру:

1) вступ – опис місця дії і введення персонажів;

2) протистояння або «наростаюча дія» – опис проблеми і створення напруженості;

3) розв'язка – вирішення проблеми [16, с. 196].

Триактна структура – одна з найстаріших і найбільш простих формул оповідання. Цю структуру можна розпізнати в багатьох історіях. У першому акті описується місце дії і вводяться персонажі. У другому акті позначається присутність проблеми, з якою стикаються персонажі, через певну низку подій створюється поступова напруга драматичної ситуації. У третьому акті настає кульмінація, в якій відбувається рішення проблем персонажів (за допомогою рекламованого продукту або послуги).

Суть кожної історії полягає в тому, що вона має переконувати. Люди, які читають або слухають історію, мають вірити в неї. Особливо це стосується організацій, які продають продукти та послуги. Якщо слухачів надихне розповідь, то вони зроблять ті ж висновки, що й автор історії – зроблять його історію своєю. Отже, можна вважати, що мета досягнута.

Ми можемо виокремити певні типи історій.

1. Історія про те, як виникла компанія.

Це є найпоширенішим способом використання сторітелінгу. У великій кількості відомих корпорацій є такі історії, які знає весь світ. Прикладом може слугувати всесвітньо відома компанія *Facebook*. Кожен користувач цієї мережі знає історію її створення:

The origins of Facebook have been in dispute since the very week a 19-year-old Mark Zuckerberg launched the site as a Harvard sophomore on February 4, 2004. Then called "thefacebook.com,"

the site was an instant hit. Now, six years later, the site has become one of the biggest web sites in the world, visited by 400 million people a month (1).

2. Історія про те, як з'явилася назва або логотип бренду.

Найчастіше вона зустрічається під назвою «бренд-легенда». Одна з таких історій – це походження назви корпорації *Apple*:

According to Steve Wozniak: "I remember I was driving Steve Jobs back from the airport along Highway 85. Steve was coming back from a visit to Oregon to a place he called an "apple orchard." It was actually some kind of commune. Steve suggested a name – Apple Computer" (2).

3. Історія появи продукту.

Останнім часом такі історії набули широкої популярності. Згадати хоча б про «ніжні історії» шоколаду *Milka*:

The brand name Milka is derived by combining the names of the product's two main ingredients: MILch (milk) and KAKAO (cocoa or chocolate). Exciting Milka bars combine different textures and ingredients with tender Milka Alpine Milk Chocolate (3).

Розповідаючи про появу продукту, компанія відкриває споживачам завісу таємниці його виробництва. Гарна і красива історія надійно закріплює у свідомості людини образ продукту, створюючи враження, що він вже знайомий із ним, знає, як і з чого він зроблений. Навіть якщо це шоколад, отриманий від фіолетової корови.

4. Історія співробітника.

Якщо розповісти хоча б про одного працівника, виклавши його історію на сайт компанії або ж зробивши рекламний ролик, то у споживача складеться враження, що він знайомий із компанією, знає, хто в ній працює. Такий спосіб використовують *McDonalds* та інші ресторани й компанії з великою кількістю працівників. Історії співробітників наближають компанію до споживачів. Працівники *McDonalds* залюбки діляться своїм досвідом:

Meeting new customers is the best part of my job. It works both ways, because families love coming in and we love making it a better experience for them (4).

5. Історія про цінності і традиції компанії.

Всесвітньо відома компанія з виробництва технологічних рішень *Samsung* представляє своїм читачам ключові цінності, яким вона віддана:

Samsung follows a simple business philosophy: to devote its talent and technology to creating superior products and services that contribute to a better global society. To achieve this, Samsung sets a high value on its people and technologies (5).

6. Історія клієнта.

Такі історії є найпоширеніші. Їх сенс у тому, щоб показати, як змінилися життя людини або діяльність організації на краще після того, як вони скористалися рекламованим продуктом компанії. Прикладом може слугувати історія компанії *Arvesta*, що є лідером ринку сільськогосподарської та садівничої продукції в Бельгії. Представник компанії розповів про досвід користування системами *Google*:

After a careful research and selection, Google Workspace turned out to be the best value for money (6).

7. Благодійна історія.

На людей завжди сильно впливає історія людини, яка створила або підтримала благодійний фонд і пройшла через якусь власну трагедію: втратила близьку людину від хвороби або сама була хвора, постраждала в катастрофі, або ж оповідач знаходився на місці катастрофи. Такі історії роблять незнайомих людей ближче один до одного, надовго залишаючись у пам'яті. Їх об'єднують однакові почуття та емоції. Компанія *Starbucks* є релевантним прикладом історій благодійності:

One hundred percent of Starbucks company-operated stores in the U.S. are participating in the FoodShare program. FoodShare is Starbucks commitment, in partnership with Feeding America and other hunger relief organizations, to making sure unsold food doesn't go to waste (7).

Таким чином, кожна з бренд-історій спонукає до чогось: одна – досягати своїх мрій, інша – займатися спортом. Безумовно, бренд-історії нині є актуальним інструментом комунікації та впливовим методом досягнення цілей діяльності компанії.

Висновки. Таким чином, була описана специфіка структурної організації бренд-сторітелінгу. Було визначено, що сторітелінг є мистецтвом донесення повчальної інформації, за допомогою знань, оповідань, історій, які пробуджують у людини емоції і мислення. Суть кожної історії полягає в тому, що вона має переконувати. Люди, які читають або слухають історію, мають вірити в неї, в того, хто її розповідає, читає, пише, і в те, що робить її автор. Особливо це стосується компаній, які продають продукти та послуги. Мета досягається, коли реципієнтів надихає розповідь, вони роблять ті ж висновки, що й автор історії, відчують приналежність до історію бренду.

Подальші дослідження сторітелінгу допоможуть виокремити критерії ефективного сторітелінгу та принципи його побудови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зубкова Ю.В. Функціонування сторітелінгу як засобу комунікації бренду та клієнтів. *Перекладацькі інновації* : матеріали XI Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Суми, 2021. С. 16–17
2. Smith K., Wintrob M. Brand storytelling: a framework for activation. *Design management review*. 2013. Vol. 24, Issue1. P. 36–41.
3. National Storytelling Network, What is Storytelling? URL: <http://www.storynet.org/resources/whatisstorytelling.html> (retrieved: 07.10.2021).
4. Лівін М. *Сторітелінг для очей, вух і серця*. Київ : Наш Формат, 2019. 184 с.
5. Ущатовська І.В. Емотивність як антропоцентричний лінгвальний потенціал сторітелінгу у формуванні цінностей бренду. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал сучасної освіти та науки»*. Київ, 2020. С. 256–260.
6. Майовець Є., Кузик О. *Маркетингові комунікації*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 192 с.
7. Urboniene A. Storytelling in Country Branding: A Semiotic Approach. *International Journal on Global Business Management and Research*. 2016. Vol 5. No. 2. P. 17–30.
8. Харитоненко О.І. Сторітелінг як жанр, наратив і засіб архітекτονіки в журналістиці: зміст, різновиди, сучасні інтерпретації. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вінниця, 2018. С. 243–249.
9. Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brand-communication>
10. Longman dictionary of contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com> (retrieved: 05.10.2021).
11. Бук Л.М. Товарний знак в маркетингу : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. 288 с.
12. Macmillan dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com> (retrieved: 06.10.2021).
13. Jiwa Bernadette. The story of telling. URL: <https://thestoryoftelling.com/brand-story-services/>(retrieved: 07.10.2021).
14. Murray P.N. How Emotions Influence What We Buy. *Psychology Today*. URL: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/inside-theconsumer-mind/201302/how-emotions-influence-what-we-buy>(retrieved: 08.10.2021).
15. Мак-Кі Р., Джерас Т. Сторіноміка: маркетинг у пост рекламну епоху / пер. з англ. Є. Голобородько. Харків: Віват, 2019. 240 с.
16. Mossberg L. Extraordinary experiences through storytelling. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2008. Vol. 8, No. 3. P. 195–210.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Carlson N. At last — the full story of how Facebook was founded. URL: <https://www.businessinsider.com/how-facebook-was-founded-2010-3> (retrieved: 09.10.2021).
2. Haslam K. Why is Apple called Apple? URL: <https://www.macworld.co.uk/feature/why-is-apple-called-apple-3783504/> (retrieved: 09.10.2021).
3. Milka Fact Sheet. URL: http://eu.mondelezinternational.com/~media/MondelezCorporate/Uploads/downloads/milka_Fact_Sheet.pdf (retrieved: 09.10.2021).
4. Customer Care Career Assistant Opportunities. URL: <https://people.mcdonalds.co.uk/restaurant-opportunities/customer-care-assistant/>
5. Leadership and Mission. URL: <https://www.samsung.com/us/about-us/leadership-and-mission/> (retrieved: 09.10.2021).
6. Arvesta unlocks unlimited collaboration & communication by fully adopting Google Workspace. URL: https://gcloud.devoteam.com/customer-stories/arvesta-googleworkspace?__hstc=210774282.efbfeb4a387eda19022a258707410a6.1629454022893.1629454022893.1629454022893.1&__hssc=210774282.1.1629454022893&__hsfp=3293225021(retrieved: 09.10.2021).
7. This food, it means a chance: Meet four people on the journey of Starbucks Food Share donations box. URL: <https://stories.starbucks.com/stories/2021/follow-the-food-meet-four-people-along-starbucks-foodshare-journey/> (retrieved: 09.10.2021).

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ НЕВІДОКРЕМЛЮВАНИХ ПРЕФІКСІВ СЕРЕДНЬОБАВАРСЬКОЇ ГОВІРКИ ЗАКАРПАТТЯ

SEMANTIC PECULIARITIES OF THE INSEPARABLE VERB PREFIXES IN THE MIDDLE BAVARIAN PATOIS OF TRANSCARPATHTIA

Чолос І.І.,

orcid.org/0000-0001-7513-9160

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Гвоздяк О.М.,

orcid.org/0000-0002-5760-576X

кандидат педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Синьо В.В.,

orcid.org/0000-0003-2879-9283

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Вереш М.Т.,

orcid.org/0000-0002-5923-7243

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Лексичний склад середньобаварської австрійської говірки Закарпаття, яка протягом 225 років перебуває в умовах іншомовного оточення та ізоляції від вихідного мовного ареалу, виявляє таке: з одного боку, тенденцію до постійних змін, включно з абсорбцією лексичних трансферів із контактувальних мов, забезпечуючи тим самим мовленнєву комунікацію; з іншого – незважаючи на розмаїтість лексики, зберігає низку архаїчних рис і має порівняно примітивний рівень. Його більшу частину складає активна лексика, яка позначає життєво важливі для носіїв говірки поняття. Першочергову роль у процесі цього розвитку відіграє словотворення, яке є предметом дослідження. Префіксація та суфіксація як основні способи словотворення у СБА говірці разом із їх засобами становлять єдину словотвірну систему, яка тісно пов'язана із системою частин мови. Словотворення кожної частини мови має свої специфічні риси. Усередині окремих лексико-граматичних класів слів виявляються різні словотвірні тенденції та різне співвідношення основних способів словотворення. У системі словотворення середньобаварської австрійської говірки Закарпаття за час її розвитку в умовах ізоляції від вихідного середньобаварського австрійського діалекту й відірваності від німецької літературної мови сформувалася порівняно вузька система словотворчих засобів із різною продуктивністю в окремих частинах мови. У дієслівному словотворенні середньобаварської австрійської говірки Закарпаття префіксація відіграє основну роль. За своєю продуктивністю вона далеко перевершує дієслівну суфіксацію, про що свідчить велика кількість виявлених у говірці префіксальних дієслів. У цьому дослідженні розгляд дієслівної префіксації проводиться за префіксами, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем. Суть дослідження полягає у виявленні закономірностей творення префіксальних дієслів, описі словотвірних структур, проведенні конститuentного аналізу лексичного матеріалу в поєднанні з його морфематичним аналізом за умов широкої схематизації структурних типів, реєстрації словотвірних моделей та загальному семантичному описі дієслівних новоутворень.

Ключові слова: середньобаварська австрійська говірка, словотворення, дієслівна префіксація, твірна основа, словотворча модель, словотвірний тип, Закарпаття.

Lexical structure of the Middle Bavarian Austrian patois of Transcarpathia has been under the influence of a foreign language and isolated from the source language area for 225 years. On the one hand, it reveals the tendency to constant changes, including absorption of lexical transfers from contact languages and in such a way providing speech communication. On the other hand, in spite of lexical diversity it preserves a range of archaic features and has a rather primitive level. The main part of its vocabulary consists of the words bearing on the most important things for the native speakers. The first and foremost part in this process is played by word formation, which is the subject of our investigation. Prefixation and suffixation as the main ways of word-formation in the MBA patois together with their means constitute one word-formation (derivational) system, closely connected with that of the parts of speech. Word-formation of every part of speech has its own specific features. Different word-formation tendencies and different correlation of the main derivational patterns are revealed within separate lexical-grammatical classes of words. A relatively narrow system of word-formation means with

different productivity has been formed in the MBA patois of Transcarpathia one during its development in the conditions of isolation from the source language, that is MBA dialect in Austria and detachment from the literary German language. Prefixation is of great importance in the word formation of the MBA in Transcarpathia. It is more productive than verb suffixation and a lot of prefixal verbs found in the patois testify to the above mentioned fact. In this work we have examined verb prefixation on the basis of prefixes having no homonymously related free morphemes. The aim of the given investigation is to reveal the rules of prefixal verb formation, to describe their word formation structures, conduct the constituent analysis of the lexical material together with its morpheme analysis by schematizing structural types, register word formation models and describe general semantics of the newly formed verb.

Key words: Middle Bavarian Austrian patois, word formation, verb prefixation, creative basis, word-forming model, word-forming type, Transcarpathia.

Постановка проблеми. Лексичний склад середньобаварської австрійської говірки Тересвянської долини Закарпатської області (далі – СБА говірки), яка утворює в українському етнічному оточенні німецькомовний острів, що охоплює села Усть-Чорна, Німецька Мокра і Руська Мокра, перебуває у постійному розвитку, відображаючи зміни в суспільному житті й діяльності її носіїв. Першочергову роль у процесі цього розвитку відіграє словотворення, зокрема префіксація, яка є предметом цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецька говірка Закарпаття була об'єктом дослідження таких українських та зарубіжних лінгвістів, як С.С. Штефуровський, Й.Й. Шрамл, Е.Р. Стародимова, Г.І. Меліка, М.Ф. Шін, Ф.А. Куля, О.М. Гвоздяк, Л.Т. Цапулич, В. Шабус, Ф. Штангліца, Ф. Цепцауер, Г. Кюнель та ін. Розв'язання цієї проблеми започатковано публікаціями І.І. Чолоса «Словоімпорт у середньобаварській говірці Тересвянської долини Закарпатської області» (1998), «Історико-соціологічний аналіз лексичної трансференції в середньобаварській говірці Тересвянської долини Закарпатської області» (1998), «Префіксація прикметників у середньобаварській австрійській говірці Тересвянської долини Закарпатської області» (1999), «Демінутивні утворення в середньобаварській австрійській говірці села Усть-Чорна» (1999) та ін., у яких уперше проводиться дослідження сучасного стану лексичного складу СБА говірки та способів його розвитку в умовах 225-річної ізоляції від вихідного середньобаварського австрійського діалекту.

Постановка завдання. СБА говірка є німецьким діалектом, лексичний склад якого розвивається в основному за законами німецької мови. Мета дослідження – розглянути особливості СБА говірки Тересвянської долини Закарпатської області на лексико-семантичному рівні. Для реалізації мети поставлено завдання описати систему префіксації дієслів СБА говірки, визначити її типи й моделі, виявити дієслівні словотворчі префікси, їх продуктивність, проаналізувати морфологічні структури префіксальних дієслів, визначити основні семантичні значення утворень.

Аналіз префіксації дієслів ґрунтується на принципі її системності, що виявляється як у словотворчих засобах, моделях і словотвірних типах, відношенні твірних основ та утворень, визначенні їх морфологічної будови, так і в словотвірній та лексико-семантичній структурі префіксальних дієслів загалом. Аналізу піддано дієслівний лексичний матеріал, зафіксований на сучасному етапі розвитку досліджуваної говірки.

Основним видом аналізу зібраного лексичного матеріалу став структурний аналіз, який передбачає визначення морфологічної структури префіксальних дієслів та їхніх конститuentів, – належності конститuentів до частини мови, а також структурних типів, за якими утворюються префіксальні дієслова. Усе це ілюструється відповідними структурними схемами.

Виклад основного матеріалу. У дієслівному словотворенні середньобаварської австрійської говірки Закарпаття префіксація відіграє основну роль. За своєю продуктивністю вона далеко перевершує дієслівну суфіксацію, про що свідчить велика кількість виявлених у говірці префіксальних дієслів.

У цьому дослідженні розгляд дієслівної префіксації проводиться за префіксами, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем. Основним завданням префікса є модифікація змісту базового дієслова [2, с. 72; 1, с. 415], він класифікує дієслова на певні семантичні групи [3, с. 326].

Найбільш продуктивними дієслівними префіксами в СБА говірці, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем, є /ent-/, /fa-/, /mis-/, /pi-/, /ta- і /ts-/. Від перших компонентів складних дієслів і напівпрефіксів вони відрізняються тим, що не вживаються як самостійні лексичні одиниці (частин мови або службових слів), тобто є морфемами в повному розумінні цього слова. Дієслівні префікси ненаголошені й невідокремлювані. Вони виконують складні й різноманітні семантичні функції, диференціюючи названий дієсловом процес і змінюючи часто валентність дієслова [9, с. 447].

/ent/- “ent-”

Префікс /ent/- в СБА говірці є непродуктивним і рідкісним словотворчим елементом. Він зафіксований у чотирьох утвореннях, у яких надає дієсловам лексичне значення віддалення, втечі, руху від вихідної точки або вилучення чого-небудь в кого-небудь чи відокремлення, усунення чого-небудь. Дієслово при цьому часто має переносне значення. В усіх випадках /ent/- виражає завершеність дії, позначеної основним дієсловом. Твірною основою ent-утворень є прості дієслова руху або інші дієслова, відіменникові дієслівні та прикметникові суфіксальні утворення: твірна основа – симплекс, тип P(ent)+SV: **ent+vijf-n** “*entwischen* – утекти, піти, ушитися”; **ent+lo:k-a** “*entlocken* – виманювати”. Твірна основа – відіменникове дієслівне суфіксальне утворення, тип P(ent)+SV(SN-D): **ent+laoz-n** “*entlausen* – знищувати воші”. Твірна основа – відіменникове прикметникове суфіксальне утворення, тип P(ent)+SA(SN-D): **ent+fäuld-ij** “*entschuldigen* – вибачати, пробачати”; **ent+fäuld-ij** є комбінованим відприкметниковим дериватом.

/fa/- “ver-”

Елемент /fa/- є найбільш продуктивним префіксом дієслів СБА говірки й успішно конкурує з /ta/- “er-”. За своїми граматичними функціями він надзвичайно багатозначний і різноманітний. Однак майже всі випадки об'єднує вираження завершеності, пов'язаної із закінченням дії або стану. Часом /fa/- в одній і тій же формі створює полісемію, а зрідка викликає й транзитивацію неперехідного дієслова. Твірною основою fa-утворень є прості дієслова, відіменникові або відприкметникові дієслівні суфіксальні утворення, а також прості й похідні іменники та прикметники. Найчастіше префікс /fa/-, у поєднанні з дієслівними основами, виражає значення віддалення, переміщення на інше місце або пренесення на інший час: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+jo:ŋ** “*verjagen* – проганяти, розганяти, відганяти”; **fa+rua:z-n** “*verreisen* – від'їжджати, від'їхати”; **fa+fre:k-a** “*verschrecken* – відлякувати, злякувати, зганяти”; **fa+gro:-m** “*vergraben* – закопувати, заривати”; **fa+va:-n** “*verwehen* – розвіяти, понести вітром”; **fa+rutfε-n** “*verrutschen* – сповзати, зсуватися”; **fa+fjā:-m** “*verschieben* – зсувати, пересувати; відстрочувати”; **fa+se:ts-n** “*versetzen* – переставляти, переставити”. Твірна основа – імпліцитне суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV: **fa+dre:ŋ-a** “*verdrängen* – витіснити, відтіснити”.

З основами дієслів, що позначають переважно явища природи, /fa/- виражає значення поступового припинення дії або стану (прогресивної результативності) [8, с. 147]: твірна основа –

симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+le:f-n** “*verlöschen* – гаснути; гасити”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+plia:-n** “*verblühen* – відцвітати, в'янути”; **fa+po:k-a** “*verpacken* – упакувати; витратити на упаковку”.

Дієсловом, що позначають діяльність людини, префікс /fa/- надає значення переробки, використання або витрати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+ərbe:t-n** “*verarbeiten* – обробляти, переробляти”; **fa+po:x-a** “*verbacken* – використати для печива”; **fa+mo:l'-n** “*vermahlen* – перемелювати, подрібнювати”; **fa+fjā:s-n** “*verschießen* – вистрілювати боєприпаси”; **fa+vo:lts-n** “*verwalzen* – розвальцьовувати”; **fa+ve:b-εn** “*verweben* – виткати всю пряжу; сплітати, переплітати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+maoε-n** “*vermauern* – замурувати”.

Окрему підгрупу становлять fa-утворення із значенням зміни стану або перетворення в що-небудь: твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+he:ks-n** “*verhexen* – зачаклувати”; **fa+dəmpf-m** “*verdampfen* – випарювати; випаровуватися”; **fa+dunst-n** “*verdunsten* – випаровуватися; звітрюватися”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SA-D): **fa+kiā:rts-n** “*verkürzen* – укорочувати; скорочувати”; **fa+stε:rk-a** “*verstärken* – підсилювати, зміцнювати”; **fa+tixt-n** “*verdichten* – ущільнювати; набивати; згущувати”; **fa+tuŋkl-n** “*verdunkeln* – затемнювати; приховувати”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення із розширеним суфіксом –/l-n/: **fa+tsertl-n** “*verzärteln* – балувати; розбещувати”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення з компаративним значенням: тип P(fa)+SV(SA-D): **fa+pe:sε-n** “*verbessern* – виправляти; поліпшувати, вдосконалювати”. Комбіновані відприкметникові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SA+D: **fa+stum+a** “*verstummen* – оніміти, замовкнути”; **fa+tin+a** “*verdünnen* – стонщувати; розводити, розріджувати”; **fa+ərīm+a** “*verarmen* – зубожіти, збідніти”; **fa+fle:xt-ε+n** “*verschlechtern, verschlimmern* – погіршувати”; **fa+biliŋ** “*verbilligen* – здешевлювати”. Твірна основа – прикметник у компаративі, тип P(fa)+SA-D+D: **fa+le:ŋ-ε+n** “*verlängern* – подовжувати; продовжувати”; **fa+kliā:n-ε+n** “*zerkleinern* – подрібнити, роздробити”.

Префікс /fa/- надає дієсловом значення протилежного напрямку, хибності або невдаlosti дії: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV:

fa+piə:ŋ “*verbiegen* – скривляти, згинати, деформувати”; **fa+tra:** “*verdrehen* – скручувати, перекручувати”; **fa+fi:t-n** “*verschütten* – розсипати; розмивати”; **fa+hao** “*verhauen* – зісцувати при рубці”. Твірна основа – дієслівне імпліцитне утворення, тип P(fa)+SV: **fa+fiə:-n** “*verführen* – спокушати, зводити”.

Сполучення /fa/- із зворотними дієсловами: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **si fa+laof-m** “*sich verlaufen* – заблудитися”; **si fa+re:xn-a** “*sich verrechnen* – прорахуватися, помилитися в розрахунках”; **si fa+re:n** “*sich verreden* – обмовлятися”; **si fa+frae-m** “*sich verschreiben* – помилятися на письмі”.

У поєднанні з дієсловами, що позначають дію або стан людини, /fa/- виражає значення заперечуваності, негативної оцінки, відчуття неприємного: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+o:xt-n** “*verachten* – зневажати; нехтувати”; **fa+le:n-a** “*verlernen* – розучитися (робити що-небудь)”; **fa+tua:** “*vertun* – витратити даремно”; **fa+lo:x-a** “*verlachen* – висміювати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+pfe:fe-n** “*verpfeffern* – переперчити”; **fa+so:lts-n** “*versalzen* – пересолювати”; **fa+fvo:l-n** “*verswellen* – розпухати, набрякати”.

Комбіновані відіменникові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SN+D: **fa+gift+n** “*vergiften* – отруювати”.

Стилістично нейтральну групу становлять fa-утворення із значенням орнативності, покриття, просочування або насичування чим-небудь: твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+fnae-m** “*verschneien* – укриватися снігом”; **fa+ro:st-n** “*verrosten* – заржавіти”; **fa+si:gl-n** “*versiegeln* – опечатувати, запечатувати”.

Комбіновані відіменникові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SN+D: **fa+klo:z+n** “*verglasen* – зашклити”; **fa+sy:lbe+n** “*versilbern* – покривати сріблом”; **fa+tsing+a** “*verzinken* – оцинковувати”; **fa+le:tn+a** “*verzinnen, verlöten* – лудити”; **fa+go:lt+n** “*vergolden* – покривати позолотою”.

Префікс /fa/- може надавати дієсловам значення зникнення, знищення, усунення, приховування або загибелі: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+fvaen** “*verschweigen* – замовчувати”; **fa+vif-n** “*verwischen* – стирати”; **fa+fer-n** “*verscharren* – заривати (неглибоко)”. Твірна основа – відіменникові суфіксальні утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+hunge-n** “*verhungern* – помирати з голоду”; **fa+ga:z-n** “*vergasen* – отруювати газом”.

Комбіновані відчасткові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+Pa+D: **fa+nixt+n** “*vernichten* – знищувати, винищувати, руйнувати”.

Іноді префікс /fa/- слугує тільки для посилення, інтенсифікації дії, вираженої основним дієсловом, визначаючи одночасно її завершеність, тобто утворює так звані «псевдопрефіксальні утворення»: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+sing-a** “*versinken* – занурюватися, тонути; втопитися”; **fa+fvint-n** “*verschwinden* – зникати, ховатися”; **fa+e:nde-n** “*verändern* – змінювати”; **fa+mif-n** “*vermischen* – змішувати, перемішувати”; **fa+hua:l'-n** “*verheilen* – загоюватися, гоїтися”; **fa+fto:pf-m** “*verstopfen* – затикати, закупорювати”; **fa+ho:k-a** “*verhacken, zerhacken* – прорубувати, продовбувати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+plia:t-n** “*verblüten* – смікати кров'ю”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SA-D): **fa+faol-n** “*verfaulen* – гнити, згнивати”.

/mis/- “miss-”

Префікс /mis/- непродуктивний словотворчий дієслівний елемент СБА говірки. Семантично він відповідає його вживанню при іменниках і прикметниках і надає дієсловам значення негативного ставлення, негативної оцінки, або неправильної чи невдалої дії, чим слугує для утворення антонімів із заперечним значенням.

/mis/- не має абстрактно-граматичної функції, не змінює синтаксичного статусу дієслів [4, с. 324] і нейтральний щодо вираження завершеності. Утворення з префіксом /mis/- вживаються дуже рідко в усному мовленні носіїв СБА говірки. Їх твірною основою є симплекси, відіменникові суфіксальні або префіксальні утворення: твірна основа – симплекс, тип P(mis)+SV: **mis+praoh-a** “*missbrauchen* – зловживати”; **mis+trao** “*misstrauen* – не довіряти, остерігатися”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення із розширеним суфіксом -(l-n), тип P(mis)+SV(SN-D): **mis+hənd-l-n** “*misshandeln* – жорстоко поводитися, знущатися”. Твірна основа – префіксальне віддієслівне утворення, тип P(mis)+P-SV: **mis+fa-fte:** “*missverstehen* – неправильно розуміти”; **mis+fa-trao** “*missvertrauen* – не довіряти що-небудь”.

/pi/- “be-”

Префікс /pi/- є продуктивним, частотним словотворчим елементом дієслів СБА говірки, зафіксований у значній кількості утворень. Він виконує низку семантичних функцій, причому його словотвірні значення синтаксично пов'язані

з транзитивацією неперехідних дієслів. У перехідних дієслів з'являються відповідні конструктивні зміни [8, с. 147]. /pi/- поєднується як із дієловами-симплексами, так і з відіменниковими або відприкметниковими суфіксальними утвореннями, а також є засобом утворення від іменників «прямих похідних дієслів» (direkte Ableitungen [9, с. 447]) або комбінованих дериватів.

Основним значенням префікса /pi/- є вираження направленості, цілеспрямованості дії, охоплення дією, що виявляється як у завершеності, так і в перехідності відповідних дієслів: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SV: **pi+liā:ŋ** “belügen – набрехати на кого-небудь, оббрехати”; **pi+fe:ŋg-a** “beschenken – робити подарунок, обдаровувати”; **pi+me:rik-a** “bemerken – помічати”; **pi+frae-m** “beschreiben – описувати, зображати”; **pi+tia:-n** “bedienen – прислужувати, обслуговувати”; **pi+tro:xt-n** “betrachten – дивитися, розглядати”; **pi+klo:ŋ** “beklagen – жаліти, жалкувати, оплакувати”; **pi+klo:pf-m** “beklopfen – стукати, постукувати”; **pi+rua:z-n** “bereisen – подорожувати, об’їжджати”; **pi+riā:-n** “berühren – торкатися, зачіпати”; **pi+vē:n-a** “bewohnen – жити, мешкати; населяти”; **pi+səriŋ** “besorgen – піклуватися, обати; побоюватися”; **pi+fimpf-m** “beschimpfen – лаяти, ганьбити; ображати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(pi)+SV(SN–D): **pi+traoē-n** “betrauern – оплакувати, тужити”; **pi+stro:l'-n** “bestrahlen – опромінювати; освітлювати”; **pi+tsvaeft-n** “bezweifeln – сумніватися”.

Префікс /pi/- у поєднанні з основами іменників-симплексів, префіксальних утворень, рідше композитів, виражає орнативність, тобто спорядженість або оснащеність чим-небудь. При цьому префікс надає дієсловам одночасно і значення завершеності та транзитивності. У цьому разі виникають так звані «синтетичні префіксальні утворення» [5, с. 137]: комбіновані суфіксальні утворення, твірна основа – симплекс, тип P(pi) + SN+D: **pi+liā:xt+n** “belichten – освітлювати”; **pi+rua:f+m** “bereifen – одягати шини”; **pi+lo:n+a** “belohnen – винагороджувати, нагороджувати”; **pi+frift+n** “beschriften – надписувати, робити надпис”.

У широкому переносному значенні орнативності: тип P(pi)+SN+D: **pi+naet+n** “beneiden – заздрити”; **pi+raof+n** “berauschen – п’янити”. Твірна основа – префіксальне утворення, тип P(pi)+P–SN+D: **pi+aof-tro:ŋ** “beauftragen – доручати; уповноважувати”; **pi+mid-laedn** “bemitleiden – жаліти, співчувати”.

Комбіновані деривати з розширеним суфіксом -/iŋ/: твірна основа – композит, тип P(pi)+SA–SN+D: **pi+fo:l-me:xt+iŋ** “bevollmächtigen – уповноважувати”. Твірна основа – префіксальне утворення, тип P(pi)+P–SN+D: **pi+o:b-sixt+iŋ** “beabsichtigen – мати намір, наміряться, збиратися”.

Префікс /pi/- поєднується з основами якісних прикметників, рідко іменників, чим утворює комбіновані деривати зі значенням приведення у певний стан або надання відповідної ознаки. Більшість цих дієслів мають одночасно і значення завершеності дії: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SN+D: **pi+ko:l'+n** “bekohlen – обвуглювати”. Тип P(pi)+SA+D: **pi+frae+n** “befreien – визволяти; звільняти, відпускати”; **pi+ruhiŋ** “beruhigen – заспокоювати; угамовувати”; **pi+fve:r+n** “beschweren – обважнювати”; **pi+le:stiŋ** “belästigen – обтяжувати; докучати; турбувати”.

У сполученні з перехідними дієсловами /pi/-, не змінюючи їх керування, надає їм значення більшої інтенсивності і завершеності дії: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SV: **pi+kriā:s-n** “begrüßen – вітати; вітатися”; **pi+li:ve-n** “beliefern – постачати; доставляти”; **pi+spriits-n** “bespritzen – оббризкувати”; **pi+lo:n-a** “beladen – навантажувати, нав’ючувати”; **pi+ laext-n** “beleuchten – освітлювати”.

В окремих випадках префікс /pi/- є винятково засобом формальної транзитивації без зміни лексичного значення дієслова: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SV: **pi+ftaey** “besteigen – сходити, підніматися”; **pi+tre:t-n** “betreten – входити, вступати, ступати”; **pi+vo:xt-n** “bewachen – стежити, охороняти, вартувати”; **pi+ftao-n** “bestaunen – дивуватись, бути враженим”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(pi)+SV(SN–D): **pi+jame-n** “bejammern – оплакувати; горювати”; **pi+əntvərt-n** “beantworten – відповідати”.

/ta/- “er-”

Префікс /ta/- є досить продуктивним словотвірним елементом дієслів СБА говірки. Він ідентичний дієслівному префіксу er- у сучасній німецькій мові. За своєю семантикою він багатозначний, однак основною його функцією є надання дієсловам значення завершеності дії. Під час поєднання з неперехідними дієсловами викликає їх транзитивацію, яка пов’язана часто зі значним переосмисленням дієслів. Твірною основою ta-утворень є дієслова-симплекси або відіменникові суфіксальні утворення.

Основним словотвірним значенням префікса /ta/- є вираження завершеності дії, досяг-

нення мети або результату, прагнення до його досягнення: твірна основа – симплекс, тип P(ta)+SV: **ta+vʌrt-n** “*erwarten – дочекатися*”; **ta+le:n-a** “*erlernen – вивчити, навчитися*”; **ta+flo:h-a** “*erschlagen – убивати, убити*”; **ta+pʰit-n** “*erbitten – впрошувати*”; **ta+vif-n** “*erwischen – спіймати; охопити*”; **ta+spʌr-n** “*ersparen – заощаджувати*”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(ta)+SV(SN-D): **ta+ʌrbe:t-n** “*erarbeiten – виробляти; розробляти*”; **ta+ke:mpf-m** “*erkämpfen – завойовувати*”.

Префікс /ta/- у сполученні з неперехідними, рідше з перехідними дієсловами, вказує на виникнення стану або перехід у певний стан: твірна основа – симплекс, тип P(ta)+SV: **ta+fria:-n** “*erfrieren – замерзати; вимерзати*”; **ta+laof-m** “*erlaufen – набігати, добігатися, дійти до поганого стану або результату*”; **ta+triŋg-a** “*ertrinken – втопитися*”; **ta+saof-m** “*ersaufen – втопитися*”.

/ts/- “zer-”

Префікс /ts/- продуктивний елемент дієслів СБА говірки. У сполученні з дієслівною основою /ts/- виражає розділення, роз’єднання, руйнування або роздроблення. Дуже часто він поєднується з дієсловами, які вже мають значення розділення, тоді /ts/- тільки посилює його і надає дієсловам значення завершеності дії. У ts-утворень, як і в рі-утворень, змінюється синтаксична конструкція [4, с. 327; 8, с. 148]. У багатьох випадках еквівалентом префікса /ts/- є взаємний займенник *fanənd* “*auseinander – нарізно*”. /ts/- утворює конструкції з основами дієслів-симплексів, рідко з основами відіменникових суфіксальних утворень, твірна основа – симплекс, тип P(ts)+SV: **ts+gro:-m** “*zergraben, zermürben – рихлити, розрихлити землю*”; **ts+pre:x-a** “*zerbrechen – розбивати, розламати*”; **ts+raes-n** “*zerreißen – розривати, роздирати*”; **ts+fnae** “*zerschneiden – розрізати (на шматки)*”; **ts+tre:n-a** “*zertrennen – розпорювати*”; **ts+fɔ:l-n** “*zerfallen – розпадатися, розвалюватися*”; **ts+flo:h-a** “*zerschlagen – розбивати, руйнувати*”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(ts)+SV(SN-D): **ts+truk-a** “*zerdrücken – роздавити, роздушити*”; **ts+pulve-n** “*zerpulvern – подрібнити на порошок*”; твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення із розширеним суфіксом -l-n/, тип P(ts)+SV(SN-D): **ts+pre:k-l-n** “*zerbröckeln – кришити, кришитися*”; **ts+fʰik-l-n** “*zerstückeln – роздробити, розбити, розділити на шматочки*”.

В окрему семантичну групу можна виділити ts-утворення із значенням розсіювання, розчинення, розтікання та зникнення. В усіх випад-

ках /ts/- виражає додатково завершеність дії: твірна основа – симплекс, тип P(ts)+SV: **ts+ke:** “*zergehen – розчинятися, розходитися, розтанути*”; **ts+ko:x-a** “*zerkochen – розварювати, розварюватися*”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(ts)+SV(SN-D): **ts+fʰao-m** “*zerstäuben – розпорювати; розсіювати*”.

У дієслівному словотворенні СБА говірки беруть участь словотворчі елементи, які не можна назвати ні префіксами, у справжньому розумінні цього слова, ні першими компонентами складних дієслів. За походженням вони сягають прийменників-прислівників, однак за своїм значенням відрізняються від відповідних вільних морфем. Такі словотворчі засоби зараховують до категорії дієслівних напівпрефіксів [6, с. 114; 1, с. 425]. Як і префікси, вони мають тенденцію до утворення дієслівних рядів, деякі з них є надзвичайно продуктивними. Основною їх функцією є модифікація базового дієслова. У взаємодії з дієслівними суфіксами напівпрефікси утворюють також комбіновані деривати. На протигагу утворенням з префіксами, в яких префікс під час відмінювання не відокремлюється, тут окремо розглядаються утворення з відокремлюваними напівпрефіксами і з напівпрефіксами, які можуть бути й відокремлюваними, й невідокремлюваними. Більшість напівпрефіксів є багатозначними, вони важко піддаються семантичній характеристиці, тому тут наводяться тільки їх основні значення.

У СБА говірці зафіксовані дієслівні конструкції з /i:ba/-, /inta/- і /um/-, в яких префікс і відокремлюється, і не відокремлюється. М. Степанова називає такі словотворчі елементи напівпрефіксами з мінливим наголосом [7, с. 322]. В. Фляйшер у цьому разі говорить про стійкі і нестійкі конструкції (*feste und unfeste Konstruktionen*) [3, с. 334], а Г. Зеель – про стійкі і нестійкі утворення (*feste und unfeste Bildungen*) [6, с. 114]. Різниця між ними виявляється у їх значенні і наголошенні компонентів. У стійких утворень наголос падає на корінь дієслова, а в нестійких – на префікс.

Питання про те, в яких випадках напівпрефікси /i:ba/-, /inta/-, /um/- несуть головний наголос і є відокремлюваними, а в яких ненаголошені й невідокремлювані, надзвичайно складне. Як правило, такі елементи вважаються відокремлюваними, якщо дієслово має пряме, і невідокремлюваними, якщо дієслово має переносне значення, хоч таке розмежування відповідає дійсності не в усіх випадках. М. Степанова визначає невідокремлюваним і ненаголошеним

напівпрефікс, який транзитивує неперехідне дієслово, однак указує на відсутність у цьому достатньої послідовності [7, с. 323].

Напівпрефікси цієї групи так само багатозначні, як й інші напівпрефікси. Вони часто вживаються у переносному значенні, часом надають дієсловом значення завершеності дії, а іноді викликають транзитивацію неперехідних дієслів. У СБА говірці в більшості випадків зі словотвірними дієсловами виявлено по одній із вищезгаданих конструкцій.

/i:ba/- “über-”

/i:ba/- є досить продуктивним префіксом дієслів СБА говірки. Він поєднується переважно з основами дієслів-симплексів, дуже рідко з відіменниковими суфіксальними утвореннями, а також імпліцитними віддієслівними суфіксальними утвореннями. /i:ba/- розвинув низку значень. У нестійких і багатьох стійких конструкціях у сполученні з дієсловами руху префікс /i:ba/- має локальне значення і виражає рух через що-небудь, вихід за певні межі, направленість дії через що-небудь: твірна основа – симплекс, тип P(i:ba)+SV: **i:ba + fi̯a:-n** “überführen, übersetzen – перевозити, переводити, переправляти”; **i:ba+ftaɛŋ** “übersteigen – перелізати через що-небудь”; **i:ba+laof-m** “überlaufen – перебігти, перейти”; **i:ba+fy:l'-n** “überfüllen, übergießen – перелити, переповнити”. Твірна основа – імпліцитне суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV: **i:ba+le:ŋ** “überlegen – перекладати на інше місце”.

У стійких конструкціях /i:ba/- надає дієслову значення надмірності, перевищення норми, випередження, переміщення або передачі предмета: твірна основа – симплекс, тип P(i:ba)+SV: **i:ba+ftaɛŋ** “übersteigen – переступати через що-небудь”; **i:ba+ke:** “übergehen – переходити, переправлятися”; **i:ba+fi̯a:ŋ** “überfliegen – перелітати через що-небудь”; **i:ba+se:ts-n** “übersetzen – перекладати на мову”; **i:ba+lar-n** “übergießen – перелити, переповнити”; **i:ba+fy:l'-n** “überfüllen – перелити що-небудь куди-небудь”; **i:ba+fit-n** “überschütten – пересипати з чого-небудь куди-небудь”; **i:ba+fro:ŋ** “überfragen – задавати багато запитань”; **i:ba+mo:x-a** “überarbeiten – переробляти, переробити”; **i:ba+frae** “überschreien – перекрикувати кого-небудь”; **i:ba+e:s-n, si** “sich überessen – переїдатися чого-небудь; об'їдатися чим-небудь”; **i:ba+ke:m** “übergeben – передавати, вручати”. Твірна основа – імпліцитне суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV: **i:ba+le:ŋ** “überlegen – обдумувати, обмірковувати”. Твірна основа –

відіменникове суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV(SN-D): **i:ba+ɛrbe:t-n** “überarbeiten – переробляти, переробити”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV(SA-D): **i:ba+va:rim-a** “überwärmen, überheizen – перегріти, перегрівати; дуже сильно опалювати”.

/inta/- “unter” -

Напівпрефікс /inta/- порівняно продуктивний словотвірний елемент дієслів СБА говірки. Він поєднується здебільшого із симплексами, рідко з іменниковими та відприкметниковими суфіксальними утвореннями. У нестійких конструкціях /inta/- має переважно локальне значення і виражає розміщення чого-небудь під чим-небудь, іноді руйнування або знищення чого-небудь: твірна основа – симплекс, тип P(inta)+SV: **inta+gro:-m** “untergraben / untergraben – закопувати; підкопувати під що-небудь; підривати”; **inta+fi̯a:-m** “unterschleichen – підсувати під що-небудь”; **inta+fte:l-n** “unterstellen / unterstellen – підставляти, ставити під що-небудь; підкоряти, підпорядковувати”; **inta+pint-n** “unterbinden – підв'язувати, прив'язувати знизу”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(inta)+SV(SA-D): **inta+prua:t-n** “unterbreiten – підстелити, підстилати під що-небудь”.

Напівпрефікс /inta/- у стійких конструкціях надає дієслову значення руху вниз, подавлення, пригнічення або обману: твірна основа – симплекс, тип P(inta) + SV: **inta+fi̯a:-m** “unterschleichen – підмінити, підсунути (обманом)”; **inta+ke:** “untergehen – гинути; заходити (про сонце)”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(inta)+SV(SN-D): **inta+truk-a** “unterdrücken – пригнічувати, гнітити; придушувати”.

/um/- “um-”

/um/- є порівняно продуктивним напівпрефіксом у дієслівному словотворенні СБА говірки. Елемент /um/- поєднується із симплексами, з інших структур зафіксовано тільки одне сполучення з відіменниковим суфіксальним утворенням.

У нестійких конструкціях /um/- виражає зміну положення предмета, його повалення (у цьому значенні його конкурентом є елемент /ni:da/- “nieder-”: **ni:da+ho:k-a** “niederhacken – зрубати, повалити”), зміну, видозміну в абстрактному відношенні або рух із компонентом інтенсивності: твірна основа – симплекс, тип P(um)+SV: **um+hao** “umhauen – зрубати”; **um+taof-m** “umtaufen – перехрещувати, перейменовувати”; **um+ke:** “umgehen – ходити, бродити, обходити, робити крук”.

У стійких конструкціях префікс /um/- має локальне значення і виражає рух навколо чого-небудь, об'їзд, обхід чого-небудь, оточення чим-небудь: твірна основа – симплекс, тип P(um)+SV: **um+ke**: “*umgêhen* – обходити що-небудь”; **um+fъr-n** “*umfahren* – об'їжджати що-небудь”; **um+raed-n** “*umreiten* – об'їхати верхи що-небудь”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(um)+SV(SN-D): **um+o:ke-n** “*umackern, umpflügen* – оборати, прокласти борозду”.

Висновки. Основні результати дослідження префіксації дієслів у середньобаварській австрійській говірці Закарпаття у світлі поставлених питань і проблем звелись до таких: префіксація є третім за значенням способом утворення нових слів у СБА говірці. Вона найбільш продуктивна в утворенні дієслів. У словотворенні іменника й прикметника префіксація розвинена слабо й малоефективна. Найбільш продуктивними дієслівними префіксами, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем, є [fa-], [pi-], [ta-], і [ts-].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. DUDEN. Die Grammatik. Mannheim : Dudenverlag, 1994. 800 S.
2. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. Berlin: Erich Schmidt-Verlag, 1993. 182 S.
3. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1984. 361 S.
4. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Niemeyer Verlag, 1995. 382 S.
5. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach. München, 1969. 385 S.
6. Seel H. Lexikologische Studien zum Pennsylvaniadeutschen. Wortbildung des Pennsylvaniadeutschen. Sprachkontakterscheinungen im Wortschatz des Pennsylvaniadeutschen. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1988. H. 61. 306 S.
7. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка. Москва : Изд-во литературы на иностранных языках, 1953. 360 с.
8. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. Москва : Высшая школа, 1984. 264 с.
9. Юнг В. Грамматика немецкого языка. Санкт-Петербург : Лань, 1996. 544 с.

УДК 811.111'25:070(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.11>

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

PROBLEM OF CLASSIFICATION OF THE ENGLISH MILITARY VOCABULARY IN THE PARADIGM OF LINGUISTIC RESEARCH

Шаранова Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-7971-446

*доктор філософії в галузі освіти, педагогіки,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Бесклетна О.О.,

orcid.org/0000-0002-5522-2909

*старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті узагальнено та систематизовано наявні у сучасній лінгвістичній науці підходи до проблеми класифікації англійської військової лексики. Зазначено, що військова лексика є особливим прошарком лексичних одиниць, які обслуговують військову галузь людської діяльності (організацію збройних сил, оперативно-тактичне мистецтво ведення бойових дій, види озброєння тощо). Наголошено, що військова фахова мова відіграє важливу роль в армійському житті, оскільки вона є одним з головних інструментів передачі та зберігання різних видів інформації (зокрема, про види озброєння, військові групування, статутні (нестатутні) відносини між військовослужбовцями

тощо), що використовується у військовій справі. У межах досліджуваного лінгвістичного феномену виокремлено такі класифікації, як-от: за тематичними ознаками, за сферою спілкування та з точки зору труднощів розуміння лексичних одиниць та їх перекладу. Окреслено, що відповідно до класифікації за тематичними ознаками військова терміносистема, як і військова фахова мова, розподіляється на тактичну, військово-організаційну, військово-технічну (за родами військ та видами збройних сил) термінологію. На основі класифікації за сферою спілкування англійська військова лексика охоплює: 1) військово-прикладну термінологію (офіційну / статутну термінологію та нестатутну термінологію); 2) емоційно забарвлені лексичні одиниці, які, як правило, є стилістичними синонімами відповідних військових термінів. Висвітлено класифікацію з точки зору перекладу військової термінології, згідно з якою всі терміни досліджуваної фахової мови розподілені на три групи: 1) терміни на позначення реалій дійсності іншої культури, ідентичних реаліям в рідній країні; 2) терміни на позначення реалій дійсності іншої культури, відсутніх в країні проживання, які мають загальноприйняті термінологічні еквіваленти у мові перекладу; 3) терміни на позначення реалій дійсності іншої культури, відсутніх в рідній країні, які не мають загальноприйнятих термінологічних еквівалентів у мові перекладу.

Ключові слова: англійська військова лексика, військова фахова мова, військовий термін, емоційно забарвлена лексика, класифікація, переклад.

The article summarizes and systematizes the approaches available in modern linguistics to the problem of classification of English military vocabulary. It is noted that military vocabulary is a special layer of lexical units that serve the military branch of human activity (organization of the armed forces, operational and tactical art of combat operations, types of weapons, etc.). It is emphasized that the military professional language plays an important role in the military life, as it is one of the main tools for transmitting and storing various types of information concerning weapons, military groups, statutory (non-statutory) relations between servicemen, etc., exploited in military affairs. Within the framework of the studied linguistic phenomenon, such classifications are singled out: on thematic features, on the sphere of communication and from the point of view of difficulties in understanding lexical units and their translation. It is outlined that according to the classification by thematic features, the military terminology system is divided into tactical, military-organizational, military-technical (by types of troops and types of armed forces) terminology. Based on the classification in the field of communication, English military vocabulary includes: 1) military-applied terminology (official / statutory terminology and non-statutory terminology); 2) emotionally colored lexical items, which, as a rule, are stylistic synonyms of the corresponding military terms. The classification in terms of translating military terminology is highlighted, according to which all terms of the studied specialized language are divided into three groups: 1) terms to denote the realities of another culture, identical to the realities in the native country; 2) terms to denote the realities of another culture, absent in the country of residence, which have generally accepted terminological equivalents; 3) terms to denote the realities of another culture, absent in the native country, which do not have generally accepted terminological equivalents.

Key words: English military vocabulary, military language, military term, emotionally colored vocabulary, classification, translation.

Постановка проблеми. Зростання милітаризації сучасного суспільства на тлі військово-політичних конфліктів, спричинених загостренням збройних протистоянь світового масштабу, слугує поштовхом до стрімкого розвитку фахової мови військової сфери. З огляду на це сьогодні лінгвістична наука приділяє велику увагу дослідженню військової лексики у текстах різного стилістичного спрямування. Військова фахова мова відіграє важливу роль в армійському житті, оскільки вона є одним з головних інструментів передачі та зберігання різних видів інформації (зокрема, про види озброєння, військові групування, статутні (нестатутні) відносини між військовослужбовцями тощо), що використовується у військовій справі. Військова фахова мова становить складне поєднання специфічної військової термінології та субстандартної лексики. Обидва складники безперервно розвиваються та вдосконалюються за рахунок появи нових військових реалій і понять.

Інтерес до цієї проблеми викликаний також і тим фактом, що військові реалії пронизують різні сфери соціального життя, проникаючи у повсякденний побут не лише військовослужбовців, а і пересічних громадян. Все це зумовлює беззаперечну актуальність досліджуваного лінгвістичного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти фахової військової мови слугують об'єктами у дослідженнях українських і зарубіжних мовознавців, які вивчали питання, пов'язані зі шляхами формування, творення військової лексики та з її семантикою (А. Андріянова, Д. Василенко, І. Литовченко, І. Кочан, С. Кравець, Т. Панько, Р. Стацюк, Л. Туровська та ін.). Крім того, науковців цікавлять особливості перекладу військової лексики (Л. Бондаренко, М. Зайцева, О. Ковтун, Ю. Космацька, Ю. Полежаєв та ін.). Ці питання постійно перебувають у колі інтересів фахівців з лінгвістичної науки та досліджуються під різним кутом зору, наприклад, шляхом опису стереотипних референтних ситуацій у різних мовах.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні та систематизації наявних у сучасній лінгвістичній науці підходів до проблеми класифікації англійської військової лексики.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що класифікація може існувати у будь-якій науці, галузі знань або сфері діяльності людини. Значення класифікації лексичних одиниць для військової сфери є надзвичайно важливим, оскільки саме за рахунок класифікації демонструється структура досліджуваної сфери діяльності, що розкриває її специфіку. Класифікація об'єктів сфери, яка

досліджується, є методом пізнання, що базується на особливих ознаках військової лексики. Ідеться про зміст, структуру, функції тощо.

Військова лексика є особливим прошарком лексичних одиниць, оскільки вона обслуговує особливу галузь людської діяльності – організацію збройних сил, оперативно-тактичне мистецтво ведення бойових дій, види озброєння тощо. На думку філологині І. Литовченко, у результаті використання досягнень науково-технічного прогресу відбувся якісний стрибок у розвитку засобів військової справи, який назвали військово-технічною революцією [13, с. 77–78].

В. Литовченко зазначає, що лінгвістичні класифікації термінів базуються на ознаках термінологічних одиниць певної мови. Вона наводить такі класифікації термінів [12]:

1) класифікацію за семантичним змістом лексичних одиниць, на основі якої вчені виокремлюють однозначні та багатозначні термінологічні одиниці у межах певної терміносистеми;

2) класифікацію за сферою застосування лексичних одиниць, згідно з якою виділяються універсальні, унікальні та концептуально-авторські терміни;

3) класифікацію на основі історико-лексикологічних аспектів, яка враховує наявність термінів-архаїзмів і термінів-неологізмів у межах певного історичного періоду [12, с. 158].

Класифікація за тематичними ознаками. На думку філологині К. Ісаєвої [11], військова термінологія, як і військова фахова мова, розподіляється на такі групи відповідно до певної сфери: тактичну, військово-організаційну, військово-технічну (за родами військ та видами збройних сил). Дослідниця також вказує на термінологічні групи за тематичною ознакою, з-поміж яких виділяються такі: військові команди, військово-технічні терміни, тактичні терміни, військово-адміністративні терміни, військово-топографічні терміни, військово-інженерні терміни тощо [11, с. 31]. Зцим погоджується Г. Стрелковський [20], який зазначає, що потрібно розрізняти терміни тактичні, організаційні, військово-технічні, а також терміни, які стосуються різних родів військ та видів збройних сил, тобто належать до різних сфер військової діяльності. У межах кожної з цих сфер значення терміна є цілком однозначним [20, с. 83]. Подібним чином З. Дубинець з-поміж військової лексики розрізняє: 1) назви осіб, пов'язаних з військовою справою; 2) назви зброї, військового спорядження та регалій; 3) назви збройних сил, військових одиниць, стратегій та тактик ведення бойових дій та їх наслідків [7, с. 169].

Г. Бучина [5] виділяє три ключові тематичні групи у складі військової лексики:

1) групу «армія як інструмент держави», до якої входять підгрупи «військова політика держави» (стан міждержавних та внутрішньодержавних відносин, милітаризм, військова доктрина держави тощо) та «військові дії армії» (учасники воєнних дій та їх розташування під час бою, військовополонені, військова стратегія, військова тактика тощо);

2) групу «армія як соціальний інститут», до якої входять підгрупи «роди військ», «військові одиниці», «військові установи», «представники певного роду військ», «особовий склад», «обмундирування та спорядження» та «військова служба»;

3) групу «озброєння та технічне оснащення армії», що охоплює підгрупи «озброєння армії» (стрілецька зброя, польова артилерія, ракетні системи, частини вогнепальної зброї, вогнепальна зброя) та «технічне оснащення армії» (наземні та підземні споруди, бойові вертольоти, тактична авіація, бронетанкова техніка, надводні кораблі та підводні човни, військові машини) [5, с. 56–58].

Український дослідник мови військової сфери Ю. Лукіянчук [14] також пропонує тематичну класифікацію військових термінів, зокрема відповідно до видів та родів збройних сил:

1) терміни сухопутних військ (з-поміж яких науковець виділяє терміни механізованих, танкових, аеромобільних, ракетних та інших військ: *field artillery – польова артилерія*);

2) терміни військово-морських сил (з-поміж яких науковець виділяє терміни надводних, підводних сил тощо: *landing craft – десантний корабель*);

3) терміни військово-повітряних сил (з-поміж яких науковець виділяє терміни винищувальної, розвідувальної, штурмової, військово-транспортної авіації тощо: *bomber – бомбардувальник*);

4) терміни військ зв'язку (*signal operations center – вузол зв'язку*);

5) терміни інженерних військ (*combat engineer support – інженерне забезпечення бойових дій*).

Класифікація за сферою спілкування. Розглядаючи військову лексику як слова та словосполучення, що є засобами позначення військових понять у різних сферах спілкування, А. Аксьонов [1] виокремив у ній три таких основних складники: *військову термінологію, неофіційні еквіваленти військових термінів та військові арготизми*. Вчений вважає, що військові терміни не відтворюють суб'єктивної оцінки об'єкта мови, їхнє вживання обмежене офіційною військовою літературою. Неофіційні

еквіваленти військових термінів мають певну суб'єктивність, тому що вони створюються окремими військовими спеціалістами для називання військових понять, які вже мають офіційно закріплені за ними визначення. Військові арготизми характеризуються насиченим емоційним забарвленням. Вони є експресивним еквівалентом військових термінів і менш активно позначають нові військові поняття [1].

Подібним чином згрупує військову лексику англійської мови українська дослідниця В. Погонєць: 1) термінологічна лексика (цю підгрупу представлено термінами); 2) професійна лексика (охоплює професіоналізми); 3) специфічна лексика певних соціальних груп (включає жаргонізми) [18, с. 67–70].

Є. Єліна [9], проаналізувавши лексичний склад мови військовослужбовців, вважає, що спеціальна військова лексика охоплює *військову термінологію, військово-командні, військово-ритуальні термінологічні одиниці*. Як стверджує дослідниця, військова термінологія включає вузькі, власне військові терміни, термінологізовані одиниці, загальноновживані терміни, терміносполучення та жаргонізми [9, с. 15].

Лінгвісти Л. Нелюбін, О. Дормідонтов, О. Васильченко [16] розглядають англійську військову лексику з позиції військового перекладу. Вони систематизують військову лексику за такими трьома основними групами, як: *військова термінологія, військово-технічна термінологія та емоційно забарвлена військова лексика* [16, с. 13]. У розумінні військового терміна ці дослідники виходять із лінгвістичного уявлення про терміни як слова і словосполучення спеціальної мови, створені або запозичені для точного визначення спеціальних понять та позначення спеціальних предметів у певній галузі знань. Військова термінологія визначає поняття, безпосередньо пов'язані з військовою справою, засобами ведення збройної боротьби. Військово-технічна термінологія складається з науково-технічних термінів. Військові та військово-технічні терміни займають значний обсяг військової лексики, тому що вони містять максимальне змістове навантаження. Емоційно забарвлена військова лексика, або сленг, – це слова та словосполучення, що вживаються у мовному спілкуванні військовослужбовців і є фактично стилістичними синонімами відповідних військових термінів. У мові військових документів спостерігається також спеціальна військова фразеологія, яка включає змінно-стійкі та стійкі словосполучення, що зрідка вжива-

ються у літературній мові та наявні у сфері мовного спілкування з військової тематики. Ідеться про змінно-стійкі сполучення (*to lift fire – переносити вогонь*), кодовані стійкі сполучення, що виникають у результаті прихованого управління військами (*mayday – міжнародний сигнал небезпеки*), команди (*general alarm – сигнал загальної тривоги*), військові афоризми, прислів'я, сленг, вульгаризми (*be quick on the draw – миттєво реагувати, have sand in one's hair – мати досвід бойових дій у пустелі*) [16, с. 116–117].

Деякі мовознавці [2; 4; 15; 19] у військовій лексиці виокремлюють не три основні групи, а лише дві, а саме: *термінологічну спеціальну лексику та професійну загальноновживану лексику* [19, с. 19], яку ще називають *військово-побутовою лексикою* [2, с. 63]. Остання слугує спеціальною мовною сферою, функціонуючи між термінологічною та загальноновживаною лексикою. Оскільки військова діяльність розподіляється на окремі сфери, то відбувається виділення термінології тактичної, військово-організаційної, військово-технічної, термінології за родами військ, яка функціонує у своєму напрямі за всіма параметрами мовної підтримки поруч зі субстандартною лексикою.

Класифікація з точки зору перекладу військової термінології. Її пропонують лінгвісти Л. Нелюбін, О. Дормідонтов, О. Васильченко [16], розподіляючи всі терміни досліджуваної фахової мови на три групи відповідно до труднощів їх перекладу:

1) терміни, які позначають реалії іноземної дійсності, ідентичні до реалій дійсності рідної країни, наприклад: *public safety – громадська безпека*. Розуміння та переклад термінів цієї групи не викликає особливих труднощів:

а) в якості еквівалента виступає термін, форма якого пов'язана з формою англійського терміна. Це так звані інтернаціональні терміни: *battery – батарея*;

б) в якості еквівалента виступає термін, форма якого не пов'язана з формою англійського терміна: *colonel – полковник*;

в) багатоконпонентний англійський термін, який складається з декількох слів, перекладається терміном, компоненти якого збігаються за формою та значенням з відповідними компонентами англійського терміна, наприклад: *mechanized brigade – механізована бригада*;

г) загальне значення багатоконпонентного англійського терміна повністю збігається зі значенням відповідника, проте окремі його компоненти відрізняються: *prone position – положення лежачи*;

2) терміни, які позначають реалії іноземної дійсності, відсутні в країні проживання, проте вони мають загальноприйняті термінологічні еквіваленти, наприклад: *Quadrennial Defense Review* – чотирирічний оборонний огляд (програма реформування та розвитку ЗС США). Адекватний переклад таких термінів досягається шляхом підбору відповідників шляхом адекватної заміни. Важливе значення під час перекладу термінів даної групи має контекст, який допомагає вивести загальне значення терміна із значень його компонентів;

3) терміни, які позначають реалії іноземної дійсності, відсутні в дійсності рідної країни. Вони не мають загальноприйнятих термінологічних еквівалентів, наприклад: *alert hangar* – ангар вильоту по тривозі. Переклад таких термінів становить найбільшу складність, оскільки правильний переклад неможливий без детального аналізу значення компонентів. Переклад таких термінів забезпечується шляхом:

а) опису значення англійського терміна, наприклад: *attack problem* – тактична задача по веденню наступального бою;

б) дослівного перекладу, наприклад: *first-lieutenant* – перший лейтенант;

в) часткової або повної транслітерації, наприклад: *master sergeant* – майстер-сержант;

г) транслітерації та дослівного перекладу, наприклад: *chief master sergeant* – головний майстер-сержант;

г) транскрибування, наприклад: *ensign* – енсин;

д) транскрибування і перекладу, наприклад: *warrant officer* – ворент-офіцер [16, с. 15–16].

Висновки. Отже, сьогодні існує різноманіття поглядів на проблему класифікації англійської військової лексики. Здійснений аналіз наукових праць дозволив виділити такі класифікації у межах досліджуваного лінгвістичного феномену: за тематичними ознаками, за сферою спілкування та з точки зору труднощів розуміння лексичних одиниць та їх перекладу. Кожна з цих класифікацій є вагомим внеском у сучасну лінгвістичну науку, окреслюючи певний аспект англійської військової лексики.

Таким чином, можемо констатувати, що англійська військова лексика є динамічною системою мови, яка постійно розвивається та потребує подальших розвідок, зокрема у комплексному вивченні лінгвокогнітивних особливостей її відтворення засобами української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксенов А.Т. К вопросу о взаимодействии между английской военной терминологией и общенародной лексикой : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1954. 17 с.
2. Байло Ю.В. Особливості поняття «військовий термін» (семантичний аспект). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Кн. 3. С. 62–65.
3. Білозерська Л.П., Вознесенко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.
4. Бидеркесен Д., Агеева Ю. Функционирование военной лексики в языке СМИ. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2019. № 1 (26). С. 35–38. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionirovanie-voennoy-leksiki-v-yazyke-smi> (дата звернення: 01.11.2021).
5. Бучина Г.А. Роль метафоры в структурировании и функционировании лексики ограниченного употребления (на материале военной лексики в русском и английском языках) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Саратов, 2003. 24 с.
6. Василенко Д.В. Військова лексика англійської мови ХХ – початку ХХІ століття. Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2009. 220 с.
7. Дубинець З.О. Військова лексика в романі Р. Іванчука «Мальви». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. Вип. 73. С. 169–172.
8. Дуброва Ю.Ю. Особенности военного дискурса. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия «Языкознание»*. 2013. Вып. № 5 (665). С. 59–68.
9. Елина Е.А. Социолингвистический аспект речи персонажей военных (на материале русской прозы XIX веков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Саратов, 1997. 17 с.
10. Іграк К.Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Серія «Лінгвістичні науки»*. 2017. № 25. С. 55–59.
11. Исаева Е.Д. Особенности японской военной терминологии. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2009. № 4. С. 29–34.
12. Литовченко В.И. Классификация и систематизация терминов. *Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М.Ф. Решетнева*. 2006. № 3 (10). С. 156–159.
13. Литовченко І.О. Уплив екстра- та інтралінгвальних чинників на розвиток військової лексики української мови. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Серія «Філологічні студії»*. 2014. Вип. 10. С. 75–83.
14. Лукіяничук Ю.О. Способи класифікації військових термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 66. С. 65–67. DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-65-67.

15. Навальна М., Калужинська Ю. Актуалізація лексем на позначення військових дій, процесів та станів. *Психолінгвістика / Psycholinguistics*. 2018. № 24 (2). С. 218–235.
16. Нелюбин Л.Л., Дормидонтов А.А., Васильченко А.А. Военный перевод и его особенности : учебник военного перевода (общий курс). Москва : Воениздат, 1981. 379 с.
17. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів : Світ, 1994. 216 с.
18. Погонєць В.В. Особливості англомовного військового дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 39. Том 2. С. 67–70.
19. Салимова Р.Х. Современное профессиональное просторечие (на материале военной русской лексики советской эпохи). Москва : Наука, 1974. 135 с.
20. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода: немецкий язык. Москва : Воениздат, 1979. 272 с.
21. Туровська Л.В. Дещо про генезис сучасної української військової термінології. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Миколаїв. 2007. Вип. 54. С. 79–84.

УДК 811.111'25:070(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.12>

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРІОДИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США

HISTORICAL FEATURES AND PERIODS OF FORMATION OF TERMINOLEXICS OF HIGHER EDUCATION IN THE USA

Шеремета К.Б.,

orcid.org/0000-0002-5935-954X

здобувачка ступеня «доктор філософії»,

викладачка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті шляхом теоретичного аналізу та переосмислення наукових здобутків щодо становлення англомовної термінології вищої освіти США на тлі історичних процесів, які вплинули на її формування, окреслено авторську періодизацію основоположних напрямів розвитку аналізованого лінгвістичного феномену. Розглянуто вплив екстралінгвістичних чинників на становлення та розвиток освітньої терміносистеми вищої школи США. Ці чинники відображають своєрідність історії цієї держави і систему цінностей, відповідно до якої функціонує сучасне американське суспільство. Визначено та схарактеризовано такі періоди: 1) період нагромадження уніфікованої термінології вищої освіти релігійного (протестантського) спрямування на підґрунті класичних гуманітарних дисциплін (1636–1818 рр.); 2) період розвитку освітньої термінології, пов'язаної з виокремленням напрямів спеціалізації з гуманітарних і природничих наук, та закладення основ науково-дослідницької вищої школи (1819–1908 рр.); 3) період поповнення термінологічними одиницями на позначення різних аспектів змістового наповнення загальної підготовки на бакалавраті (1909–1957 рр.); 4) період домінування термінології, пов'язаної з професійною підготовкою студентів (1958–1979 рр.); 5) період активного нагромадження термінології, пов'язаної з процесами модернізації освітньої сфери й активного втілення концепції навчання протягом усього життя (1980 – дотепер). Зазначено, що досліджуваній прошарок лексики є потужною лінгвістичною базою, яка відображає різні аспекти формування і функціонування всіх сфер американської вищої школи. Встановлено, що найпродуктивнішими періодами є два останні з п'яти визначених, які характеризуються високою активністю й інтенсивністю формування та поширення американської освітньої термінології. Це пов'язано з екстралінгвістичними чинниками.

Ключові слова: термінологічна одиниця, англомовна термінологія вищої освіти США, діахронічний підхід, екстралінгвістичні чинники, фахова мова вищої освіти США.

The article, through theoretical analysis and rethinking of the scholarly findings in the sphere of forming the English terminology of the U. S. higher education against the background of historical processes that influenced its formation, outlines the author's periodization of developing the analyzed linguistic phenomenon. The influence of the extralinguistic factors on the formation and development of the educational terminology of the higher education in the United States, which reflect the uniqueness of the history of that country and the system of values according to which modern American society operates, is considered. The following periods are defined and characterized: 1) the period of accumulating the unified terminology of higher education of religious (Protestant) orientation on the basis of liberal arts (1636–1818); 2) the period of developing the educational terminology related to the separation of areas of specialization in the humanities and natural sciences, and laying the foundations of research universities (1819–1908); 3) the period of replenishing the terminological units to denote various aspects of the content of undergraduate general education (1909–1957); 4) the period of domi-

nance of the terminology related to the professional training of students (1958–1979); 5) the period of active accumulation of the terminology related to the processes of modernization of the educational sphere and active implementation of the concept of lifelong learning (1980 – present). It is noted that the layer of the specialized vocabulary under study provides a powerful linguistic base that reflects various aspects of the formation and functioning of all areas of the U. S. higher education. It has been established that the most productive periods are the last two, which are characterized by high activity and intensity of formation and dissemination of the U. S. educational terminology, which is associated with extralinguistic factors.

Key words: terminological unit, English terminology of the U. S. higher education, diachronic approach, extralinguistic factors, specialized language of the U. S. higher education.

Постановка проблеми. У зв'язку зі стрімким розвитком американської вищої освіти та її модернізацією відповідно до викликів сучасного суспільства відбувається швидке оновлення термінологіки цієї галузі. При цьому динамічний характер фахової мови американської вищої освіти засвідчують її інноваційні лексико-семантичні процеси, які вказують на реалізацію нових можливостей мовної системи, у тому числі й словотвірних. З одного боку, це свідчить про активну діяльність, що проводиться в напрямі оновлення термінологічної бази освітньої сфери, а з іншого боку, цей процес створює певні труднощі, тому виникає першочергова необхідність у вивченні, систематизації й упорядкуванні понятійно-термінологічного апарату сфери освіти США. Без детального аналізу нові терміни можуть стати невикористаним баластом цієї системи. Крім того, в умовах сталого розвитку суспільства проблемою сучасного термінознавства залишається впорядкування термінології різних галузей знань, в тому числі й освітньої, з постійною увагою до наукових понять та зв'язків між ними. Це відображається у відповідних термінопозначеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й історико-педагогічні аспекти освітньої термінологіки розглядали Б. Комаровський, Б. Гершунський, І. Кантор, В. Краєвський, В. Макаєв та ін. Мовознавець І. Ваховський аналізував і порівнював педагогічну термінологію у працях американського педагога Г. Манна та фундатора вітчизняної педагогічної науки К. Ушинського. Він створив корпус текстів цих учених. Проте все ще актуальною темою залишається аналіз та виявлення специфіки становлення понятійно-термінологічного апарату англійської мови вищої школи США.

Освітню лексику у парадигмі лінгвістичних досліджень вивчали Т. Бевз (лексичні інновації, структурні моделі та функції освітньої лексики), Л. Вергун (відтворення семантики лексичних інновацій терміносистеми «освіта» англійської мови засобами української мови), О. Дубінчук (упорядкування освітньої термінології), Л. Кнодель (освітня лексика в англійській та українській мовах), Н. Стефанова (англійська

термінологіка сфери освіти), С. Федоренко (прагматичний аспект перекладу термінологіки вищої школи США та специфіка розвитку термінологічної системи американської вищої освіти) та інші вчені.

Сфокусованість нашого дослідження на американській освітній лексиці пояснюємо тим, що «протягом минулого століття США були на чолі загальних глобалізаційних процесів суспільного розвитку не лише внаслідок свого економічного добробуту та політичної сили, а й завдяки прогресивним напрямам в освітній сфері» [2, с. 187]. З огляду на це сьогодні процес вивчення англійської терміносистеми фахової мови вищої освіти США є важливим для українських учених. Існують відмінності між українською й американською освітніми понятійними системами, а отже, і між значеннями освітніх термінів, які потребують виявлення, вивчення та упорядкування.

Постановка завдання. *Мета статті* – на основі діахронічного підходу до вивчення екстралінгвістичних чинників розвитку вищої освіти США визначити періоди становлення її термінологічної лексики.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження термінологічних одиниць, що входять до терміносистеми вищої освіти США, необхідно звернутись до діахронічного аспекту дослідження аналізованої терміносистеми. Розглянемо вплив екстралінгвістичних чинників на становлення та розвиток освітньої терміносистеми вищої школи США. Зазначені чинники відображають своєрідність історії цієї держави і навіть систему цінностей, відповідно до якої функціонує сучасне американське суспільство.

Шляхом теоретичного аналізу праць американських науковців [1; 4–16] та переосмислення наукових здобутків у цій сфері української дослідниці С. Федоренко [3], а також на основі врахування історіографічного аспекту трансформації поданих у них провідних ідей становлення терміносистеми вищої освіти США пропонуємо авторську періодизацію основоположних напрямів розвитку аналізованого лінгвістичного феномену: 1) період нагромадження уніфікованої термінології вищої освіти релігійного (протестантського)

спрямування на підґрунті класичних гуманітарних дисциплін (1636–1818 рр.); 2) період розвитку освітньої термінології, пов'язаної з виокремленням напрямів спеціалізації з гуманітарних і природничих наук та закладенням основ науково-дослідної вищої школи (1819–1908 рр.); 3) період поповнення термінологічними одиницями на позначення різних аспектів змістового наповнення загальної підготовки на бакалавраті (1909–1957 рр.); 4) період домінування термінологічної лексики, пов'язаної з професійною підготовкою студентів (1958–1979 рр.); 5) період активного нагромадження термінологічної лексики, пов'язаної з процесами модернізації освітньої сфери й активного втілення концепції навчання протягом усього життя (1980 – дотепер).

Виокремлюючи межі вказаних періодів становлення терміносистеми вищої школи США, ми керувалися основними тенденціями розвитку американської вищої освіти з позицій змісту курикулумів та організації освітнього процесу в університетах і коледжах США з моменту заснування перших закладів вищої освіти у цій країні до сьогодення.

Розглянемо докладніше кожний період з розробленої нами періодизації становлення і розвитку терміносистеми вищої школи США.

1. Період нагромадження уніфікованої термінології вищої освіти релігійного (протестантського) спрямування на підґрунті класичних гуманітарних дисциплін (1636–1818 рр.) бере свій початок з моменту заснування пуританами Гарвардського коледжу в 1636 р. Після цього на релігійному підґрунті почали виникати інші коледжі. Коледж Вільгельма та Мері, заснований у 1693 р., став другим за часом заснування закладом вищої освіти США. Єльський коледж (пізніше Єльський університет) став реальним конкурентом Гарвардського коледжу, особливо з огляду на те, що заснували його випускники Гарварду і пуритани Коннектикуту в 1701 р. Коледж у Нью-Джерсі, який згодом став Принстонським університетом, був створений пресвітеріанцями в 1746 р. З-поміж колоніальних коледжів лише Університет Пенсильванії (University of Pennsylvania) – четвертий найстаріший заклад вищої освіти США, заснований Бенджаміном Франкліном у 1740 р., виник у відповідь на світські потреби [1, с. 100].

Незалежно від особливостей свого віросповідання (пуритани, баптисти, пресвітеріанці, англіканці та ін.), засновники перших коледжів, ураховуючи досвід колоніального життя, віддавали першість теологічним дисциплінам. Водночас

Просвітництво та ідеї «Великого пробудження» започаткували потужні віяння, які досі існують у вищій школі США [1, с. 100]. Ці обидва рухи прищепили американській культурі критичний евангелізм. До того ж диверсифікація релігійних поглядів перших поселенців, яка виражалася в їхній приналежності до різних протестантських сект, та зростання поширення цих сект посилювали потребу у віротерпимості до інакшомисливців та сформували толерантне ставлення до них у США [1]. Цей період асоціюють з уніфікованою вищою освітою релігійного (протестантського) спрямування на підґрунті вивчення класичних гуманітарних дисциплін (Liberal Arts), зокрема латинської та давньогрецької мов, літератури, історії, основ філософських учень, теології. Вивчення цих дисциплін сягало XIV і XV століть [13, с. 226–232].

Слід наголосити, що в цей період засади гуманітарної підготовки студентів були досить міцними, адже США, сприйнявши європейську гуманістичну спадщину, зокрема Оксфорду і Кембриджу, з їхніми загальнокультурними традиціями на основі класичних гуманітарних дисциплін, трансформували вищу освіту в такий спосіб, що сформували її особливий напрям – загальну підготовку студентів на основі вивчення гуманітарних дисциплін (liberal arts education). Така підготовка впроваджувалась у створених у той час коледжах [8]. Напередодні Американської революції (1775–1783 рр.) у країні функціонувало дев'ять гуманітарних коледжів (Liberal Arts Colleges), які готували священників і політичних діячів на підвалинах успішної асиміляції найкращих культурних здобутків західної вищої освіти.

2. Період розвитку освітньої термінології, пов'язаної з виокремленням напрямів спеціалізації з гуманітарних і природничих наук, та закладення основ науково-дослідницької вищої школи (1819–1908 рр.) характеризується встановленням децентралізації в американській вищій школі, відокремленням церкви від освітніх закладів, введенням спеціалізації з гуманітарних, науково-природничих дисциплін та обов'язкового навчального курсу «Філософія моралі», зверненням до морально-етичного виховання як пріоритетної мети вищої школи, впровадженням перших вибіркового курсів (elective courses) та семінарів першого року навчання (first year seminars). У науковому вжитку того часу часто з'являлися такі освітні термінологічні одиниці: “specialized fields”, “specialization”, “knowledge for professional and/or pecuniary purposes”, “learned societies”, “lecture method” тощо [11].

Початок цього періоду пов'язуємо з відкриттям третім Президентом США Томасом Джефферсоном у 1819 р. першого світського Університету Вірджинії (University of Virginia) без викладання теологічних дисциплін. Навчання в ньому передбачало вільний вибір студентами навчальних курсів. У цьому університеті вперше в американській історії були запропоновані спеціалізації з архітектури, астрономії та філософії [3]. А Нью-Йоркському університету (New York University), заснованому в 1831 р., належить першість у запровадженні подвійної спеціалізації студентів (major and minor), де один напрям ґрунтувався виключно на гуманітарних науках, а другий – на професійній підготовці студентів у науково-природничій сфері.

Значущою подією стало в 1862 р. прийняття на федеральному рівні закону Морріла, згідно з яким у розпорядження штатів надавалася значна кількість земель (по тридцять тисяч акрів на конгресмена), прибутки з яких мали використовуватись для заснування сільськогосподарських і технічних закладів вищої освіти. Серед цих закладів були Університет імені Клемсона (Clemson University), Університет Пенсильванії (Pennsylvania State University), Університет Айови (University of Iowa). Ще раніше, зокрема у 1850-х рр., у деяких штатах були створені спеціалізовані технічні інститути. Здебільшого це були освітні інституції з слабким викладацьким складом. Проте згодом деякі з них перетворилися на престижні заклади вищої освіти, серед яких найвідомішим є Массачусетський технологічний інститут (Massachusetts Institute of Technology). Це значною мірою відбулося завдяки тому, що деякі штати, де функціонували такі інститути, відповідно до закону 1862 р. трансформували їх в земельні коледжі, тим самим посилюючи їх матеріально-технічну базу. Інші штати створювали нові виші. Шість штатів на Північному Сході США, в яких переважали приватні вузи, уклали контракти із навчальними закладами. Такі контракти забезпечували створення нових кафедр, які були потрібні за законом. У 1887 р. через конгрес пройшов наступний закон, який передбачав використання коштів, одержаних від земель, на створення експериментальних майданчиків. У такий спосіб у вищу освіту США був закладений принцип поєднання викладання з науковими дослідженнями, що виправдав себе у майбутньому.

У відповідь на пошуки іншої моделі університету, яка б дала змогу поєднати кращі традиції класичної гуманітарної освіти, яку здобували у коледжах гуманітарних наук, з потребами того

часу в спеціалістах різних галузей промисловості, президент Гарвардського університету Ч. Еліот у 1869 р. розпочав реформи, спрямовані на перетворення цього закладу вищої освіти на дослідницький університет з обов'язковою загальною підготовкою на основі класичних гуманітарних дисциплін та введенням вибіркового курсу навчання. Останні швидко знайшли своє втілення у заснованому в 1876 р. Університеті Джона Гопкінса (Johns Hopkins University) – першому дослідницькому закладі вищої освіти США, а також у відкритому Джоном Рокфеллером у 1890 р. Чиказькому університеті (University of Chicago). На відміну від попередників, що орієнтувалися на англійську модель вищої освіти, ці університети почали функціонувати як освітні комбінації коледжу гуманітарних наук і науково-дослідницького університету (research university) на кшталт німецької моделі вищої освіти [15]. С.В. Федоренко зазначає: «Ця модель базувалася на поширенні культурних традицій у вищій школі, розвитку загальної освіченості студентів на підґрунті класичної гуманітарної освіти, започаткованої ще в античні часи, вільної від опіки церкви й утилітаризму прагматичного суспільства» [3, с. 126]. Науково-дослідницька спрямованість цих закладів освіти справила вирішальний вплив на найкращі університети США, хоча зміни відбувалися досить повільно. Поява нового елементу вищої школи – науково-дослідницького університету – заклала систему, яка передбачає два рівні здобуття вищої освіти: 1) «післяшкільна освіта» (post-secondary education) – загальна підготовка та базова фахова підготовка (здобуття ступенів «кандидат в бакалаври» (associate degree), «бакалавр», здобуття професійної освіти в різних галузях (associate degree of arts, applied science and science)); 2) «післядипломна освіта» (graduate education) – поглиблена наукова та фахова підготовка (здобуття ступенів «магістр», «доктор філософії») [3, с. 101].

Саме цей період пов'язують із зародженням терміна «загальна підготовка» (“general education”), який, за словами американського дослідника Л. Мейх'ю [13], вперше був вжитий в 1837 р. Учений припускав, що формалізація цього педагогічного феномену відбулася у результаті критичних зауважень широкого загалу й академічної спільноти того часу щодо загальних навичок, які мають формуватися в студентів у системі вищої освіти [14, с. 1–5].

З метою формування риторичних навичок студентів наприкінці XIX століття в американській вищій школі були введені курси-семі-

нари першого року (first year seminars). Першим у 1882 р. запровадив курс семінарського типу для студентів першого року навчання Коледж Лі в Кентуккі. Протягом наступних декількох років ці курси стали викладатися в інших закладах вищої освіти США [7; 16].

У 1900 р. була створена Асоціація американських університетів (Association of American Universities), до якої увійшли 20 найкращих університетів країни, серед яких – університети в Оксфорді, Гарварді, Принстоні та Єлі. Ця асоціація очолила рух американської вищої школи до дослідницьких розробок та підвищення якості освіти. Початок нового століття приніс ще одну зміну до системи вищої освіти, а разом з нею новий термін – “junior college” («молодший коледж»). Перший дворічний коледж був відкритий у 1901 р. в м. Жольєт у штаті Іллінойс. Сьогодні такі коледжі здебільшого називаються громадськими коледжами (community colleges) та є невід’ємною частиною вищої освіти США.

3. *Період поповнення термінологічними одиницями на позначення різних аспектів змістового наповнення загальної підготовки на бакалавраті (1909–1957 рр.)* ознаменувався експериментальним упровадженням основ загальної підготовки студентів у вищій школі США, до складу якої почали відносити природничі, суспільно-соціальні та гуманітарні дисципліни, а також уведенням курсів семінарського типу на основі обговорення громадянських проблем. Першим виробив вимоги до загальної підготовки студентів бакалаврату Коледж Ріда в 1909 р. Водночас викладачі Гарварда розробили концепцію навчання в системі загальної підготовки «Величні книги» (“Great Books”), яка базувалася на критичному читанні класичних творів з різних галузей знань із подальшою дискусією. Також зусиллями гарвардської педагогічної спільноти була видана багатотомна навчальна література на основі творів відомих класиків західного світу «Гарвардська класика» (цією навчальною літературою дотепер користуються в Гарвардському університеті) [3]. На основі концепції «Величні книги» професор Колумбійського університету Дж. Ерскін у 1920 р. першим у США запропонував навчальний курс «Загальні чесноти» (“General Honors”). Інноваційною для того часу стала його практика проведення занять-дискусій за круглим столом (roundtable) [3].

Іншою важливою тенденцією в американській вищій школі, починаючи з 1920 р., стало введення навчальних курсів, що ґрунтувалися на обговоренні актуальних процесів і явищ соціокультурного життя. Перший такий курс, який називався

«Сучасна цивілізація», з’явився в Колумбійському коледжі. Згодом викладачі Коледжу Дартмута та Стенфордського університету запропонували подібні навчальні курси, обов’язкові для всіх студентів першого року навчання. Вони обидва були названі «Проблеми громадянськості» (“Problems of Citizenship”). Уже в 1927–1928 рр. у близько шістдесяти закладах вищої освіти США були запроваджені такі курси семінарського типу першого року навчання (first year seminars) [9, с. 71].

У такий спосіб відбулося поступове розширення змісту загальної підготовки студентів. Перший проект, ініційований створеною в 1915 р. Асоціацією американських коледжів і університетів (Association of American Colleges and Universities), був спрямований саме на розширення змісту курикулумів з метою надання студентам глибоких і всебічних знань щодо процесів, які відбуваються у суспільстві, та розуміння свого місця в цих процесах [5, с. 8]. У 1929 р. зазначені ідеї були втілені в життя президентом Чиказького університету Р. Гатчинсом, який уперше запропонував включити до курикулумів вищої школи США загальну підготовку протягом перших двох років навчання, що охоплювала дисципліни трьох сфер знань – гуманітарної, суспільно-соціальної та природничої [3].

С.В. Федоренко зазначає: «Актуалізація загальної підготовки студентів шляхом уведення курсів на основі критичного читання й обговорення класичних творів та міждисциплінарних громадянознавчих курсів семінарського типу та поява громадянської термінології у їхній назві характеризували соціокультурний стан американського суспільства напередодні Другої світової війни. <...> До того ж часто назви міждисциплінарних громадянознавчих курсів містили слово «проблема», що відображало зростання інтересу американської педагогічної спільноти до ідей американського філософа, психолога і педагога Дж. Д’юї, згідно з якими ефективний освітній процес базувався на аналізі проблемних ситуацій» [3, с. 130].

Слід зазначити, що сучасна модель загальної підготовки студентів на основі комплексного поєднання знань трьох сфер – природничої, суспільної і гуманітарної – є винаходом академічної спільноти США в роки після Другої світової війни (з моменту опублікування в 1945 р. колективної доповіді освітян Гарварда «Загальна підготовка студентів у вільному суспільстві» (“General Education in a Free Society: Report of the Committee”), відомої як «Червона книга»), коли до неї вперше звернулися як до засобу вираження американської культури та інструменту

національних інтересів США [5]. Акцентуємо особливу увагу на тому, що в 1947 р. у процесі реформування вищої школи США члени комісії Трумена з вищої освіти дійшли висновку, що загальна підготовка має стати обов'язковою для всіх студентів протягом перших двох років навчання та передувати їхній фаховій спеціалізації. Також було вирішено залишити за цим компонентом вищої освіти назву «загальна підготовка» (“general education”) або оперувати терміном «гуманістично орієнтована загальна підготовка» (“liberal education”) [4, с. 13].

Таким чином, американська вища школа першої половини ХХ століття набула пізнавально-прагматичної спрямованості, що відобразилася в освітній термінології того часу: “general education”, “liberal education”, “learning outcomes”, “education-for-living”, “experience as method” та ін.

4. *Період домінування термінології, пов'язаної з професійною підготовкою студентів (1958–1979 рр.)* вважається особливо значущим з огляду на активність у державній освітній політиці США. Саме цей період є кульмінаційним у законотворчості в сфері американської вищої освіти [12]. З-поміж законодавчих актів, що регулювали цю сферу, виділимо закон про освіту в інтересах національної оборони (National Defence Education Act, 1958). Згідно з цим законом ключова мета державної політики в галузі освіти полягала в зміцненні військово-технічного потенціалу США. У цьому законі були визначені заходи з розвитку науково-технічного потенціалу країни та підготовки фахівців різних галузей. У 1963 р. був прийнятий закон про технічне забезпечення вищої освіти, відповідно до якого був збільшений інвестиційний фонд державних закладів вищої освіти, вища освіта стала доступнішою, оскільки були визначені умови кредитування навчання і будівництва коледжів. Також згідно з законом були розширені сфери вищої професійної освіти.

Період активного нагромадження термінології, пов'язаної з процесами модернізації освітньої сфери й активного втілення концепції навчання протягом усього життя (1980 – дотепер). Його початок пов'язуємо із закличками академічної спільноти США до обов'язкової загальної підготовки студентів, що стали реакцією на все більшу утилітарність і професіоналізацію вищої освіти в країні. У звіті Комісії з гуманітарних наук у США (Commission of the Humanities, 1980) «Гуманітарні науки в житті американців» (“The Humanities in American Life”) наголошено на необхідності запровадження у вищій школі країни загальної підготовки з тим, щоб у сту-

дентів: «формувати навички успішного спілкування англійською в письмовій та усній формах, а також здатність до взаємодії з представниками інших культур (на основі вивчення іноземних мов); розвивати здатність до критичного аналізу різних видів мистецтва; забезпечувати виховання в душі духовно-моральних чеснот [10, с. 69]. До активного академічного вжитку увійшли такі освітні поняття: “communicative skills”, “critical thinking skills”, “global competence”, “multicultural education”, “cultural intellect”, “social intellect”, “emotional intellect” та ін.

Отже, цей період в умовах стрімкого зростання інформаційних технологій відзначився активною діяльністю американських освітян щодо вдосконалення вищої освіти, а разом з цим і розширення освітньої термінології, що має відображення в численних проєктах і директивних документах, з-поміж яких ми виділяємо такі освітні резолюції Асоціації американських коледжів і університетів: «Залучення до культурної спадщини світу: розроблення курикулумів загальної підготовки на основі гуманітарних дисциплін» (“Engaging Cultural Legacies: Shaping Core Curricula in the Humanities”, 1990), «Міцні основи загальної підготовки» (“Strong Foundations for General Education”, 1994), «Стан упровадження загальної підготовки: короткий зміст національного опитування» (“The Status of General Education in the year 2000: Summary of a National Survey”, 2001), «Єдине майбутнє: глобальна освіта та соціальна відповідальність» (“Shared future: Global Learning and Liberal Education”, 2001), «Великі очікування: нові перспективи навчання в коледжі» (“Greater Expectations: A New Vision for Learning as a Nation Goes to College”, 2002), «Американська гуманістично орієнтована освіта та її орієнтири на майбутнє щодо навчання, навчальних досягнень, педагогічних практик, впливів та вимог роботодавців» (“LEAP Vision for Learning. Outcomes, Practices, Impact, and Employers’ View”, 2005) та ін. Також посилилася увага держави у напрямі навчання протягом усього життя, наближення вищої школи до ринку праці, зміцнення її зв'язків з різними секторами економіки. Це проявилось у створенні навчально-науково-дослідницько-промислових об'єднань, так званих парків (parks), технополісів (technopolis), які комплексно поєднують завдання підготовки фахівців, здійснення наукових досліджень та їх упровадження у промислове виробництво в найбільш наукоємних галузях.

Висновки. Отже, на основі діяхронічного вивчення процесу становлення термінології вищої освіти США можемо стверджувати, що цей

прошарок лексики є потужною лінгвістичною базою, яка відображає різні аспекти формування і функціонування всіх сфер американської вищої школи. Встановлено, що найпродуктивнішими періодами є два останніх з п'яти визначених нами, які характеризуються високою активністю й інтенсивністю формування та поширення американської освітньої термінології. Це пов'язано

здебільшого з екстралінгвістичними чинниками, з-поміж яких визначальною є активна державна політика у сфері вищої освіти, що швидко реагує на ті чи інші суспільні виклики.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні структурних та семантичних характеристик терміносистеми американської вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тіндалл Дж.Б., Шай Д.Е. Історія Америки. Львів : «Літопис», 2010. 904 с.
2. Федоренко С.В. Прагматичний аспект перекладу термінології вищої школи США. *Культурно-детерміновані фактори у практиці перекладу* : монографія / наук. ред. А.К. Солодка. Миколаїв : ФОП «Швець В.М.», 2017. С. 187–202.
3. Федоренко С.В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США : дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2017. 551 с.
4. Association of American Colleges and Universities. *College Learning for the New Global Century*. Washington, DC : Association of American Colleges and Universities, 2007. URL: http://www.aacu.org/sites/default/files/files/LEAP/GlobalCentury_final.pdf.
5. Barker C. M. *Liberal Arts Education for a Global Society*. New York : Carnegie Corporation of New York, 2000. 14 p.
6. Boning K. Coherence in general education: A historical look. *Journal of General Education*. 2007. Vol. 56. № 1. P. 1–16.
7. Boyer E.L. *College: The Undergraduate Experience in America*. New York : Harper, 1987. 328 p.
8. Brubacher J.S., Willis R. *Higher Education in Transition: A History of American Colleges and Universities*. New Brunswick, NJ : Transaction Publishers, 1997. 564 p.
9. Carnochan W.B. *The Battleground of the Curriculum: Liberal Education and American Experience*. Stanford, 1993. 188 p.
10. Commission of the Humanities. *The Humanities in American Life. A Report by the Commission of the Humanities*. Berkeley : University of California Press, 1980. 232 p. URL: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft8j49p1jc&brand=ucpress>.
11. Goldin C., Katz L.F. The Shaping of Higher Education: The Formative Years in the United States, 1890 to 1940. *Journal of Economic Perspectives*. 1999. Vol. 13. № 1. P. 37–62.
12. Kerr C. *The Uses of the University: The Godkin Lectures on the Essentials of Free Government and the Duties of the Citizen Book*. Cambridge : Harvard University Press, 2001. 288 p.
13. Kimball B.A. *The Liberal Arts Tradition: A Documentary History*. New York : University Press of America, 2010. 522 p.
14. Mayhew L.B. *General education: an account and appraisal: a guide for college faculties*. New York : Harper & Row, 1960. 575 p.
15. Miller G.E. The meaning of general education, the emergence of curriculum paradigm. New York : Teachers College Press, 1988. 212 p.
16. Schnell C.A., Doetkott C.D. First year seminars produce long-term impact. *Journal of College Student Retention*. 2003. Vol. 4. № 4. P. 377–391.

РОЗДІЛ 2 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'366.584'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.13>

ЗОНИ ПЕРЕТИНУ ТА РОЗБІЖНОСТІ ОКРЕМИХ ПОНЯТТЄВИХ ЗНАЧЕНЬ КАТЕГОРІЇ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

ZONES OF INTERSECTION AND DIFFERENCES OF CERTAIN CONCEPTUAL MEANINGS OF THE CATEGORY OF FUTURALITY IN THE MODERN FRENCH LANGUAGE

Кіркowska І.С.,

orcid.org/0000-0001-7239-8773

докторка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри романської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглядається питання про випадки семантичного зсуву основних форм і значень категорії футуральності (КФ) сучасної французької мови. У ході дослідження зазначається, що центральним значенням КФ є ідея майбутності, що є імпліцитно наявною в усіх чотирьох граматичних способах та їхніх периферійних значеннях, і яке в той чи той спосіб постає в усіх різновидах модальних значень та їх перетинів у межах КФ.

Із чотирьох способів, які традиційно виокремлюються в сучасній французькій мові та мають семантичний потенціал системи *futurum*, чітко протиставлено за різною якістю футуральної семантики та за її вербальною реалізацією два: *Indicatif* та *Impératif*. *Indicatif* має найнейтральнішу та чітку семантику майбутньої дії за наявності контексту та актуалізаторів суб'єктивної модальності. *Impératif* має чітко окреслену семантику – безпосереднє звернення до адресата волевиявлення, що завжди стосується майбутнього. Менш чіткими є семантичні межі категорії футуральності між бажальним (*Subjonctif*) та умовним (*Conditionnel*) способами, які однаково передають нереальну, ймовірну, бажану, гіпотетичну дію, однаково передбачають реалізацію таких дій залежно від ситуації або від семантики дієслова головного речення. *Conditionnel* характеризується завжди імплікованою семантикою футуральності, формально складений із граматичних засобів *Indicatif*. Формальний збіг уживання форм *Indicatif* у *Conditionnel* дає змогу аналізувати *Conditionnel* у системі *Indicatif* зі значенням умовності. *Subjonctif* характеризується своєю футуральною імплікованою семантикою в окремих типах речень та має власну систему часо-видових форм для всіх типів просторово-часових відношень, окрім відношення слідування *Présent du Subjonctif*, *Passé du Subjonctif*, *Imparfait du Subjonctif*, що зумовлено самою семантикою футурума на рівні мовної системи.

Ключові слова: категорія футуральності, модальність, транспозиція, граматичний спосіб, семантика, спонукальність, умовність.

The article under consideration focuses on the issue of the cases exemplifying the semantic shift of the main forms and meanings of the category of futurity in the modern French language. The study has found out that the central notion of the CF is the idea of the future, which is implicit in all four grammatical methods and their peripheral meanings and which in this or that way can be found in all the types of modal meanings and their overlapping within CF.

Of the four methods that are traditionally distinguished in modern French and have the semantic potential of the system of *futurum*, two are in opposition due to different quality of the semantics of futurity and its verbal implementation: *Indicatif* and *Impératif*. *Indicatif* has the most neutral and clear semantics of future action in the presence of context and actualizers of subjective modality. *Impératif* has clearly defined semantics – a direct appeal to the addressee of the will, which is always about the future. The semantic boundaries of the category of futurity between subjunctive (*Subjonctif*) and conditional (*Conditionnel*) moods seem to be more obscure, as they equally convey unrealistic, probable, desirable, hypothetical action, equally forecast the implementation of such actions depending on the situation or the semantics of the main clause. *Conditionnel* is characterized by always implied semantics of futurity and is formally composed of grammatical means of *Indicatif*. The formal coincidence of the use of *Indicatif* forms in *Conditionnel* makes it possible to analyze *Conditionnel* in the *Indicatif* system with conditional meaning. *Subjonctif* is characterized by the same of implied semantics of futurity in certain types of sentences and has its own system of time-aspect forms for all types of space-time relations, with the exception of the consecution relations of *Présent du Subjonctif*, *Passé du Subjonctif*, *Imparfait du Subjonctif*, which can be explained by the semantics of the system.

Key words: category of futurity, modality, transposition, grammatical method, semantics, motivation, conditionality.

Постановка проблеми. Випадки семантичного зсуву форми та значення категорії футуральності здебільшого потрактовуються як «транспозиція часових форм», що притаманна формам

Futur simple або *Présent*, але зазначимо, що категорія футуральності (далі – КФ) – це передусім поняття, модусна категорія, що складається не тільки з категорії темпоральності, а й кате-

горій модальності та аспектуальності, до того ж модальні значення превалюють над рештою складників, а отже, транспозиція футуральної семантики можлива у сфері таких модальних аспектів, як спонування/волевиявлення, змога/потреба, умовність і та суб'єктивне ставлення, наприклад: *En semaine, le bruit risquerait d'être infernal, on verrait* (4, р. 113). Отже, це скоріше випадок не «транспозиції часових форм», а перетин семантичних компонентів основних модальних значень КФ у французькій мові.

Постановка завдання. Основною метою запропонованої розвідки є виявлення зон перетину та розбіжності ментальних сфер категорії футуральності, що є домінантними, «закріпленими» за одним із чотирьох способів французької мови. Окремим завданням є уточнення та ілюстрація тих семантичних зсувів (транспозицій), які впливають та доповнюють основні предикативні значення граматичних способів французької мови: змоги/дійсності (в межах *Présent*), змоги/потреби, спонукальності/волевиявлення (в межах *Subjonctif* та *Impératif*) та умовності, гіпотетичності та вірогідності (в межах *Conditionnel*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблеми взаємодії граматичних форм, що передають семантику футуральності в структурі французької мови, передбачає дослідження не лише і не стільки динаміки взаємовідношень цих семантичних зон, скільки вирішення проблеми кореляції темпоральних та модальних значень, що передаються різними граматичними способами французької мови. Колумбійський лінгвіст Х. Монтес стверджує, що майбутній час як часова категорія і як поняття про абстрактний час ніколи не був популярним у жодній мові [4, с. 79]. Як зазначає К. Урсул, форми *futurum* характеризуються певною долею гіпотетичності, а часові ознаки превалюють над модальними [8]. Вивчаючи зв'язок між майбутнім та модальністю, С. Чанг і А. Тімберлейк фіксують потенційність будь-якої події в майбутньому, на протиположності теперішнього. Як наслідок, щодо майбутнього виділяють різні ступені вірогідності. Ця вірогідність частково залежить від упевненості мовця, тому майбутню подію можна оцінювати

як відносно визначену, ймовірну та ін. [5, с. 44]. За твердженням О. Бондарук, різне тлумачення семантики системи *futurum* зумовлено відсутністю чітко визначеної позиції щодо наявності в зазначеній категорії «поряд із семою футуральності семи модальності» [2, с. 10]. З такої причини виявлення зон перетину та розбіжності поняттєвих категорій-складників категорії футуральності КФ буде ґрунтуватися на суб'єктно-предикативному типі зв'язку з дійсністю, що «закріплені» за кожним граматичним способом французької мови.

Виклад основного матеріалу. Зона перетину та розбіжності змога/дійсність між *Subjonctif* і *Indicatif*. Щоб виявити семантичну сутність опозиції *Indicatif /Subjonctif*, потрібно проаналізувати випадки, де форми зазначених способів можуть бути взаємозамінними в одному й тому самому оточенні.

В означальних підрядних реченнях вибір способу залежить не від формальних умов, а від наміру мовця, наприклад:

Je cherche le sentier qui descend à la mer – Indicatif;

Je cherche le sentier qui descend à la mer – Subjonctif.

У фразі з *Indicatif* факт представлений як такий, що наявний => є стежка, яка веде до моря. Крім того, цей факт перебуває в площині теперішнього часу та не має футурального змісту. Фраза з *Subjonctif* представляє дію як таку, яка не стверджується => ймовірно, така стежка є, і я її шукаю, а є гіпотетично припустимою, яка уналежнюється до зони категорії футуральності.

Subjonctif та *Indicatif* передають протиставлення змоги та дійсності, тобто категорій, які відбивають основні ступені розвитку поняття про явище. Дійсність є більш ємним та конкретним поняттям, ніж змога. До того ж змога завжди є перцептивною, зверненою в майбутнє, а дійсність є проспективною лише в плані слідування *Indicatif*.

Зона розбіжності та перетину із семантикою гіпотетичність / вірогідність між *Conditionnel* та *Indicatif*. Майбутній час (*Futur simple*) здебільшого уналежнює дію до плану майбутнього, чітко протиставляючи його плану теперішнього, наприклад: *C'est par amitié pour toi, lui avait-il dit, que j'oserai affronter deux déserts:*

<i>S'il vient et qu'il veuille me voir, je recevrai – Subjonctif</i>	=>	<i>Якщо він прийде і якщо на те буде його добра воля / хай лише захоче мене побачити, я його прийму – категорична умова на думку суб'єкта</i>
<i>S'il vient (venait) et il veut me voir, je le recevrai (recevrais) – Indicatif або Conditionnel</i>	=>	<i>Якщо він прийде та захоче мене побачити, я його прийму – причинно-наслідковий зв'язок</i>

Іншою зоною перетину (*Conditionnel/Subjonctif*) із семантикою умовності є підрядне речення обставини зі значенням умовності, що вводиться сполучниками *à condition que, pourvu que, à moins que*. На відміну від основного значення *Conditionnel* умова, що передається підрядним умовним реченням, є умовою-обставиною, наприклад:

- *Pourrais-je vous appeler en soirée?*
- *À condition que ce ne soit pas tard?* – *Subjonctif*.

Порівняймо:

S'il n'est pas tard, vous m'appellerez – *Conditionnel*.

Наступним прикладом перетину семантики умовності є умова-потреба, що передається *Subjonctif* у підрядному означальному та може передавати умову-побажання в *Conditionnel*, наприклад:

Je cherche le sentier qui descende à la mer – *Subjonctif*;

Je cherche le sentier qui descendrait à la mer – *Conditionnel*.

Усі наведені речення мають футуральне значення, але зоною розбіжності між вибором мовцем чи то форми *Subjonctif*, чи то форми *Conditionnel* є відмінність між сприйняттям потенційної змоги в майбутньому: *Subjonctif* передає ставлення мовця до змоги, а *Conditionnel* – повинність змоги в майбутньому, що залежить від певних умов.

Наслідком взаємодії ментальних сфер КФ є утворення додаткових категорійних значень, які набувають додаткового модального значення в умовах дискурсивної реалізації (див. рис. 1).

Розрізняючись у своїх основних значеннях, способи можуть наближуватися у своїх вторинних функціях під час транспозиції. Зазначимо, що йдеться насамперед про інтеграцію мовних та мовленнєвих значень окремих граматичних способів,

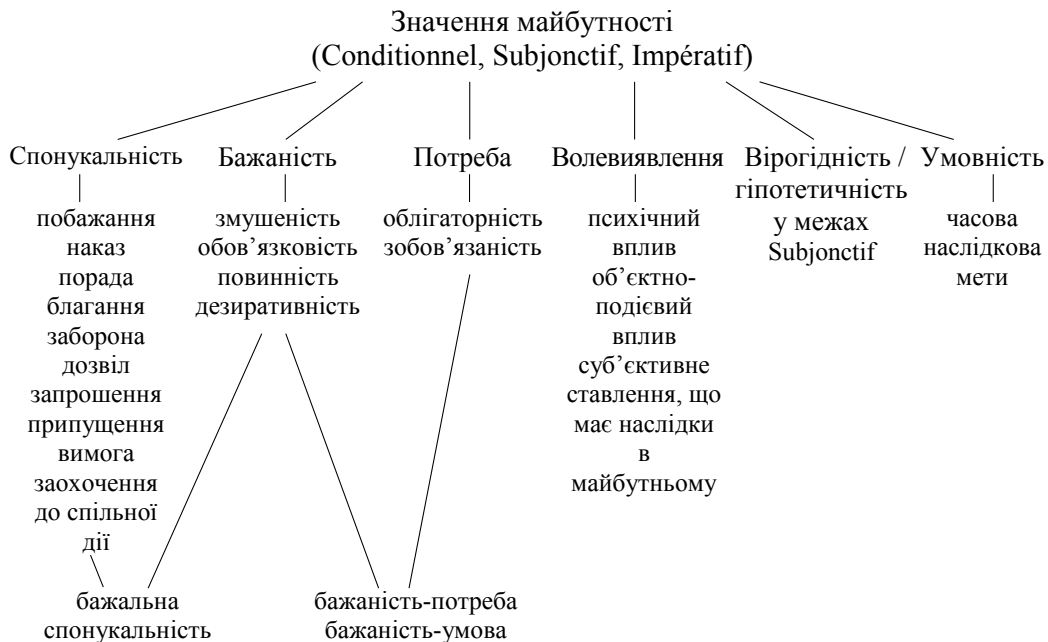

Рис. 1. Семантичні різновиди засобів імплікованої футуральності зі значенням змоги

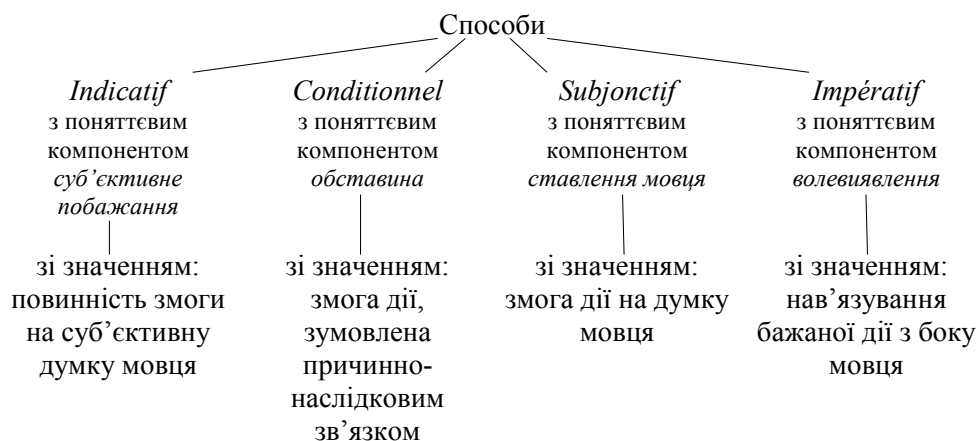

Рис. 2. Конвенційні значення граматичних способів у системі французької мови

які здатні набувати вторинних функцій під час транспозиції, зберігаючи при цьому первинні, конвенційні значення граматичних способів, що закладені в системі французької мови (рис. 2).

У процесі мовлення відбувається утворення зон розбіжності та перетину між окремими значеннями граматичних способів. Спонування і побажання можуть бути передані не лише *Impératif*, але й *Indicatif* та *Subjonctif*. Змога в підрядних означальних може бути передана як умовним способом, так і *Subjonctif*. Поступка може передаватися і *Subjonctif*, і умовним способом та навіть наказовим способом. Передбачувана дія (умова) після *si* передається формою *Indicatif* та *Subjonctif* у підрядному реченні. Вірогідність та гіпотетичність тяжіють до вживання в *Conditionnel* та *Indicatif* [3, с. 327].

Висновки. Отже, в плані вираження КФ *Indicatif* унаочнює дію як повністю актуалізовану та реальну в майбутньому на

суб'єктивну думку мовця і передає суб'єктивно-модальні значення КФ.

Три інших способи *Conditionnel*, *Subjonctif* та *Impératif* переважно кваліфікують як непрямі, вони представляють дію як імовірну та неповністю актуалізовану. Ці способи завжди спрямовані в майбутнє, що є природним, адже майбутнє – це зона уявної відсутньої дійсності, що може мати лише той чи той ступінь достовірності. *Indicatif* передає повинність змоги на думку мовця, *Impératif* передає потребу за волею мовця, *Conditionnel* – змогу дії, яка зумовлена причинно-наслідковим зв'язком, *Subjonctif* – змогу на думку мовця, що залежить від його почуттів, обставин, побажань. Отже, можна сказати, що *Indicatif* – це суб'єктивне побажання, *Impératif* – це воля, *Conditionnel* – це обставина, *Subjonctif* – це ставлення мовця. Усі ці відтінки категорії футуральності є складниками функційно-семантичного поля категорії футуральності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарко А.В. К анализу категориальных ситуаций в сфере модальности: императивные ситуации. *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность* : коллективная монография / отв. ред. А.В. Бондарко. Ленинград : Наука, 1990. С. 80–89.
2. Бондарук Е.В. Конкуренция фyuтyра и фyuтyрального презенса в немецкой диалогической речи: на материале художественной литературы : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Архангельск, 2001. 197 с.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Москва : Добросвет, 2000. 832 с.
4. Зененко М.А. Функционально-семантическое поле акциональности в современном португальском языке (изъявительное наклонение) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Москва, 2006. 137 с.
5. Логунов Т.А. Аналитические формы будущего времени как лингвистический феномен: на материале английского и русского языков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Кемерово, 2007. 231 с.
6. Молчан А.В. Неморфологизованные средства выражения побуждения в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 10.02.01. Воронеж, 1984. 18 с.
7. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений : монография / отв. ред. В.А. Успенский. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 296 с.
8. Урсул К.В. Поле времени в структуре языка: концептуальный анализ (на материале испанского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2016. 150 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Colette. *La maison de Claudine*. Paris : Hachette, 1960. 159 p.
2. Denuziere M. *Fausse-Rivière*. Lousiane. Tome 2 : Roman. Paris : Éditions J.-C. Lattès, 1979. 553 p.
3. Echenoz J. *Je m'en vais* : roman. Paris : Les éditions de minuit, 1999. 253 p.
4. Hamon I. *Tulle, où le passé en impasse*. Paris : Groupe CCEE, 2011. 125 p.
5. Japrisot S. *L'été meurtrier*. Paris : Denoël, 1977. 433 p.
6. Maalouf A. *Le dérèglement du monde*. Paris : Grasset, 2009. 315 p.
7. Martinigol D. *L'or bleu*. Paris : Hachette, 1989. 254 p.
8. Peyrefitte R. *Les Amours singulières*. Paris : Flammarion, 1970. 191 p.
9. Tamaro S. *Un cœur en chemin*. Paris : Desclée de Brouwer, 1998. 169 p.

**МОВЛЕННЄВІ НОВАЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

**SPEECH INNOVATIONS IN FRENCH ELECTION DISCOURSE:
LINGUISTIC AND PRAGMATIC ASPECT**

Куликова В.Г.,

orcid.org/0000-0002-4155-6262

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Триєс А.С.,

orcid.org/0000-0002-3414-9036

магістрантка II курсу факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті порушується проблема передвиборчого дискурсу як різновиду політичного. Зокрема, крізь призму комунікативно-прагматичного підходу виявляються мовленнєві новації в передвиборчому дискурсі політичних діячів Франції, визначаються їхні структурні та лексико-семантичні особливості.

Було встановлено, що електоральний дискурс вирізняється певними характеристиками: учасниками комунікації (спікер і аудиторія), метою (навіювання ідей і, в результаті, перемога на виборах), обмеженістю тематики, тональністю та певними часовими рамками (період проведення передвиборчої кампанії). Передвиборчий дискурс як різновид політичного виконує такі функції: маніпулятивну, функцію переконання, пізнавальну та аргументативну.

Оскільки основним завданням передвиборчого дискурсу є навіювання певних ідей, спонукання до прийняття вибору на чиясь користь, ми дійшли висновку, що мовленнєвий вплив є базовою складовою частиною зазначеного дискурсу. Від добору мовних засобів залежать рівень сприйняття, усвідомлення та бажання віддати свої голоси за певного кандидата. Саме до таких мовних засобів належать мовленнєві новації, які привертають увагу виборців.

Дослідження лексичних новотворів передвиборчого дискурсу дало змогу нам встановити, що за своєю структурою неологізми поділяються на прості, похідні, складні. Найпоширенішими виявилися префікси *bio*, *-dé*, *-éco*, *-hyper*, *-trans*, *-ultra* та суфікси *-iste*, *-isme*. Крім того, було виявлено новації, утворені шляхом телескопії. Завдяки лексико-семантичному аналізу новацій було встановлено, що з метою привернення уваги суспільства до важливих проблем у державі, а також надання негативної оцінки політиці своїх опонентів, кандидати на виборну посаду часто вживають метафоричні звороти, терміни, запозичення, інтернаціоналізми тощо. Було доведено, що терміни-неологізми в передвиборчому дискурсі мають високе комунікативне навантаження на адресата. Завдяки їм кандидати привертають увагу суспільства до важливих проблем у державі та демонструють свою готовність до їх вирішення.

Ключові слова: передвиборчий дискурс, мовленнєві новації, лексико-семантичні особливості, структурні особливості, прагматика.

The article raises the issue of pre-election discourse as a kind of political discourse. In particular, through the prism of the communicative-pragmatic approach, speech innovations in the pre-election discourse of French politicians are revealed, their structural and lexical-semantic features are determined.

It was found that the electoral discourse is characterized by certain characteristics, specifically, participants in communication (speaker and audience), purpose (suggestion of ideas and, as a result, election victory), limited topics, tonality and certain time frames (campaign period). Pre-election discourse as a kind of political discourse, performs the following functions: manipulative, persuasive, cognitive and argumentative.

Since the main task of the pre-election discourse is to suggest certain ideas, to encourage people to make a choice in their favor, we came to the conclusion that speech influence is a basic component of this discourse. The level of perception, awareness and desire to cast one's vote for a certain candidate depends on the choice of language means. Such language means include speech innovations that attract the attention of voters.

The study of lexical innovations of the pre-election discourse allowed us to establish that in their structure neologisms are divided into simple, derivative, complex. The most common were the prefixes *bio*, *-dé*, *-éco*, *-hyper*, *-trans*, *-ultra* and the suffixes *-iste*, *-isme*. In addition, innovations formed by telescoping were identified. Lexical-semantic analysis of innovations has shown that in order to draw public attention to important issues in the state, as well as to give a negative assessment of the policies of their opponents, candidates often use metaphorical phrases, terms, borrowings, internationalisms and more. It has been proved that neologism terms in the pre-election discourse have a high communicative load on the addressee. Due to them, the candidates draw public attention to important problems in the state and demonstrate their readiness to solve them.

Key words: pre-election discourse, speech innovations, lexical and semantic features, structural features, pragmatics.

Постановка проблеми. Передвиборчий дискурс є однією із важливих складових частин електоральної кампанії кандидатів, головною характеристикою якої є боротьба за владу. Кінцева мета – перемога на виборах – зумовлює мовленнєві особливості та комунікативну стратегію передвиборчого дискурсу. Саме переконлива та емоційна доповідь оратора має вплинути на виборців із метою покращити їхні думки про кандидата та отримати голоси під час голосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням політичного дискурсу, різновидом якого є, на нашу думку, передвиборчий, займалися видатні вітчизняні та зарубіжні мовознавці, котрих цікавили як специфіка його функціонування (В. Карасик, І. Уханова-Шмигова, О. Паршина), психолінгвістичний аспект (В. Кунцевич), так і суто лінгвістичні проблеми (Ж. Гийом, Т. Мальдіє, Є. Шейгал, М. Діденко, О. Фоменко, Н. Кондратенко). Сучасний електоральний дискурс привернув увагу О. Кобзевої, Е. Польової, Є. Переверзева, В. Кожем'якіна, більшість наукових розвідок спрямована на дослідження передвиборчого американського дискурсу (А. Прокопенко, І. Лосева, Т. Ващук), зокрема мовленнєвої поведінки Дональда Трампа (О. Потятиник, А. Ерліхман, С. Лупу, О. Молоткова). Проте, незважаючи на широке висвітлення в науковій літературі зазначеної проблематики, низка питань залишилася відкритою. Це насамперед виявлення мовленнєвих новацій та їхньої ролі в передвиборчих промовах політиків Франції, що й зумовлює актуальність нашої роботи в межах загальної спрямованості сучасної лінгвістичної думки на дослідження прагматики, неології, дериватології.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у виявленні мовленнєвих новацій у французькому передвиборчому дискурсі шляхом визначення їхніх структурних, лексико-семантичних і прагматичних особливостей.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати теоретичні засади дослідження поняття передвиборчого дискурсу як різновиду політичного;
- виявити поняття мовленнєвих новацій;
- встановити структурні, лексико-семантичні та прагматичні особливості мовленнєвих новацій.

Виклад основного матеріалу. Поняття «дискурс» широко досліджувалося в мовознавстві як іноземними, так і вітчизняними вченими (Т. ван Дейк, Р. Барт, П. Серіо, Дж. Філіпс, Г. Почепцов, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, О. Бессонова,

В. Карасик, Є. Кубрякова, І. Шевченко тощо), що сформувало деяку багатозначність терміна. Так сталося передусім тому, що це поняття вживається в багатьох галузях і може викликати непорозуміння, особливо між представниками різних сфер наукової діяльності.

Нині «дискурс» можна вважати синонімом до слів «мовлення», «висловлювання», «текст», «монолог», «діалог» чи просто «комунікативна ситуація». Це поняття було введено не тільки для характеристики тематики тексту чи його особливостей, а також з урахуванням цільової аудиторії, якій цей текст адресовано. Відомий французький вчений Е. Бенвеніст охарактеризував дискурс як мовлення, що притаманне чи належить мовцю [1, с. 276].

Однією з найбільш яскравих сфер комунікації є політика. Політичне мовлення здатне впливати на величезну кількість людей, надавати інформацію, а також бути предметом дискусії представників майже всіх груп населення. Інтерес до вивчення політичного дискурсу виявляють представники різних професій і різних наукових дисциплін – журналісти, політологи, філософи, соціологи, фахівці в галузі теорії комунікацій, а також лінгвісти.

Щодо лінгвістичного статусу політичної мови є різні погляди. Деякі вчені без вагань називають існування політичного мовлення очевидним та таким, що саме собою зрозуміле. Інші вчені скептично ставляться до феномена існування політичної мови. А хтось просто намагається зрозуміти, в чому ж особливість політичного мовлення, проте не спростовуючи факт його існування.

Так, на думку Є. Шейгал, політика поширюється і на мас-медійний простір, і на сферу освіти та всі інші соціальні інститути, що контролюють явища соціального життя. Але не варто забувати про особистісне сприйняття політики кожною людиною, що дає змогу по-різному трактувати чи ставитися до того чи іншого політичного явища [2, с. 5].

Політичний текст актуалізується в процесі політичної комунікації. Він містить щонайменше три взаємопов'язаних елементи: одержувача, адресу та повідомлення. Кожен із цих елементів, а також контекст декларації, впливають на політичний дискурс, політичну реальність і потребують спеціального аналізу [3, с. 151].

Основними функціями політичного дискурсу є маніпулятивна, функція переконання, пізнавальна, аргументативна [4, с. 5].

Щодо передвиборчого дискурсу, то він має всі ознаки політичного і виконує характерні для останнього функції. Однак така значна особли-

вість, як те, що електоральний дискурс належить до конкретної комунікативної ситуації та має чіткі часові обмеження – агітаційний період, регламентований законом, дає нам підстави виокремити його в самостійний дискурс, підтип політичного. Саме це визначає специфіку передвиборчого дискурсу і позбавляє його сенсу поза встановленими часовими рамками [5, с. 160].

Ще однією особливістю передвиборчого дискурсу, на відміну від політичного, є обмеженість тематики. В електоральному дискурсі використовуються лише теми, що пов'язані з діяльністю кандидатів або політичних об'єднань, які є учасниками передвиборчої кампанії.

Система жанрів передвиборчого дискурсу поєднує в собі діалогічні (президентські дебати, ток-шоу, інтерв'ю) та монологічні (публічні виступи політиків, партійні програми, промови на інавгурації та виступи про згоду на проведення виборів) [6, с. 6].

Оскільки основним завданням передвиборчого дискурсу є навіювання певних ідей, спонукання до прийняття вибору на чийсь користь, у процесі його дослідження постає питання виявлення способів маніпуляції кандидатами на виборну посаду за допомогою певних мовних засобів. Саме до таких мовних засобів, на нашу думку, належать мовленнєві новації, які привертають увагу виборців, викликають у них певні емоції та прагнення віддати свої голоси за певного кандидата.

Мовленнєві новації, або ж неологізми, є словами, що вважаються нині новими і ще не увійшли в активний ужиток у мовленні. Загалом неологізми поділяють на:

- власне неологізми (вони характеризуються новими формою і змістом);
- трансмінації (які мають новою лише форму, а їхні значення передається іншою наявною формою);
- семантичні інновації чи переосмислення (для яких характерне нове значення, що позначається наявною формою).

Прикладом власне неологізму є лексична одиниця, вжита кандидаткою в президенти Марін ле Пен під час передвиборчої кампанії 2017 року. Йдеться про слово *méritocratie*. Це поняття означає політичну, соціальну та економічну систему, де привілеї та влада отримуються завдяки заслугам (від франц. *mériter* – заслужувати).

Rétablir l'égalité réelle et la méritocratie en refusant le principe de «discrimination positive».

Rétablir une véritable égalité des chances en retrouvant la voie de la méritocratie républicaine [Engagements présidentiels. Marine le Pen, 2017].

Як бачимо, мовленнєві новації в передвиборчому дискурсі мають високе комунікативне навантаження на адресата. Незважаючи на нейтральний та формальний реєстр, а також відсутність емоційного забарвлення, нове слово виділяється серед основного потоку тексту.

Дослідження передвиборчих промов Франції дало нам змогу виявити низку неологізмів, які утворилися внаслідок деривації шляхом додавання грецьких чи латинських префіксів до загальноживаних слів, наприклад: *-Bio*, *-Dé*, *-Eco*, *-Hyper*, *-Sur*, *-Supra*, *-Trans*, *-Ultra* та багато інших.

Так, Емануель Макрон вживає подібні слова у своїй передвиборчій програмі на пост президента:

D'ici la fin du quinquennat, nous proposerons chaque année aux ultra-marins au moins 200 000 billets d'avion à prix aidé en particulier pour les étudiants et les entrepreneurs pour leur mobilité entre les Outre-mer et l'Hexagone, et dans leur environnement régional. Nous installerons en Outre-mer l'Agence Française pour la biodiversité. Nous permettrons aux collectivités d'Outre-mer de modifier la réglementation de droit commun pour l'adapter à leur situation particulière.

Mais regardons les choses en face: les dégâts que nous faisons collectivement au climat et à la biodiversité sont pour beaucoup irréversibles [Programme «En marche!», 2017].

Нерідко до слів додають і суфікси, які також змінюють вектор його вживання в мовленні, наприклад: *-iste*, *-isme*. Одним з яскравих прикладів є поняття *sarkozysme* (термін походить від імені колишнього президента Французької республіки Ніколя Саркозі і позначає політику, яку він впроваджував, перебуваючи на посаді президента), а також поняття *sarkozyste*, що називає людину, яка є прихильником політики Саркозі до чи після президентських виборів 2007 року.

Alain, 67 ans, célèbre chasseur de têtes, société internationale : «En 2007, j'ai voté Sarkozy, alors qu'il m'était arrivé de voter Mitterrand, mais il n'était pas question de voter pour celle que j'appelle la folle du Poitou. Je suis un déçu du sarkozysme.»

В епоху правління чинного президента також з'явився термін, що визначає ознаки його політики – *macronisme*.

À leur décharge, il n'est pas facile d'exister au temps du macronisme. Le président de la République va, en matière économique, plus loin qu'aucun dirigeant de droite n'a jamais assumé d'aller.

У цьому ж контексті варто згадати ще два неологізми, похідні від слова *président*, утворені у процесі парасинтетичної деривації, тобто пре-

фіксально-суфіксальним шляхом. Перше з них, *déprésidentialiser*, означає позбутися президентської форми правління. Наприклад:

Sur le plan institutionnel, M. Jadot veut «déprésidentialiser», avec un septennat « non renouvelable » et un président qui se recentrera sur quelques missions: «Etre le garant de l'Etat de droit, des libertés fondamentales et de la protection du climat.»

Іншим прикладом є слово *hyperprésidence*, що може бути перекладене як гіперпрезидентство або суперпрезидентство. Префікс *-hyper* надає слову підсиленого значення та натякає на перебільшення президентських повноважень або ж узурпацію влади.

Emmanuel Macron a, on le sait, plus emprunté à Nicolas Sarkozy qu'à François Hollande pour l'exercice de son pouvoir présidentiel. Que ce soit dans la forme (l'hyperprésidence, versus la présidence normale) ou dans le fond (une politique jugée par beaucoup plus à droite qu'à gauche). Et une nouvelle preuve de cette «filiation» en a été donnée aux Français ces derniers jours sur la question des... retraites.

Деякі неологізми з'являються під впливом наявних понять, які своєю чергою також були новими в певний період часу. Прикладом таких лексичних новацій можуть слугувати слова, утворені шляхом телескопії, а саме додаванням скороченої форми (в нашому випадку перших літер назви країн) до наявного слова. Так у політичному мовленні утворився термін *Grexit*, що означав вихід Греції з Євросоюзу, який розглядався як санкція під час грецької боргової кризи у 2015 році. За схожою моделлю утворилися *Brexit* та *Frexit*. Поняття *Brexit* позначає процес виходу Сполученого Королівства Великобританії з Європейського Союзу, який розпочався після референдуму в червні 2016 року.

Le divorce est consommé mais il laissera des traces. C'est ce qu'a laissé entendre Michel Barnier, négociateur en chef de l'Union européenne pour le Brexit, ce mardi. «Le Brexit reste un divorce. C'est un affaiblissement des deux côtés, c'est lose-lose», a-t-il déclaré au micro de France Culture. «On a vu les difficultés, on l'a vu avec les entreprises et les pêcheurs confrontés au Brexit. Être dehors c'est très différent d'être dedans», a-t-il ajouté.

Терміном *Frexit*, побудованим за зразками *Grexit* та *Brexit*, позначають можливість виходу Франції з Європейського Союзу. Такий політичний варіант підтримує Марін Ле Пен (*Front National*) із бажанням зробити його одним з основних питань політичних дебатів. Наводячи приклад Великобританії, вона включила у свою перед-

виборчу програму (президентські та законодавчі вибори 2017 року) вимогу референдуму щодо того, чи залишатися Франції в Європейському Союзі. Інші кандидати євроскептиків, такі як Жан-Люк Меленшон (*La France Insoumise*) та Ніколя Дюпон-Еньян (*Debout la France*), також виступають за такий референдум.

Une révolution qui n'en a pas l'air. Le Rassemblement national (ex-Front national) acte, avec ce projet européen, l'abandon du Frexit. Lors des dernières européennes, en 2014, cela restait la pierre angulaire du projet : la sortie de la France de l'Union européenne et de la zone euro. Il en était également question dans le programme présidentiel de 2017.

Досліджуючи лексико-семантичні особливості мовленнєвих новацій передвиборчого дискурсу, ми встановили, що значна кількість новоутворень є запозиченнями або ж з'явилися внаслідок метафоричного перенесення значення. Уживання таких лексичних одиниць є дуже важливим елементом комунікації та налагодження контакту кандидата з суспільством, оскільки дає змогу політикам експресивно висловлюватися, надавати оцінку певним явищам і виражати своє ставлення до них.

Так, один із кандидатів на посаду президента Жадо назвав себе майбутнім президентом клімату. Можна передбачити, що надалі ЗМІ його так і будуть називати.

Mesdames, messieurs, le prochain quinquennat sera celui de l'action pour retrouver la maîtrise de notre vie, a-t-il poursuivi. Grâce à vous je serai le président du climat. Notre présidence ce sera une présidence qui agit immédiatement. Nous conditionnerons chaque politique publique, chaque euro au climat.

В іншому своєму виступі Жадо вживає метафоричні звороти *gangrener l'économie* і *vampiriser les subventions et les politiques publiques*, акцентуючи тим самим на економічних проблемах і привертаючи увагу виборців до невдалої політики своїх опонентів.

Il «extirpera» ensuite «les lobbys qui gangrènent l'économie française et vampirisent les subventions et les politiques publiques pour qu'enfin ce soit le climat, la santé, l'environnement et la justice sociale qui priment».

Доволі часто у промовах політики вдаються до вживання термінів, що увійшли не тільки в політичне життя країни, але й в інші сфери. Кандидати використовують їх для привертання уваги суспільства до важливих проблем у державі та демонстрації своєї готовності до їх вирішення.

Так, вищезгаданий кандидат у президенти Жадо використовує у своїй передвиборчій програмі терміни-неологізми, запозичені з інших мов (німецької та англійської). Наприклад:

Parmi les écologistes, l'ancien directeur de campagne de Greenpeace a pu être parfois qualifié par certains d'«écolo réalo» ou de «Vert allemand», terme dépréciatif pour l'aile gauche d'EELV puisque les écologistes d'outre-Rhin acceptent de s'allier avec la droite. Des critiques qui agacent Yannick Jadot. «Toute ma trajectoire, altermondialiste, contre les accords de libre-échange, mes actions au Bangladesh, à Greenpeace prouvent tout le contraire, se justifiait-il encore récemment. Mais je dis aussi qu'on ne peut pas changer la société contre les entreprises. Donc, il faut parler à tout le monde.

Термін *écolo réalo* є складним за своєю структурою, що утворився шляхом об'єднання скороченої форми французького слова *écologiste* та запозичення з німецької мови *réalo*. *Realo* (скорочено від «реаліст») входить до складу німецького екологічного руху, зокрема Альянсу 90/Les Verts, та означає прихильника реалізму та союзу з лівими урядовими силами.

Слово *altermondialiste* пов'язаний із процесом глобалізації, що виник в американській культурі і має на меті стерти межі між націями в плані культурної ідентичності.

Висновки. Дослідження мовленнєвих новацій французького передвиборчого дискурсу дало нам змогу дійти певних висновків.

Основними ознаками передвиборчого дискурсу, на відміну від політичного, є його мета (перемога на виборах), а також обмеженість тематики та певні часові рамки. Електоральний дискурс має такі ознаки: учасники (спікер і аудиторія), хронотоп (період проведення передвиборчої кампанії), мета (навіювання ідей), тональність (офіційна). Оскільки основним завданням передвиборчого дискурсу є навіювання певних ідей, спонування до прийняття вибору на чийсь користь, одним із головних інструментів є прояви маніпулювання за допомогою певних мовних засобів. Зокрема, мовленнєві новації можуть бути чудовим способом привернення уваги суспільства.

Аналіз лексичних новотворів дав нам змогу встановити, що за своєю структурою неологізми передвиборчого дискурсу поділяються на прості, похідні, складні. Найпоширенішими виявилися префікси *bio*, *-dé*, *-éco*, *-hyper*, *-trans*, *-ultra* та суфікси *-iste*, *-isme*. Крім того, було виявлено новації, утворені шляхом телескопії.

З метою привернення уваги суспільства до важливих проблем у державі, а також надання негативної оцінки політиці своїх опонентів, кандидати на виборну посаду часто вживають метафоричні звороги, які викликають емоційне сприйняття інформації. Крім того, мовленнєві новації являють собою терміни, запозичення, інтернаціоналізми тощо.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні особливостей реалізації прагматичного потенціалу текстів французьких передвиборчих промов в українському перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1975. 447 с.
2. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва : Гнозис, 2004. 326 с.
3. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
4. Загнітко А.П. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксис. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. 2007. Т. 16. С. 5–19.
5. Коваль І.О. Президентський дискурс: сутність, структура, функції, цілі. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 3 (24). С. 158–163.
6. Горіна О.В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців: автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 20 с.

РОЗДІЛ 3

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 327.316.77:008:340

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.15>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ ЦЗЯН ЦЗЕМІНЯ В КИТАЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕМАХ REPRESENTATION OF THE IMAGE OF JIANG ZEMIN IN CHINESE POLITICAL INTERNET MEMES

Кравченко О.О.,

orcid.org/0000-0003-4682-8228

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри мов і літератур Далекого-Сходу та Південно-Східної Азії
Інституту Філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Статтю присвячено дослідженню інтернет-мемів політичної тематики китайськомовного сегменту інтернет-мережі. Проаналізовано шар китайських мемоутворень, центральним об'єктом яких постає один із колишніх лідерів КНР Цзян Цземінь. Політична ідеологія, тактика правління країною, манера поведінки, зовнішній вигляд та стратегії комунікативного впливу колишнього політичного лідера є актуальною темою для дискусій серед користувачів віртуальної спільноти. Персона Цзян Цземіня є цікавою та чи не найбільш обговорюваною серед досить неочікуваної вікової категорії китайської віртуального угруповання – молоді. Молодь є найактивнішим учасником китайськомовного сегменту мережі Інтернет, вона є небайдужою до подій і процесів, що відбуваються в суспільно-політичному житті всередині країни. Блогосфера є таким віртуальним майданчиком, що надає молоді можливість вільного вираження та обміну думками, розвитку креативності та власного індивідуального стилю, інноваційно-авторського способу викладу тексту. Зазвичай тематика молодіжних бесід на інтернет-майданчиках охоплює не тільки комунікацію особистісно-орієнтованого спрямування, але й обговорення суспільно-політичних подій, що мали місце в суспільно-політичному житті Китаю. Події подібного характеру китайська молодь ставить у центр обговорення на форумах, чатах, пише про них у власних блогах. Такі публікації в соцмережах призводять до появи та поширення мемічних новоутворень. Оскільки частотність обговорення молоддю подій суспільно-політичної тематики на китайськомовних інтернетівських теренах зростає, а кількість навмисно перекручених, створених заради розваги мемічних одиниць збільшується великими темпами, це не може не привернути увагу уповноважених органів Китаю. Зважаючи на жорсткі обмеження та фільтрацію інформації в китайському кіберпросторі, молодь знаходить шляхи оприлюднення свого ставлення та думок щодо політичної ситуації в країні та її головних фігурантів шляхом кодування змісту повідомлень у формі буквено-цифрових формул, змішаних англо-китайських виразів, вербально-невербальних та буквено-графічних мемів. Політичні інтернет-меми китайського кіберпростору вирізняються гумористично-іронічним (часом навіть і саркастичним) характером та креативно-інноваційним стилем, а тому потребують ретельного вивчення, тлумачення й диференціації.

Ключові слова: політичний інтернет-мем, китайський кіберпростір, інтернет-меметика, мемоутворення, віртуальна спільнота, політичний гумор інтернет-цензура.

The article is devoted to the study of Internet memes on the political issues of the Chinese-language segment of the Internet. A layer of Chinese Internet meme formations, the central object of which is the former leaders of China, Jiang Zemin, is analyzed. Political ideology, tactics of governing the country, manner of behavior, appearance and communication strategies of the former political leader are the main focus for discussion among users of the virtual community. The blogosphere is such a virtual platform, providing young people with the opportunity to freely express and exchange opinions, develop creativity and their own individual style and innovative and authorial way of presenting the text. Usually, the topics of youth conversations on Internet platforms cover not only personality-oriented communication, but also the discussion of social and political events that have taken place in the social and political life of China. Chinese youth put events of this nature in the center of discussion in forums, chat rooms, and write about them in their blogs. Such publications in social networks lead to the emergence and spread of mimicry neoplasms. Since the frequency of discussion of social and political events by young people on the Chinese Internet space is increasing, and the number of deliberately distorted mimicry units created for the sake of entertainment is increasing at a high rate, this cannot but attract the attention of the authorized bodies of China.

Jiang Zemin's personality is interesting and perhaps the most discussed among the rather unexpected age group of the Chinese virtual group – youth. Due to strict restrictions and filtering of information in Chinese cyberspace, young people find ways to publicize their attitudes and opinions about the political situation in the country and its main participants by encoding the content of messages in alphanumeric formulas, mixed English-Chinese expressions, verbal-nonverbal and letter-graphic memes. The political Internet memes of Chinese cyberspace are humorous and ironic (sometimes even sarcastic) by their nature, creative and innovative by their style, and therefore require careful study, interpretation, and differentiation.

Key words: political internet meme, Chinese cyberspace, internet memetics, meme formation, virtual community, political humor, internet censorship.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-цифрових технологій, поява електронних засобів спілкування, соціальних мереж, сервісів швидкого обміну повідомленнями, мобільних додатків значно вплинули на такі сфери суспільного життя, як наука, освіта й техніка, економіка, культура, спорт, мистецтво та політика. Стрімкий розвиток соціальних мереж та інформаційно-комунікаційних технологій набуває особливої актуальності й важливості саме в політичній сфері, адже політики, опанувавши популярні та найсучасніші віртуальні інтернет-майданчики та платформи, мають змогу підвищувати й контролювати електоральну активність, вести постійний діалог із громадськістю, вносити пропозиції щодо соціально-економічного розвитку країни, ознайомлювати виборців з політичними курсами та програмами. Сучасні соціальні реалії, складна політична ситуація в країні, втрата довіри до влади, прагнення до змін – усе це сприяє зародженню та поширенню в суспільній свідомості народу великого шару ідей, думок і пропозицій, сутність яких відбита й виражена у формі політичних інтернет-мемів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням у галузі політичної інтернет-меметики присвячені праці та наукові розвідки вчених: В.А. Глухів та С.М. Елісеєва (інтернет-меми як інструменти публічної політики), А.В. Демичевої (сучасний політичний гумор як поліфункціональне явище), Д.О. Єжова (політична семантика інтернет-мема), С.В. Канашиної (мем як одиниця передачі культурної інформації вербальними та невербальними засобами), О.Ю. Оленівної та Ю.О. Пічугіної (інтернет-меми українського походження в культуротворчій практиці сучасного суспільства), Н.О. Піпченко (Інтернет-простір як інструмент політичної модернізації Китаю), Т.А. Поди (інтернет-меми як феномен інформаційного суспільства), М.А. Фокіної (нові жанри інтернет-комунікації в глобалізованому світі), А.В. Чантурії (інтернет-меми та масова свідомість). На пострадянському просторі політичному гумору присвячені монографії А.В. Дмитрієва «Соціологія політичного гумору», В.В. Разуваєва «Політичний сміх у сучасній Росії», І.Д. Осіпова «Гумор у політичній культурі»; публікації А.І. Ляліної (політична карикатура), О.Є. Ненько (гумористичний дискурс як поле конструювання політичної ідентичності), В.О. Самохіна (політичний гумор у промовах Б. Обама), О.І. Омельчук (політичний гумор як елемент демократії). На думку А.В. Демичевої, гумор є одним із засобів осмислення сучасної

складної політичної реальності, в якому відбиваються актуальні з погляду суспільства політичні процеси, події та персонажі. Гумор став невіддільним атрибутом сучасного соціально-політичного простору. Авторка зазначає, що об'єктами політичного гумору можуть бути як народ, ідеологія, так і власне політика, влада, можновладці, наголошуючи на тому, що політичний гумор поділяється на актуальний (з'являється після якоїсь події, а з часом втрачає свою актуальність) і позачасовий (відбиває якісь глибші відносини) [2, с. 94].

М.А. Фокіна делімітує поняття політичного інтернет-мему як специфічного жанру інтернет-комунікації, що являють собою окремі повідомлення в нових медіа, відбиваючи реакцію на ту чи іншу політичну подію, мають різну природу та форму (візуальну, аудіальну, вербальну), відрізняються яскравістю змісту й «упаковки», піддаються численному копіюванню і поширенню користувачами [16, с. 85].

А.В. Чантурія висуває гіпотезу про те, що політичні інтернет-меми дають змогу суспільству чи певному суспільству або ж певному сегменту вікової групи в жартівливому, іронічному, а часом і саркастичному форматі передати сутність найбільш важливих проблем чи тенденцій сучасності. Авторка впевнена, що саме така віртуальна, гумористично-жартівлива форма найлегше сприймається цільовою аудиторією, таким чином залучаючи її до діалогу на суспільно-значущі теми. Дослідниця припускає той факт, що подібна гумористична, жартівлива, глузлива форма вираження складних ідей або подій, які іноді навіть можуть травмувати, є інструментом для подолання фрустрації, викликані несприятливою політичною ситуацією в країні [17, с. 6].

Тема політичного гумору та віртуальної мемотворчості набуває особливої актуальності в країнах з тоталітарним режимом, інтернет-контент яких регламентований цензурою. Особливо цікавим у контексті регулювання віртуального простору постає Китай. Автор статті «Інтернет-простір як інструмент політичної модернізації Китаю» Н.О. Піпченко зазначає: «Інтернет-простір перебуває в зоні особливої уваги китайського керівництва. Сьогодні спостерігаються дві протилежні тенденції в китайському інтернет-просторі: перша пов'язана з посиленням націоналістичних настроїв, у зв'язку з чим введено термін «мережевий націоналізм», а друга – базується на «проникненні» західних цінностей та віянь, які приводять до трансформації культурної ідентичності технічно освічених та інформаційно активних китайських громадян. Уряд

КНР активно здійснює політику, спрямовану на посилення контролю за доступом до інформації в мережі Інтернет: з 2000 року в Китаї діють підрозділи інтернет-поліції, які відстежують та перешкоджають появі антикомуністичних матеріалів [12, с. 174]». Уряд Китаю пильно стежить за тим, аби громадяни жили відповідно до норм, що покликані забезпечити успішну побудову комунізму. Ці норми мають на увазі, що громадянам не повинна потрапляти зайва інформація. Якщо певний вебсайт, блог, форум або чат містить подібну інформацію, вони фільтруються, і доступ до них закривають. Це стосується не тільки антикомуністичних сайтів, але й більшості світових ресурсів. Китайська влада застосовує репресивні заходи проти антиурядових акцій всередині Мережі. Пересилання секретних або ж реакційних матеріалів IP-мережами вважається державним злочином. Покарання для тих, хто порушує правила користування Інтернетом, варіюються від грошових штрафів до позбавлення права користування мережею Інтернет [5, с. 173]. Наразі на території континентального Китаю є заблокованими такі світові віртуальні платформи, як Google, Facebook, Twitter, YouTube, BBC, Wikipedia тощо. Уряд вважає, що ці ресурси містять провокативну та небезпечну інформацію, яка сприяє зародженню дегенеративних процесів у суспільстві, може викликати антикомуністичні настрої і, як результат, призведе до знецінення авторитету уряду в очах китайських громадян. Отже, активним інтернет-користувачам доводиться шукати, кодувати повідомлення в мережі, створювати нові форми письмової комунікації, завуальовувати зміст своїх повідомлень, щоб оминати деактивацію контенту компетентними органами з питань інтернет-цензури.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження інтернет-мемів політичної тематики китайськомовного сегменту інтернет-мережі.

Виклад основного матеріалу. У молодіжному сегменті китайськомовного інтернет-простору наразі є актуальним термін «культ жаби». Термін «культура поклоніння жабі (膜蛤文化)» можна тлумачити як віртуальну субкультуру, пов'язану з поширенням публікацій, мемів, світлин та цитат колишнього лідера КНР Цзян Цземіня, який зовні, на думку користувачів віртуального простору, схожий на жабу. Прихильниками спільноти 膜蛤文化 є сегмент користувачів китайського інтернет-простору, що «б'є поклони» перед колишнім Генеральним секретарем ЦК КПК Центрального комітету Комуністичної партії Китаю Цзян Цземінем. Подібний сегмент вір-

туальної спільноти є відданими послідовниками ідеології політика, які постійно слідкують за його життям та громадською активністю. Як результат – спільнота фоловерів колишнього лідера КНР постійно публікує в Мережі контент зі своїм лідером, вихваляючи та захоплюючись політичними досягненнями свого обранця. Слідкуючи за активністю прибічників Цзян Цземіня в соцмережах, одна частина хейтерів колишнього політика та його режиму називає цю віртуальну спільноту «когортою підлабузників, що схиляють голову перед жабою», а інша – «фанатами жаби». Лексема 膜蛤 містить багато смислів: з одного боку, це своєрідна іронія, інструмент десакралізації влади, знецінення авторитету політика, а з іншого – відгомін того, що люди сумують за минулим і не дуже задоволені сьогодишньою ситуацією та політичним режимом у країні.

Існує декілька причин, чому китайський народ провів паралель між колишнім лідером ЦК КПК та жабою. По-перше, за комплекцією Цзян Цземінь є дещо повнуватим, перед публікою він часто з'являвся у штанах з високою талією та в округлих окулярах з масивною оправою, що нагадують бінокль. Отже, його образ часто асоціюється із зовнішнім виглядом жаби. По-друге, ще задовго до того, як поняття «культ поклоніння жабі» ввійшло до узусу користувачів китайського сегмента мережі Інтернет, деякі антикомуністичні сили, зокрема угруповання Фалуньгун, що є релігійним рухом у своїх агітаційних промовах, прирівнювали Цзян Цземіня до жаби. Деякі з різновидів жаб зазвичай мають здатність виробляти отруту рідину, а тому контакт із ними є небезпечним. На додаток до цього в китайській традиційній культурі жаба є одним із п'яти отруйних створінь, до числа яких ввійшли скорпіон, сколопендра, змія, отруйна ящірка або павук та жаба. Китайські місячні жаби (蟾蜍) мають досить непривабливий, часом огидний вигляд. Критикуючи тактику правління країною Цзян Цземінем, члени релігійного угруповання Фалуньгун схарактеризували її такою ж токсичною, як отрута, яку виробляє місячна жаба, а самий образ політика – лицемірним, огидним та їдким. Отже, на тлі цієї паралелі в деяких інтернет-користувачів з'явився асоціативний зв'язок між публічною діяльністю Цзян Цземіня та фізично-поведінковими особливостями жаби в процесі її життєвого циклу.

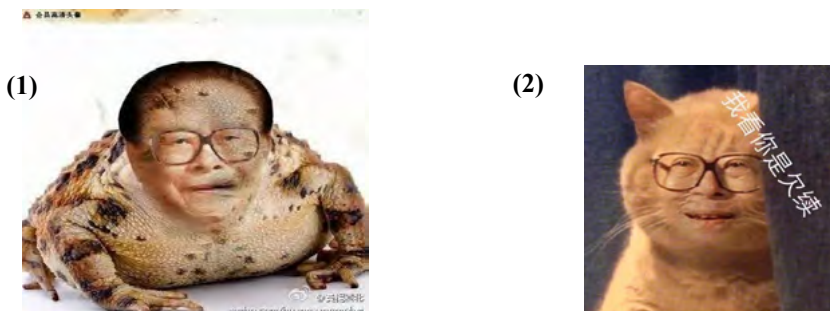
У липні 2011 року одна із центральних телекомпаній Гонконгу *Asia Television Limited* поширила новину про те, що Генеральний секретар Центрального комітету комуністичної партії Китаю Цзян Цземінь пішов із життя. Однак новина

виявилася хибною, і вже на другий день телекомпанія заперечила цю інформацію через офіційну інформаційну агенцію «Сінхуа (新华)», публічно вибачившись. Проте діяльність телекомпанії було призупинено через розповсюдження неправдивої інформації. У жовтні того самого року Цзян Цземінь разом з іншими керівними особами партії взяв участь у зборах партії. Урочиста подія була присвячена 100-річному ювілею Сінхайської революції. Присутні на заході журналісти відзначили здоровий вигляд і міцний дух урядовця [20]. Через декілька років після вищезгаданого інциденту на деяких соціальних платформах, зокрема мобільному додатку We chat та мікроблозі Weibo, знову з'явилася інформація про раптову смерть Цзян Цземіня через рак сечового міхура. Трохи згодом цю інформацію було визнано провокативною й неправдивою, а повідомлення, що стосувалися згаданої тематики, деактивовано та видалено з мереж. Повідомлення про «раптову смерть» Цзян Цземіня, що час від часу «воскресає з мертвих», змусили більшість користувачів китайських соціальних мереж порівняти правління китайського політика до багаторічного обіймання посади кубинським комуністичним революціонером Фіделем Кастро та королевою і головою держави Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Єлизаветою II. Не складно здогадатися, що саме ці факти – солідний вік та довгостроковий період правління державами – наштовхнули користувачів провести паралелі між трьома згаданими персоналіями. Публікації такої

тематики тільки розпалювали інтерес віртуальної спільноти до персони Цзян Цземіня. Публікації про смерть лідера й стали відправною точкою виникнення багатьох нікнеймів та грайливих прізвиськ колишнього лідера КНР. Кількість фоловерів та прихильників лідера зростала з кожною публікацією, в соціальній спільноті, окрім прізвиськ «вічний Цзян», «старшина», «воскреслий Цзян», з'явилося ще одне закодоване прізвисько лідера – 续命+1S, що буквально означає «продовжити життя на одну секунду, де -1S у цій формулі позначає морфемну контракцію англomовного виразу *one second* – «одна секунда». Автори цього прізвиська пояснили, що прихований сенс такого виразу констатує факт того, що якщо кожен із прихильників Цзян Цземіня приділить принаймні одну хвилину свого часу на читання новин, пов'язаних із ним у соцмережах, то життя останнього відразу продовжиться щонайменше на одну секунду, а враховуючи той факт, що таких фанатів у китайському сегменті інтернет-мережі є безліч (тобто енна кількість), його прізвисько можна звести у формулу 续命+NS, що позначатиме «продовжити життя на енну кількість секунд». А отже, це означає, що в очах віртуальної спільноти колишній лідер КНР автоматично постає в лавах «безсмертних» [18].

Після кодованого нікнейму Цзян Цземіня в китайських соцмережах з'явилася серія мемів карикатурного та зооморфного характеру, що в широкому сенсі репрезентують процес перетворення людини на тварину. Наприклад:

Мем 1-2. Зооморфне втілення образу Цзян Цземіня:

Мем 3: Карикатурне втілення образу Цзян Цземіня:

Вищенаведені меми репрезентують образ політика в подібні жаби та kota, що наділені людськими рисами обличчя, емоціями та мімікою.

Окрім неординарної зовнішності та фізіологічних особливостей колишнього лідера КНР, інтерес соціальної спільноти викликають також своєрідність його манери спілкування з публікою, арсенал комунікативних стратегій і тактик, знакові інтерв'ю політика з пресою та телебаченням, фрагменти й репліки з яких вже стали крилатими виразами на обріях китайськомовної інтернет-спільноти. Слід лише згадати інцидент, що трапився з політиком у 2000 році під час публічної зустрічі з тодішнім головою адміністрації Гонконгу паном Дунь Цзяньхуа. Під час засідання лідерів у Будинку Всекитайських зборів народних представників (головне приміщення китайського уряду) в Пекіні одна з репортерок телеканалу *Hong Kong Cable Television* пані Чжан Баохуа мала необережність запитала чинного на той час лідера КНР Цзян Цземіня, чи він, в особі китайської партійної еліти, підтримує балотування Дунь Цзяньхуа на посаду голови адміністрації Гонконгу на наступний термін. Вочевидь, поставлене журналісткою питання виявилось провокативним

та неочікуваним для пана Цзян Цземіня, і він, почервонівши від гніву, обурливо промовив до журналістки:

«你们有一个好，全世界跑到什么地方，比其他西方记者跑得还快，但是呢问来问去的问题啊，too simple, sometimes naive” “我今天是作为一个长者跟你们讲”，“如果将来你们报导上有偏差，你们要负责”，“你们啊，不要想喜欢弄个大新闻”，“你们啊，naive! I am angry!” [19]» – (*Baui журналісти «стрибають» усім світом, до того ж стрибають далі від західних журналістів. Проте питання, які ви ставите, є занадто простими, занадто наївними. Сьогодні я кажу вам як старшина: «Якщо у вашому репортажі виявлять розбіжності, ви відповідатимете за це. Любите робити «велику новину» на порожньому місці. Наївні ви, а я злий!»*). Очевидно, формулювання запитання в такий спосіб зачепило самолюбство чиновника, і він, не подолавши хвилю емоційного запалу, задля підкреслення некомпетентності та нетактовної поведінки журналістки прокоментував запитання змішаною китайсько-англійською мовою. Ця репліка чиновника викликала справжній резонанс китайської віртуальної спільноти, що було відбито в серії креативних, буквено-графічних мемічних утвореннях:

Мем 4-5. Буквено-графічна репрезентація образу Цзян Цземіня

(4)

(5)

Бачимо, що в інтернет-мемі № 4 образ колишнього лідера КНР утілено шляхом графічної репрезентації на рисунку незамінного атрибута Цзян Цземіня – окулярів та двох крапок, що передають силует обличчя лідера, а також трьох латинських літер *aiiv*, які належать до складу англійської лексеми *naïve*, адресованої гонконзькій журналістці Чжан Баохуа ще в далекому 2000 році. Інтернет-мем № 5 репрезентований у вигляді графічного зображення окулярів та дев'ятки, що можна потрактувати як натяк на привітання Цзян Цземіня з дев'яносторіччям та побажання останньому довголіття та міцного здоров'я. Очевидним є факт, що цей мем зрозумілий лише для обмеженого кола членів інтернет-спільноти, адже поштовхом до створення подібного закодованого зображення стала заборона лідера КНР вітати політиків зі святами та ювілеями.

Отже, попри те, що період правління Цзян Цземіня на посаді генерального секретаря ЦК КПК припадає на 1989–2002 роки, його неоднозначна персона й досі привертає велику увагу та інтерес користувачів китайської віртуальної спільноти. З одного боку, колишній лідер Китаю є знаковою фігурою в історії світової політики, адже за десять років його правління Китай перетворився на світову економічну наддержаву. Саме в період правління Цзян Цземіня Китай отримав членство у Світовій організації торгівлі (СОТ), зміцнив свій економічний та військовий потенціал, зробив заяву на лідерство в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), прийняв на правах господаря саміт АСЕАН у Шанхаї, виграв заяву на проведення Олімпійських ігор 2008 року. З іншого боку, спостерігачі політичної діяльності Цзян Цземіня виявляють і негативні сторони його правління дер-

жавою: по-перше, розростання корупції та кумівства у владі, по-друге, деспотичні методи управління державою, підтримку «різанини на площі Тяньаньмень у 1989 році», внаслідок якої загинули тисячі молодих демонстрантів, відсутність свободи слова, жорстокі репресії громадян, тотальний контроль над усіма сферами діяльності (преса, економіка та ін.). Переважна більшість китайського населення не вірили в довгостроковість правління Цзян Цземіня, скептично ставлячись до нового очільника ЦК КПК, що обійняв посаду генерального секретаря ЦК КПК у 1989 році відразу після розгону студентської демонстрації на площі Тяньаньмень у Пекіні. За тих подій було звільнено з посади та розміщено під домашнім арештом тодішнього генерального секретаря ЦК КПК Чжао Цзіяня, який підтримав вимоги протестувальників щодо необхідності політичних свобод у КНР. За пропозицією тодішнього керівника КНР Ден Сяопіна керівництво партією було доручено керівнику партійної організації Шанхаю

Цзян Цземіню. Спочатку його вважали тимчасовою, перехідною фігурою, але він швидко зумів взяти до своїх рук контроль над партією, урядом та армією, а у 1993 став головою КНР.

Висновки. Минуло вже понад вісімнадцять років із того часу, як Цзян Цземінь залишив пост голови КНР, а його персону ще й досі «на слуху» несподіваного сегменту китайської віртуальної спільноти – молоді. У китайськомовному інтернет-просторі безупинно з'являються нові мему та сленгові вирази із зображенням колишнього голови КНР, а найприкметніші репліки та крилаті вислови з його інтерв'ю періоду 2000–2003 років не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Вочевидь, відеофрагменти та історії про колишнього голову КНР справляють потужний вплив на молоде покоління Піднебесної, з якої потім вийдуть нові лідери КНР. Чи будуть вони послідовниками «культу поклоніння жабі» чи обернуть кардинально іншу стратегію управління державою, покаже час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глухих В.А., Елисеєв С.М. Интернет-мемы как инструменты публичной политики. *Дискурс*. 2017. № 4. С. 91–98.
2. Демичева А.В. Сучасний політичний гумор як поліфункціональне явище. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія : «Політичні науки»*. 2019. № 4. С. 96–100.
3. Дмитриев А.В. Социология политического юмора. Москва : Росспейн, 1998. 214 с.
4. Ежов Д.А. Политическая семантика интернет-мема. *Власть*. 2019. Т. 27. № 3. С. 68–73.
5. Ибрагимов Г. Стратегия КНР в области управления Интернетом и обеспечения информационной безопасности. *Индекс безопасности*. 2013. № 1 (104). Т. 19. С. 169–184.
6. Канашина С.В. Мем как единица передачи культурной информации языковыми и неязыковыми средствами. *Вестник МГЛУ*. 2013. № 20 (680). С. 243–249.
7. Ляпина А.И. Политическая карикатура и особенности ее использования в политической борьбе в Украине. *Культура народов Причерноморья*. 2011. № 199. Т. 1. С. 142–144.
8. Ненько О.Є. Гумористичний дискурс як смислове поле конструювання політичної ідентичності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : «Соціологія»*. Київ, 2010. № 1–2. С. 76–84.
9. Оленіна О.Ю., Пічугіна Ю.О. Интернет-мему українського походження. Інтерес як фактор самоорганізації культури в культуротворчій практиці сучасного суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2018. № 3. С. 77–81.
10. Омельчук О.І. Політичний гумор як автопоетичний елемент еволюції соціальних структур системи демократичного державотворення. Актуальні *проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2013. Вип. 2. С. 109–113.
11. Осипов И.Д. Юмор в политической культуре. *Studia Culturae*. 2011. № 12. С. 172–175.
12. Піпченко Н.О. Интернет-простір як інструмент політичної модернізації Китаю. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 171–178.
13. Пода Т.А. Интернет-мему як феномен інформаційного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : «Філософія. Культурологія»*. Київ, 2017. № 1. С. 117–120.
14. Разуваев В.В. Политический смех в современной России. Москва : ВШЭ, 2002. 386 с.
15. Самохіна В.О. Гумор у політиці (на матеріалі промов Б. Обама). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Київ, 2010. С. 114–120.
16. Фокина М.А. Демотиваторы в России и США: новые жанры интернет-коммуникации в глобализированном мире. *Вестник НДЛУ им. Н.А. Добролюбова*. 2012. № 20. С. 74–85.
17. Чантурія А.В. Політичні інтернет-мему та масова свідомість у період збройного конфлікту на Донбасі. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / за заг. ред. В.С. Курила, С.В. Савченка, О.Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 7–16.

18. BBC News 中文. 为什么中国网友给中共“长者”祝寿? (Why Chinese network users greet the birthday of the CCP Central Committee chairman). URL: https://www.bbc.com/zhongwen/simp/china/2016/08/160817_china_party_elder_jiang_birthday (accessed: September 5, 2021).

19. 看中国 (Vision Times). 江泽民怒斥香港女记者 (Jiang Zemin angrily reprimands Hong Kong female journalist). URL: <https://www.secretchina.com/news/gb/2020/09/26/945661.html> (accessed: September 20, 2021).

20. 中国数字空间(China digital space). 膜蛤文化 (Moha Culture). URL: <https://chinadigitaltimes.net/space/CDS%E4%B8%93%E9%A1%B5%EF%BC%9A%E8%86%9C%E8%9B%A4> (accessed: August 5, 2021).

РОЗДІЛ 4 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 82'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.16>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ У КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ

TRANSLATION STRATEGIES OF MODALITY RECONSTRUCTION IN CREOLIZED TEXTS

Голубенко Н.І.,

orcid.org/0000-0002-4850-721X

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглянуто основні теоретико-методологічні засади у дослідженні застосування стратегій передачі категорії модальності. Основну увагу приділено характеристиці мультимодальних, у нашому термінологічному апараті – креолізованих, текстів, які характеризуються відношенням до різних семіотичних світів. Модальність розглядається як складна і багатоаспектна категорія, що властива кожній мові, яка так чи інакше проявляється в кожному висловлюванні і відображає ставлення мовця до змісту його висловлювання, цільову установку і відношення змісту висловлювання до дійсності. Вибір тих чи інших засобів, їх комбінація і частотність вживання в текстах визначається комунікативними завданнями відправника. Вибір тих чи інших засобів для передачі модальності змісту висловлювання залежить від комунікативного наміру як відправника, так і цільової аудиторії. Отже, не існує жорстких правил у виборі того чи іншого засобу вираження модального компонента в тексті, хоча, безсумнівно, цей вибір опосередкований властивостями і правилами мови. Термінологічні рішення А. Честермана є корисними, особливо тому, що вони враховують розмежування між пізнавальним та мовно-текстовим аспектами та між процесом і результатом, а також тому, що полегшують точну ідентифікацію об'єкта аналізу у дослідженні концептуалізації модальності у креолізованих, або ж мультимодальних текстах.

Актуальним завданням мовознавства та зокрема перекладознавства нового часу є дослідження характерних особливостей засобів вербалізації і візуалізації повідомлення під час мовленнєвого акту, тобто вивчення гетерогенних текстів у мультимедійних лінгвокультурних координатах. Перекладач у рамках сучасної антропоцентричної парадигми знання являє собою самостійну мовну особистість, яка, вибираючи той або інший спосіб передачі модальної семантики ВТ і ПТ, робить певний внутрішній вибір, діючи за/проти правил і заборон, визначених реципієнтом.

Ключові слова: категорія модальності, стратегія перекладу, мультимодалістика, креолізований текст, семіотичні системи.

The article highlights the main theoretical and methodological insights into the study of the application of strategies in conveying the category of modality. The main attention is paid to the characteristics of multimodal, or in our terminology – creolized texts, which are characterized by the referring to different semiotic worlds. Modality is seen as a complex and multifaceted category inherent in each language, which is manifested in one way or another in each utterance and reflects the speaker's attitude to the content of the utterance, purpose and attitude to reality. The choice of certain means, their combination and frequency of use in the texts is determined by the communicative tasks of the sender. The choice of certain means to convey modality depends on the communicative intention of both the sender and the target audience. Thus, there are no strict rules how to choose one or another means of expressing the modal component in the text, so as it mediated by the properties and rules of language. A. Chesterman's terminological solutions are useful, especially because they take into account the distinction between the cognitive and linguistic and textual aspects, relation between process and result, which are helpful in identification of the object of analysis in the study of modality conveying in creolized or multimodal texts.

Moreover, the urgent task of linguistics and, in particular, modern translation studies is to study the characteristics of the means of verbalization and visualization of the message during the speech act, i.e. the study of heterogeneous texts in multimedia linguistic and cultural systems. Translator is considered to be an independent linguistic personality who from the perspective of modern anthropocentric paradigm of knowledge chooses a proper and the best way of transmitting the modal semantics of the source and target texts taking into account internal choice, acts for/against the rules and prohibitions set by the recipient.

Key words: category of modality, translation strategy, multimodality, creolized text, semiotic systems.

Постановка проблеми. У перекладі різні граматичні системи між вихідною та цільовою мовами викликають значні труднощі для перекладача. Однією з таких систем є категорія модальності. Недарма М. Бейкер [7] зазначає, що модальність може сильно відрізнятися від мови до мови, і з нею слід поводитися обережно під час перекладу. Тим часом Я. Євсєєва та К. Козлова [10] додають, що модальність є складною та суперечливою інтерпретацією у лінгвістиці. Проблема передачі модальності художнього тексту в перекладі залишається у сучасному суспільстві актуальною у зв'язку з процесом глобалізації і всесвітньої соціальної інтеграції, де основним методом взаємин виступає спілкування. Будучи складним процесом, спілкування є багатоплановим процесом встановлення і розвитку контактів між людьми, що ґрунтується на передачі об'єктивної або суб'єктивно забарвленої інформації. Одним з ключових моментів спілкування виступає сприйняття і розуміння співрозмовника, яке відбувається на високому рівні передачі інформації – під час обміну жестами, мімікою, інтонацією – і визначається зазвичай ставленням мовця чи слухача до висловлюваного, ставленням висловлювання до реальності, впливом мови на співрозмовника та іншими факторами, які ми відносимо до категорії модальності. Відповідно, мовна категорія модальності потребує комплексного підходу на стику таких наук, як лінгвістика, когнітивна лінгвістика, міжкультурна комунікація, теорія і практика перекладу, психологія та культурологія, філософія і т.д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотні напрацювання відзначаються натеper і в галузі вивчення модальності в аспекті перекладознавства. В контексті перекладу важливість вивчення модальності зумовлюється тим, що вона є тією категорією, що нерозривно пов'язана з нормами поведінки, міжособистісними відносинами, мовним етикетом і так далі. Все це ускладнює пошук еквівалента, здатного максимально точно передати зміст висловлювання без істотних трансформацій оригінального повідомлення. Вивченням категорії модальності займалися такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Дж. Андерсон, О. Бондарко, С. Вауліна, В. Виноградов, Т. Дешерієва, О. Джуліан, Л.Б. Дуглас, Г. Золотова, К. Леві, Д. Лайонз, Р. Палмер, В. Панфілов, О. Трунова та ін. Слід зазначити, що складність і суперечливість категорії модальності зумовлені її семантичним розмаїттям, багатоплановістю засобів її репрезентації та високим ступенем індивідуальності авторських концепцій, представлених у працях зазначених

вище авторів. У нашому дослідженні категорія модальності розглядається з позиції широкого підходу до визначення її сутності, тому для всебічного розгляду проблеми модального вираження ставлення мовцем необхідно спиратися на міждисциплінарні дослідження, що набули широкого поширення як у вітчизняній, так і світовій практиці.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає у розгляді основних концептуальних засад застосування стратегії передачі модальності у креолізованих текстах. Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- визначити основні теоретико-методологічні концепції застосування перекладацьких стратегій;

- проаналізувати взаємозв'язок модальних засобів комунікації у креолізованих текстах з позиції мультимодальності;

- охарактеризувати основні перекладацькі стратегії і підходи у передачі модальності в текстах, що належать до різних семіотичних світів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на сучасний глобалізаційний світ та тісний взаємозв'язок між культурами та націями, все ж залишається невирішеним питання досягнення повного еквівалента між вихідною та цільовою мовами, оскільки кожна мова має свою систему вираження значення. Відповідно, пріоритетна роль відводиться передачі змісту, а не форми. Однак зміна форми може призвести до неправильного тлумачення модальності перекладеного тексту, адже під час передачі модальності слід брати до уваги і значення, і форму, тому що, якщо змінюється форма модальності, зміниться і орієнтація модальності, це вплине на зміну повідомлення загалом [12]. Вивчення модальності тривалий час було у центрі уваги перекладу.

Крім того, деякі науковці досліджують передачу змісту інформації та модальності за допомогою системної функціональної лінгвістики [16]. Крім того, попередні дослідження не аналізують вплив техніки перекладу на зміну модальної орієнтації перекладу. Модальність – це судження оратора [12] або ставлення оратора [7] до сказаного. М. Галлідей і К. Маттіссен [12] зазначають, що орієнтація модальності пов'язана з місцем та роллю у контексті. М. Галлідей розрізняє суб'єктивну та об'єктивну орієнтацію на основі її функцій у мові (суб'єктивна – міжособистісна та об'єктивна – ідеаційна) та її відношення до висловлювання. Орієнтацію модальності можна виразити за допомогою використання кінцевого модального оператора, дієслова модалізації, модального дієслова тощо [12].

Більше того, орієнтація може бути визначена як неявна, якщо модальність використовує кінцевий модальний оператор та модальне дієслово, або явна, якщо модальність використовує дієслово модалізації та реляційне речення з модальним доповненням (я думаю, що, ймовірно, що... ..), і суб'єктивна орієнтація (я думаю, що..., я знаю це... ..) або об'єктивна (цілком імовірно, що... .., це звичайно, що... ..). Орієнтація показує джерело модальності та як оратор відповідає за судження, яке він/вона висловлює за допомогою мовних форм [20]. Орієнтація суб'єктивна, коли оратор виявляє, що він/вона є джерелом модальності. Тільки у тому разі орієнтація є об'єктивною, коли доповідач дає об'єктивну пропозицію чи судження щодо можливості чогось [23].

Стратегія є центральним поняттям у дослідженні, але, на жаль, загрожує двозначністю і тому потребує роз'яснення. Так, А. Честерман [8, с. 17–18] перераховує низку термінів, які, здається, вживаються більш-менш синонімічно вченими-перекладачами. Крім стратегії, це – операція, процедура, техніка, зміна, тип рішення, зсув, метод. Крім цієї термінологічної плутанини, А. Честерман [8, с. 19–22] також вказує на чотири-кратну семантичну двозначність цього поняття:

1. Процес проти результату: Честерман зазначає, що синоніми до слова стратегії (наприклад, пропуск, додавання, пояснення) – це номіналізації слів, які можуть пояснити, чому стратегії іноді сприймаються як процеси, а іноді як результати цих процесів.

2. Когнітивне проти лінгвістичного: паралельна двозначність існує у питанні навколишнього середовища, тобто чи слід розглядати стратегії як когнітивні явища, які мають бути у свідомості перекладача, чи як мовні явища, що розміщуються у текстовому матеріалі.

3. Вирішення проблем проти рутини: третя неоднозначність стосується питання про те, коли або якою мірою застосовуються стратегії. Стратегії пов'язані з вирішенням проблем і їх слід розглядати як інструменти, які застосовуються лише тоді, коли перекладач стикається з проблемами і не може діяти у звичному режимі. Протилежна точка зору прямо не викладена, але, згідно зі специфікою власної типології стратегій А. Честермана, його позиція полягає в тому, що стратегії є невід'ємною частиною перекладу як такого, що означає, що будь-який фрагмент перекладу, яким би він не був, може перекладатися лише шляхом застосування певних стратегій, навіть якщо цей продукт рутинний для перекладача.

4. Глобальне проти місцевого [8, с. 22]: слід також розрізняти рівень, на якому застосовуються стратегії. Глобальні стратегії стосуються загального плану перекладу, тоді як місцеві стратегії – це ті, які застосовуються «всередині» тексту, пов'язані з маніпулюванням окремими словами, фразами та пропозиціями [18, с. 506]. У відповідь на термінологічну та концептуальну плутанину Честерман пропонує переконливе рішення, яке буде прийнято тут: термін «метод» він пропонує застосовувати «для позначення загального способу перекладу, а не локального рішення» [8, с. 26]. Іншими словами, його слід ототожнювати з лінгвістичними операціями у глобальному розумінні [18, с. 507].

Вивчення категорії модальності пов'язане з визначенням її особливостей у комунікативно-прагматичному аспекті з описом її ролі в процесах породження і сприйняття мови, експліцитних і імпліцитних способах вираження модальності у зв'язному, цілісному тексті. В. Панфілов, розглядаючи категорію модальності на рівні пропозиції в тісному зв'язку з аналізом логічної категорії модальності і судження, виділяє два типи модальних значень: об'єктивну і суб'єктивну модальність, при цьому об'єктивна «відображає характер об'єктивних зв'язків, наявних у тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт» [5, с. 13]. Суб'єктивна модальність «висловлює оцінку з боку мовця ступеня пізнаності цих зв'язків, тобто вона вказує на ступінь достовірності думки, що відбиває цю ситуацію» [5, с. 14]. У теорії і практиці перекладу завдання зводиться головним чином до передачі суб'єктивної модальності, тобто відтворення точки зору мовця на відношення висловлення до дійсності.

Часто причинами помилкового і неточного розкриття модальності в перекладах є багатофункціональність модальних дієслів і модальних слів, а також відсутність чіткої диференціації способу і, звичайно ж, розбіжність засобів вираження модальності в різних мовах. Модальність у перекладі може передаватися тими ж засобами, якими вона виражена в оригіналі, або іншими засобами, або ж зовсім не знаходити формального виразу. Однак і в останньому випадку не можна вважати, що вона нічим не виражена. Це означає, що відношення висловлювання до дійсності впливає із самого змісту висловлювання без спеціального модального «показчика». Інакше кажучи, модальність імпліцитно виражена у повідомленні. Очевидно, найменше труднощів являють випадки, коли модальність передається в перекладі однаковими засобами: модальними дієсловами, модальними словами тощо.

Поняття (мульти)модальності у вузькому розумінні торкається певних відмінностей між екстероцептивними відчуттями, насамперед зоровим і слуховим каналами, що мають низку індивідуальних відмінностей, що окремо досліджуються у межах мультимодальності. Відповідно, сучасний мультимодальний напрям охоплює звукову мову, що виражається у сегментній (вербальній) частині та низці несегментних (просодичних) параметрів під час аналізу полікодових текстів. Дискурс, поданий у письмовій формі, також має візуальний складник і, окрім вербального компонента, характеризується цілою низкою графічних параметрів, а саме шрифтом, кольором, форматом тощо [3, с. 146].

Швейцарський лінгвіст Лоренца Мондада стверджує, що «всі інформаційні канали, що беруть участь у передачі повідомлення, взаємопов'язані між собою, а інформація розподіляється з-поміж них нелінійним способом. Відповідно, доречно говорити не тільки про мультимодальні, а й крос-модальні дослідження [19]. У такому разі доцільною видається думка А. Кібрика, що термін «мультимодальність» ґрунтується на трактуванні модальності, що застосовується в психології, нейрофізіології та інформатиці, які вивчають її як зовнішній стимул, сприйманий органами почуттів людини, серед яких найчастіше комунікативний акт відбувається шляхом активації зорових та слухових рецепторів [3, с. 146].

Мультимодальність охоплює увесь комунікативний потенціал мультисеміотичних систем, до яких належать письмові тексти та зображення, а також різні типи технологій, які включають візуальний, вербальний та звуковий способи. У бінарному зв'язку зображення/текст або текст/відео різні семіотичні режими взаємопов'язані таким чином, що кожен підсилює або доповнює значення іншого. Кресс і Ван Леувен визначають мультимодальні тексти як «створення значення в множинних артикуляціях» [13, с. 4]. Ця комуні-

кативна синергія вигідно застосовується у перекладених текстах, враховуючи їхню схильність до втрати перекладу, адже у певних контекстах письмові переклади з їхніми особливими характеристиками, такими як шрифт і гарнітура, можуть бути доповнені зображеннями та специфікою композиції, кольору, обрамлення та відстані. Щоб миттєво зосередитися на зображеннях, візуальні ресурси можуть бути використані в «граматиці візуального дизайну» [13, с. 78–79].

Більше того, відмінною рисою різних семіотичних систем є знакова неоднорідність, адже всі знаки, що функціонують у просторі семіотиків, поділяються на два великі класи: лінгвістичний та нелінгвістичний, де кожен надалі містить три підкласи, а саме ікони, індекси та символи. Така класифікація належить американському семіотику Чарльзу Пірсу, що спирається на логічну концепцію, де основним критерієм відмінності між знаками є їхнє ставлення до об'єкта. Ікони – це знаки, пов'язані з об'єктом певною загальною якістю, що дублюється чи моделюється. Індекси – це знаки, пов'язані з об'єктом лише фактичною відповідністю, не маючи при цьому жодних спільних рис. Зрештою, символи – це знаки, пов'язані з об'єктом умовно за певною домовленістю, проте не маючи жодних прямих зв'язків між формою та змістом [6, с. 57].

Висновки. Отже, у сучасних теоріях перекладу акцент робиться на розгляді комплексу факторів, що впливають на створення тексту перекладу. Підкреслюється необхідність враховувати не тільки суто лінгвістичні, а й екстралінгвістичні чинники. Категорія модальності як особливий спосіб організації мовлення посідає важливе місце в теорії перекладу. Водночас вона є однією з найскладніших ділянок для еквівалентного перекладу, в тому числі і в креолізованих текстах. Проблема досягнення еквівалентності виникає в результаті як відмінностей культурно-мовного коду, так і коду двох різних семіотичних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Виноградов В.В. *О категории модальности и модальных словах в русском языке. Исследования по русской грамматике. Избранные труды / под ред. Н.Ю. Шведова*. Москва : Наука, 1975. 560 с.
3. Кибрик А.А. *Мультимодальная лингвистика. Когнитивные исследования*. Вып. IV. Москва : Институт психологии РАН, 2009. С. 135–152.
4. Овсянников В.В. *Модальность и перевод : монография*. Запорожье : Просвита, 2011. 364 с.
5. Панфилов В.З. *Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения. Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1977. 75 с.
6. Пирс Ч. *Начало прагматизма / пер. с англ. В.В. Кирюшенко, М.В. Колопотина*. Санкт-Петербург : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ ; Алетея, 2000. 352 с.
7. Baker M. *In other words*. New York : Routledge, 2001.
8. Chesterman A. *Memes of translation*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1997.

9. Eugene N.A., & Taber C.R. The theory and practice in translation. Leiden : E.J. Brill, 1982.
10. Evseeva K.V., & Kozlova Y.A. Modality in English and Russian languages and methods of its transmission in bilingual translation. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 2016. No. 1(1), p. 552–559.
11. Fois E. Audiovisual translation: Theory and practice. *Between*, 2012. No. 2(4), p. 1–16.
12. Halliday M.A.K. & Matthiessen C.M. Halliday's introduction to functional grammar. New York : Routledge, 2014.
13. Kress G. R., Leeuwen T. van. Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication. London : Edward Arnold, 2002. 152 p.
14. Knežević B., & Brdar I. Modals and modality in translation: A case study based approach. *Jezikoslovlje*, 2011. No. 12(2), p. 117–145.
15. Kranich S. Epistemic modality in English popular scientific texts and their German translations. *TransKom*, 2009. No. 2(1), p. 26–41.
16. Lian Z., & Jiang T. A study of modality system in Chinese-English legal translation from the perspective of SFG. *Theory and Practice in Language Studies*, 2014. No. 4(3). Pp. 497–503.
17. Moindjie M.A. The function of modality in translation. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 2015. No. 3(2), p. 11–24.
18. Molina L., & Albir H.A. Translation techniques revisited: A dynamic and functionalist approach. *Meta: Journal Des Traducteurs*, 2002. No. 47(4), p. 498–512.
19. Mondada L. Technology, literacy and learning: A Multimodal Approach. London : Routledge Falmer, 2008. 112 p.
20. Thompson G. Introducing functional grammar. London : Edward Arnold, 1996.
21. Verstraete J.C. Subjective and objective modality: Interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics*, 2001. No. 33(10), p. 1505–1528.
22. Wang J., & Chen X. Misuse of shall in the English translation of China's legal text. *World Journal of English Language*, 2014. No. 4(1), p. 25–31.
23. Yang A., Zheng S.Y., & Ge G.C. Epistemic modality in English-medium medical research articles: A systemic functional perspective. *English for Specific Purposes*, 2015. No. 38, p. 1–10.
24. Zhang H.Y. Comparative analysis of modal auxiliary verbs in English and in Chinese. *Sino-US English Teaching*, 2015. No. 12(2), p. 128–136.

УДК 811.112.2'255.4:821.113.2](042,2)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.17>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВПЛИВУ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ОПОВІДАЧА НА РЕЦИПІЄНТА ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Г. ГЕССЕ «ГРА В БІСЕР» ТА «СТЕПОВИЙ ВОБК»)**

**PECULIARITIES OF PRESERVING THE FUNCTIONING AND INFLUENCE
OF THE INTERTEXTUAL NARRATOR ON THE RECIPIENT DURING
TRANSLATION (BASED ON THE WORKS OF H. HESSE
"THE GLASS BEAD GAME" AND "STEPPEWOLF")**

Гумений В.В.,

orcid.org/0000-0003-1270-8893

*старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

У роботі проведено аналіз лексичних, граматичних та стилістичних особливостей збереження впливу інтертекстуального оповідача на реципієнта під час перекладу в романах Г. Гессе «Гра в Бісер» та «Степовий Вовк»; конкретизовано тематичний та термінологічний апарат; установлено стан охоплення проблематики дослідження впливу інтертексту в перекладі вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Передусім з'ясовано особливість перекладу внутрішньо-оповідної структури роману як елемента оповідного стилю в матеріалах, пов'язаних із вивченням «Сіддхартхи» в лінгвістичних світоглядних картинах, та розглянуто приклади авторських оповідних концепцій у перекладах досліджуваних текстів. Висвітлено категорії наративних конструкцій, застосованих в оповіді автора та перекладах, визначено рівень впливу інтертекстуального розповідача, а також ступені використання інтертекстового і композиційного складників романів та їх відтворення в перекладах.

У процесі дослідження доведено необхідність використання стилістичних трансформацій у перекладі та їх вплив на реципієнта, виявлено характерні особливості, що відповідають модерністському стилю Г. Гессе, та мовні засоби відтворення його оповідних структур, проаналізовано концепт творення інтертексту в перекладах та систематизовано базові наративні функції, збереження яких суттєво впливає на якість та адекватність перекладу.

Визначено першочергову роль гетеродієгетичного розповідача в тексті оригіналу автора та перекладах російською, українською та англійською мовами, яка істотно впливає на інформаційну ретрансляцію в текстах оригіналу і їх перекладах. Фокусування на оцінці чи на певних фрагментах розповіді сприяє розкриттю її важливості, але водночас текстова репрезентація оповіді відрізняється від деяких інтертекстових змін у перекладах та здатності сприйнятливої інтерпретації, що створює реципієнта, під час прочитання, під впливом інтертексту.

Також к дослідженні з'ясовано, що настроєвість наратування в перекладах романів «Гра в Бісер» та «Степовий Вовк» матеріалізується кризь мовлення гетеродієгетичного оповідача, який у тексті твору повністю приховується у свідомості другорядних персонажів, що досягається за рахунок вживання окличних речень, вставних конструкцій та повторів.

Ключові слова: наратор, інтертекст, оповідач, персонаж, реципієнт.

The analysis of lexical, grammatical and stylistic features of preserving the influence of the intertextual narrator on the recipient during the translation in H. Hesse's novels ("The Glass Bead Game" and "Steppenwolf") and their translations is carried out; the thematic and terminological apparatus is specified; the state of coverage of the issue of research of the influence of intertext in translation by domestic and foreign researchers is established.

First of all, the peculiarity of the translation of the inter-narrative structure of the novel as an element of narrative style in the materials related to the study of "Siddhartha" in linguistic worldviews is clarified, and examples of author's narrative concepts in translations of researched texts are considered. The categories of narrative constructions used in the author's narrative and translations are covered, the level of influence of the intertextual narrator is determined, as well as the degree of use of intertextual and compositional components of novels and their reproduction in translations.

In the process of research, the necessity of using stylistic transformations in translation and their influence on the recipient is proved, the characteristic features corresponding to H. Hesse's modernist style and linguistic means of reproduction of its narrative structures are revealed, the concept of intertext creation in translations is analyzed and basic narrative functions are systematized. significantly affects the quality and adequacy of translation.

The primary role of the heterodiegetic narrator in the author's original text and translations in Russian, Ukrainian and English, which significantly influences the information retransmission in the original texts and their translations, is determined. Focusing on the assessment or on certain fragments of the story helps to reveal its importance, but at the same time, the textual representation of the story differs from some intertextual changes in translations and the ability of receptive interpretation that creates the recipient, while reading, under the influence of intertext.

The study also found that the mood of narration in the translations of the novels "The Glass Bead Game" and "Steppenwolf") materializes through the speech of a heterodiegetic narrator, who in the text is completely hidden in the minds of minor characters, achieved through the use of exclamatory sentences, insert constructions and repetitions.

Key words: narrator, intertext, narrator, character, recipient.

Постановка проблеми. Проблема коректного відтворення інтертексту в перекладі завжди була складним у своєму вирішенні завданням. Проблематиці його збереження в перекладі присвячено багато праць українських вчених: В. Балдинюка, Т. Гундорової, М. Дем'янюк, К. Москалець, О. Капленко, які впровадили вагомі теоретичні засади перекладознавства, а також структуру та методологію перекладу стилістичних одиниць мови.

Сучасна філологія зазнала впливу новітніх наукових парадигм, що спонукає науковців до перегляду поглядів на об'єкт аналізу тексту як продукту мовленнєвої діяльності, який фіксує процес мовної комунікації. Так само, як і сучасне перекладознавство зазнає скрутного становища з точки зору інноваційних підходів до ретрансляції авторського стилю під час перекладу, і питання його збереження має викликати необхідну до себе увагу, адже саме автор та його стиль є носієм оригінальності твору, яка втрачається через нехтування роботою перекладача саме зі стилістикою тексту.

Необхідно підкреслити, що відтворення інтертексту невід'ємно пов'язане з теорією художньої прози і теорією інтерпретації, що, у свою чергу, розкриває проблеми перекладу авторських творів масової літератури. І саме елементи перекладів романів «Степовий вовк» та «Гра в бісер» Германа Гессе є яскравими прикладами структурно-семантичного зміщення, що чинить безпосередній вплив на сприйняття читачем текстової інформації, особливості якого є актуальною проблемою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження відтворення інтратексту автора проводиться в синтезі таких напрямів, як: наратологія (Р. Каралашвілі, Л. Коломієць, Ю. Левін, В. Шмід), лінгвостилістика (В. Тюпа, В. Телія, О. Падучева, О. Мороховський), перекладознавство (І. Мегела, Ю. Лотман, а також порівняльне літературознавство (І. Полетуша, І. Папуша). Такий міждисциплінарний підхід до дослідження наративної складової частини текстів Г. Гессе дозволяє всебічно аналізувати матеріал через охоплення його стилістичних та концептуальних одиниць у текстах оригіналу та перекладах.

Існує твердження, що просторовий нарратив є способом ретрансляції певного повідомлення автора через поєднання логічних і емоційних компонентів стану персонажа на лексичному та морфологічному рівнях, що впливає на свідомість реципієнта. Не дивлячись на достатню кількість підходів дослідників (І. Ільїн, Ж. Женетт, Дж. Ділі, В. Адмоні), зараз не існує певної універсальної моделі, за якою можна інтерпретувати інтертекстову складову частину того чи іншого автора в перекладі, встановлення якої є одним із завдань дослідження.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

1) дати визначення та класифікувати перекладацькі трансформації в інтертекстуальних оповідних конструкціях відповідно до порівняльного перекладацького аналізу;

2) з'ясувати впливовість лінгвістичних та стилістичних факторів збереження та впливу мовлення автора в контексті перекладу;

3) визначити рівень дослідженості інтертексту Г. Гессе в лінгвістичному аспекті художньої мови автора;

4) провести порівняльний аналіз текстів романів «Степовий вовк» та «Гра в бісер» та їх перекладів на предмет визначення схожостей та розбіжностей у збереженні інтертекстуальної складової частини творів автора;

5) встановити характерні для стилю автора оповідні моделі в перекладах.

Виклад основного матеріалу. Герман Гессе писав роман «Гра в бісер» майже 10 років. Опублікований в 1943 році, під час війни, роман присвячений духовному світу. Така невідповідність пояснила непросту долю цього роману. Зупинці для роздумів не вистачає духовного світу. Духовна утопія Гессе – це відповідь на час. Тільки так можна уникнути страшного світу. Духовне життя потрібне для того, щоб світ не руйнувався. Потрібно конче, бо тільки завдяки існуванню духу тіло знаходить стійкість.

У провінції люди не дбають про духовні питання. Наратор – представник цього світу, пояснює сутність цього світу на тлі 20-го століття. Людство одного разу зрозуміло, що духовна діяльність є обов'язковим елементом життя. Духовне діє і на прагматику. У цій провінції настав час стабільності культур. Співвіднесеність з Еліотом. Пізній Гессе був близький до ідей неотрадиціоналізму.

Люди духу рятують світ від хаосу, від руйнування. 20-е століття – люди духу відмовилися самі від своєї місії заради ринкових відносин, для

матеріальної зручності. Духовне перетворилося в об'єкт продажу.

Головний герой – обдарована дитина, яка проходить своє життя у зв'язку з духовною діяльністю. Загальний тон роману зовсім не позитивний. Перед нами не утопія, а антиутопія. Критичний пафос. Світ застигнутий в момент розпаду. Люди знову почали сумніватися в тому, що духовна діяльність потрібна. Герой перший дослужився до найвищої посади, залишив її і пішов назавсім. Він приходить до необхідності рухатися далі:

Da ich schwieg, fuhr er fort: Glauben Sie bitte nicht, daß ich ironisch spreche! Lieber Herr, nichts liegt mir ferner, als diese Bürgerlichkeit und Ordnung etwa verlachen zu wollen. Es ist ja richtig, ich selbst lebe in einer andern Welt, nicht in dieser, und vielleicht wäre ich nicht imstande, es auch nur einen Tag lang in einer Wohnung mit solchen Araukarien auszuhalten.

“Do not, please, think for a moment”, he went on when I said nothing in reply, that I speak with irony. My dear sir, I would not for the world laugh at the bourgeois life. It is true that I live myself in another world, and perhaps I could not endure to live a single day in a house with araucarias.

Поскольку я промолчал, он продолжил: – Пожалуйста, не думайте, что я иронизирую! Дорогой мой, я меньше всего хотел бы подтрунивать над этим мещанским порядком. Верно, я сам живу в другом мире, не в этом, и, пожалуй, не выдержал бы и дня в квартире с такими араукариями.

Оскільки я мовчав, він повів далі: – Тільки прошу вас, не подумайте, що я глузую! Любий мій, я навіть не подумав би сміятися з цього мещанського ладу. Щоправда, сам я живу в іншому світі, ніж цей, і, мабуть, у такому помешканні з араукаріями не зміг би витримати жодного дня.

До фонетичного рівня відносимо переклад слова «Araukarien», яке було транслітеровано в перекладі українською «араукаріями», російською «араукариями» та англійською мовами «araucarias».

На лексичному рівні було ідентифіковано такі трансформації, як додавання та опущення. Трансформацію додавання можна побачити у словосполученні «Lieber Herr, ...» у перекладі англійською мовою «My dear sir;...». Саме тут ми бачимо, що було додано під час перекладу присвійний займенник «Му», також можна зазначити, що була використана конкретизація. Українською та російською мовами не була використана жодна трансформація.

У фрагменті речення «*in einer andern Welt, nicht in dieser*» перекладач на англійську мову використав трансформацію опущення, і фрагмент виглядає таким чином: «*in another world*», тобто він взагалі не переклав частину «*nicht in dieser*». Українською фрагмент звучить, як «в іншому світі, ніж цей», а російською «в другому міре, не в этом». Трансформацію додавання було використано під час перекладу англійською мовою «*es auch nur einen Tag lang in einer Wohnung mit solchen Araukarien auszuhalten*» – «*..and perhaps I could not endure to live a single day in a house with araucarias*». У перекладах українською та російською мовами дана трансформація не вживалась, та речення відповідають оригіналу.

На морфологічному рівні була використана трансформація заміни елементів мови. Мовою оригіналу слово сполучник «*ironisch spreche*» є дієприкметником. Проте в англійському варіанті дане словосполучення перекладається через прийменникове дієслово зі сполучником (*with*) «*speak with irony*». Українською та російською це словосполучення перекладено дієсловами: укр. «глузую» та рос. «иронизирую».

Трансформація – заміна елементів мови, яка наводиться в реченні через сполучник, як, наприклад, «*Bürgerlichkeit und Ordnung*», два іменника пов'язані сполучником «*und*», під час його перекладу українською мовою фахівець вилучив сполучник та замість двох іменників використав конструкцію «іменник + прикметник» – «*міщанського ладу*». Під час розгляду перекладу російською та англійською мовами можна побачити схожу ситуацію. Перекладачі використовували прикметник та іменник. Російською «*мещанским порядком*» та англійською – «*bourgeois life*».

На синтаксичному рівні було знайдено трансформації заміни компонентів речення місцями та заміну складнопідрядного речення на просте поширене.

Заміну компонентів речення: у вищенаведеному реченні «*Da ich schwieg, fuhr er fort: »Glauben Sie bitte nicht, daß ich ironisch spreche!«*» під час перекладу англійською мовою перекладач виконав заміну компонентів речення місцями, де він роз'єднав пряму мову вставною частиною, котра в оригіналі стояла на початку – «*Do not, please, think for a moment*» *he went on when I said nothing in reply, «that I speak with irony»*. Під час перекладу українською «*Do not, please, think for a moment*» *he went on when I said nothing in reply, «that I speak with irony»* та російською «*Поскольку я промолчал, он продолжил: – Пожалуйста, не думайте, что я иронизирую!*» мовами перекла-

дачі не вдавалися до цієї трансформації та зберегли оригінальну структуру речення.

Складнопідрядне порівняльне речення з підрядним зв'язком, що поєднане за допомогою сполучника «*als*», є в тексті оригіналу та звучить як «*Lieber Herr, nichts liegt mir ferner, als diese Bürgerlichkeit und Ordnung etwa verlachen zu wollen*», проте в англійському перекладі цей підрядний зв'язок втрачається та речення стає звичайним простим реченням «*My dear sir, I would not for the world laugh at the bourgeois life*». В українській та російській мові ми можемо також помітити, що речення не були перекладені за допомогою сполучника підрядності, а лише перекладені простим реченням: українською «*Любий мій, я навіть не подумав би сміятися з цього міщанського ладу*» та російською «*Дорогой мой, я меньше всего хотел бы подтрунивать над этим мещанским порядком*».

Під час перекладу останнього фрагменту українською мовою фахівець використав трансформацію заміни компонентів речення місцями. У зазначеному фрагменті «*es auch nur einen Tag lang in einer Wohnung mit solchen Araukarien auszuhalten*» – «*і, мабуть, у такому помешканні з араукаріями не зміг би витримати жодного дня*». Під час перекладу англійською та російською мовами перекладачі не вдавалися до змін.

Отже, на нашу думку, усі переклади на трьох мовах є вдалими, перекладачі доречно використовують трансформації, вмільо передаючи сутність оригіналу, не спотворюючи форму.

Ми спостерігаємо значну лексичну реструктуризацію перекладеного фрагменту тексту, посилену граматичною заміною в перекладі англійською мовою, чого, у свою чергу, частково уникнули перекладачі з російської та української мов, зберігши структуру тексту оригіналу.

Головна проблема цього Кастанського світу – ізолюваність жителів. Каста – ізольоване співтовариство. Вони зарозуміло відносяться до решти світу. Для них характерно відчуження від історичного, від людського. Сутність загостреної напруги тут реалізується в суперечці двох героїв Йозефа Кнехта і Плінія Дезіньорі. Пліній виступає в якості критика кастанського світу. Кнехт знайомиться з ним, коли йому доручили вступити з ним в публічний диспут. У цій суперечці народжується їх дружба. Кнехт – слуга, служіння духу. Дезіньорі – з панів. Активно використовується контекст китайської культури. Китайський принцип з'єднання протилежностей – інь-ян – одне без іншого не існує. Життя потребує не тільки духовного, а й навпаки. Сенс потребує живого

втілення, його справжнє існування тільки в житті людей. Цьому присвячений і епіграф роману – він вигаданий – найважче повірити саме в існування цінностей душі, існують вони лише за рахунок того, що якісь люди в них вірять.

Тому «Степовий вовк» – це не останній крок. Занадто безлюдний світ чистої духовності. Кнехт виходить у звичайне життя, він стає домашнім учителем сина свого друга-опонента Дезіньорі. Цінності існують реально, тому що вони існують в душі конкретної дитини – загальна проблематика чистого мистецтва. Духовність, відірвана від життя, – це частина без цілого, що є фундаментом авторського нарративу досліджуваного роману. Для того, щоб наука існувала як практично орієнтована – потрібно примірятися з існуванням непотрібних речей.

Роман закінчується загибеллю героя, але він має варіанти можливості власної долі, ця точка його загибелі не є остаточною. Студенти Касталії пишуть життєпис замість іспитів.

По суті герой майже не побув справжнім учителем. Ця загибель – це відхід від проблеми показання результатів навчання. Він показав жертву, традиційний символ.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що усі перекладачі вдавалися до великої кількості трансформацій, які значною мірою вплинули на інтертекстову складову частину романів. В українському та англійському варіантах перекладу було збережено повтори. Крім того, найбільш детальним та точним виявився саме англійський переклад. Український перекладач вдавався до лексичних та граматичних трансформацій, при цьому в деяких випадках втрачався зміст уривку. Проте загалом усі варіанти перекладу виявилися достатньо вдалими.

Особливість інтертексту романів конкретизована на етапі відбору тексту (вираз голосу опо-

відача у вигаданому світі показує, що ключові сюжетні повороти оповіді формуються на основі певної події або низки подій); створює можливості для рецептивного модулювання ролі автора у творі; дозволяє розширити та уточнити поняття «масштаб подій», постійно приваблюючи дискурс роману («романний матеріал не вимагає ілюзії часу, оскільки незвичні події не можуть тривати роками»), здатність до розповіді повинна базуватися на деталях особистого життя героя. Ці деталі допомагають визначити джерело всюдисущності оповідача (тому вигадане ядро оповідання розповсюджується на весь текст твору).

Завдяки сучасній нарративній стратегії в різних місцях тексту примарна реальність романів Г. Гессе використовується або як об'єктивний виклад подій в уяві читача, або як випадкове представлення емоцій та психологічних станів, або як яскравий діалог між наратором та протангоністом. Коли відбувається однорідність повісті, раптовий відступ рольової свідомості не тільки матеріалізує описану ситуацію, але й матеріалізує її прийняття.

Поєднання цих двох компонентів оповідної просторової організації створює основу для розуміння фундаментальних змін у контексті літератури та всієї культури, щоб усвідомити потребу зрозуміти головний зміст гіпотези твору з несподіваної позиції для наратора.

Для наративного вивчення висловлювання Г. Гессе актуальні певні типи сприйняттявої концепції, особливо концепції текстової стратегії. Г. Гессе описує це явище в текстах, що меншою мірою відображається в перекладах, оскільки сприйняття читачем залежить не тільки від його суб'єктивної позиції, але ця концепція набула здатності покладатися на авторський нарративний вокабуляр, тому можна сказати, що це авторська концепція наративного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. H. Kasper und D. Wuckel. Grundbegriffe der Literaturanalyse. Leipzig : BI, 1999. 454 S.
2. Адмоні В.Г. Історичний синтаксис німецької мови : посібник. Мелітополь : Вища школа, 1963. 336 с.
3. Ільїн І.П. Наратор : монографія. Харків : Intrada, 2004. 282 с.
4. Папуша І.В. Modus ponens. Нариси з нараторології : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Крок», 2013. 259 с.
5. Рікер П. Сам як інший : посібник. Київ : Дух і літера, 2002. 458 с.
6. Фігури. В 4 т. Т.1 Оповідальний дискурс / Ж. Женетт ; пер. М. Перцова. Миколаїв : Наукова думка, 1998. 472 с.
7. H. Hesse. Das Glasperlenspiel Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften. Herausgegeben von Hermann Hesse. 2 Bände. Fretz & Wasmuth: Roman. Zürich, 1943. 237 S.
8. H. Hesse. Der Steppenwolf: Roman. Switzerland, 1927. 277 S.
9. H. Hesse. Steppenwolf (Translated by Basil Creighton): Novel. Alabama, 2002. 264 p.
10. H. Hesse. The Glass Bead Game (Translated by Richard and Clara Winston): Novel. Princeton, 1949. 558 p.
11. Г. Гессе. Гра в бісер / пер. з нім. Є.О. Поповича. Харків : Фолио, 2001. 510 с.
12. Г. Гессе. Игра в бисер / пер. Дора Львовна Каравкина. Санкт-Петербург : Стрела, 2014. 512 с.
13. Г. Гессе. Степной волк / пер. Соломона Константиновича. Иркутск : Пегас, 2011. 256 с.
14. Г. Гессе. Степовий вовк / пер. з нім. Євгена Поповича. Харків : Фолио, 2012. 252 с.

УДК 811.111'25 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.18>**ANALYZING CROWDSOURCING MODEL IN TRANSLATION (SUBJECT:
TED TRANSLATION)****АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ КРАУДСОРСИНГУ В ПЕРЕКЛАДІ
(НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДІВ ДЛЯ TED)****Debela A.S.,***orcid.org/0000-0001-7690-9948**Second-year master's Student at the Faculty of Linguistics**National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"***Ivashkevych L.S.,***orcid.org/0000-0001-7166-5331**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,**Associate Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of German**National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

The article explores the principles of crowdsourcing and their use in translation. Crowdsourcing can be considered part of so-called community translation, a relatively new approach in the translation field of mass voluntary translation, in which everyone is involved and there are no limits on the amount of their contribution. Relevant publications are analyzed, showing the reasons for and the relevance, the features and the exiting experience of crowdsourcing in translation, and its advantages as compared to professional translation. Particular attention is paid to crowdsourcing translation of subtitles for TED Talks annual conference, analyzing the approaches to creating, translating, and quality assurance of subtitles. In particular, the roles in the quality control process are divided into a transcriber (who transcribes the video of the talk and creates subtitles), a translator, an editor, and a language supervisor or a language coordinator (who does the final review of translated and edited subtitles and approves them for publication). Strategies and tactics for using crowdsourcing in subtitling translation and its peculiarities are investigated. The main problems encountered by a linguist in this type of translation are analyzed. These include, in particular, specific features of some preachers' speech: accent, peculiar pronunciation, junk words, speech volume. Wordplay is often a complication. We also analyzed the translation requirements for TED Talks subtitles and compared them with the standard localization requirements for the translation industry. It was found that part of the requirements for volunteer subtitling for TED Talks is the same as those of the translation industry, namely: adequate translation of content, preservation of formatting, localization of time format, units of measure, etc. At the same time, some factors differ: volunteers must also adhere to subtitling requirements, for example: considering the length of subtitles, number of characters, reading speed, etc. The article concludes with the possible development of crowdsourcing in the translation industry in the future and associated changes in quality assurance.

Key words: crowdsourcing, community translation, subtitling, transcribing, TED Talks.

Статтю присвячено дослідженню принципу краудсорсингу та його використанню в перекладі. Краудсорсинг можна вважати частиною так званого «громадського перекладу», відносно нового в перекладацькій сфері підходу масового волонтерського перекладу, у якому беруть участь всі охочі і немає обмежень щодо обсягів їх внеску. Проаналізовано відповідні публікації, показано причини появи та актуальності, особливості та вже наявний досвід застосування краудсорсингу в перекладі та його переваги в порівнянні із професійним перекладом. Особливу увагу у статті присвячено краудсорсингу в перекладі субтитрів до відеозаписів виступів щорічної конференції TED Talks: проведено аналіз підходів до створення та перекладу таких субтитрів та до забезпечення їх якості. Зокрема, йдеться про розподіл ролей у процесі контролю якості субтитрів на транскрибатора (розшифровує відеозапис виступу та створює субтитри), перекладача субтитрів, редактора та мовного експерта (виконує фінальну перевірку перекладених та відредагованих субтитрів та надає допуск до публікації). Досліджено стратегії й тактики використання краудсорсингу в перекладі субтитрів, його особливості. Проаналізовано основні проблеми, з якими стикається лінгвіст під час такого виду перекладу. До таких належать, зокрема, характерні особливості мовлення певних мовців: акцент, своєрідна вимова, «слова-паразити», гучність мовлення. Часто складністю стає гра слів. Також було проведено аналіз вимог до перекладу субтитрів для TED Talks та співставлення їх із стандартними для галузі перекладу локалізаційними вимогами. Виявлено, що частина вимог до волонтерського перекладу субтитрів для TED Talks збігається з вимогами перекладацької індустрії, а саме: адекватна передача змісту, дотримання форматування, локалізація форматів та одиниць вимірювання, дотримання правопису цільової мови тощо. Водночас відмінним фактором є те, що волонтерам слід дотримуватися ще й вимог до створення субтитрів, наприклад, зважати на довжину субтитрів, кількість знаків, враховувати швидкість читання тощо. Стаття завершується висновками про можливий розвиток краудсорсингу в перекладі в майбутньому та пов'язані із цим зміни в забезпеченні його якості.

Ключові слова: краудсорсинг, громадський переклад, субтитрування, транскрибація, TED Talks.

Problem statement. Educational platforms are growing in popularity these days. At the same time, there is a growing demand for translation to disseminate information. Volunteers, including inexperienced linguists, are often recruited to translate materials. In this article, the main problems faced by the linguist in this type of translation are analyzed.

Analysis of recent studies and publications. Several publications are devoted to the principle of crowdsourcing, including translation. Besides J. Howe [5], who first used the word “crowdsourcing”, it is worth mentioning such researchers as M. O’Hagan [8], R.V. Povoroznyuk [2], M. Taibi [12], K. Losse [7], I.S. Bakhov [1], etc.

Highlighting the previously unresolved parts of the overall problem. The article focuses on the specifics of using the principle of crowdsourcing in the subtitling of video for the annual TED Talks conference.

Presentation of the main material. The term “crowdsourcing” was firstly used in 2006 by Jeff Howe, Wired magazine editor, in his article “The Rise of Crowdsourcing” [5]. The main idea of crowdsourcing is outsourcing a task to an undefined but large group of people (“crowd”). Crowdsourcing allows a large amount of work to be done and a big number of specialists to be involved.

This type of work organization allows creating a large network of providers. It is usually used in large-scale projects to delegate a task to a group of providers. These can be professionals in a particular field as well as beginners and people with no relevant education, but who have basic knowledge and skills.

The crowdsourcing method is also widely used in the field of translation. M. O’Hagan in his work “Evolution of User-generated Translation: Fansubs, Translation Hackings and Crowdsourcing” [8] studies the phenomenon of “community translation”. He describes the experience of Facebook, a social network, that “launched crowdsourcing in 2007 to let their users translate selected parts of the Facebook website into different language versions” [8, p. 112, 7, 1]. 2008 Facebook involved over 30,000 users around the world to translate its website into 16 languages. Volunteers did not need to translate any specific amount of text. They could choose any fragment or string they wanted to translate [10, p. 938].

As a result, user knowledge helped not only to translate the Facebook site but also to localize it so that the site met the users’ expectations. An analysis of this experience shows that Facebook users were better at some tasks than professional translators because they knew the social network system. It was therefore much easier for volunteers to find the equiv-

alent of a particular option on Facebook in the target language [1, p. 18].

According to the developers of Facebook, their main aim was not to save money. Most of the money was spent on developing the platform, where translators worked [8, p. 112].

In the beginning, students were involved in the project, but soon everyone could join in. Of course, professional linguists controlled the process and checked all translations, but this was one of the last steps of this project.

R.V. Povoroznyuk uses in her article “Interlinguistic dimension of TED Talks online-platform” (укр. «Інтерлінгвальний вимір онлайн-платформи TED Talks») [2, p.103] the concept “community translation” (укр. «громадський переклад»), also known as “collaborative translation” (укр. «коллаборативний переклад»). She says that this type of translation plays a big role for many platforms and resources. A scientist considers crowdsourcing to be an online collaboration between two or more translators including editors.

Povoroznyuk refers to O’Hagan and Taibi’s definitions of community translation. M. Taibi notes that this type of community translation is indeed to provide accessibility of information in multilingual communities [12, p.15].

M. O’Hagan defines this as the community translation for community needs. That is, the process can be considered volunteer work, which is usually done by Internet users [9].

There are a lot of online resources and materials that need to be translated into a big number of languages. So, a big number of platforms use crowdsourcing for such tasks. For example: TED [15], Coursera [3], GlobalVoices [4], Wikipedia [18], Khan Academy [6] etc.

One such platform is TED Conference (Technology Entertainment Design) [15]. This is an annual conference that is known for its lectures – TED talks. These Talks cover many areas of activity and discuss actual issues, talking about important discoveries, research, social problems, etc. Therefore, to disseminate information to large audiences, there is a need to translate the lectures into multiple languages. And as a consequence, the need for a huge number of translators, transcribers, editors, etc. arises.

The organizers of the TED Translators community, to ensure a high quality of translation, have structured the roles of volunteers and the requirements for each of them [15;17].

Translator/Transcriber: Translators and volunteers create subtitles. They should be fluent in work languages: for transcribers, it is necessary to

be fluent in the transcription language (the original language of TED talk), for a translator – in both (source and target);

Reviewer: Reviewers are experienced volunteers who review transcripts or translations. These volunteers check subtitles not only for mistakes in grammar but also the length of subtitles, reading speed, etc. They should have advanced skills in source and target languages and have a “strong understanding of TED guidelines and best practices” [16]. They also can provide feedback for inexperienced volunteers. Volunteers are recommended not to start the review before they have translated or transcribed at least 90 minutes of talk;

Language Supervisor: Language Supervisors (or Language Coordinators [17]) are experienced volunteers who help with linguistic questions, post-editing, or technical issues. They do a final check on the transcript or translation and approve it for publication. Language Coordinators need to have 40 published reviews, also they are “selected for their expertise and their history of helping their language community in the Open Translation Project” [16].

There is also Mentoring program on the TED platform. Volunteers can apply for this program as mentees to improve their subtitling and reviewing skills.

The TED Translators community is growing steadily. And, as already noted, the use of crowdsourcing involves delegating the task to the “crowd” and it is not always the case that the task is carried out by professionals. In translation, non-professional translators may also be involved in the process. This is why there is a need for certain rules and requirements for the task to ensure high-level quality translation and avoid mistakes.

Since translation for TED Talks is not just text translation, but the actual creation of subtitles, subtitling peculiarities should also be taken into account. To do this, some subtitling tips have been developed:

1. “When a subtitle is longer than 42 characters, break it into two lines.
2. Never use more than two lines per subtitle.
3. Keep broken lines as close in length as possible.
4. Keep 'linguistic wholes' together when breaking lines.
5. Keep the subtitle reading speed at a maximum of 21 characters/second.
6. Compress subtitles over 21 characters/second” [14].

The organizers also provide a style guide that TED volunteers have to follow.

1. Informal over formal. The translator should choose informal terms, not formal or academic.
2. Modern over traditional. The linguist should use modern terms.

3. Personal over generic. The translator should avoid word-for-word translation, but keep the speaker’s original color, style.

4. Global over regional. Universal terminology must be used.

5. Idioms. Linguists should avoid word-for-word translation, but try to find an equivalent in the target language. If not, adapt the translation for the readers.

6. TED. TED is always written as “TED”.

7. Titles of works. The translator should check the official translation for books, movies, magazines, and poems in the target language. If not, should not translate.

8. Proper nouns. For a language that does not use the Latin alphabet, the name is transliterated. The same for places if there is no equivalent in the target language.

9. Punctuation. Linguists should use the target language’s native punctuation.

10. Character sets. The translator should use the standard Unicode characters.

11. Units of measurement. Units of measurement need to be converted more understandable to readers in the target language [13].

Consequently, it can be seen that the translation requirements for TED are quality requirements generalized to the translation industry. Rules for the adequate translation of content, preservation of formatting, localization of time format, units of measure, etc. should be adhered to. But at the same time, a special feature of translation for TED is the presence of an additional factor. Creating and translating subtitles is extra work for the volunteer because not only the rules regarding translation but also the subtitling rules need to be taken into account. This includes the number of characters and lines, line length, etc.

But even when following all the guidelines, linguists face some difficulties when working with subtitles. For transcribers, it can be difficult to create a transcript for video when words cannot be distinguished.

This causes inconsistencies in the transcript – misspelling. Such mistakes cause difficulties during the translation process itself. But such mistakes are corrected at the translation and editing stage.

Also, a difficult point when creating a transcript can be the specifics of the speaker’s original speech: junk words (for example: “well”, “oh”, “so”, “right”, etc.), pronunciation, voice volume, accent, etc.

Wordplay also belongs to such features. Wordplay has always been one of the difficulties in translation since it is not always possible to convey the meaning of a saying in another language. For example, Sir Ken Robinson in his speech “Do schools kill creativity” [11] tells the story about his son and his role in the Nativity play. That was a part where three kings

come in bearing gifts, gold, frankincense, and myrrh. But they got the words mixed up: “The three four-year-olds came in and the first boy said, “I bring you gold”. And the second boy said, “I bring you myrrh”. And the third boy said, “Frank sent this” [11].

The phrase “Frank sent this” shows in this case the boy’s misunderstanding of the meaning of the word “frankincense”. In Ukrainian, the linguist translated this phrase literally: “Френк передав ось це”. Unfortunately, the wordplay broke down during the translating of this part of the speech.

Thus, it can be seen that during translation, such features of the speaker’s speech can cause difficulties and, as a result, in some cases, inconsistencies.

Conclusions from this study and prospects.

Crowdsourcing as a type of translation is very popular and widely used when it comes to large-scale projects, making translating materials into several languages. It allows more volunteer translators to be involved, thus increasing the target audience of the resource. This widens the range of topics and attracts more experts on certain topics. We believe that as the range of topics and the number of translators increases, so will the number of instruments and tools for quality monitoring. Therefore, the prospect of future research is to analyze translation quality evaluation criteria for large-scale projects where crowdsourcing is used.

REFERENCES:

1. Бахов І.С. Новаторські підходи до оцінки якості перекладу в Facebook. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. Vol.VI (51), no. 176. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ivan-Bakhov/publication/328374161_Innovative_approaches_to_assessing_quality_of_translation_on_Facebook/links/5f1f477245851515ef502647/Innovative-approaches-to-assessing-quality-of-translation-on-Facebook.pdf (access date: 10.10.2021).
2. Поворознюк Р.В. Інтерлінгвальний вимір онлайн-платформи TED Talks. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 10. Том 2. 2017. С. 103–106.
3. Coursera. URL: <https://www.coursera.org/> (access date: 10.10.2021).
4. GlobalVoices. URL: <https://globalvoices.org/> (access date: 10.10.2021).
5. Howe J. The Rise of Crowdsourcing. *Wired Magazine*. 2006. Vol. 14, no. 6. P. 1–4. URL: https://sistemas-humano-computacionais.wdfiles.com/local--files/capitulo%3Aredes-sociais/Howe_The_Rise_of_Crowdsourcing.pdf (access date: 05.09.2021).
6. Khan Academy. URL: <https://www.khanacademy.org/> (access date: 10.10.2021).
7. Losse, K. Achieving Quality in a Crowd-sourced Translation Environment. Keynote Presentation at the 13th Localisation Research Conference Localisation4 All, Marino Institute of Education. Dublin, 2008, October 2-3.
8. O’Hagan M. Evolution of User-generated Translation: Fansubs, Translation Hackings and Crowdsourcing. *The Journal of Internationalization and Localization*. 2009. Vol. 1. pp. 94–121. URL: <https://www.jbe-platform.com/docserver/fulltext/ijal.1.04hag.pdf?expires=1601823405&id=id&accname=guest&checksum=30FC9EF90A0F0CD9EBFC81DEE32D2343> (access date: 05.09.2021).
9. O’Hagan, Minako. Community Translation: Translation as a social activity and its possible consequences in the advent of Web 2.0 and beyond. *Linguistica Antverpiensia, New Series–Themes in Translation Studies*. 2011. Vol. 10. URL: <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/275/173> (access date: 28.10.2021).
10. O’Hagan, Minako. “Translations| Massively Open Translation: Unpacking the Relationship Between Technology and Translation in the 21st Century”. *International Journal of Communication*. 2016. Vol. 10. URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/3507/1572> (access date: 28.10.2021).
11. Robinson K. Do schools kill creativity? TED Talks. 2006. URL: https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity (access date: 25.10.2021).
12. Taibi M. Ozolins U. Community Translation. New York: *Bloomsbury Academic*. 2016. 200 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=gzM0CwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Community+Translation&ots=G7jxAMQmC7&sig=wIWksgjJTr3wdCp5zVieyx-edfo&redir_esc=y#v=onepage&q=Community%20Translation&f=false (access date: 10.10.2021).
13. TED. Guidelines. URL: <https://www.ted.com/participate/translate/guidelines#h2--subtitling> (access date: 10.10.2021).
14. TED. Subtitling tips. URL: <https://www.ted.com/participate/translate/subtitling-tips> (access date: 05.09.2021).
15. TED. URL: <https://www.ted.com/> (access date: 05.09.2021).
16. TED. Volunteer Roles. URL: <https://www.ted.com/participate/translate/volunteer-roles> (access date: 05.09.2021).
17. The OTP Learning Series 02: User roles and workflow. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=s2J6bb1Uh0U&list=PLuvL0OYxuPwxQbdq4W7TCQ7TBnW39cDRC> (access date: 05.09.2021).
18. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page (access date: 10.10.2021).

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?**THE QUESTION OF POETIC TEXTS TRANSLATION: TO BE OR NOT TO BE?****Смець Н.О.,***orcid.org/0000-0002-1585-4565**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено питанню поетичного перекладу як особливого виду художнього перекладу. Вибір перекладацьких стратегій, застосованих до поетичного тексту, залежить від специфіки самого твору. У статті розглядаються особливості поетичних текстів як унікального виду творчої діяльності автора, виділяються їхні основні характеристики, аналізуються тактики, застосовані до поетичних текстів, окреслюються критерії вибору перекладацьких стратегій відповідно до комунікативної мети та преференцій перекладача. Поняття поетичної стратегії, застосоване до поетичного тексту, визначається в термінах програми, вибраної перекладачем для здійснення перекладацької діяльності в умовах визначеної комунікативної ситуації двомовної комунікації. Провідним критерієм вибору такої програми є специфіка поетичного тексту, а допоміжними – час, місце та культура (історико-культурні тригери поетичності тексту). Огляд перекладацьких стратегій А. Лефевра акцентує основні тактики, застосовані до перекладу поетичних текстів, з огляду на формально-структурні та лексично-стилістичні особливості поезії. Автор виділяє стратегії, що спрямовані на збереження формальної будови тексту-оригіналу, зокрема: фонетичний, метричний і римований переклади. Застосування зазначених стратегій передбачає дотримання структурної точності перекладу: типу рими, розміру, фонетичних і стилістичних засобів. Дослівний переклад визначено як допоміжний інструмент досягнення концептуальної площини тексту. Вільні переклади, до яких включено інтерпретацію та переклад білим віршем, передають зміст тексту в довільній формі та є творчим пошуком безпосередньо перекладача. Перспективними напрямками в царині перекладу поетичних текстів окреслено дослідження, спрямовані на типологізацію стратегій і тактик відповідно до типу поезії, а також пошуки в ракурсі психопоетики, які можуть дати відповіді на запитання про рецепцію поетичних творів читачем з огляду на вибрані перекладацькі тактики та стратегії.

Ключові слова: поетичний переклад, художній переклад, перекладність, перекладацька стратегія, штучний інтелект.

The article deals with poetic texts translation which belongs to a unique type of artistic translation practice. The choice of translation strategies applied to a poetic text is predetermined by the text itself. The article describes the peculiarities of poetic texts as a unique kind of art, highlights their main characteristics, analyzes tactics developed and adjusted to poetic texts translation, drafts the poetic strategies choice criteria. The notion of "poetic strategy" applied to poetic texts is defined as the programme chosen by translator for the artistic translation activity in frames of a definite communicative situation. The main selection criteria are predetermined by the type of poetic text itself as well as by time, place and culture that serve as communicative triggers of the text's poeticality. Poeticality, in its turn, is defined as text's artistic value projected through the lens of historical and social contexts. The article presents the review of Lefevre's translations strategies that determine the main tactics applied to poetic texts translation that focus on formal, structural, lexical and stylistic peculiarities of poetry. The researcher outlines the strategies aimed at preserving the formal structure of the original among which are phonetic, metric and rhymed translations. Literal translation strategy is viewed as an additional instrument to reach the poem's conceptual plane. Free translations, such as interpretations, blank verses alongside with poetry to prose translations, render the poem's content in a free form, thus resembling to an artistic work of a translator. The results obtained show the range of possible tactics that may prompt multiple translation variants. Further investigations in the field of literary translation may embark on the research of strategies typology. Moreover, psychopoetic angle of such a research can be valuable for disclosing the readers' response to a particular strategy choice of a translator.

Key words: poetic translation, artistic translation, translatability, translation strategy, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток штучного інтелекту (далі –ШІ) і його проникнення в усі сфери життя піднімає питання цінності перекладу з огляду на його зростаючу автоматизацію. Різноманітні ресурси, які дають можливість перекладати тексти різної складності, на перший погляд можуть здатися досить конкурентоспроможними, адже для пересічної людини дослівний переклад без залучення перекладацьких трансформацій задовольняє потреби базового розуміння іншомовних текстів. Однак ресурси ШІ виявляються недостатніми, коли ми маємо справу

з художніми перекладами загалом і поетичними текстами зокрема. Стрімкий ритм життя, з одного боку, скеровує перекладацькі тактики та стратегії у площину повної або часткової автоматизації процесу, а з іншого – висуває до перекладу вимоги щодо високої якості та природності. Головна мета художнього перекладу – занурити зміст в образне забарвлення культурного контексту – залишається недосяжною для ШІ. Поетичні тексти як унікально обрамлений словом особливий вид художнього мислення наразі перебувають у компетенції перекладача-професіонала [1, с. 202].

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення основних тактик і стратегій поетичного перекладу. Досягнення мети забезпечується окресленням основних підходів до поетичного перекладу, аналізом методів і прийомів, що застосовуються до перекладу поетичних текстів, та розробленням валідного алгоритму для перекладу поетичних текстів.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням стилю, художнього жанру та методів у лінгвістичних і перекладознавчих пошуках займається низка вчених, наприклад М.П. Брандес [2, с. 15], В.В. Виноградов [3, с. 8], В.А. Кухаренко [4, с. 12], Ю.В. Опанасенко [5, с. 85; 6, с. 235] та інші. Безпосередньо перекладом поетичних текстів займався М.К. Зеров, якому належать віртуозні інтерпретації Вергілія, Горація, О.С. Пушкіна, М.Ю. Лермонтова, П. Ронсара. «Орлеанська дівка» Вольтера та «Пан Тадеуш» А. Міцкевича говорять мовою М.Т. Рильського, знаного віртуоза художнього слова. Насичені неологізмами переклади М.О. Лукаша по-новому інтерпретують твори Дж. Бокаччо, Г. Флобера та Ф. Рабле. До перекладацької української спадщини роблять внесок Михайло Орест, О.Й. Зуєвський, Ігор Костецький та інші митці.

Виклад основного матеріалу. Для потрактування поетичного перекладу як особливого виду перекладацької діяльності необхідно звернутися до першоджерел поезики. У широкому спектрі питань, якими опікується поезика, центральне місце належить саме художній літературі. У ракурсі поезики художні твори розглядаються як особливий вид творчої діяльності, що перетворює мову на джерело естетичної насолоди [3, с. 12]. Художні тексти, зокрема поетичні, створюються з метою впливу на читача, транслюють дійсність у вигляді образу [7, с. 5]. Для досягнення мети автор такого тексту наповнює його різними засобами виразності, які, відповідно, становлять виклик для перекладача [8]. Логічні тексти, наприклад, створюються з метою передачі інформації, художні – з метою естетичного впливу на читача. Тому саме від перекладача залежить, як текст буде сприйнятий читачем. Вирішити це завдання допомагає пошук еквівалентів і робота з різними прийомами перекладу [9, с. 62]. Таким чином, художній переклад – це складний процес, що включає не лише знання двох мов і професійне володіння перекладацькими прийомами, а й відчуття та розуміння культури іншої країни, її менталітету, моральних цінностей та етичних норм [10, с. 57].

Р. Якобсон вважав, що поезію, відповідно до її визначення, не можна перекласти, і це є радше винятком до його судження про перекладність будь-яких текстів [11, с. 113–114]. Дослідник пояснював, що в разі перекладу поетичних творів єдиним адекватним способом транслявання авторського задуму є творча транспозиція. І таку позицію можна підтримати. Усі елементи поетичного тексту на всіх мовних рівнях – фонетичному, граматичному, лексичному, синтаксичному – є складником загальної єдності твору [12, с. 39]. Отже, усі елементи кожного рівня – від структурної до образної організації твору – взаємопов'язані відповідно до авторського задуму й поетичної традиції [7, с. 4; 12, с. 38]. Збереження кожного елементу в перекладі видається неможливим, адже переклад поезії («найвлучніших слів у найкращому порядку», за визначенням С.Т. Колріджа), що передбачає заміну цих «найвлучніших» слів, видається нездійсненою місією. Суголосною є думка Р. Фроста, який вважав, що поезія – це «саме те, що втрачається під час перекладу» [13, с. 24].

У питанні перекладності поезії дослідники дотримуються полярних позицій. Одні, підтримуючи думку Р. Фроста, наполягають на втраті поетичності через неможливість адекватно передати власне образність твору. Інші ж вважають концептуальну площину поезії досяжною, однак завдяки втраті оригінальної структурної організації першоджерела. Є ще третя позиція, представники якої ідеалістично вірять у можливість збереження і форми, і змісту завдяки застосуванню належних перекладацьких тактик та стратегій.

У пошуках адекватних перекладацьких стратегій і тактик звернемося до потрактування поняття «стратегія» в ракурсі перекладознавчих дисциплін. В.В. Сдобніков визначає перекладацьку стратегію як «загальну програму здійснення перекладацької діяльності в умовах визначеної комунікативної ситуації двомовної комунікації» та мету перекладу. Ця «програма», за словами автора, детермінує характер діяльності професійного перекладача в межах конкретної комунікативної ситуації [12, с. 44]. Переклад трактується ним як усвідомлена діяльність, що підпорядковується певному набору правил. Перекладач, відповідно, бере на себе відповідальність у виборі тактик і стратегій, застосовуваних до роботи з художнім текстом. Вважаємо суперечливим думку автора про те, що «ступінь усвідомлення» перекладачем вибраної стратегії може бути як «нульовим», так і «досить суттєвим» [12, с. 44–45].

У разі перекладу технічних текстів різних дискурсів перекладацька стратегія закладена самим текстом, адже вибір певних тактик і методів зумовлений відповідною комунікативною ситуацією, що детермінує мету перекладу та предметну діяльність комунікантів. Однак визначені параметри не задовольняють виміри художнього тексту. Історичний, соціальний, культурний контексти твору, віддзеркалені крізь призму авторського сприйняття та актуалізовані в ретельно дібраних лексичних одиницях, стають вирішальними для вибору перекладацької стратегії, застосовуваної до художнього твору [12, с. 39]. «I kissed thee ere I killed thee» – слова, якими транслюється не лише намір ревнивого чоловіка забрати життя дружини, а й історичний контекст (мова ранньоніоанглійського періоду), поетичність мовлення (алітерація, асонанс, граматична однорідність структур) тощо. На наше переконання, у контексті перекладу художніх текстів визначення стратегії лише в параметрах комунікативної ситуації є недостатнім [8]. Таким чином, у виборі тактик і стратегій, застосовуваних до перекладу художніх текстів загалом і поетичних зокрема, перекладач повинен керуватися усвідомлено розробленим алгоритмом.

Значною мірою розв'язання цієї проблеми подає Р.Р. Чайковський [10, с. 56], який визначає типологічні особливості поетичного перекладу. Дослідник подає таку класифікацію перекладів відповідно до типу: адекватний, вільний, вірш за мотивами оригіналу, переклад-наслідування, переклад-ремінісценція, переклад-девальвація, переклад-варіація [10, с. 57]. Кожен із перекладів має право на життя, адже навіть більш віддалені від першоджерела види перекладу (як, наприклад, варіація чи наслідування) акцентують на важливих штрихах оригіналу, які подекуди губляться, нівелюються або застарівають. Однак, незважаючи на широкий вибір перекладацьких тактик і стратегій, необхідно пам'ятати, що поетичний переклад є вторинним видом словесної творчості. Відповідно, перекладач у виборі своїх тактик повинен керуватися принципом «поважного наслідування оригіналу», враховувати структурно-стилістичні особливості тексту [9, с. 161–162].

Поетичні тексти унікальні за своєю структурною організацією. Образно насичені, вони «замкнені» в обмеженому просторі твору. Як наслідок, у роботі з поезією перекладач може зіткнутися з такими проблемами, як відтворення образності та асоціацій відповідно до оригіналу, збереження віршованого розміру й рими, наслідування (або наближення) до ритмічної структури оригіналу. Зазвичай повної тотожності ори-

гіналу важко досягти, передача всіх аспектів під час перекладу є неможливою. Мови мають різну довжину слів, наголос, ритмічність. Окрім того, кожна поетична традиція зберігає відмінні уявлення про поетичність.

Надати визначення вдалого поетичного перекладу так само складно, як розробити теорію, що встановлює набір правил для застосування тих чи інших перекладацьких стратегій.

Завдання перекладача полягає в налагодженні втраченої комунікації між поетом і читачем через різницю мов, часу, місця та поетичної традиції. За словами Андре Лефевра, завдання перекладача полягає у встановленні комунікативного каналу, який забезпечить існування художнього тексту в мові перекладу як «літературно значущого та ціннісного» [14, с. 13–14].

Значущий внесок А. Лефевра в теорію перекладу полягає у спробі вченого надати найбільш «робоче» визначення художнього перекладу. Так, дослідник визначає переклад як «форму переписування, що продукується та прочитується відповідно до набору ідеологічних і політичних обмежень мови перекладу» [14, с. 8]. Тлумачення перекладу в ракурсі «переписування», на переконання А. Лефевра, означає, що текст, створений на основі іншого тексту, адаптується під ідеологічну та/або поетологічну систему мови перекладу. Сім стратегій А. Лефевра спрямовані на подолання труднощів, що виникають у перекладача. Модель, запропонована дослідником, зміцнює емпіричні підвалини перекладознавства. Поезія в такому ракурсі визначається як «прекрасне, що володіє поетичними рисами (характеристиками)» [14, с. 45].

А. Лефевр підходить до проблеми описово: його сім стратегій окреслюють сам перекладацький процес, а також вплив контексту оригіналу та перекладу. Дослідник не лише розглядає лінгвістичні техніки, а й залучає до розбудови перекладацької методики екстралінгвістичні фактори: час, місце та традиції. Під часом і місцем автор розуміє історичний аспект як культурно значущий фактор впливу. У традицію вкладено поетологічні принципи, на яких базується «традиція віршоскладання». У своїй роботі дослідник розмежовує «власне переклад» та «інтерпретацію», яка має підвиди: «версію», «імітацію» [14, с. 56–57]. У «версії» перекладач зберігає зміст, проте змінює форму, натомість «імітація» є більш креативним видом перекладу зі збереженням основних елементів форми та змісту. У кожному з варіантів перекладач обмежує себе (свідомо або ні) відповідно до обраної стра-

тегії. Так, наприклад, у процесі збереження фонетичного аспекту перекладу може певною мірою нівелюватися образність, адже перекладач стає заручником «фонетичного принципу».

У використанні *фонетичного методу* перекладач прагне до якнайточнішого наближення до звучання оригіналу, що може привести до авторської інтерпретації змісту. Ба більше, фонетичні системи мов (якщо не брати до уваги споріднені мови) значно різняться, що відбито у властивостях звуків, наголосу, ритму, рими тощо. Як правило, фонематичний переклад рідко відповідає високому стандарту, адже зосереджена лише на звуковій будові увага руйнує концептуальну площину твору. А. Лефевр називає такий спосіб «утопією», яка як результат має «білінгвальну пародію, не здатну вижити в літературі». Саме тому фонетичний метод може залучатися лише частково.

У стратегії *дослівного перекладу*, яку автор характеризує як «небажану», у центрі уваги перебуває буквальний переклад кожної лексичної одиниці. Контекстуальне значення слова не враховується, що призводить до викривлення змісту та знецінення комунікативного складника. Однак дослівний переклад слугує допоміжним методом для перекладача в розробленні смислового плану тексту. Тактики дослівного перекладу можна застосувати до синтаксично більш складних конструкцій – словосполучень і фраз, що дасть змогу вийти в концептуальну площину твору.

У стратегії *метричного перекладу* акцентується на ритмічній системі твору. Домінантним критерієм валідності перекладу стає віршований розмір. Однак різниця фонетичних систем (кількість складів у слові, наголос), як правило, не дає перекладачеві змогу наблизитися до оригіналу. Надмірна увага до формальної сторони, як і в разі фонетичного перекладу, нівелює лексико-синтаксичні аспекти перекладу.

Стратегія *прозового перекладу* передбачає девіацію літературного жанру в аспекті його формальної організації. У такому разі переклад втрачає не просто форму, а унікальну поетичність, яка досягається безпосередньо завдяки особливій структурній організації твору. Як наголошує автор, саме форма «спрямовує увагу читача на значущі елементи». Така сконденсованість образів у структурно обмеженому просторі твору вирізняє поезію з-поміж інших видів художньо-образної словесної творчості.

Стратегія *римованого перекладу* протиставляється стратегії *перекладу білим віршем*. У першій увага приділяється безпосередньо типу рими, натомість друга повністю відходить від метрич-

ного розміру. Обидві стратегії мають свої слабкі сторони: так, у першому випадку акцентується на формальній будові, у другому – на вільній інтерпретації форми з увагою на образному складнику твору. Зазначені стратегії мають і свої переваги: так, чітка текстова організація зберігає поетичність віршованого твору, а переклад білим віршем розкриває інтерпретаційний потенціал поезії.

Останньою стратегією, застосовуваною до перекладу поетичних творів, є безпосередньо *інтерпретація*. А. Лефевр вважає, що в разі залучення цієї стратегії автор якнайближче сягає саме образного складника твору. Формальна організація (рима, ритм, розмір) повністю втрачається. Можемо констатувати, що перекладач певною мірою створює власний твір, за змістом тотожний твору мови оригіналу.

Стратегії, окреслені А. Лефевром, є фундаментальними для теорії поетичного перекладу [15, с. 54]. Подальші пошуки в зазначеній царині суголосні з базовими постулатами автора та спрямовані на розроблення окремих тактик і стратегій відповідно до виду поетичного тексту. Перекладачі у своєму виборі стратегії перекладу керуються як індивідуально-авторськими преференціями, так і видовою приналежністю твору. Наприклад, до перекладу лімерику, особливою саме за своєю метричною формою, не може застосовуватися стратегія перекладу білим віршем або шляхом інтерпретації. У разі перекладу сонету, що не лише має особливу організацію, а й є образно багатим, перекладач повинен враховувати як формальний, так і контекстуальний аспекти твору. Інтерпретація та білий вірш, на нашу думку, можуть бути частково застосовані до перекладу постмодерністських поетичних творів, у яких саме індивідуально-авторська образність формує концептуальну площину твору.

Висновки. Питання вибору й застосування перекладацьких тактик і стратегій до поетичних текстів залишається відкритим. Безперечно, розробити єдину теорію, здатну адаптуватися під кожний поетичний текст, неможливо. У виборі робочої перекладацької стратегії перекладач повинен керуватися принципом збереження естетичної цінності поетичного твору для встановлення комунікації між автором і читачем. Комунікативні канали визначаються відповідно до обраних тактик і стратегій, а отже, кожен перекладач репрезентує свою версію поетичного твору. З іншого боку, можливість варіативності перекладів відповідно до преференцій перекладача можна розглядати в ракурсі множинності трактувань.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні класифікації поетичних тактик і стратегій відповідно до формальної організації тексту.

Цікавими видаються також пошуки в царині психопоетики для дослідження рецепції читача твору відповідно до вибраних перекладацьких тактик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бідненко Н.П. До питання про необхідність подальшої розробки методики жанрового перекладу художніх текстів. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2011. № 1(1). С. 201–204.
2. Брандес М.П. Стиль и перевод (на материале немецкого языка) : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1988. 127 с.
3. Виноградов В.В. О теории художественной речи : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 2005. 287 с.
4. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова Книга, 2004. 272 с.
5. Опанасенко Ю.В. Особливості відтворення ідіостилю автора в українських перекладах оповідань А. Конан Дойла про Шерлока Холмса. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2015. № 7(340). С. 83–91.
6. Опанасенко Ю.В. Проблема відтворення ідіостилю А. Конан Дойла в українських перекладах детективних оповідань про Шерлока Холмса. *Проблеми формування систем управління в умовах глобалізації: теорія, методологія, практика* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 р. / Східноєвропейський університет економіки і менеджменту. Черкаси, 2013. С. 234–236.
7. Лановик М.Б. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. ... докт. філол. наук ; Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. Київ, 2006. 39 с.
8. Attwater J. Perhappiness: the art of compromise in translating poetry or: "steering betwixt two extremes". URL: https://www.researchgate.net/publication/268418811_21_PERHAPPINESS_1_THE_ART_OF_COMPROMISE_IN_TRANSLATING_POETRY_OR_'STEERING_BETWIXT_TWO_EXTREMES_2_' (дата звернення: 27.10.2021).
9. Шаргай І.Є. Значення понять стилю та жанру для перекладацької інтерпретації. *Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2001. № 4. С. 160–165.
10. Чайковский Р.Р., Лысенкова Е.Л. Перевод как перерождение оригинала. *Проблемы теории, практики и методики перевода* : сборник научных трудов. Нижний Новгород, 2017. С. 56–66.
11. Jakobson R. On linguistic aspects of translation. *The Translation Studies Reader*. London ; New York : Routledge, 2000. 524 p.
12. Сбодников В.В. В поисках стратегии перевода. *Проблемы теории, практики и методики перевода* : сборник научных трудов. Нижний Новгород, 2017. С. 37–47.
13. Frost R. Poetry and translation. *The art of the impossible*. Liverpool : Liverpool University Press, 2010. P. 23–47.
14. Lefeverre A. Translating poetry: Seven strategies and a blueprint. Assen : Van Gorcum, 1975. 127 p.
15. Yarmohamadi Khameneh M., Dehbashi Sharif F. A model for translation poetry based on the Lefeverre's theory on poetry translation and Dastjerdi's model. *ELT Voices*. 2015. Vol. 5(4). P. 53–65.

LANGUAGE AND THE COVID-19 PANDEMIC: TRANSLATION OF ENGLISH CORONAVIRUS-RELATED NEOLOGISMS INTO UKRAINIAN

МОВА Й ПАНДЕМІЯ COVID-19: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ НЕОКОВІДИЗМІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Kobyakova I.K.,

orcid.org/0000-0002-9505-2502

PhD in Philology, Professor,

Head of the Department of Germanic Philology

Sumy State University

Kovalenko A.Ya.,

orcid.org/0000-0003-0520-0039

Master's student at the Faculty of Foreign Philology and Social Communications

Sumy State University

The COVID-19 pandemic has radically altered the global society resulting in the dramatic transition to new social patterns, rules, formats of work, etc. This study deals with the innovative linguistic content of the English COVID-19 discourse as a specific communicative-cognitive product reflecting the new tendencies in the neology domain. The study highlights the ways of translating English coronavirus-related neologisms into Ukrainian. In particular, it studies the potential and limitations of transcoding, descriptive translation, and modulation while rendering neolexemes and neophrasemes that emerged as a linguistic response to the COVID-19 outbreak. The study also analyses the verbalized peculiarities of language consciousness under dramatic conditions. Moreover, it focuses on morphological peculiarities, pragmatic intentions, and linguo-creative mechanisms of the innovative linguistic units. In particular, the productivity of telescopic models, verbalization of the call for joint activity during the pandemic, reconsidered categorization of activities, and the translation difficulties posed by these features are analysed.

The study aims at determining and analysing specific cases of the integrated coronavirus-related neologisms within the English COVID-19 discourse and reveals the specifics of their translation into Ukrainian. Moreover, the preconditions for treating the English COVID-19-discourse as a separate communicative-cognitive product, discursive manifestations of the ludic function exteriorized by puns, indirect call to unification, integrated metaphoric mechanisms, intra- and inter-category synonymy are determined. Special attention in the paper is drawn to the cases of transcoding, explication along with the lexicographic procedures by means of descriptive translation, and euphemization while translating certain coronavirus-related neologisms.

Key words: neologism, English COVID-19 discourse, ways of translation, neolexeme, neophraseme, pandemic.

Пандемія COVID-19 докорінно трансформувала життєдіяльність індивідів у глобальному масштабі, увінчавшись драматичною появою нових соціальних патернів, правил, форматів роботи тощо. У запропонованій розвідці розглядається лінгвістичний інноваційний матеріал англomовного дискурсу COVID-19, що постає як особливий комунікативно-когнітивний продукт і відображає нові тенденції в царині неології. Статтю присвячено пошуку й аналізу способів перекладу англomовних неокovidизмів на українську мову. Зокрема, детермінується потенціал й обмеження прийомів транскодування, дескриптивного перекладу та модуляції для репрезентації неолексем і неофразем, що виникли у відповідь на поширення захворюваності на COVID-19. У статті також визначаються тенденції вербалізованих настроїв мовної свідомості в драматичних умовах. Увага зосереджується на деяких морфологічних параметрах інноваційних лінгвістичних одиниць, прагматичних інтенціях та виявах лінгвокреативу, що екстеріоризуються за їхнього посередництва. Зокрема, аналізуються питання продуктивності телескопії, вербалізації заклику до спільних зусиль під час пандемії та оновленої категоризації певних видів діяльності, а також труднощі перекладу неологізмів, заснованих на таких особливостях.

У статті детермінуються й аналізуються конкретні факти інтеграції неологізмів коронавірусної тематики у фрагменти англomовного дискурсу COVID-19 і розглядаються особливості їх перекладу на українську мову. Крім того, визначаються передумови виокремлення англomовного дискурсу COVID-19 як окремого комунікативно-когнітивного продукту, аналізуються дискурсивні прояви лудичної функції, екстеріоризованої за посередництва каламбуру, непрямого заклику до об'єднання, механізмів метафоризації, інтра- та інтеркатегорійної синонімії. Особливу увагу сфокусовано на випадках транскодування, експлікації шляхом прийому описового перекладу за посередництва лексикографічних практик та евфемізації під час перекладу неокovidизмів.

Ключові слова: неологізм, англomовний дискурс COVID-19, шляхи перекладу, неолексема, неофразема, пандемія.

Introduction. With its global spread, the coronavirus pandemic (2020–till now) has not only transformed the lives of billions of people. Still, it has also provoked a considerable discussion around COVID-19 in the communicative environment, particularly in

cyberspace. The global community has never been so thoroughly informed about a social event as during the coronavirus pandemic. Thus, almost all spheres of human life are now operating in the social context of tackling the spread of COVID-19.

Vocabulary replenishment is a historically inevitable process integral to language conformity with societal needs [10, p. 1]. The coronavirus pandemic context that requires compliance with new rules and a shift of priorities has established unique nomination needs. As a result, the pandemic has led to the increased number of new words, phrases, new meanings of previously existing words denoting topical objects and phenomena connected with the coronavirus outbreak and its post-events. Novelty, unusualness and exteriorization of previously unknown tendencies are the integral features of neologisms that are treated as the special layer of vocabulary with permanent content variability due to the progress in various spheres of society [14, p. 2]. The COVID-19-related neologisms are believed to reflect the current linguistic and social trends that ultimately require the translator to opt for and study the ways to render the innovative linguistic units in the target language. The increased attention to the impact of the coronavirus outbreak on linguistic processes determines the topicality of this study. Since the spread of the virus goes global, a study of the English COVID-19 discourse in the context of translation can be regarded as one of the necessary means of overcoming information gaps.

Analysis of recent research and publications. In the scientific discussion, the relevant research is primarily focused on the study of the word-formation processes within this thematic field of neologisms (O. Babeliuk, L. Didukh, K. Akut, A. Zrigue), interpretation of conceptual coronavirus-related metaphors (K. Krasnytska, N. Stepaniuk, A. Haddad, S. Montero-Martinez), of the linguistic aspect of mass media communication during the pandemic (T. Vesna, T. Teletska, I. Piller) as well as the sociolinguistic aspect of corona culture (E. Halytska, T. Chaiuk, G. Maldonado, A. Roig-Marin).

The main issues of neologisms translation are regarded in V. Karaban, V. Komisarov, N. Bilous, N. Novokhatska, A. Pohorila, O. Selivanova, O. Tymchuk, who contributed to the generalized ways of neologisms translation. The recent research by L. Diachuk and I. Dovzhenko considers the main ways of translating the coronavirus-related neologisms, new abbreviations, and terms in the English media texts into Ukrainian [3, p. 80]. L. Tereshchenko has offered several ways of English coronavirus-related puns translation into Ukrainian formed due to the linguo-creative efforts [8, p. 253].

As the English discourse around COVID-19 represents a new field of study, one may witness that the appropriate scientific discussion on the English coronavirus-related neologisms translation into

Ukrainian is at its developing stage. It is marked with the still relatively small but potentially growing number of the relevant translation studies due to the urgent need for information gaps elimination.

The purpose of this paper is to study the coronavirus-related neologisms as the main linguistic component of the English COVID-19 discourse in the context of their translation considering the communicative-cognitive specifics of the discourse under our study. **The object** of this paper is English neolexemes and new word combinations (neophrasemes) formed or reconsidered during the coronavirus pandemic. **The subject** of the paper is the translation difficulties of English coronavirus-related neologisms into Ukrainian and the ways to solve them.

Results and discussion. The response of language consciousness to the new social phenomenon of coronavirus, i. e. discussion on the issues connected with the spread of COVID-19, strategies for treatment and prevention, has led to the emergence of the appropriate discourse around COVID-19.

In modern linguistics, we may witness the attempts to consider the concept of discourse both in terms of its form and function. Studying the concept of discourse, the scholar F. Batsevych appeals to communication's pragmatic and thematic specifics. He treats discourse as an interactive phenomenon, a speech flow occurring within a specific communication channel and regulated by the participants' strategies and tactics [2, p. 138]. Besides the interpretation of discourse as a purposeful social action, i. e. extending traditional concepts (language and/or text), the scholar A. Prykhodko believes discourse to denote both the process, that is to say, the exteriorization of the communicative-situational factors, and the result (a fixed text) [6, p. 51]. Given this approach to the essence of discourse, we assume that discourse is determined by dynamism and anthropocentrism as a manifestation of its dependence on the social context of the global community.

Determining the need to treat the COVID-19 discourse as a special product of language use, it is of crucial significance to identify the following reasons for the relevance of our approach: 1) increased number of coronavirus-related texts under the current pandemic tension; 2) boom of coronavirus-related neologisms arising as a result of new social rules in modern society; 3) emergence of new concepts (CORONAVIRUS, SELF-ISOLATION, LOCKDOWN, etc.); 4) increased number of the research on the impact of new realities on various spheres of life.

In the scientific discussion, the coronavirus-related messages are said to imply the involvement of nonverbal means (graphic and video elements),

a high level of suggestion, and considerable use of linguistic innovations (neologisms) [1, p. 6], the representation of which in the target language may pose particular difficulties.

Such a range of features may be explained by the pragmatic requirements of the communicative situation. The primary senders' purpose within the COVID-19 discourse is the effective informational and psychological vaccination of the population, and ensuring citizens' (recipients') awareness of the quarantine rules global importance. Thus, linguistic means with a high level of influence may be integrated into the messages due to the extent of overcoming pandemic tension.

The COVID-19 pandemic has brought an entirely new approach to people's lives. It has inevitably been reflected in language with a considerable number of neologisms, in particular, in English. On the one hand, innovative linguistic units denote the new phenomena of the pandemic chronicles, i. e. they are supposed to fulfil a communicative function. On the other hand, they are supposed to be a relatively suggestive linguistic unit that meet the pragmatic goals of the discourse around COVID-19.

The term neologism denotes a new word or word combination or previously existing linguistic units that have acquired a new meaning due to various transformations in society [10, p. 5].

In the scientific discussion, the concept of neologism is mostly considered in the light of four concretizing criteria: 1) time (neologisms are treated as new units that have not existed before [15, p. 11]); 2) perception by the language community (neologisms are regarded as words perceived as new [14, p. 4]); 3) lexicographic criterion (neologisms are units new to a particular language, i. e. words that have not entered the general lexicon yet [11, p. 34]); 4) formal (neologism is a lexical unit with new form and/or meaning [7, p. 130]).

The following main ways of neologisms translation can be distinguished: transcoding, finding translation equivalents in the target language, descriptive translation, loan translation, and modulation [5, p. 13] with its advantages and limitations.

The lack of a direct lexical equivalent in the target language to represent an innovative linguistic unit determines the potential of transliteration (transfer of graphic form) and transcription (representation of sound form). However, significant differences in the phonetic systems of Ukrainian and English and the cacophony of certain lexical units formed using transliteration or transcription may determine the potential of other types of transcoding that are adaptive (adaptation of the source neologism to

the phonetic or grammatical structure of the target language) and mixed transcoding.

However, a recipient of the translation may not comprehend the meaning of the neologism represented by transcoding. In this case, the foreign scholar A. Avagyan suggests explicating the neologism through descriptive translation or addition of certain elements [12]. Determining the efficiency to employ these techniques in the translation of coronavirus-related neologisms, in our opinion, one should be guided by the following factors: 1) whether a certain equivalent is fixed in the perception of the target audience in a transcoded form; 2) whether the neologism reproduced by means of transcoding in the target language is not cacophonous; 3) what background knowledge potential recipients of translation have.

The pragmatics of some coronavirus-related neologisms tends to decode the effect of unexpectedness in the verbalization of a particular concept to eliminate psychological stress, as mentioned above. In the course of the given study, we have identified a significant layer of neologisms formed by telescopic means, i. e. by means of amalgamation or fusion in which parts of two or more words are combined to create a new word. It can be explained by the immanent influence of such lexical units given their relatively creative structure.

In particular, we may emphasize the productivity of the following telescopic models:

- 1) Merging of the initial fragment (apocope) of one word and another word;
- 2) Merging of the apocope of a word and the final fragment (apheresis) of another one;
- 3) Combination of a non-shortened first word with the other apheresis.

To illustrate, in the following examples neolexeme *covexit* (*Covid* + *exit*) was formed by means of the first model appealing to the analogy of *Brexit* (*British* + *exit*) and *Megxit* (*Megan* + *exit*): (1) Eng. *More and more experts discuss the strategy for covexit*; (2) Eng. *Treatment-based strategies can now be designed to "covexit" the crisis*.

Given the linguistic reference (Eng. *Brexit* – Ukr. *Брекзит*), we may justify the use of transcription in the Ukrainian translation of the noun *covexit*: (1) Ukr. *Дедалі більше фахівців обговорюють стратегію ковекситу*.

In addition, we believe that descriptive translation can be employed. Although devoid of brevity compared to transcoding, it implies the explication of a new concept without the precondition of individuals' in-depth background knowledge. For adequate reproduction of the neolexeme in Ukrainian using descriptive translation, let us study its defini-

tion given in the Macmillan Dictionary: “*Covexit is the process of gradually removing the restrictions on public life imposed by governments in response to the Coronavirus crisis*” [13]. Given the definition, we can also represent it in Ukrainian as *поступове послаблення карантинних обмежень*.

In the case of translation of the verb *to covexit*, in our opinion, adaptive transcoding fails to accurately render the meaning of the neologism given the following factors:

1) Potential transcoded equivalent *ковекзикувати* is rather cacophonous, i. e. it does not correspond to the phonetic tendencies of Ukrainian;

2) The transcoded equivalent causes semantic dissonance because the lexeme *екзикувати* is quite artificial;

3) Potential recipients of the translation are expected to have the in-depth background knowledge to comprehend the concept.

Determining the influence of part of speech on the translation techniques potential while translating telescopic neologisms, it is worth noting that when we reproduce the noun *covexit*, we may witness the parity of transcoding and descriptive translation and in the case of the appropriate verb the above-mentioned factors are to be considered. In the given context, the relevance of descriptive translation prevails (2) Ukr. *Наразі можуть бути застосовані стратегії в галузі медицини, щоб поступово подолати кризу, викликану коронавірусом*.

The potential of transliteration is exteriorized in the translation of the following fragment of the COVID-19 discourse with the blend *maskne* (*mask* + *acne*) which denotes the consequences of wearing a mask formed by means of the third model: (3) Eng. *How to Treat and Prevent Maskne*; (3) Ukr. *Лікування й попередження маскне*.

Adaptive transcoding is used in the translation of the neologism *lockstalgia* (*lockdown* + *nostalgia*, model 2) which denotes the feeling of nostalgia for the isolation during the COVID-19 pandemic: (4) Eng. *How to avoid “lockstalgia”*; (4) Ukr. *Як уникнути виникнення «локстальгії»*.

In our opinion, the fundamental need to employ descriptive translation does not arise due to the relative semantic comprehensibility of the telescopic component which carries the main semantic load and ultimately helps to interpret its meaning. In addition, the above-mentioned neologisms represent the social conceptual sphere of coronavirus, i. e. they denote phenomena that have arisen in the daily lives of individuals. It may determine their immanent comprehensibility in contrast to the concepts of the economic domain.

Neologisms *twindemic* (*twin* + *pandemic*, model 3) denoting the flu outbreak simultaneously with the coronavirus pandemic and *infodemic* (*information* + *pandemic*, model 2) which implies the boom of pandemic-related information were also formed by telescopic means: (5) Eng. *Winter is coming. And so is the “twindemic”*; (6) Eng. *From pandemic to infodemic*.

Contextual and pragmatic factors eliminate the need for descriptive translation of neologisms in the above-given discursive fragments. It may be justified to employ adaptive transcoding which can enable us to avoid the semantic overload of the utterance in the example (5) and to render the pragmatic conditionality (a reference to the similarity with the unit *pandemic* for the verbal influence on the recipient) in the given context: (5) Ukr. *Зима йде, а з нею і твіндемія*; (6) Ukr. *Від пандемії до інфодемії*.

Despite the fact that linguo-creative structure is a secondary feature of neologisms (compared to nonce words), in our study, we have identified cases when the ludic function of language manifests itself. To illustrate, pun as a means of language neologization is exteriorized in the lexeme *quaranteam* (*quarantine* + *team*, model 1) where the stylistic effect is created on the basis of phonemic substitution of the last syllable of the lexeme *quarantine*.

The correlation between the presupposition of the message and the recipients' general informational competence is an important aspect of successful communication [4, p. 115]. This precondition is integral but not sufficient for effective communication containing a pun as it requires the recipients to comprehend the unity of knowledge of the sound form and the meaning of the verbal sign. Thus, we resort to the transformation of modulation in the translation of the lexeme *quaranteam* and render it by non-ludic means as *соціальний осередок ізоляції*.

Representing a special layer among the neologic language processes, neophrasemes, i. e. innovative word combinations with idiomatic semantics, with their communicative-pragmatic peculiarities are of considerable interest in the perspective of translation studies.

The language system is said to be a self-regulated phenomenon that manifests itself in the tendency to overcome contradictions between the system and the situational requirements [9, p. 86]. The coronavirus pandemic has led to the opposition between “acceptable” and “unacceptable” phenomena. This approach requires a translator to employ the potential of euphemisms that can neutralize the negative connotation of the utterance. Thus, in the translation of the neophrasemes *non-essential businesses* and *non-essential travel* we avoid neg-

ative dimensions of attitude by means of descriptive translation rendering them as *сектори бізнесу, що забезпечують другорядні потреби громадян* and *поїздки другорядної необхідності* respectively.

Moreover, we have found manifestations of intra-category synonymy within the English COVID-19 discourse, i. e. synonymous series of neophrasemes. To illustrate, the state call for staying at home is rendered with the following variations: *stay-at-home orders*, *Safer at Home order*, *the shelter-at-home order*.

Focusing on the current social situation, we believe that the relevant Ukrainian equivalent *державні карантинні обмеження* can render the meaning of the above-mentioned neophrasemes. Since in the given context it is a clearly defined order that is exteriorized using the definite article or capitalization, the integration of the adjective *державний* is pragmatically justified.

Another manifestation of the intra-category synonymy of neophrasemes in the COVID-19 discourse concerns the partnership between countries enabling people to travel without the need to undergo quarantine denoted with the neophrasemes *travel bubble*, *corona corridor*, *quarantine-free corridor*.

Comparing this synonymous series with the above-mentioned one, it should be noted that the discursive fragments from the tourism milestone of the COVID-19 discourse are characterized by heterogeneity of the connotative meaning. As a result, it leads to differentiation of the approaches to their translation. Thus, it may be efficient to render neophraseme *travel bubble* as *альянс вільних подорожей*, i. e. using modulation to exteriorize the unification during the pandemic. The neophrasemes *quarantine-free corridor* and *corona corridor* are devoid of expressiveness fulfilling mainly a nominative function. In the target language we render them as *безпечний коридор* sticking to the generalized meaning.

In the course of our study, we have found out that inter-category synonymy, i. e. synonymous relation

between a certain neophraseme and a neolexeme, occurs less frequently than intra-category one. We should also emphasize that the exteriorized pragmatics to highlight common efforts, indirect call for the unification during the pandemic, the metaphoric mechanisms, and the expressiveness of innovations can be treated as integral features of the English COVID-19 discourse. To illustrate, these tendencies are exteriorized in the neophrasemes *social bubble* and *pandemic pod* synonymous with the previously mentioned neolexeme *quaranteam*.

To preserve the outlined pragmatic meaning, we employ the transformation of modulation: Eng. *social bubble* – Ukr. *альянс ізоляції*, Eng. *pandemic pod* – Ukr. *пандемічна рукавичка* (based on the change of the metaphoric image).

Conclusions. The English COVID-19 discourse is based on the innovative linguistic content in response to the relatively unknown phenomena related to the spread of a new virus strain. The multifaceted nature of the language means involved, versatility of pragmatic components, and integrated mechanisms of semantic enrichment determine the translation specifics of English coronavirus-related neologisms. The results of our study bear evidence that under dramatic conditions language consciousness seeks to eliminate the negative dimensions of messages using the lexemes and phrasemes with positively verbalized concepts. It may be exteriorized by the creative structure (telescopic units) and metaphorical expression. Transcoding, descriptive translation, and modulation are of prominent productivity in the translation of the neologisms which exteriorize the above-described tendencies. The prospect of further research is the interpretation of new fragments within the English COVID-19 discourse considering the new tendencies and the ways of their reproduction in the target language. Moreover, the analysis of the ways to achieve communicative effectiveness within the English COVID-19 discourse is of promising signs.

REFERENCES:

1. Бабелюк О.А., Дідух Л.І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 5–12.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Дячук Л.С., Довженко І.В. Особливості відтворення неологізмів, пов'язаних з COVID-19 в англійських медійних текстах українською мовою. *Міжнародний філологічний часопис*. 2021. Т. 12. № 1. С. 80–87.
4. Зимомря М.І., Зимомря І.М., Зимомря О.М. Переклад як модель лінгвістичної комунікації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 113–118.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанровостилістичні проблеми : посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
6. Приходько А.І. Когнитивные параметры изучения дискурса. *Языковая личность и эффективная коммуникация в современном поликультурном мире* : материалы Международной научно-практической конференции, секция «Языкознание», Минск, 17–18 ноября, 2016 г. Минск : Издательский центр БГУ, 2016. С. 50–53.

7. Сабан О.В. Функційно-прагматичні особливості відепонімних okazіоналізмів та неологізмів у сучасній англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Видавництво НаУОА, 2018. Т. 69. № 1. С. 129–132.
8. Терещенко Л.Я. Лінгвістична відповідь на COVID-19: мовна гра і труднощі перекладу. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. пр. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. 2020. № 4. С. 253–261.
9. Швачко С.О. Модельовані та немодельовані паттерни словотвору в англomовному дискурсі. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4. № 3. С. 84–88.
10. Akut K. Morphological Analysis of the Neologisms during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of English Language Studies (IJELS)*. 2020. Vol. 2. № 3. P. 1–7.
11. Algeo J. Fifty years among the new words: A dictionary of neologisms. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 267 p.
12. Avagyan A. Translation of English Neologisms. Terminology Coordination. *European Parliament*. 2015. URL: <https://termcoord.eu/2015/06/the-translation-of-english-neologisms> (last accessed: 25.09.2021).
13. Covexit. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/covexit> (last accessed: 28.09.2021).
14. Janssen M. Orthographic Neologisms Selection Criteria and Semi-Automatic Detection. 2011. 13 p. URL: <http://maarten.janssenweb.net/Papers/neologisms.pdf> (last accessed: 24.09.2021).
15. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2002. 306 S.

УДК 81'255.4 (811.111)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.21>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФІНАНСОВИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ГАЛУЗЕВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

TRANSLATION PECULIARITIES OF FINANCIAL TERMS IN ENGLISH PROFESSIONAL LITERATURE

Крайняк Л.К.,

orcid.org/0000-0003-4713-9416

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету

Дуда О.І.,

orcid.org/0000-0003-1586-8884

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету

Рибіна Н.В.,

orcid.org/0000-0001-6260-9039

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету

Запропонована стаття присвячена виявленню та аналізу особливостей перекладу фінансових термінів англійської галузевої літератури. На матеріалі корпусу текстів відповідної субмови авторами виокремлено фінансову терміносистему англійської мови та з використанням словників і спеціальних ресурсів виявлено значення її термінів на основі їх функціонування в різножанрових текстах англійської літератури фінансової сфери. У статті здійснено спробу зіставити англійські та українські терміни, що формують відповідні фінансові терміносистеми, на структурному і семантичному рівнях.

Особливу увагу авторами приділено виокремленню тих термінів англійської фінансової субмови, переклад яких викликає певні труднощі (унаслідок існування декількох варіантних відповідностей, відсутності в українській мові термінів-еквівалентів, розбіжності між поняттями, що позначаються термінами-еквівалентами), та виявленню чинників, що зумовлюють проблеми перекладу вищезазначених термінів. З'ясовано, що явище безеквівалентності виникає внаслідок відсутності або неідентифікації того чи іншого поняття, номінованого терміном іноземної мови, в терміносистемі мови перекладу.

Аналіз екстралінгвістичних чинників, що зумовили невідповідність систем понять англійської та української мов, показав, що основною причиною безеквівалентності фінансових термінів англійської мови є принципові відмінності у фінансових сферах обох країн, які виявляються у відсутності в мові перекладу низки понять. Крім того, термінологія фінансової галузі української мови відображає недостатньо високий (порівняно з розвиненими англійськими країнами) рівень розвитку деяких сфер української економіки (ринку цінних паперів, кредитних відносин), що спричиняє меншу роль відповідних господарських операцій в управлінні вітчизняними компаніями і, як наслідок, відсутність низки термінів в українській субмові фінансової галузі.

Результатом розвідки стала запропонована класифікація основних способів перекладу фінансових термінів англійської мови, розроблена на основі аналізу різножанрових текстів англійської літератури фінансової галузі.

Ключові слова: фінансова терміносистема англійської мови, способи перекладу, безеквівалентність термінів, фінансова субмова, різножанрові тексти.

The article is devoted to the identification and analysis of the financial terms translation peculiarities in the English professional literature. On the basis of the text corpus of the corresponding sublanguage the authors have identified the financial terminology system of the English language and used dictionaries and special resources to reveal the meaning of its terms on the basis of their functioning in the English different genre texts of the financial sphere. This article attempts to compare English and Ukrainian terms that form the corresponding financial terminologies at structural and semantic levels.

The authors pay special attention to the English financial terms, the translation of which causes certain difficulties (due to the existence of several variant versions, absence of terms-equivalents in the Ukrainian language, differences between the concepts that are denoted by terms-equivalents) and to identification of the constraints that cause the translation problems of the above mentioned terms. It was found that the phenomenon of non-equivalence occurs as a result of the absence or non-identification of this or that concept, which is nominated by a foreign language term, in the term-system of the translation language.

The analysis of extralinguistic factors that caused the incompatibility of the English and Ukrainian language systems has shown, the main reason for the non-equivalence of the English financial terms is the principle differences in the financial spheres of both countries, which manifest themselves in the absence of a number of concepts in the language of the translation. Moreover, the terminology of the financial sector in Ukrainian language reflects the low level of some spheres development of Ukrainian economy compared to the developed English countries: in particular, the market of securities, credit relations, which leads to a reduced role of corresponding business operations in the management of domestic companies and, as a result, the absence of the terms range in the Ukrainian financial sublanguage.

The research resulted in the proposed classification of the main ways of translating English financial terms, developed on the basis of the different genre texts analysis of the English financial literature.

Key words: financial terminology system of the English language, translation methods, non-equivalence of terms, financial sublanguage, multi-genre texts.

Постановка проблеми. Планова економіка відійшла в минуле. Натомість з'явилися нові економічні моделі, що спричинило створення сучасної системи термінів і появу труднощів перекладу текстів фінансових документів, які потоком ринули до нас з-за кордону і які становлять особливий інтерес для вивчення як для лінгвістів, так і для фахівців фінансової галузі. Фінансова сфера відображає різноманіття взаємин між людьми, що склалися в результаті товарообміну протягом століть. Фінанси і банківська справа, фондові біржі та інвестиції, фінансові інструменти, управлінські системи, фіскальна політика та багато іншого – усе це різні аспекти фінансової діяльності. Кожна сфера фінансової галузі (з точки зору лінгвістики) має свою структуровану систему термінів, яка може бути спільною для декількох аспектів фінансової діяльності одночасно. З огляду на це, проблема адекватного перекладу цієї галузевої термінології продовжує залишатись актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перекладу термінів і складання галузевих термінологічних словників перебуває в полі зору сучасних мовознавців протягом останніх десятиліть [2; 3; 4; 5; 10; 14]. Ці питання безпосередньо пов'язані з безперервним процесом ста-

новлення і розвитку окремих терміносистем, системний опис яких становить значний інтерес для сучасних учених. В останні роки особливо багато дисертаційних досліджень присвячувалося вивченню проблем перекладу термінів і міжмовному порівнянню окремих терміносистем вихідної мови та мови перекладу [1; 7; 12; 13].

Процеси інтеграції та глобалізації бізнесу, розширення міжнародного співробітництва, динамічний розвиток економічних відносин роблять субмову фінансової галузі об'єктом пильної уваги дослідників [1; 7; 8; 12; 13; 15]. Інтерес для лінгвістів становить як вивчення розвитку фінансової термінології тієї чи іншої мови, так і дослідження проблем її перекладу. У згаданих дослідженнях проводиться міжмовне зіставлення терміносистем фінансової галузі і вивчаються проблеми її перекладу.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у встановленні системи структурних і понятійних відповідностей між англійською та українською терміносистемами фінансової галузі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

– виокремлення фінансової терміносистеми на матеріалі корпусу текстів англійської галузевої літератури;

– виявлення значень термінів на основі їх функціонування в різножанрових текстах англійської літератури фінансової сфери з використанням словників і спеціальних ресурсів;

– зіставлення англійських і українських термінів, що формують відповідні фінансові терміносистеми на структурному і семантичному рівнях;

– виявлення термінів англійської фінансової субмови, переклад яких викликає певні труднощі (унаслідок існування декількох варіантних відповістей, відсутності в українській мові термінів-еквівалентів, розбіжності між поняттями, що позначаються термінами-еквівалентами); виявлення чинників, що зумовлюють проблеми перекладу.

Виклад основного матеріалу. Під час перекладу текстів фінансових документів з англійської мови українською важливо враховувати їх лексичні та граматичні особливості. Саме терміни становлять основу спеціального тексту фінансової галузі чи фінансового документа та найбільшу складність для перекладача. Говорячи про еквівалентність термінів, необхідно зазначити, що через типологічні відмінності між українською та англійською мовами в перекладі термінів фінансової галузі спостерігаються певні семантичні розбіжності, які спричиняють безеквівалентність.

Явище безеквівалентності виникає внаслідок відсутності або неідентифікації того чи іншого поняття, номінованого терміном іноземної мови, в терміносистемі мови перекладу. Аналіз екстралінгвістичних чинників, що зумовили невідповідність систем понять англійської та української мов, показав, що основною причиною безеквівалентності фінансових термінів англійської мови є принцип відмінності у фінансових сферах обох країн, які виявляються у відсутності в мові перекладу цілого ряду понять (наприклад, *справедлива вартість, відкладене оподаткування* та ін.). Крім того, термінологія фінансової галузі української мови відображає недостатньо високий (порівняно з розвиненими англійськими країнами) рівень розвитку деяких сфер української економіки (ринку цінних паперів, кредитних відносин), що спричиняє меншу роль відповідних господарських операцій в управлінні вітчизняними компаніями і, як наслідок, відсутність низки термінів в українській субмові фінансової галузі.

Неоднозначність визначення поняття «термін» існує через безліч точок зору щодо його ознак. «Термін (лат. *terminus* – межа, границя, прикордонний знак) – слово або словосполучення, яке точно позначає будь-яке поняття, що використовується в науці, техніці, мистецтві. На відміну від

слів загальноживаних, які часто бувають багатозначними, терміни, як правило, однозначні, їм не властива також експресія» [4, с. 486]. Проте багато термінів володіють більше ніж одним значенням, а одне і те ж слово може бути терміном у різних галузях. Уважається також можливим використання декількох спеціальних лексичних одиниць для номінації одного і того ж поняття. З огляду на це, можна говорити про багатозначність, омонімію і синонімію термінів.

Із точки зору морфології терміни діляться на прості (*deal, lease, tax*), похідні (*liquidity, hypothecation*), складні (*stockholder, creditworthiness, markdowns*), терміни-словосполучення (*expiration date*) та терміни-скорочення (*LLC – limited liability company*) [3, с. 32–34].

Залежно від кількості складників терміни-словосполучення можуть бути двочленні, тричленні і багаточленні. Термінологія охоплює значний клас спеціальної лексики (включно з інтернаціональними словами). Багато термінів запозичуються з мови в мову або через мову-посередника, а також для значного пласту термінологічної лексики характерним є греко-латинське походження [5, с. 51]. За допомогою терміна можна чітко і стисло передати суть і зміст предмета, поняття чи реалії, що номінується. Для нього характерна співвідносність із точно визначеними поняттями і прагнення до однозначності в межах однієї термінології, тому багато англійських термінів мають постійні лексичні відповідники в українській мові [3, с. 27]. (наприклад, *depositor – вкладник, income – дохід*).

Є кілька способів перекладу атрибутивних словосполучень: дослівний переклад (калькування), транскрипція і транслітерація, семантичний еквівалент або функціональна аналогія, експлікація, поєднання кількох прийомів перекладу, повне копіювання англійського словосполучення.

Дослівний переклад (калькування) полягає «в перекладі частинами слова або словосполучення з подальшим з'єднанням цих частин». Часто визначальна частина терміна може передаватися прикметником, також можлива зміна порядку розташування компонентів, а смислові зв'язки можуть передаватися за допомогою прийменників. Наприклад: *mortgage tax – іпотечний податок, acquisition price – ціна придбання, income statement – звіт про доходи, retail branch network – мережа роздрібних філій*.

Наприклад, розглянемо термін *хеджувати*, що зовсім недавно з'явився у вітчизняній фінансовій сфері. *Хеджувати – хеджування – хедж* є словами-кальками з англійської мови, оскільки

точного еквівалента цього фінансового поняття в українській мові не існує. Слово *хедж* із відомого англійського прислів'я означає «жива огорожа; перешкода»: *A hedge between keeps friendship green*. Але зовсім несподіваним чином розкривається поняття, що позначається фінансовим терміном у контексті: 1) хеджування; 2) інструмент, який використовується для хеджування (обмеження ризиків) або захисту від інфляції.

Наступний приклад – термін *ліквідність*. Первісне значення цього слова означає *рідкий стан*, а *liquidity* – *рідина*. Одночасно з цим значенням слова у сфері фінансів останнім часом поширилися терміни *ліквідний* і *ліквідність*, які номінують зовсім інші поняття, як-от *здатність активів швидко і без втрат перетворюватися в готівку*.

Розглянемо приклади перекладу термінів в уривку з фінансової статті в одному з британських журналів:

“Today banks offer the widest range of financial services to the public but the most important of them are lending and investing money. Granting loans supports business investment and consumer spending provides jobs and income to thousands of community residents. ... The securities portfolio provides income, liquidity, cash flow diversification, reduced risks and shelters bank earning when interests on loans decline”.

У тексті термін *liquidity* розміщується поруч з іншим словом, подібним за змістом до початкового його значення, – *рідина, потік*; *flow* у термінологічному словосполученні *cash flow* – *потік готівки*.

Метод зіставлення початкового значення слова з похідним, набутим в економічному контексті, дає змогу помітити, що обидва значення функціонально пов'язані між собою. Найпоширеніша рідина в природі – вода, яка є основною умовою життя у всіх її виявах на землі. Гроші або готівка неодноразово порівнювалися з водою: *Гроші – що вода: прийшла і пішла* (українська народна приказка). Але і в англійській мові спостерігається подібний вияв асоціативного характеру, коли гроші розглядаються як рідина, що утворює потік – *cash flow*. Потік грошових засобів є водночас джерелом існування фінансового життя. Паралелі можна продовжувати: як вода має свої джерела, так і у фінансовій галузі існує поняття *джерело ліквідності* – *sources of liquidity* тощо.

Однак для повного з'ясування сенсу цього або іншого тексту фінансового дискурсу вищевикладеного тлумачення, заснованого на функціональній схожості термінів, може бути недостатньо. Для здійснення адекватного перекладу цих чи

інших термінів обов'язковим є врахування дефініції понять, що позначаються цими термінами. Наприклад: *liquid* – здатний швидко і без втрат перетворитися на готівку; *cash flow* – різниця між усіма готівковими надходженнями та платежами компанії, що відображає здатність виконати поточні обов'язки.

Як показує практика, найбільші труднощі під час перекладу викликають терміни, утворені з двох слів і більше, які позначають одне поняття або явище фінансової діяльності. Частотність уживання таких термінологічних словосполучень є високою, що спричиняє проблеми, якщо перекладач не володіє достатнім досвідом перекладу таких термінологічних конструкцій та має недостатній рівень компетентності у фінансовій сфері.

Транскрипція є перекладом англійського слова українською мовою через відтворення за допомогою українських літер його звукового образу (фонемного складу). Транскрипція – метод перекладу, за якого переклад замінюється актом запозичення звукової форми слова разом із його значенням із вихідної мови в мову перекладу.

Транслітерація – «переклад англійського слова українською мовою через відтворення його графічної форми (літерного складу) за допомогою української абетки». [2, с. 37]. Такі прийоми використовують у перекладі назв фірм, корпорацій та інших організацій (наприклад, *Special Systems Industry* – Спешел системз індастрі). Транслітерація і транскрипція доречні тоді, коли українського еквівалента не існує через відсутність відповідної фінансової реалії в українській економічній професійній сфері, а тлумачення його є надто громіздким, наприклад: *hedger* – хеджер, *hedging* – хеджинг, хеджування, *netting* – нетинг, *acceptor* – акцептор, акцептант. Якщо в назві організації є загальнозжиті слова, то вони можуть передаватися за допомогою транскрипції, транслітерації, калькування або семантичного еквівалента [8, с. 47].

Наступний спосіб перекладу термінів – семантичний еквівалент, або функціональна аналогія. Цей прийом передбачає «використання реальних українських слів, які повністю або частково відображають значення англійського терміна» [14, с. 47]. Наприклад, для словосполучення *capital productivity* в українській мові існує відповідник *фондовидатність*.

Експлікація (описовий переклад) використовується в тому разі, якщо неможливо підібрати еквівалент у мові перекладу. Такий спосіб полягає в передачі значення слова за допомогою його опису, пояснення. Словосполучення *market*

auction можна перекласти за допомогою описового перекладу – *торгівля цінними паперами методом аукціону*.

Для фінансової терміносистеми української мови можливе поєднання декількох прийомів перекладу одночасно: використання калькування і транслітерації або транскрипції; транскрипції і описового перекладу; транскрипції, калькування і функціональної аналогії; калькування, транскрипції і описового перекладу [10, с. 48–49], наприклад: **quality control engineering** – *техніка контролю якості*. За умови повного копіювання англійського словосполучення термін передається латиницею.

У процесі перекладу багатокомпонентних термінів фінансової субмови необхідно встановити ключове слово і внутрішні смислові зв'язки. Наприклад, для правильного перекладу термінологічного словосполучення **immovable property gains tax** спочатку добираємо еквівалент ключового слова **tax** – *податок*, потім **gains** – *прибуток* і поєднання **immovable property** – *нерухоме майно*. У підсумку отримуємо еквівалентне термінологічне словосполучення *податок на прибуток від нерухомого майна*.

Для адекватного перекладу термінів українською важливо спиратися на контекст. Тлумачний словник або довідкове джерело можуть допомогти прояснити значення терміна. Наприклад, слово **rate** позначає *ставка* в словосполученні **interest rate**, але в словосполученні **inflation rate** вживається в значенні *рівень інфляції* [6, с. 155]. Також необхідно враховувати географічні і країнознавчі реалії, вміти правильно підібрати лексичну відпо-

відність терміна або скористатися калькою, якщо еквівалента в мові перекладу немає.

Висновки. Таким чином, у перекладі термінів англійської фінансової субмови необхідно враховувати сферу їх застосування і контекст, а також смислові зв'язки між компонентами в термінах-словосполученнях. Основними прийомами перекладу англійських термінів фінансової галузі є такі: підбір еквівалента, дослівний переклад (калькування), транскрипція і транслітерація, семантичний еквівалент або функціональна аналогія, експлікація, поєднання кількох прийомів перекладу, повне копіювання англійського словосполучення.

Аналіз екстралінгвістичних чинників, що зумовили невідповідність систем понять англійської та української мов, показав, що основною причиною безеквівалентності фінансових термінів англійської мови є принципові відмінності у фінансових сферах обох країн, які виявляються у відсутності в мові перекладу низки понять. Крім того, термінологія фінансової галузі української мови відображає недостатньо високий (порівняно з розвиненими англійськими країнами) рівень розвитку деяких сфер української економіки (ринку цінних паперів, кредитних відносин), що спричиняє меншу роль відповідних господарських операцій в управлінні вітчизняними компаніями і, як наслідок, відсутність низки термінів в українській субмові фінансової галузі.

Результатом розвідки стала запропонована класифікація основних способів перекладу фінансових термінів англійської мови, розроблена на основі аналізу різноманітних текстів англійської літератури фінансової галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агаркова Н.Э. Концепт «Деньги» как фрагмент английской языковой картины мира (на материале американского варианта английского языка): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Иркутск, 2001. 171 с.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. Москва : Академия, 2004. 352 с.
3. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации : учебное пособие. Москва : КомКнига, 2006. 160 с.
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва, 1975. 354 с.
5. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы. Москва : Высшая школа, 1971. 240 с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 348 с.
7. Довбыш О.В. Английская финансовая терминология и проблемы ее перевода на русский язык : на материале годовых финансовых отчетов зарубежных компаний : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2008. 189 с.
8. Ерогова А.М. Теория и практика перевода экономических текстов с английского языка на русский. Москва : Просвещение, 1986. 122 с.
9. Казакова Т.А. Теория перевода. Киев, 2007. URL: <http://irikha.com/library.php?page=1&clause=085> (дата звернення: 12.10.2021).
10. Карасик В.И. Языковой круг. Личность. Концепты. Дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
11. Кияк Т.Р., Д'яков А.С., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Київ : Наукова думка, 2000. 206 с.
12. Кланцакова А.Ю. Метафора в структуре экономического дискурса: опыт комплексного исследования (на материале английского языка). Иркутск, 2003. 234 с.
13. Крупнов В.Н. Пособие по общественно-политической и официально-деловой лексике. Москва, 1984. 232 с.

14. Скороходько Е.Ф. Сучасна англійська термінологія. Київ : Український інститут лінгвістики і менеджменту, 2002. 76 с.

15. Фурт Д.В. Особливості перекладу термінів фінансової сфери українською мовою з англійської. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2019. № 39. Том 3. С. 89–93. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_3/Filologi39_3.pdf (дата звернення: 25.10.2021).

УДК 811.161.2*276.6:61

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.22>

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ-МЕТАФОР НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

TRANSLATION OF ANATOMICAL TERMS-METAPHORS ON THE MATERIAL OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Лисенко Н.О.,

orcid.org/0000-0001-8607-2213

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри фундаментальної та мовної підготовки
Національного фармацевтичного університету*

Дорошина Л.Ф.,

orcid.org/0000-0002-0199-4372

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

У статті розглядаються особливості перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов. Уточнено теоретичні засади вивчення термінологічної метафори в сучасному мовознавстві, проаналізовано роботи Ю. Бражук, Н. Цісар, Г. Усик та Т. Кириленко, Ю. Макаренко та І. Ткаченко, у результаті чого виокремлено класифікаційні ознаки метафоричних бінарм, що входять до шару анатомічної термінології. Уперше запропоновано комплексну класифікацію анатомічних бінарм-термінів (серед критеріїв – джерело метафоризації, лексико-семантичний тип модифікатора метафоричного терміна, вид перекладацької трансформації, особливості структури), виявлено специфіку відтворення бінарм-термінів у перекладацькому аспекті. Досліджуються способи метафоризації, наведено провідні групи модифікаторів.

Із-поміж 25 000 аналізованих термінів виокремлено 112 анатомічних метафоричних бінарм-термінів, серед яких 21 сполука належить до семантичного класу «частини споруди». Зокрема, в статті розглянуто такі бінарми-терміни, як *вікно вуха, ворота легені, ворота нирки, ворота яєчника, вікно завитки, вікно присінка, вікно аортальне*, що є однією з найчисленніших груп серед досліджуваних термінів. Розглянуто також бінарми, що належать до семантичного поля «рослинний світ» (*очне яблуко, очний відросток*). Уперше здійснено порівняльний аналіз термінів-метафор під час англо-українського перекладу (ураховуючи їх латинський відповідник як першооснову) із застосуванням семно-компонентного аналізу на матеріалі Нового англо-українського українсько-англійського медичного словника (2020 р.) та Латинсько-українського тлумачного словника клінічних термінів (2016 р.). Описано перекладацькі трансформації, за основу взято класифікацію В. Карабана. Семно-компонентний аналіз проведено із застосуванням одинадцятитомного Словника української мови, за яким установлюються первинне лексичне значення, трансформації і перерозподіл сем, розвиток конотативного компонента. Як перспективний напрям для подальших наукових розвідок обираємо аналогічне дослідження патоанатомічної термінології.

Ключові слова: термін-метафора, метафорична бінарма, анатомічна метафора, семно-компонентний аналіз, модифікатор.

The article considers the peculiarities of the translation of anatomical terms-metaphors on the material of English and Ukrainian languages. Theoretical bases of studying of terminological metaphor in modern Linguistics are specified and analyzed in the works of Yu. Brazhuk, N. Tsisar, G. Usyk and T. Kyrylenko, Yu. Makarenko and I. Tkachenko; as a result the classification designations of metaphoric binaries in anatomic terminology have been separated. For the first time a complex classification of anatomical binary terms was proposed (among the criteria – the source of metaphorization, lexical-semantic type of modifier of the metaphorical term, type of translation transformation, structure features), the specifics of reproduction of binary terms in translation aspect were revealed. The ways of metaphorization are investigated, the leading groups of modifiers are given.

Among the 25000 analyzed terms, 112 anatomical metaphorical binary terms were founded, among which 21 compositions of words belong to the semantic class “part of the structure”. In particular, the article considers such binary terms as ear window, lung gate, kidney gate, ovarian gate, curl window, vestibule window, aortic window, which is one of the most

numerous groups among the studied terms. Binaries belonging to the semantic field “plant world” (eyeball, eye process) are also considered. For the first time, a comparative analysis of metaphorical terms in the English-Ukrainian translation (taking into account their Latin equivalent – as a primary basis) using seed-component analysis on the material of the New English-Ukrainian Ukrainian-English Medical Dictionary (2020) and Latin-Ukrainian explanatory dictionary of clinical terms (2016). Translation transformations are described, the classification of V. Karaban omisarov is taken as a basis. Seed-component analysis was performed using the eleven-volume Dictionary of the Ukrainian language, which establishes the primary lexical meaning, transformations and redistribution of seeds, the development of the connotative component. As a promising area for further scientific research, we choose a similar study of pathoanatomical terminology.

Key words: term-metaphor, metaphorical binary, anatomical metaphor, seed-component analysis, modifier.

Постановка проблеми. Наука є специфічним видом людської діяльності й спрямована на отримання нових теоретичних та практичних знань про закономірності розвитку природи, суспільства й мислення. Сьогодні питання потенціалу наукової метафори в усіх галузях залишається актуальним, зокрема під час реалізації номінативної функції.

З одного боку, сучасна медична термінологія української мови належить до найбільш прогресивної категорії лексичного складу, що зумовлено безпрецедентною активізацією в галузі медичних розробок і впровадженням нових методів лікування, використанням новітніх технологій та апаратури; з іншого – термінологічний інструментарій медицини, зокрема анатомії, формувався протягом багатьох століть на власному мовному ґрунті, вбираючи численні запозичення. Нині він не становить абсолютно замкненої системи і не може бути досліджений без зіставлення з латинською мовою – універсальною мовою всіх медиків світу, якою укладено Terminologia Anatomica (TA) – загальновизнана міжнародна класифікація та стандарт анатомічної номенклатури.

Кожна метафора, зокрема й метафора-термін, є наслідком розумово-мовної діяльності людини і під час творення спирається на сукупність пресупозитивних фонових знань, маркованих особливостями національного світосприйняття. Звідси виникає потреба в порівняльному аналізі трансформацій значення під час перекладу медичної метафоричної лексики з латинської мови англійською та українською мовами, а також англо-українського перекладу.

Актуальність наукової розвідки зумовлена відсутністю комплексного дослідження анатомічних метафоричних бінар-термів, яке б поєднувало семно-компонентний аналіз, що пояснює появу метафоричного значення в українській мові, порівняльний аналіз аналогічного явища метафоризації в латинській мові, оскільки тип перенесення може бути успадкованим саме з неї, з вивченням специфіки трансформацій під час перекладу англійською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема медичної термінологічної лексики є акту-

альною площиною для численних досліджень сучасних вітчизняних мовознавців. Серед тем, які привертають увагу лінгвістів, – історичний аспект становлення й розвитку медичної лексики (Г. Дидик-Меуш, В. Німчук, В. Передрієнко), діалектний складник (Я. Вакалюк), лексика окремих підсистем (Р. Стецюк – кардіологія, І. Корнейко – радіологічна медицина, О. Петрова – шкірні хвороби, Т. Лепеха – судово-медична термінологія, Н. Місник – клінічна термінологія); греко-латинські медичні терміни (Г. Краковецька), перекладацькі трансформації у процесі латинсько-англійського (О. Беляєва та М. Малащенко) та українсько-англійського (Ю. Макаренко та І. Ткаченко) перекладів

Окремий напрям досліджень – вивчення процесів метафоризації в медичних термінах (Ю. Бражук, Н. Цісар, Г. Усик та Т. Кириленко). Проте ці роботи мають констативний характер і не містять детального семно-компонентного аналізу.

Постановка завдання. Так, еквіваленти анатомічних термінів-метафор в українській, англійській та латинській мовах (міжнародна номенклатура) вимагають усебічного дослідження. **Мета роботи** – виявити особливості англо-українського перекладу анатомічних термінів-метафор, провести семно-компонентний аналіз термінологічних метафоричних бінар на матеріалі Нового англо-українського українсько-англійського медичного словника (2020 р.) та Латинсько-українського тлумачного словника клінічних термінів (2016 р.).

Виклад основного матеріалу. Особливості семантичної структури складників метафоричної сполуки можуть бути з’ясовані лише за допомогою детального аналізу складу відповідного загальнонавживаного слова.

У сучасній лінгвістиці існує загальна тенденція розглядати значення слова як складну структуру, як багатошаровий комплекс [13; 12]. Розроблення проблеми семантичної структури слова представлено в роботах мовознавців В. Калашника, М. Філона, Н. Бойко, В. Іващенко, Ю. Теглівець та ін.

Розглянувши сучасні концепції семантичної структури загальнонавживаного слова, погоджуємося з концепцією щодо трикомпонентної побудови лексичного значення, яка складається з дено-

тата, сигніфіката й конотата, а також із підходом щодо поділу конотата на чотири компоненти (емоційний, експресивний, оцінний і стилістичний).

Кожне слово містить указівку на суміжні ряди слів і значень. Широке коло асоціацій, пов'язане з певним словом, у психології має назву асоціативного поля. Ш. Баллі вважає, що кожному слову відповідає асоціативне поле. Асоціації, що супроводжують слово, можуть бути близькими і далекими [1, с. 151].

Психологічний термін «асоціативне поле» співвідноситься з поняттям семантичного поля, або семантичного оточення. Один із варіантів семантичного оточення слова – співвідносні з ним слова, тобто такі, що вступають у валентні співвідношення.

Отже, шлях до утворення бінарми (непоширеної метафори) – порушення звичайної валентності, або «порушення категорії вірогідності появи наступного елемента» [2, с. 14]. Бінарма – «з'ясування потенційних, але не реалізованих можливостей мови, розширення можливостей реалізації того чи іншого слова» [2, с. 15].

Заумовиреалізації цих можливостей невалентні стосунки в метафорі переходять у валентні. Під час метафоротворення виділяють два елементи: перший – головне, номінативне, попереднє, пряме значення слова, що зазнає метафоризації; другий – похідне, вторинне, образне, нове значення.

Компоненти значень контактують із різними семантичними оточеннями, оскільки є носіями спільної ознаки, завдяки якій автор метафори співвідносить два різні предмети, об'єкти. Через своє семантичне оточення слова пов'язуються вторинною валентністю завдяки тому, що збіглися компоненти семантичних оточень. Під час декодування метафори іншим суб'єктом через вторинну валентність простежується вже метафорична валентність.

У бінармі, як правило, одне зі слів є модифікатором (те, що вживається в переносному значенні), друге – модифікованим. Під час утворення бінарми «вікно вуха» використовуються такі первинні значення: *вухо* – «орган слуху й рівноваги в людини та хребетних тварин // зовнішня хрящова частина органу слуху; вушна раковина» [11, I, с. 553] та *вікно* – «отвір для світла й повітря в стіні приміщення (хати, вагона тощо), куди вставлена рама з шибками // отвір певного призначення в споруді, агрегаті, машині» [11, I, с. 473]. Спільний компонент значень лексем бінарми для виникнення вторинної валентності – *отвір*. Підставою для утворення бінарми є як зовнішня подібність, так і функції (бути каналом для потрапляння звуків і, відповідно, інформації).

Мова медицини як одна з найдавніших сфер людської діяльності неодноразово потрапляла до кола уваги лінгвістів.

Медична лексика є однією з найдавніших професійних термінологій, що формувалася як на власній мовній основі, так і за допомогою активного запозичення, засвоюючи все те, що виробила світова цивілізація. Медична термінологія є складною системою, що постійно змінюється, вдосконалюється, оновлюється.

Наукові розвідки щодо процесів метафоризації в медичних термінах становлять окрему ланку досліджень. Зокрема, аналіз метафоричного компонента в медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів) проводить Ю. Бражук [4]. Авторка наводить провідні тематичні групи, що стають базою для метафоризації, подеколи порівнює відібрані приклади з міжнародною медичною термінологією, проте не вдається до детального семно-компонентного аналізу.

В аналогічному дослідженні Н. Цісар розглядає джерела метафоризації в медичній термінології (як-от подібність об'єктів, які порівнюються, зіставляються; функційна схожість та перенесення за зовнішньою подібністю та функційною схожістю) з лексико-семантичними групами слів, що стали базою утворення термінів [15, с. 64].

Також дослідниця окремо розглядає термінобіноми та трикомпонентні терміни, намагаючись застосувати класичний семно-компонентний аналіз, однак обмежується переліком сем до виникнення метафоричної валентності, не вдаючись до пояснення їх руху та перерозподілу.

Лексико-семантичний підхід до класифікації метафоричних термінів пропонують Г. Усик та Т. Кириленко, поділяючи їх на антропологічні та неантропологічні.

До антропологічних метафоричних термінів автори уналежнюють терміни, метафоричною основою яких є людина та частини тіла людини, якості людини, рухи, постава, предмети одягу тощо – усе, що стосується людини.

Відповідно, до неантропологічних метафоричних термінів цілком логічно філологині зараховують терміни, метафоричною основою яких є об'єкти, які оточують людину. До таких термінів належать, наприклад, терміни, метафоричною основою яких є назви тварин та їх частин тіла, природні об'єкти, рослини, ландшафт, будівлі, споруди та їх частини, транспорт тощо. На думку дослідниць, у фаховій мові медицини переважають неантропоморфізми [14, с. 63].

Досліджуючи англійські медичні метафори, Г. Усик та Т. Кириленко не оминають увагою й структурну характеристику та виділяють моделі

«метафора+термін» і «термін+метафора», а з морфологічної точки зору виокремлюють конструкції «іменник+іменник» і «іменник+прикметник». Однак дослідження має констативний характер, не містить семно-компонентного аналізу, зіставлення семантичних процесів в українській та англійській мовах не проводиться, порівняння з міжнародною номенклатурою також відсутнє.

Отже, наразі немає ґрунтовного дослідження, яке б усебічно описувало процеси виникнення метафоричної валентності в медичній терміносистемі, зокрема в анатомічній термінології, порівняльний аналіз еквівалентів метафоричних термінів-бінарм в українській, англійській та латинській мовах (міжнародна номенклатура) також не проводився.

Медична наука, практика й медична освіта є інтернаціональними за своєю сутністю й потребують загальноприйнятої, зрозумілої та загально-визнаної мови. Такою мовою є латина. Не менше значення має й використання в державній системі охорони здоров'я, освіті, наукових публікаціях, медичних документах єдиної, офіційної термінології державною мовою.

Аналіз спеціальної літератури доводить, що в сучасному перекладознавстві є низка підходів щодо класифікації трансформацій у процесі перекладу термінів.

Ю. Макаренко та І. Ткаченко працюють саме над перекладом англійських медичних термінів: «медичну термінологію можливо перекладати за допомогою транскодування (транскрипція та транслітерація), калькування, описового перекладу, варіантним відповідником, добром еквівалента. Через певні розбіжності граматичної та синтаксичної будови двох мов під час перекладу перекладачеві часто доводиться використовувати різноманітні трансформації» [8, с. 269].

Далі автори наводять приклади типового перекладу: «зокрема, медичні терміни, що належать до тематичної підгрупи медичні препарати, перекладаються за допомогою таких способів:

1) транскодування: *cyclooxegenasa* – циклооксигеназа, *diclofenac* – диклофенак;

2) добір еквівалента: *analgesic agents* – болезаспокійливий, *opioid* – синтетичний наркотичний препарат» [8, с. 269].

Для перекладу анатомічних термінів Ю. Макаренко та І. Ткаченко пропонують застосовувати такі способи:

1) транскодування та добір відповідника: *lateral ligament* – латеральна зв'язка;

2) добір еквівалента: *calcaneofibular ligament* – п'яткова малогомілкова зв'язка;

3) описовий переклад: *mucosal* – що відноситься до слизової оболонки [8, с. 269].

На жаль, автори не деталізують способи та не наводять окремо приклади перекладу метафоричних бінарм.

В. Калашник зазначає, що переклад медичних термінів зводиться до знаходження відповідних одиниць у мові перекладу чи до утворення складного терміна з використанням арсеналу терміноелементів, які існують у мові. Тоді як у деяких авторів, як зауважує дослідник, створюється помилкове враження про «глобальність» цього правила, що переноситься на всі випадки вживання термінів греко-латинського походження. Практика ж свідчить про наявність у медичній термінології великої кількості «хибних друзів перекладача», тобто слів, які мають подібну форму, але різне значення. У такому разі термін класичного походження, який існує в одній мові, може створити враження того, що подібний за формою й із тим же значенням термін існує в усіх мовах, і автори вдаються до його транслітерації, не підозрюючи про наявність інших варіантів [5, с. 329]. Уважаємо, що описана ситуація є вкрай негативним явищем, може нівелювати зусилля сучасних представників медичної галузі, які прагнуть визнання широкою науковою спільнотою за межами України.

В. Карабан виділяє три основні види перекладу метафоричних термінів: 1) метафоричним словом, яке має такий самий або дуже подібний характер образності; 2) метафоричним словом, що має інший характер образності; 3) неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність [6, с. 204].

Цілком погоджуємося з автором. Наприклад, анатомічний бінарний термін *очне яблуко* перекладається англійською *eyeball* (очний м'яч), латиною – *bulbus oculi* (очна цибулина). Тут спостерігаємо переклад метафоричним словом, що має подібний характер образності (за основу перенесення береться подібність форми). Також наводяться терміни *очний відросток* (латиною – *processus orbitalis*, англійською – *orbital process*) та *хребетний канал* (латиною – *canalis vertebralis*, англійською – *vertebral canal*), у яких тип метафоричного перенесення залишається незмінним.

Отже, розгляд семантичних процесів, що відбулися під час утворення анатомічних метафоричних термінів-бінарм в українській мові, порівняння з англійським еквівалентом та міжнародним варіантом в ТА вважаємо пер-

спективною темою для дослідження і пропонуємо власну класифікацію способів виник-

нення та особливостей перекладу анатомічних термінів-метафор:

I. Джерело метафоризації.			
Зовнішня подібність		Функційна схожість	
II. Лексико-семантичний тип модифікатора метафоричного терміна			
Антропоморфні та зооморфні бінарми	Фітоморфні метафори	Бінарми предметної сфери	Геоморфні бінарми
III. Вид перекладацької трансформації за В. Карабаном [6].			
IV. Структура.			
Іменник+прикметник		Іменник+іменник	

Метафори, що належать до семантичного класу «світ предметів», – найчисленніша група серед анатомічних медичних термінів. Як модифікатор у таких одиницях використовуються назви предметів побуту, приміщень, споруд та їх частин, знарядь праці, одягу та механізмів та їх складників. Типовим варіантом для виникнення є зовнішня подібність та функційна схожість.

Із-поміж 25 000 аналізованих термінів нами виокремлено 112 анатомічних метафоричних бінарм-термінів. Серед них у 21 сполученні модифікатором є назва споруди або її частини. Наприклад, кілька варіантів метафоричної валентності утворюють лексеми *ворота* та *вікно*.

В українській мові генетивні метафоричні бінарми-терміни *ворота м'яза*, *ворота легені*,

ворота нирки, *ворота яєчника* побудовані на функційній схожості. Первинне значення лексеми **ворота** – «проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниця, що його закривають; брама». Також до словникової кодифікації внесено похідне значення, побудоване на переносі «місце входу до органа або виходу з органа нервових волокон, кровоносних і лімфатичних судин» [11, I, с. 741]. Підставою для створення метафоричної валентності стала здатність бути отвором та впускати / випускати, наприклад, повітря в легені чи рідину в нирках.

В англійському та латинському (за міжнародною номенклатурою) термінах спостерігаємо такі схеми метафоризації: «*hilum (ворота)* + назва органа» та «*hilum (ворота)* + відносний прикметник».

ТА	<i>hilum pulmonis</i>	<i>hilum renale</i> (іменник+прикметник)	<i>hilum ovarii</i>
Англ.	<i>hilum of lung</i>	<i>hilum of kidney</i>	<i>hilum of ovary</i>
Укр.	<i>ворота легені</i>	<i>ворота нирки</i>	<i>ворота яєчника</i>

Переклад українською мовою здійснюється за допомогою генетивних метафор та метафоричним словом, що має подібний характер образності.

На функційній схожості побудовані метафоричні сполуки *вікно аортальне*, *вікно завитки*,

вікно присінка. У лексемі *вікно*, що є модифікатором, актуалізується сема «отвір певного призначення в споруді, агрегаті, машині» [11, I, с. 671], завдяки чому виникає метафорична валентність.

ТА	<i>fenestra cochleae</i>	<i>fenestra vestibule</i>	<i>fenestra aortica</i>
Англ.	<i>cochlear window</i>	<i>vestibular window</i>	<i>aortic window</i>
Укр.	<i>вікно завитки</i>	<i>вікно присінка</i>	<i>вікно аортальне</i>

У латинській мові в генетивних метафорах використовується схема «іменник вікно + назва органа», а бінарма *fenestra aortica* побудована за схемою «назва органа + відносний прикметник», в англійській мові всі біноми побудовані за схемою «прикметник + іменник вікно», утворений від назви органа. Про популярність конструкції стверджує і К. Недбайло: «Англійські іменники можуть ставати у перекладі прикметниками, а англійські прикметники – іменниками» [9, с. 3]. Так, переклад українською мовою здійснюється за допомогою генетивних

метафор та метафоричним словом, що має подібний характер образності.

Висновки. Метафоризація є одним з універсальних способів пізнання дійсності. Наукова метафора – поліфункціональне явище.

Терміни-метафори є важливим чинником розуміння національної специфіки мовного бачення навколишнього світу, пов'язані з культурою народу й відображають результати його пізнавальної діяльності.

Для аналізу способів виникнення та особливостей перекладу анатомічних термінів-метафор пропону-

ється класифікація, яка враховує джерело метафоризації (зовнішню подібність чи функційну схожість), лексико-семантичний тип модифікатора метафоричного терміна (виділяються антропоморфні, зооморфні та дендроморфні метафори, бінарми

предметної сфери, геоморфні бінарми), вид перекладацької трансформації, особливості структури.

Як перспективний напрям для подальших наукових розвідок обираємо аналогічне дослідження патоанатомічної термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Иностр. лит., 1961. 394с.
2. Басилая Н. Семасиологический анализ бинарных метафорических словосочетаний. Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та, 1971. 78 с.
3. Беляева О. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ : ВСВ «Медицина», 2016. 222 с.
4. Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.
5. Калашник В., Корнейко І., Пилипенко М. Проблеми перекладу медичної термінології Людина та образ у світі мови : вибрані статті. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. С. 328–333.
6. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Част. 2. Вінниця : Нова книга, 2001. 324 с.
7. Комиссаров В. Лингвистика перевода. Москва : Международные отношения, 1980. 168 с.
8. Макаренко Ю., Ткаченко І. До проблеми перекладу медичних термінів у науковому англійському медичному тексті. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 21. С. 268–271
9. Недбайло К. Транспозиції частин мови в перекладі з англійської мови на українську (на матеріалі художніх текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16. Київ. 2009. 20 с.
10. Новий англо-український українсько-англійський медичний словник. Київ : Арії. 2020. 480 с.
11. Словник української мови: В 11-ти томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
12. Стернин И. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. 156 с.
13. Телия В. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. 215 с.
14. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 62–67
15. Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2005. № 538. С. 63–67.

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19

ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION FEATURES OF THE COVID-19 PANDEMIC NEOLOGISMS

Лисичкіна І.О.,

orcid.org/0000-0002-2050-9379

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

Лисичкіна О.О.,

orcid.org/0000-0002-9511-9615

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національної академії Національної гвардії України

У статті встановлено особливості перекладу англійських неологізмів пандемії COVID-19 українською мовою. Зазначається, що тривалість пандемії та її вплив на всі сфери життя людини відбивається в мовах, збагачуючи їх неологізмами. Через свою важливу роль у світі англійська мова стає джерелом неологізмів, які потім використовуються в інших мовах. Проведене дослідження фокусувалося на термінах на позначення дій та/або досвіду людей під час пандемії COVID-19, які зареєстровані трьома тематичними словниками та глосаріями. Підбір українських відповідників англійським неологізмам вимагає першочергового з'ясування значення нової лексичної одиниці та вибору способу перекладу: транслітерації та транскрипції, калькування, описового перекладу (експлікації), прямого включення, приблизного перекладу. З'ясовано, що вибір способу перекладу залежить від поширеності та вживаності неологізму в українському контексті. Так, інтернаціоналізми та неологізми вторинної номінації передаються транслітерацією та транскрипцією, вживаються в оригінальній формі англійською мовою з поясненням та без, а також можуть мати паралельні варіанти в оригінальній англійській формі та українською транскрипцією та транслітерацією. Установлено, що вибір способу перекладу співвідноситься з морфологічною формою неологізму пандемії COVID-19. Зокрема, калькування застосовується при конверсії та словоскладанні, описовий переклад – при перекладі непоширених неологізмів із новим значенням та може поєднуватися з іншими способами перекладу. Із розвитком пандемії COVID-19 способи англо-українського перекладу неологізмів пандемії варіюють та змінюються з домінуванням транскрипції та транслітерації. Спостерігається тенденція до інтернаціоналізації неологізмів пандемії, що не потребуватиме експлікації чи інших способів перекладу таких лексичних одиниць за умови широкого використання неологізмів-інтернаціоналізмів як у мові оригіналу, так і в мові перекладу.

Ключові слова: неологізм, спосіб перекладу, інтернаціоналізм, пандемія COVID-19, морфологічна будова, термін.

The article highlights the English-Ukrainian translation features of the COVID-19 pandemic neologisms. It has been indicated that the duration of the pandemic and its impact on all spheres of human life is reflected in languages, enriching them with neologisms. Due to its important role in the world, the English language becomes a source of neologisms, which are then used in other languages. This research focuses on the terms for the actions and/or experiences of people during the COVID-19 pandemic, these terms being registered in three thematic dictionaries and glossaries. The selection of the Ukrainian equivalents to the English neologisms requires revealing the meaning of the new lexical unit and choosing the method of translation: transliteration and transcription, tracing, descriptive translation (explication), direct inclusion, approximate translation. It has been found out that the choice of translation method depends on the prevalence and usability of the neologism in the Ukrainian context. Thus, internationalisms and neologisms of the secondary nomination are rendered by transliteration and transcription, used in the original form in English with and without explanation, and may have parallel versions in the original English form and the Ukrainian transcription and transliteration. It has been determined that the choice of translation method correlates with the morphological form of the COVID-19 pandemic neologism, in particular tracing is used in cases of conversion and word formation, descriptive translation is typical for rarely used neologisms with a new meaning, and can be combined with other translation methods. With the development of the COVID-19 pandemic, the methods of English-Ukrainian translation of pandemic neologisms have been varying and changing with the dominance of transcription and transliteration. There is a tendency to internationalize the pandemic neologisms, which will not require explication or other methods of translation, provided that such neologisms-internationalisms are widely used both in the original language and in the language of translation.

Key words: neologism, method of translation, internationalism, COVID-19 pandemic, morphological structure, term.

Постановка проблеми. Уже майже два роки тема пандемії COVID-19 не втрачає своєї актуальності в житті людства, зумовлює зміну типових

моделей поведінки, соціалізації та комунікації, впливає на мову як відображення навколишнього світу, збагачуючи її неологізмами. Актуальність

звернення до особливостей англо-українського перекладу неологізмів пандемії COVID-19 підкреслюється нагальністю, відповідністю сучасним напрямкам розвитку перекладознавства щодо встановлення еквівалентів лексичних новоутворень з урахуванням особливостей соціального контексту та номінативного потенціалу мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження неологізмів є важливою частиною лексикології та орієнтується на сучасні реалії та когнітивні механізми опрацювання інформації носіями певної мови. У фокусі сучасних наукових розвідок постають механізми появи неологізмів та їх закріплення в мові [1], неологізми певних галузей знань, прикладні аспекти вживання неологізмів та їх перекладу [2; 3].

Неологізми пандемії COVID-19 вивчаються в контексті нової культури пандемії стосовно соціального впливу [4], як компонент медичного [5], епідеміологічного [6], медійного [7] дискурсів. Особливу увагу привертає морфологічний аспект функціонування неологізмів пандемії COVID-19 [8; 9; 10], зокрема, в англійській мові [11; 10] та англо-українському перекладі [12].

Зауважимо, що неологізми пандемії COVID-19 є конкретними термінами, що стосуються дій чи досвіду людей під час пандемії [13], а отже, оскільки пандемія триває, мови продовжують збагачуватися такими лексичними одиницями.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення особливостей перекладу англійських неологізмів пандемії COVID-19 українською мовою. Предметом дослідження постають особливості англо-українського перекладу неологізмів пандемії COVID-19. Матеріалом для дослідження слугували словники “Glossary on the COVID-19 Pandemic” [14], “Bundessprachenamt Coronavirus Glossary” [15], словник “Lexicon for a Pandemic. The New Yorker” [16; 17] та перекладацькі відповідники неологізмів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Підбір відповідників англійським неологізмам є досить складним процесом, що полягає в першочерговій необхідності з’ясувати значення нової лексичної одиниці, а потім підібрати стратегію його перекладу, який буде зрозумілим. Універсального способу перекладу не існує. Науковці [18; 3] виокремлюють такі способи передання неологізмів мовою перекладу: транслітерацію та транскрипцію, калькування, описовий переклад (експлікація), пряме включення, приблизний переклад. У межах дослідження ми проаналізували кожний із цих способів у мовній парі «англійська – українська».

Транслітерація та транскрипція є поширеним способом через синергетику англійської та української мов. Цей спосіб є найлегшим у перекладі, однак лише в тих випадках, коли неологізм є зрозумілим українському адресатові. Так, нами виокремлені такі неологізми: *betacoronavirus* – *бетакоронавірус*; *deglobalization* – *деглобалізація*; *epidemic* – *епідемія*; *infodemic* – *інфодемія*; *sanitizer* – *санітайзер*; *hyproxaemia* – *гіпоксемія*; *lockdown* – *локдаун*; *vector* – *вектор* (*переносник хвороби*), *comorbidity* – *коморбідність*; *dyspnoea* – *диспноє*, *coronaphobia* – *коронафобія*, *covidient* – *ковідіент*, *coronials* (*corona* + *millenials*) – *короніали*, причому останній неологізм є прикладом словоскладання.

Під час калькування вживаною постає заміна складників неологізму їх лексичними відповідниками в мові перекладу. Основною особливістю калькування є збереження внутрішньої форми неологізму. Калькування як прийом перекладу застосовується до складних слів, наприклад: неологізм *superspreader* складається з двох основ *super* і *spreader*, обидві основи підлягають перекладу, тому ми отримуємо *суперрозповсюджувач*. Калькування здебільшого застосовується до неологізмів, які утворилися злиттям двох (чи більше) основ, тобто за допомогою конверсії та словоскладання: *coronababies* (*corona* + *baby*) – *коронанемовлята*, *quarantimes* (*quarantine*+*times*) – *період епідемії*, *coviddiosity* (*covid* + *curiosity*) – *ковід зацікавленість* (*інтерес до новин стосовно пандемії*); *coviddict* (*covid* + *addict*) – *ковідзалежний*, *antibody* – *антитіло*, *self-isolation* – *самоізоляція*, *serosurveillance* – *сероспостереження*. Із точки зору перекладу цікавим є такий приклад: *antivaxxer* – *противакцинатор* (друга основа в мові оригіналу є скороченням від *vaccinationist*, але в мові перекладу використовуємо повну лексичну одиницю).

Описовий переклад застосовується тоді, коли в мові перекладу не існує подібного значення для неологізму. Так, для неологізму *departure screening* неможливо підібрати переклад одним словом, тому ми застосовуємо описовий переклад – *скрінінг, який проводиться тоді, коли людина покидає країну*. Інший неологізм *animal-to-human transmission* також передається за допомогою описового перекладу – *передання інфекції від тварини до людини*. Зупинимося на прикладі перекладу неологізму, створеного за допомогою вторинної номінації: *bubble* є неологізмом, пов’язаним із пандемією COVID-19 у значенні *коло спілкування*. Похідними є *school bubble* – *шкільне коло спілкування школи*, *two-*

family bubble – коло спілкування двох родин; *travel bubble* – зона, що складається щонайменше з двох країн, провінцій чи територій, де міститься певна інфекційна хвороба, у межах якої мешканці можуть вільно подорожувати і де для мандрівників більше не існує обов'язкового карантинного періоду. Описовий переклад (експлікація) має на меті пояснення значення неологізму. *Direct contact transmission* перекладається як *передання захворювання під час безпосереднього зв'язку*, пояснюючи словосполучення вихідної мови. Описовий переклад є основним засобом перекладу такого неологізму, як *contact follow-up* – *спостереження, контроль та підтримка інфікованих осіб*. До описового перекладу належить підставний переклад – використання в мові перекладу наявного слова чи словосполучення, яке відповідає значенню неологізму вихідної мови. Наприклад: *communicable period* – *інфекційний період* (проміжок часу коли інфекція може передатися від хворої людини), *community spread* – *локальне поширення* (поширення інфекції серед спільноти, яка не пов'язана з прямим контактом), *cold zone* – *безпечна зона* (зона медичного закладу, вільна від інфекції), *face covering* – *медична маска* (респіратор, щит та інші засоби, які закривають обличчя), *front-line staff* – *медичні працівники червоної зони* (зони, де розміщені інфіковані). Доцільно зазначити, що неологізми, утворені конверсією, також перекладаються за допомогою описового перекладу: *lockit* (*lockdown* + *exit*) – *процес послаблення обмежень карантину*; *lockstalgia* (*lockdown* + *nostalgia*) – *сум за часом карантину*; *pancession* (*pandemic* + *recession*) – *економічний спад унаслідок пандемії*; *quarantimes* (*quarantine* + *times*) – *вимушені обставини під час пандемії*; *covidinfox* (*covid* + *information* + *intoxication*) – *надання неправдивої інформації про хворобу*.

Описовий переклад часто використовується з іншими типами перекладу неологізмів. Так, неологізм *Covidiot* – *ковідіот* – *людина, яка не дотримується правил карантину*, перекладається за допомогою транслітерації та описового перекладу, надалі можливе використання цього неологізму без пояснення, тобто суто переклад засобом транслітерації. Неологізм *fomite* – *фоміт* – *будь-який предмет, на поверхні якого протягом певного часу можуть жити віруси* (одяг, дверні ручки), перекладається за допомогою транскрипції та описового перекладу, але останнім часом цей неологізм втратив своє пояснення, тому перекладається за допомогою транскрипції.

Окрему групу неологізмів становлять слова, створені за допомогою вторинної номінації,

які отримали нове значення під час пандемії COVID-19. Такі неологізми перекладаються за допомогою транскрипції чи транслітерації та описового перекладу, але через часте використання в мові вони втрачають свій «опис»: *transmission* – *передання захворювання* (передання захворювання, зазвичай інфекційного, від однієї людини іншій); *depression* – *депресія, тривалий період серйозного спаду, який характеризується зниженням ділової активності, падінням цін та надмірним рівнем безробіття*; *pandemic* – *пандемія, епідемія, що протікає у всьому світі або на дуже широкій території, перетинаючи міжнародні кордони й уражаючи велику кількість людей*; *quarantine* – *карантин, захід запобігання поширенню інфекційного захворювання, за якого здорову людину, яка могла контактувати із зараженою людиною, ізолюють протягом інкубаційного періоду захворювання*; *viral load* – *вірусне навантаження* (кількість вірусу в зараженій людині).

Приєм прямого включення використовується під час перекладу неологізмів, які не можна перекласти іншими способами, тому використовується написання оригінального англійського неологізму. Наприклад: *COVID-19*, *SARS-CoV-2*, *мобільні додатки COVIDTrends*, *COVIDAlert*, *ArriveCAN* тощо. Трапляються випадки часткового прямого включення (коли одна частина має оригінальне написання, а інша – перекладається), наприклад: *N95 mask/respirator* – *маска/респіратор N95*.

Неологізми, значення яких не відповідає семантичному навантаженню лексичної одиниці, перекладаються за допомогою приблизного перекладу, значення слова зберігаються, але в мові перекладу неологізм змінює лексичну форму. Наприклад: *face naked* – *людина без маски*; *coronacut* – *зачіска в умовах зачинених перукарень*; *lockstalgia* (*lockdown* + *nostalgia*) – *сум за часом карантину*; *covidamination* (*covid* + *contamination*) – *побування зараження*, *maskhole* – *безглузде, неефективне носіння маски*, *Someday*, *Noneday*, *Whoseday?*, *Whensday?*, *Blursday*, *Whyday?*, *Doesn'tmatterday* – *якийсь ізднів, жоден ізднів, чий день, колідень, розмитий день, чому-день, немає ізднів, який день*, *covidiot* – *ковідіот* (*ковігіст*, *ковід-дисидент*), *torona* – *корона-бандит*, *коронаабсурд*.

До неологізмів COVID-19 належать, зокрема, неологізми, утворені способом абревіації. Вони перекладаються за допомогою усіх вищенаведених способів. Так, *COVID-19* є прямим включенням, *ACTT* (*Adaptive COVID-19 Treatment Trial*) – *дослідження адаптивного лікування COVID-19*; *COPD* (*Corona Data Donation App*) – *додаток для*

передання даних коронавірусу; CGR (Coronavirus Global Response) – глобальне антикризове реагування на пандемію коронавірусу; ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control) – Європейський центр профілактики та контролю захворювання; CFR (case-fatality rate) – коефіцієнт летальності згідно з підтвердженими випадками; FFP2 mask (filtering face piece mask) – респіратор FFP2; WFH (working from home) – дистанційна робота; PPE (personal protective equipment) – засоби індивідуального захисту (ЗІЗ); PUI (patient under investigation) – контакт з інфікованим.

Висновки. Таким чином, підбір українських відповідників англійським неологізмам пандемії COVID-19 відбувається на основі традиційних способів перекладу: транслітерації та транскрипції, калькування, описового перекладу (експлікації), прямого включення, приблизного перекладу. Вибір способу перекладу ґрунтується на поширеності та вживаності терміна в українському контексті, причому інтернаціоналізми та неологізми вторинної номінації передаються транслітерацією та транскрипцією (*lockdown* – локдаун), уживаються в оригінальній формі англійською мовою

з поясненням та без (*FFP2 mask* – респіратор FFP2), а також можуть мати паралельні варіанти в оригінальній англійській формі та українською транскрипцією та транслітерацією (*COVID-19, covid*). Вибір способу перекладу співвідноситься з морфологічною формою неологізму пандемії COVID-19. Зокрема, калькування застосовується при конверсії та словоскладанні (*superspreader* – суперпроповсюджувач). Описовий переклад використовується для перекладу непоширених неологізмів із новим значенням та може поєднуватися з іншими способами перекладу (*community spread* – локальне поширення (поширення інфекції серед спільноти, яка не пов'язана з прямим контактом)). Оскільки пандемія COVID-19 триває, способи англо-українського перекладу неологізмів пандемії будуть змінюватися з домінуванням транскрипції та транслітерації, більшість таких неологізмів стане інтернаціональними лексичними одиницями і не потребуватиме експлікації чи інших способів перекладу. Подальше дослідження в обраному напрямі сприятиме кращому розумінню особливостей появи неологізмів та їх перекладу іншими мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єнікєєва С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови. Запоріжжя, 2006. 302 с.
2. Волченко О. Індивідуально-авторські неологізми як перекладознавча проблема. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія.* 2018. Вип. 27. С. 116–124.
3. Костенко О.Г. Сучасні англійські неологізми та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 13. Том 2. Ужгородський національний університет, 2020. С. 97–100.
4. Adami E., Al Zidjaly N., Canale G., Djonov E., Ghiasian M.S., Gualberto C., Karatza S, Lim FV, Pedrazzini A, Pirini J, Wildfeuer J. PanMeMic manifesto: Making meaning in the Covid-19 pandemic and the future of social interaction. *Working Papers in Urban Language and Literacies* no 273. 2020 Jul 29; 273. URL : <https://www.atlantis-press.com/proceedings/rtcov-20/125945666>
5. Katermina V. V., and Lipiridi S. Ch. Reflection on the Social and Psychological Consequences of the Coronavirus Pandemic in the New Vocabulary of the Non-professional English Language Medical Discourse. *Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020)*, Atlantis Press, 2020. P. 44–49.
6. Бабелюк О.А., Дідух Л.І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англійському епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис.* 2020. № 7. С. 5–12.
7. Дячук Л.С., Довженко І.В. Особливості відтворення неологізмів, пов'язаних з COVID-19 в англійських медійних текстах українською мовою. *Міжнародний філологічний часопис.* Том. 12, № 1, 2021. С. 80–87.
8. Тимошук Н. Неологізми на позначення явищ COVID-19: морфологічний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск 35. Том 5. 2021. С. 168–172.
9. Сандига Л.О., Свиридюк Т.В., Романчук С.В. Англійські неологізми коронавірусної кризи. *Лінгвістичні дослідження:* зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 53. С. 117–126. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.53.11>.
10. Бондаренко О.М. Аналіз морфологічних неологізмів англійської мови, створених у зв'язку з пандемією COVID-19. *Збірник наукових праць «Нова філологія».* № 80. Том I (2020) С. 79–83. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-13>.
11. Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О. Особливості неологізмів пандемії Covid-19 в англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Том 31 (70) № 4. Ч. 2. С. 108–112. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-2/19>.
12. Goltsova M. G. Chybis L. V. Coronavirus Neologisms in the English and Ukrainian Languages. *Міжнародний філологічний часопис* Том. 12, № 1, 2021. С. 45–48.

13. Akut K. Morphological Analysis of the Neologisms during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of English Language Studies*. 2020. 2, no. 3. P. 01-07. DOI: <https://doi.org/10.32996/ijels.2020.2.3.11>
14. Glossary on the COVID-19 Pandemic URL: <https://www.btb.termiumplus.gc.ca/publications/covid19-eng.html>
15. Bundessprachenamt Coronavirus Glossary URL: <https://app.coreon.com/5ea2adb797e1040100eb7ff3>
16. Lexicon for a Pandemic. *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2020/07/20/lexicon-for-a-pandemic>
17. Словник «Епохи коронавірусу». *The New Yorker*. URL: <https://chytomo.com/the-new-yorker-sklav-slovnkyk-erokhy-koronavirusu>
18. Драбов Н. До питання перекладу англійських неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 13. 2015. С. 176–181.

УДК 81.111-81.276

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.24>

ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НА ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

INFLUENCE OF THE ENGLISH VOCABULARY IN THE FORMATION OF THE YOUTH SLANG

Подоляк У.С.,

orcid.org/0000-0002-4743-5998

викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила

Зубрицький Р.Я.,

orcid.org/0000-0002-9581-7309

викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила

Соціально-політичні події, що відбуваються в Україні останні 17 років, особливо після 2013 року, порушили питання долучення до західного суспільства, зокрема до громадян англомовних країн. Актуальним стало вивчення англійської мови, адже саме вона є інтернаціональною і найбільш уживаною у світі.

Мета статті – показати доцільність уживання неформальних висловлювань у спілкуванні, а також з'ясувати доречність використання сленгізмів у побутовому чи діловому спілкуванні.

У статті досліджується історія походження, терміни та відмінності між американським та англійським сленгами, а також їх вплив на життя людей. Розмовна мова активно використовується в різних сферах (ЗМІ, художня література, театр та кіно). Це доводить, що вона відображає реалії сьогодення і становить норму спілкування сучасної людини. Автора найбільш цікавить молодіжний сленг, адже молодь певною мірою відображає рівень культури та розвитку суспільства. Найпопулярнішим та найбільш уживаним є молодіжний сленг, тому автор детально розглядає використання сленгізмів серед молоді та студентів. Захоплення англомовною культурою та прагнення тісніших зв'язків з англомовними громадянами доводить, що найбільш актуальним є вивчення саме американських та британських сленгізмів серед молоді, зокрема студентів.

У статті розглянуто особливості молодіжного сленгу в англійській мові як відображення світогляду людини. Автор диференціює та досліджує поняття молодіжного сленгу, аналізує особливості його перекладу. Стаття висвітлює сучасні проблеми перекладознавства та труднощі, з якими зіштовхуються перекладачі. Досліджено термін «молодіжний сленг» та розкрито поняття «молодіжний сленг». Стаття досить детально класифікує випадки вживання англомовних запозичень та досліджує їх вплив на словниковий склад української мови.

Ключові слова: сленг, молодіжний сленг, сленгові вирази, англійська мова.

Socio-political events in Ukraine over the past 17 years, and especially after 2013, have raised the question of joining Western society, in particular the citizens of English-speaking countries. The urgency of learning English has become acute, because it is the most international and most widely used language in the world.

The purpose of this work was to show the expediency of using informal expressions in communication, as well as to determine the appropriateness of the use of slang in everyday or business communication.

This article examines the history of origins, terms and differences between American and English slang, as well as their impact on people's lives. Spoken language is actively used in various fields: media, fiction, theater and cinema. This proves that it reflects the realities of today and is the norm of communication of modern man. The author is most interested in youth slang, because young people to some extent reflect the level of culture and development of society. The most popular and most used is youth slang, so the author examines in detail the use of slang among young people and students.

The growing interest in English-speaking culture and the desire for closer ties with English-speaking citizens proves that the most relevant is the study of American and British slang among young people, including students.

The article considers the features of youth slang in English as a reflection of human worldview. The author differentiates and explores the concept of youth slang, analyzes the features of its translation. The article highlights the current problems of translation studies and the difficulties faced by translators. The term "youth slang" is studied and the concept of "youth slang" is revealed. The article provides a detailed classification of the cases in which English-language borrowings are used and examines the impact of English-language borrowings on the vocabulary of the Ukrainian language.

Key words: slang, youth slang, slang statements, English.

Постановка проблеми. Світ постійно розвивається і рухається вперед, а разом із ним розвивається та збагачується мова. Події, які відбуваються в нашому житті, відображаються в мові та доповнюють її словниковий запас новими фразами та виразами. Мова є основним засобом спілкування, яка відображає всі зміни в суспільстві. Мова молоді найбільше показує високий рівень життя людей. Молодіжна мова характеризується використанням стилістично нейтральної та розмовної лексики, тобто зниженої. Таку мову часто називають сленгом. Молодіжному сленгу властива велика кількість скорочень, мета яких – зекономити час та максимально зберегти емоційне забарвлення спілкування.

Завдяки технічному прогресу людство може спілкуватись через засоби супутникового зв'язку та в мережі Інтернет. За прокладеними транспортними шляхами можна швидко дістатись з однієї країни в іншу. Країни та континенти мають тісніші зв'язки. Ми стали ближчими одне до одного. Варто сказати, що ставлення до іноземних мов теж змінилось.

У наші дні знання мов – це не просто показник освіти, а й необхідність. Коли ми вивчаємо іноземну мову, то беремо до уваги тільки деякі стандарти мови, ігноруючи розмовний формат. І тоді спроби поспілкуватись із носієм цієї мови не завжди будуть вдалим, адже в побуті люди не розмовляють суто літературною мовою, а розбавляють її розмовною лексикою. Для продуктивного спілкування необхідно знати й розмовний формат в іноземній мові.

Молодь дуже часто використовує величезну кількість сленгізмів, які стають популярними й серед старших людей. Цікавий співрозмовник може не тільки поговорити на безліч тем, а і вдало подати інформацію. Молоді люди користуються сленгом у своїй мові, щоб бути сучасними та стильними, адже сленг демонструє товариськість та комунікабельність. Молодіжний сленг жваво реагує на все, що відбувається в житті, підхоплює нові течії та відображає явища, змінюючись разом із ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти сленгу завжди були актуальним питанням для вітчизняних та зарубіжних дослідників.

І. Арнольд, А. Баррере, В. Дж. Бурк, І.Р. Гальперін, Дж. Гріног, Т. Захаренко, Г. Кіттрідж, Ч. Леланд, Г. Менкен, Е. Патрідж та багато інших досліджували термін «сленг» та його специфіку. Соціолінгвістичні параметри сленгу досліджувались у працях І. Гонти, Ю. Зацного, К. Ібле, О. Клименко, В. Лабова, Дж. Лайтера. Д. Гріноу і Д. Кіттрідж охарактеризували сленг як волоцюгу, який «тиняється в околицях літературної мови та постійно намагається знайти собі дорогу в найвишуканіше товариство».

Мета статті – дослідити та розглянути особливості молодіжного сленгу в сучасній англійській мові, розкрити специфіку перекладу сленгу з української мови англійською (і навпаки).

Виклад основного матеріалу. Важко визначити етимологію терміна «сленг», адже це питання – одне з найбільш суперечливих і заплутаних в англійській лексикографії. Розкрити походження терміна складно через його багатозначність та через те, що автори словників та спеціальні дослідження по-різному тлумачать це поняття [10, с. 113]. Ще на початку XVIII століття терміном «сленг» послуговувались кримінальні класи. Термін «сленг» (зі значенням "language of a low or vulgar type" – мова низької культури або вульгарного типу) уперше зафіксовано в 1756 році. Із 1802 року цим терміном позначають "The cant or jargon of a certain class or period" – відхилення від стандартів мови або говірку певного класу або періоду.

Із 1818 року під сленгом почали розуміти "Language of a highly colloquial type, considered as below the level of standard educated speech, and consisting either of new words or of current words employed in some special sense" – високорозвинену мову розмовного типу, яка вважається нижчою за літературний стандарт і яка складається з нових або сучасних слів, що вживаються для позначення деяких особливих значень [10, с. 102].

Одним із перших учених, котрий спробував визначити місце сленгу в стандартизованій мові, є Е. Патрідж. Він простежив історичні передумови розвитку та поширення неформального мовлення на північноамериканському континенті. Його праця, опублікована понад 40 років тому, залишається актуальною й нині.

Використання новітніх гаджетів та інтернет-технологій стало чудовим підґрунтям для поширення сленгових виразів. Згідно з даними Global Digital 2021 соцмережі використовують 4,2 млрд людей. А через пандемію Covid-19 кількість користувачів невпинно зростає. Статистика свідчить про те, що основною частиною користувачів найпопулярнішої мережі Facebook є особи віком від 25 до 34 років. Це стало причиною того, чому автора найбільше зацікавив молодіжний сленг.

Молодіжний сленг визначають як сукупність мовних засобів високої експресивної сили, які постійно змінюються та які молодь використовує в спілкуванні з тими, з ким перебуває в дружніх, фамільярних стосунках [4, с. 478–480].

У полі зору нашого дослідження – студентська молодь, тому варто звернути увагу на побут, навчання, дозвілля й спілкування студентів, що формують особливу соціальну групу. Дійсно, студентська молодь була й залишається найбільш освіченим пластом молодого покоління, тому й мова, якою вона користується, залишатиметься в межах норми, але із включеннями жаргонізмів, пов'язаних із навчанням, певним періодом чи ситуацією в їхньому житті.

Через молодіжний сленг студенти чи не найбільше самовиражаються. До усього, що стосується студентського життя та навчання, молодь застосовує сленг. Алкоголь, наркотики, дозвілля, кохання та дружба; власні думки, оцінювальне ставлення та цінності; мовні засоби вираження емоційного або фізичного стану; соціально та культурно зумовлені явища та стосунки; предмети першої необхідності або розкоші, навчання – основні сфери, де молодь широко використовує сленг.

Молодь активно використовує неформальні вислови, щоб підкреслити позитивні характеристики людини. Описуючи привабливу дівчину, використовуйте слова *peach* (персик) або *gold-digger* (золотко). Говорячи про свого друга, знайомого *friend* можна замінити на *ace* (кореш, дружбабан). Описати зовнішність людини, частини тіла також можна за допомогою сленгових висловів. Наприклад, слово *face* (обличчя) має безліч синонімів, як-от *smiler*, *snoot*, *kisser*, *dish*, *mask*. Ці слова не образять співрозмовника, тому молодь часто їх використовує для спілкування в компаніях друзів.

Слід зазначити, що використання сленгу не завжди прийнятне. Неправильне використання деяких сленгових слів та виразів (наприклад, між людьми різного віку) може продемонструвати вашу невихованість. Тому такі слова називають молодіжним сленгом, а використовувати їх доречно саме в молодіжній компанії, проте інколи

доцільне використання сленгу може показати високий рівень володіння мовою.

Прикладами сленгу молоді можуть слугувати такі вирази:

- awesome, bomb, biggity diggity, boss, brad, chouch, coolarific, doke, dope – кльовий, крутий, суперовий;
- book – зубрити;
- killer – складний навчальний курс;
- dorm rat – довгожитель у гуртожитку, що постійно в ньому перебуває і рідко з нього виходить;
- babe, betty, cherry, fifi, chick, birdie, filet, cutie, rosebud, hottie, peach – красуня;
- chill – розслабитися; релаксувати [2, с. 300].

На думку С.Б. Флекснера, саме молодь найактивніше створює сленг [10]. Молодіжний сленг відрізняється від інших типів сленгу зосередженням на тому, що актуально саме для молоді. Ці сленгізми слугують для спілкування молодіжної вікової категорії, найчастіше вони незрозумілі людям інших вікових груп.

У перекладі з англійської термін «сленг» означає:

- 1) мову соціально чи професійно відокремленої групи, яка є протилежною літературній;
- 2) варіант розмовної мови (зокрема, експресивно забарвлені елементи мови, що не збігаються з нормою літературної мови) [3, с. 160].

Основу сленгу становлять сталі звороти – фразеологізми, які виникли та спочатку вживалися лише в окремих соціальних групах (наприклад, у кримінальних колах). Ці сталі вирази відображали життєву орієнтацію цих груп. Поступово вони приживались у широких колах, ставши загальноживаними, такі слова зберегли емоційно-оцінний характер, наприклад: penny – yener; two pence – owt yener; tumble to your barrikin – understand you; cool to the dillo nemo – look at the little woman – back slang.

Донедавна в Британії та Америці неформальними виразами вважались навіть такі висловлювання, як *of course*, *OK*, *to take care*, *to get up*, *lunch* та ін. Дуже швидко вони прижились у стандартній мові й стали загальноживаними майже в усіх мовах світу. Наприклад, слово *OK* походить від словосполучення *all correct* – усе правильно. На привітання приятеля та його питання про те, як ти, як твоє життя, як почуваєшся, можна відповісти: “Thank you, I’m OK”, навіть якщо ви зовсім не ОК. Це буде цілком прийнятно ввічлива відповідь, яку зрозуміють майже всюди, зокрема й у неангломовних країнах. ОК означає «я в порядку», «все в нормі»,

«добре», «правильно». Наприклад: – «Thank you, Emma», – дякує Люсі Еммі за те, що та допомогла їй розібратися зі звітом. – «ОК» – киває у відповідь Емма. Можна зробити висновок, що ОК уживають, коли хочуть сказати «будь ласка, без проблем». Отже, цей вираз можна вживати в різних ситуаціях, залежно від контексту він матиме декілька різних значень.

Це властиво й іншим неформатним висловлюванням, адже англійська мова дуже примітивна та неоднозначна [7, с. 334].

Одним із найвідоміших сленгових виразів в англійській мові є слово *cool*. Ще донедавна в словнику був тільки один варіант перекладу цього слова – «прохолодний», «холодний», але в сучасних словниках ми знайдемо й інший переклад, позаяк ми так часто використовуємо слово «cool», коли хочемо сказати: «Чудово! Клас! Прекрасно!». Інколи замість *cool* ми використовуємо *great*, що перекладається так само.

Але переклад слова *great* матиме різне відтінкове значення залежно від того, хто його вживає. Якщо ми його чуємо від імпозантного джентльмена, то *great* перекладатиметься як «грандіозно», якщо від панка – «круто», якщо від хіпі – «хіпово», від милої дівчини – «прекрасно», від хлопця – «клас».

Намагайтеся говорити легко і невимушено та додавати в лексику вислови відомих людей, фрази з фільмів. У процесі спілкування це справить хороше враження на вашого співрозмовника, адже зараз сленгові слова можна почути всюди. Майже в кожному американському фільмі чи пісні використовується сленг. Тому під час вивчення англійської мови можна дивитися американські фільми в оригіналі без українського озвучення, з них можна почерпнути багато неформальних висловлювань, які допоможуть у спілкуванні [5, с. 313–314].

Деякі сленгізми можуть належати до різних частин мови. Наприклад, *great* вживається і як прикметник (a great job – класна робота), і як прислівник (it's great – чудово). Так само і *cool*: a cool cat – крутий хлопець, it's cool – круто.

– Do you like cake? – питає Андрій Стіва, який уперше куштує тістечко в київській кав'ярні.

– Man, it's cool!

В англійській мові як сленгізми використовуються і деякі технічні терміни. Наприклад, слово *screw* ввійшло до складу сленгових виразів, а слово *screwdriver* (викрутка) у наш час також означає алкогольний напій, горілку із соком. Різка фраза *you screw me down* означає, що співрозмовник вам набрид, а на український сленг ця фраза

буде перекладатися як «ти мене дістав» або «ти мене задовбав». «Screw you» – це вже відверто грубий вислів [8, с. 32].

Неоднозначний вислів *Screw up* використовується у значеннях «все зіпсувати» або «дістати когось». Наприклад: У кабінет до директора викликали співробітника. – Що він накоїв? – питає колега. – This dude screwed up the computer. – Цей телепень зіпсував комп'ютерну техніку.

Або: – Where have you been? I was hardly screwed up! – Де ти пропадав? Я мало з глузду не з'їхала!

Screw around означає «байдикувати» або «нести нісенітницю». Наприклад: – Get up! Your screw around is over! – screamed captain Jack. Це перекладається як: – Піднімайтесь! Ваше ледарювання вже закінчилось! – кричав капітан Джек [6, с. 216].

Дієслово *hit* також активно використовується у сленгових виразах. Наприклад, речення “We hit the dirt the moment we heard the machine gun fire” (hit the dirt – буквально: вдарився в бруд) сленговою мовою означає «Ми залягли, почувши вогонь кулемета». А від моряків до англійського сленгу прийшов такий вираз, як *hit the deck*, що означає «Вставай! Підйом! Годі лежати!»

Наприклад: OK, boys, it's time to hit the deck! – Ну ж бо, хлопці, годі лежати, вже час вставати!

Hit the hay або *hit the sack*, які перекладаються як «бити сіно», «бити мішок», мають зовсім протилежне, ніж *hit the deck*, значення – «вкладатися спати». Наприклад: I'm pretty tired, gonna hit the hay early. – Щось я сьогодні дуже стомився, піду раніше додому спати.

Hit the bull's eye перекладається як «влучити в яблучко», тобто влучити в саму середину. Hit the jackpot – піймати удачу за хвіст.

Hit on або *hit upon* перекладаються як «нарватися, знайти, наштовхнутися, домогтися». Наприклад: I hit on the right one the first time. – Я з першого разу знайшов того, хто мені був потрібен.

Hit it off означає «добре ладнати з ким-небудь, мати гарні стосунки». Наприклад: Rachel and Ben hit it off with each other. – Рейчел і Бен ніби створені одне для одного [9, с. 104].

Hit or miss у перекладі з англійського сленгу означатиме «навмання, наздогад». Наприклад: – So, where is the flat of your relatives? – То де ж знаходиться квартира твоїх родичів?

– OK, we just should ring doorbells hit or miss. – Добре, будемо дзвонити в усі двері навмання.

Hit the sauce букв.: «вдарити по соусу», мовою сленгу означає «сісти на стакан», «пийчати».

Наприклад: Steven began to hit the sauce when he lost his job. – Стивен почав пиячити відколи втрапив роботу.

«Hit the nail on the head» рівноцінний українському вислову «те, що лікар прописав».

Наприклад: Your soup hit the nail on the head перекладається як «Твій суп – те, що доктор прописав» [9, с. 107].

Щоб оволодіти сленгом, вам потрібно постійно перебувати в середовищі, де розмовляють англійською мовою (краще з носіями). Так, ви матимете можливість чути не тільки літературний формат у різних колах, а й сленгові вирази. Вивчивши їх, ви покращите рівень спілкування з англомовними співрозмовниками.

Висновки. Варто наголосити, що англомовні запозичення значно впливають на розвиток сленгу в українській мові.

Кількість англомовних запозичень постійно зростає тому, що це тісно пов'язано з науково-технічним прогресом, глобалізацією та популярністю англійської мови. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що сленгізми в англійській мові для українськомовних є чудовим способом показати свій рівень володіння іноземною мовою. Застосовуючи їх у певних ситуаціях і в певних колах, можна зарекомендувати себе як культурну і товариську особистість, яка чудово влилася в іноземний колектив. Однак спочатку потрібно вчити стандартизовану мову, а потім доповнювати її сленгом. Варто зазначити, що процес запозичення англіцизмів призводить до збагачення та збільшення словникового запасу української мови, з одного боку, з іншого – надмірне вживання англіцизмів негативно впливає на її словниковий склад, витісняючи українськомовні еквіваленти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Москва : Просвещение, 1990. № 300. 2 с.
2. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. Київ : Логос, 2002. 313 с.
3. Береговская Н.В. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1996. № 3. С. 32–41.
4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця : Нова Книга, 2003. 160 с.
5. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. Москва : Высш. шк., 1981. 334 с.
6. Захарченко Т.Є. Английский и американский сленг. Москва : АСТ, 2009. 478 с.
7. Маковський М.М. Мовна сутність сучасного англійського сленгу. *Іноземні мови в школі*. 1962. № 4. С. 102–113.
8. Холстинина Т.В. Американский сленг в художественном тексте и проблема его передачи на русский язык : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20. «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Москва, 2007. 37 с.
9. Хомяков В.А. Введение в изучение основного компонента англ. просторечия. Вологда, 1971. 104 с.
10. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США. Москва : Наука, 1983. 216 с.

АБРЕВІАЦІЯ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ФАХОВИХ СТАТЕЙ ЗІ СТОМАТОЛОГІЇ В ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ

ABBREVIATION IN THE TEXTS OF ENGLISH PROFESSIONAL DENTAL ARTICLES IN THE DIACHRONIC ASPECT

Скрипник М.І.,

orcid.org/0000-0002-9552-4098

*магістр II курсу кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавського інституту економіки і права*

Костенко В.Г.,

orcid.org/0000-0001-9077-2191

*доцент кафедри іноземних мов із латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету*

У статті на матеріалах трьох наукових робіт, приблизно однакових за обсягом, що були опубліковані з часовим інтервалом у 50 років, – *Prosthetic Dentistry: The Public Health Aspect* (1922), *Survival of human dental plaque flora in various transport media* (1972), *Endodontic applications of 3D printing* (2018) – з'ясовані тенденції щодо вживання аббревіатур в англomовному дискурсі стоматології, виявлено та проаналізовано зміни їхніх структур типів, якісних характеристик та поширеності в діахронічному аспекті.

Предметом дослідження були кількісний та якісний склад аббревіатур. Ця розвідка виконана в рамках традиційної системно-структурної парадигми; методологія дослідження включала лінгвістичне спостереження, структурний метод, який охоплює компонентний, морфемний, словотвірний, трансформаційний аналіз, аналіз словникових дефініцій, описовий метод, використаний для систематизації та порівняння отриманих даних, елементи кількісного підрахунку.

За результатами дослідження аббревіатур у текстах англomовних наукових статей зі стоматології в діахронічному аспекті продемонстровано не лише їхнє кількісне збільшення, а й зростаючу структурну диверсифікацію упродовж ста років. Це слугує підтвердженням загальної тенденції щодо компресії інформації, тобто підпорядкованого законом мовної економії спрощення в процесі обробки або створення тексту його поверхневої структури. Переважання семантичних типів аббревіатур на позначення біохімічних сполук та лікарських засобів, лікувальних чи діагностичних та технологій обробки матеріалів свідчить про те, що, розвиваючись, стоматологія взаємодіяла з низкою природничих та інженерно-технічних наук, а нині спирається на новітні досягнення матеріалознавства, оптики, ІТ технологій та біомедицини, а оскільки терміни цих галузей здебільшого є складними, то виникає потреба в більш компактних способах передачі значних обсягів інформації, до того ж аббревіатури уможливають розширення дериваційних можливостей наявних найменувань.

Оскільки аббревіатури є невід'ємною лексичною складовою частиною наукового та професійного дискурсів, причому їх кількість постійно зростає, тому досить важливим як у теоретичному, так і в прикладному аспекті є визначення основних стратегій і тактик їх перекладу.

Ключові слова: стоматологічний дискурс, аббревіація, діахронія, якісний склад аббревіатур, кількісний склад аббревіатур.

In the article on the materials of three the three publications, approximately the same in volume, which were published with a time interval of 50 years: *Prosthetic Dentistry: The Public Health Aspect* (1922), *Survival of human dental plaque flora in various transport media* (1972), *Endodontic applications of 3D printing* (2018) clarifies the trends in the use of abbreviations in the English discourse of dentistry, identified and analyzed changes in their structure types, qualitative characteristics and prevalence in the diachronic aspect.

The subject of the study was the quantitative and qualitative composition of abbreviations. This exploration is performed within the traditional system-structural paradigm; the research methodology included linguistic observation, structural method, which includes component, morpheme, word-formation, transformational analysis, analysis of dictionary definitions, descriptive method used to systematize and compare the obtained data, elements of quantitative calculation.

According to the results of the study of abbreviations in the texts of English-language scientific dental articles in the diachronic aspect, not only their quantitative increase was demonstrated, but also the growing structural diversification over a hundred years. This serves as a confirmation of the general trend in the compression of information, which is subject to the laws of language economy simplification in the process of processing or creating the text of its surface structure. The predominance of semantic types of abbreviations to denote biochemical compounds and drugs. Medical or diagnostic and materials processing technology indicates that, as it develops, dentistry has interacted with a number of natural and engineering sciences and now relies on the latest advances in materials science, optics, IT technology and biomedicine. That is why there is a need for more compact ways to transmit large amounts of information, in addition, abbreviations allow to expand the derivational capabilities of existing names.

Since abbreviations are an integral lexical component of scientific and professional discourses, and their number is constantly growing, it is very important in both theoretical and applied aspects to determine the main strategies and tactics of their translation.

Key words: dental discourse, abbreviation, diachrony, qualitative composition of abbreviations, quantitative composition of abbreviations.

Постановка проблеми. Мова як суспільне явище віддзеркалює різні соціальні трансформації, і, відповідно, адаптує свої ресурси для забезпечення якісної безперебійної комунікації [1]. Динамізм сучасного постіндустріального, постеконічного суспільства відображається в мові, насамперед у прагненні передати максимальну кількість інформації за мінімальний час, тобто через тенденції до економії мовленнєвих зусиль, мовленнєвого часу та економії мовних засобів. Закон економії в мові діє упродовж усієї історії її розвитку, має різні причини та різні механізми втілення. На думку мовознавців, зокрема І.М. Кубишко, Н.К. Махмудової, Ю.А. Зацного, С.М. Єнікєєвої, О.І. Дунєв, D. Crystal, P. Niyogi, нинішнє збільшення скорочень, яке простежується на різних мовних рівнях у різних мовах, зумовлене значним зростанням потоку інформації, нових знань у різних галузях діяльності людини, суттєвим поліпшенням рівня грамотності, поширенням масової культури, появою нових засобів масової комунікації [2–8].

Вітчизняні та зарубіжні науковці одностайні в думці про те, що однією з найпомітніших рис, котра набула значеного поширення у XX столітті і продовжує розвиватися у XXI ст. в англійській мові, є тенденція до скорочень як у формальному, так і в неформальному реєстрах [8–13]. Це насамперед стосується лексичних скорочень, представлених усіченнями (*rehab – rehabilitation, lab – laboratory, tooth prep – preparation, scrip – prescription*), аббревіатурами (*SMS – short message service, ASAP – as soon as possible, BFF – best friend forever*), телескопізмами (*cyborg – cybernetic organism, hi-res – high resolution*), графічними скороченнями (*L&R – later; IC – I see*). Тобто очевидно є потреба в засобах, здатних передати максимальну кількість інформації за мінімальний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конденсації та компресії інформації залишаються найбільш релевантними для мовлення науково-технічних галузей через стрімку появу нових знань. Так, підраховано, що час подвоєння медичних знань на 1950 рік становив 50 років, на 1980 рік – 7 років; на 2010 рік – 3,5 роки [14, с. 56]. Як наслідок, виникає гостра необхідність не лише називати новітні поняття, але й розширювати дериваційні можливості наявних найменувань, шукати більш оптимальні компактні способи передачі значних обсягів інформації. Серед найпоширеніших способів компресії інформації, тобто підпорядкованого законам мовної економії, вимогам жанру та особливостям інформаційного носія спрощення в процесі

обробки або створення тексту його поверхневої структури, є аббревіація.

Явище аббревіації як процес вторинної номінації і аббревіатура як знак знака завжди перебували у фокусі дослідницьких інтересів мовознавців. Так, А. Мартіне, Г. Пауль, Т.К. Ципф, Г. Цібахашвілі, Н. Алексєєва, В. Борисов досліджували причини виникнення та значного поширення аббревіації. Структурні та семантичні характеристики аббревіатур висвітлювали у своїх працях В.А. Беляєва [15], О.М. Костеріна [16], О.І. Павлова [11], А.П. Шаповалова [17], Л.Ю. Зубова [18, с. 44], А. Кречман [19], R. Goel та співавтори [13]; стилістичну та функціональну специфіку аббревіатур в англійській мові вивчали С.М. Єнікєєва [5], О.А. Бірюкова [9], P. Niyogi [8]. Чимало робіт присвячено процесам аббревіації та особливостям вживання аббревіатур у професійних дискурсах, зокрема, економіки і бізнесу (І. Міщинська, [20]), мас-медіа (І. Карамішева [21], Androustopoulos [22]), сфери комп'ютерних технологій та Інтернету (Барінова [23], Дзюбіна [10], Crystal [7]), медицини (Л. Запоточна [24], А. Кукаріна [25], А. Кречман [19], Liu [26]). Однак майже відсутні дослідження терміноворчих процесів і аббревіації, зокрема в галузі стоматології. Сучасний професійний дискурс стоматології – це складний комунікативний простір, який «відбиває складну взаємодію багатьох фундаментальних галузей знання та практики, різних соціальних інститутів, а саме науки, бізнесу, розвитку масово-інформаційної комунікації, поєднує когнітивні та комунікативні конвенції різних дискурсів, і створюється з метою концептуалізації, збереження та поширення знань, професійних умінь та навичок, спрямованих на забезпечення стоматологічного та загального здоров'я людини» [27, с. 175]. Нині стоматологія демонструє надзвичайний темп розвитку та неймовірні високотехнологічні досягнення [28], і, очевидно, ці зміни знаходять втілення в її термінологічному апараті. Отже, **мета** запропонованого дослідження – з'ясувати тенденції щодо вживання аббревіатур в англійському дискурсі стоматології, виявити та проаналізувати зміни їхніх структур типів, якісних характеристик та поширеності в діахронічному аспекті. Об'єкт дослідження – явище аббревіації в текстах оригінальних наукових дослідницьких статей, які визнані основними жанрами сучасної науки, «*that master narrative of our time* (провідною оповідною формою нашого часу) за S. Montgomery [29]; предмет дослідження – кількісний та якісний склад аббревіатур. Матеріалом дослідження

служували три наукові статті, приблизно однакові за обсягом та опубліковані з часовим інтервалом у 50 років: *Prosthetic Dentistry: The Public Health Aspect (1922)*, *Survival of human dental plaque flora in various transport media (1972)*, *Endodontic applications of 3D printing (2018)*. Ця розвідка виконана в рамках традиційної системно-структурної парадигми; методологія дослідження включала лінгвістичне спостереження, структурний метод, який охоплює компонентний, морфемний, словотвірний, трансформаційний аналіз, аналіз словникових дефініцій, описовий метод, використаний для систематизації та порівняння отриманих даних, елементи кількісного підрахунку.

Виклад основного матеріалу. Є різні підходи до визначення абрєвіації та абрєвіатури, які відзеркалюють розмаїття мовознавчих парадигм у дослідженні мови. Загалом більшість дослідників суголосні в тлумаченні абрєвіації як процесу вторинної кодифікації, за якої відбувається заміщення (певне скорочення) однієї матеріальної форми іншою. Абрєвіатура входить у структуру знакового комплексу: абрєвіатура – прототип – денотат як один із його елементів. Відповідно, абрєвіатурні знаки – це умовні знаки скорочених опорних слів чи словосполучень. У запропонованому дослідженні абрєвіатури трактуємо в широкому розумінні як похідні слова, утворені з початкових звуків, назв початкових літер чи початкових частин слів, словосполучень чи фразових термінів, на основі яких утворюється скорочення.

Упродовж останнього століття абрєвіація набула значного поширення в різних мовах: так, О. Єсперсен на початку 40-х років минулого сто-

ліття підкреслював, що «скорочення мають паралелі в інших мовах, але ніде вони не є настільки численними, як у сучасній англійській мові» [30, с. 550–551]; у наш час М.А. Ярмашевич вказує на суттєве зростання кількості абрєвіатур та частотності їх вживання в європейських мовах [12, с. 6], О.С. Барінова зазначає, що скорочені одиниці становлять приблизно 18% від словникового складу будь-якої сучасної європейської мови і займають друге місце за популярністю в класифікації словотворчих способів [23, с. 12].

У досліджуваних текстах абрєвіатури становлять досить незначну частку (див. табл. 1); порівняння їхньої кількості в діахронічному аспекті підтверджує тенденцію до зростання, причому варто зазначити, що особливо відчутним, у дев'ять разів, було збільшення кількості абрєвіатур за часовий відрізок з 1922 по 1972 рік.

Абрєвіаційні скорочення – явище неоднозначне, багатогранне і до певної міри умовне, тому питання класифікації абрєвіатур не втрачає своєї актуальності. Так, українські мовознавці Л.О. Вакарлюк та С.Є. Панцьо виділяють 11 структурних типів абрєвіатур [31, с. 17–20]; по 6 типів виявили J. Verma [32, с. 349], дослідивши основні жанрові форми медичного дискурсу, та Н. Yu зі співавторами, проаналізувавши сучасні англійські біомедичні статті [33, с. 267]; складну багатокомпонентну класифікацію структурних типів термінологічних скорочень пропонують В.П. Коровушкін та С.А. Кострубіна [34, с. 96]. Традиційно у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві виділяють 5 структурних типів абрєвіаційних скорочень [4; 16; 26; 36].

Таблиця 1

Кількісний склад абрєвіатур у текстах англійських наукових публікацій зі стоматології в діахронічному аспекті

№	Назва статті	Рік публікації	Загальна кількість слів у статті (n)	Кількість абрєвіатур (n) та їх частка (%)
1.	Endodontic applications of 3D printing	2018	4534	319 (7%)
2.	Survival of human dental plaque flora in various transport media	1972	3474	126 (3,6%)
3.	Prosthetic Dentistry	1922	2450	14 (0,4%)

Таблиця 2

Структурні типи абрєвіатур у текстах англійських наукових публікацій зі стоматології в діахронічному аспекті

Структурні типи абрєвіатур	Preventive Dentistry (1922)	Survival of human dental plaque flora in various transport media (1972)	Endodontic applications of 3D printing (2018)
Акроніми	-	-	14,9% (n=47)
Алфавітні	-	60% (n=75)	35,76% (n=113)
Складні	-	1,6% (n=2)	11% (n=35)
Графічні	75% (n=12)	28,6% (n=36)	27,3% (n=87)
Латинські	25% (n=4)	10,32% (n=13)	10,7% (n=34)

У цьому дослідженні послуговуємось класифікацією українського мовознавця Д.І. Квеселевича, відповідно до якої аббревіатури бувають п'яти видів: 1) акроніми: аббревіатура, що складається з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення; 2) алфавітні аббревіатури; 3) змішані аббревіатури, найчастіше до них належать аббревіатури, де перша частина – це буква або цифра, а інша – слово; 4) графічні аббревіатури – тип скорочень, які вживаються лише під час написання; 5) латинські аббревіатури [36].

Аналіз аббревіатур у текстах англomовних наукових статей зі стоматології в діахронічному аспекті продемонстрував не лише їхнє кількісне збільшення, а й зростаючу упродовж ста років структурну диверсифікацію (табл. 2).

Якщо у 20-ті рр. XX століття це були лише графічні та аббревіатури латинського походження в малій кількості, то з плином часу додалися алфавітні аббревіатури, які і стали переважати, а частка латинізмів, навпаки, зменшилася. За період з 1972 по 2018 рр. вживання графічних та латинських скорочень залишилося майже незмінним, а кількість складних аббревіатур суттєво зросла. Сучасні наукові видання містять усі п'ять структурних типів аббревіатур, що, на нашу думку, спричинене насамперед позамовними чинниками. Наприклад: *However, the presence of SH-containing compounds, such as thioglycollic acid (0.05%) and cysteine (0.05%), could neutralize the bacteriostatic effect of the mercurials in the medium, thereby allowing growth to occur. <...>. 3D printing provides utility in several scenarios where SM is incapable or impractical. <...> In contrast to the medical CT voxel, where axial height is determined by slice thickness, the CBCT voxel is cubic, allowing for higher resolution and more accurate measurements in multiple planes [37, с. 1005] / Möller (19) introduced a transport medium (VMG II), which he considered superior for demonstrating streptococci and anaerobic nonsporulating bacteria in endodontic sample [38, с. 638].*

За ступенем поширення розрізняють загальноприйнятні скорочення, які функціонують у різних сферах науки і техніки та зрозумілі широкому загалу, спеціальні скорочення, що вживаються в певній сфері і зрозумілі спеціалістам цієї сфери без потреби в їх декодуванні, та індивідуальні (виняткові, контекстні) скорочення, які створюються в межах одного тексту автором або видавцем, щоб уникнути повторення довгих назв та для економії місця, і мають внутрішньотекстове, дори післятекстове роз'яснення [39].

Латинські аббревіатури, виявлені в досліджуваних текстах, здебільшого належать до групи загальноприйнятих аббревіатур, напри-

клад: *Roentgen-ray examination should be made as suggested above; i.e., whether the fracture is involved by position of the teeth or tooth roots and, secondly, the position of the fragments [40, с. 199]. In an article and case series, van der Meer et al. (2016a) acquired digital impressions and CBCT scans [37, с. 1007]. Since EDTA acts as a chelating agent, its incorporation into RTF was useful for binding divalent cations, such as Ca^{2+} , which are present in high concentration in plaque and contribute to the aggregation of plaque bacteria [38, с. 643]. They found a marked decrease, i.e. 1 to 2 log. in the recovery of bacteria after their storage... [38, с. 638]. For the collection of samples, all transport media were dispensed in 10-ml samples in 18 by 150 mm test tubes [38, с. 639]. This medium was filter-sterilized by using a membrane filter (0.22- μ m pore size) [38, с. 639].* Більшість розглянутих випадків – це графічні скорочення на позначення одиниць вимірювання; також чималою є кількість загальновідомих скорочень формального реєстру типу *i.e., e.g., et al., etc.*

Спеціальні аббревіатури, які не потребують декодування для фахівців у галузі стоматології, представлені поодинокими прикладами лише у статтях за 1972 та 2018 роки: *Gastrin et al. (9) investigated the effect of storage of various clinically important pathogenic bacteria in VMG IV medium, Stuart medium as modified by Ringertz (21), and SBL medium [38, с. 638]. CAD / CAM applications emerged in the 1960s and 1970s, first employed by large aerospace and automotive companies. <...> These systems direct the exposure path of a UV laser onto the surface of a vat of photosensitive resin [37, с. 1005].* Найпоширенішими ж є індивідуальні (контекстні скорочення), які, проте, теж властиві тільки публікаціям за 1972 та 2018 рр.: *In the present study, a balanced mineral salt solution (4) poised with dithiothreitol (DTT), and containing sodium ethylene diaminetetraacetate (EDTA) was evaluated [38, с. 639]. Dental applications of 3D printing adopt one or more of the following common technical type classifications: stereolithography apparatus (SLA), fused deposition modelling (FDM), MultiJet printing (MJP), PolyJet printing, ColorJet printing (CJP), digital light processing (DLP) and selective laser sintering (SLS) also known as selective laser melting (SLM) [37, с. 1005].*

Аналіз змісту аббревіатур у досліджуваних текстах дозволив розподілити їх за семантичними типами. Так, найчисельнішими виявилися аббревіатури на позначення хімічних, біохімічних сполук та лікарських засобів (EDTA (Ethylenediaminetetraacetic acid), DTT (Dithiothreitol), BBL (benzimidazole benzophenanthroline), RTF (reduced transport fluid),

Ca (calcium), H (hidrohen) у статті за 1972 р. та на позначення лікувальних чи діагностичних процедур (*X-ray*; *EMS – endodontic microsurgery*, *CBCT – Cone beam computer tomography*) і технологій обробки матеріалів (*DLP – digital light processing*, *SLS – selective laser sintering*, *SLM – selective laser melting*) статті за 2018 рік, наприклад: *The addition of very low concentrations of EDTA (0.001 M) to RTF appears to promote a more uniform dispersion of bacterial cells* [38, с. 643]. *In an article and case series, van der Meer et al. (2016a) acquired digital impressions and CBCT scans; CAD software merged digital impression files with CBCT DICOM data to form a STL file containing boney architecture for teeth in pulp canal obliteration-affected maxillary incisors* [37, с. 1011]. Переважання цих семантичних типів свідчить про те, що, розвиваючись, стоматологія взаємодіяла з низкою природничих та інженерно-технічних наук, а нині спирається на новітні досягнення матеріалознавства, оптики, ІТ-технологій та біомедицини. Терміни цих галузей здебільшого є складними, складаються з понад двох слів і потребують використання відповідних скорочень.

Досить поширеними в обох статтях є аббревіатури, які позначають мікробіологічні категорії, – хвороби, спричинені мікроорганізмами, їх збудники, а також складники мікрофлори (*TSS-1 – toxic shock syndrome toxin -1*, *CNS – coagulase-negative staphylococci*, *PSE – pyrogenic streptococcal exotoxin*) та одиниць і величин виміру (*mm, ml, mg, hr, %*), наприклад: *Differential counts of S. mutans and S. sanguis were made on MM10 sucrose agar* [38, с. 641]. *Mohammed et al. (demonstrated growth of E. faecalis biofilms on SLA materials comparable to dentine* [37, с. 1013]. *The pH of this medium was 8 + 0.2 without adjustment, and it decreased to 7 in*

48 hr in the anaerobic glove box atmosphere (85% N₂, 10% H₂, 5% CO₂) [38, с. 640]. *Zehnder et al. (2016) and Connert et al. (2017) also found small deviations from the intended access (0.12–0.34 mm at the tip of the bur) and a mean angular deviation of less than 2* [37, с. 1010]. Аббревіатури цих семантичних типів загалом є типовими для сучасних оригінальних дослідницьких статей зі стоматології.

Висновки. Отже, дослідження аббревіатур у текстах англомовних наукових статей зі стоматології в діахронічному аспекті продемонструвало не лише їхнє кількісне збільшення, а й зростаючу упродовж ста років структурну диверсифікацію. Це слугує підтвердженням загальної тенденції щодо компресії інформації, тобто підпорядкованого законам мовної економії спрощення в процесі обробки або створення тексту його поверхневої структури. Переважання семантичних типів аббревіатур на позначення біохімічних сполук та лікарських засобів, лікувальних чи діагностичних та технологій обробки матеріалів свідчить про те, що, розвиваючись, стоматологія взаємодіяла з низкою природничих та інженерно-технічних наук, а нині спирається на новітні досягнення матеріалознавства, оптики, ІТ-технологій та біомедицини, а оскільки терміни цих галузей здебільшого є складними, виникає потреба в більш компактних способах передачі значних обсягів інформації, до того ж аббревіатури уможливають розширення дериваційних можливостей наявних найменувань.

Оскільки аббревіатури є невід'ємною лексичною складовою частиною наукового та професійного дискурсів, причому їх кількість постійно зростає, тому досить важливим як у теоретичному, так і в прикладному аспекті є визначення основних стратегій і тактик їх перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Labov M. The Social Dynamics of Language Change in Online Networks. ICSI. 2001. № 2. С. 1–19.
2. Кубышко И.Н. Аббревиация – закономерное явление в английском языке. *Омский научный вестник. Филологические науки*. 2011. № 6. С. 102.
3. Махмудова Н.К. Причины образования аббревиаций в различных языках. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2016. № 2. С. 15.
4. Зацний Ю., Пахомова Т. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя, 2001. 385 с.
5. Енікєєва С.М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові. *Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологічні науки*. 2006. № 2. С. 11–14.
6. Дунев А.И., Черняк В.Д. Аббревиатуры вчера и сегодня. *Universum: Вестник Герценовского университета*. 2008. № 9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/abbreviatury-vchera-i-segodnya> (дата обращения: 18.11.2021).
7. Crystal D. Language and the Internet : монографія. Bangor : Cambridge University Press, 2003. 272 с.
8. Niyogi P.A., Berwick. R. Dynamical systems model for language change. *Complex Systems*. 1997. № 11. С. 161–204.
9. Бірюкова О.О. Функціонування аббревіатур у сучасному мовленні : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Москва, 2007. 309 с.

10. Дзюбіна О. Скорочення як спосіб утворення неологізмів в сучасній англійській мові. (на матеріалі англійських інтернет-видань та форумів в молодіжних соціальних мережах). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. № 3. С. 309–312.
11. Павлова О.І. Роль і місце аббревіації в системі термінотворення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2012. Вип. 27. С. 71–73.
12. Ярмашевич М.А. Аббревиация в современных европейских языках: структурный, семантический и функциональный аспекты : автореф. дис. ... докт. філ. наук. Саратов, 2004. 41 с.
13. Goel R. The Social Dynamics of Language Change in Online Networks. *Social Informatics* : вебсайт. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-47880-7_3.
14. Densen P. Challenges and opportunities facing medical education. *Transactions of the American Clinical and Climatological Association*. 2011. № 122. С. 48–58.
15. Беляева В.А. Когнитивный подход к изучению аббревиации. *Фундаментальные исследования*. 2007. № 9. С. 95–97.
16. Костерина О.Н. Лексические сокращения в современном английском языке: структурный и прагматический аспекты : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2005. 170 с.
17. Шаповалова А.П. Аббревиация и акронимия в лингвистике. Ростов-на-Дону : Ростовский государственный педагогический университет, 2003. 350 с.
18. Зубова Л.Ю. Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира: на фоне их русских и французских аналогов : дис. ... канд. філол. наук : 10.02. Воронеж, 2009. 244 с.
19. Кречман А. Особливості аббревіації та акронімізації медичної термінології в англійській мові. *Сучасний стан та перспективи розвитку освітнього простору: глобальний вимір* : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Запоріжжя, 2018. С. 283–286.
20. Міщинська І. Аббревіатури та акроніми в економічному та бізнес-дискурсі. *Філологічний дискурс*. 2018. № 7. С. 221–227.
21. Карамишева І. Структурна та функційна характеристика аббревіатур у сучасному медіадискурсі (на матеріалі статей BBC та CNN). *Humanities science current issues*. 2020. № 2. С. 28–34.
22. Androutsopoulos J. Language change and digital media. A review of conceptions and evidence : вебсайт. URL: <https://jannisandroutsopoulos.files.wordpress.com/2011/11/language-change-and-digital-media-preprint.pdf>.
23. Барінова С. Типологія англоязычних сокращений, используемых в сети Интернет : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Воронеж, 2008. 22 с.
24. Запоточна Л. Аббревіація в системі сучасної кардіологічної термінологічної номінації. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 1. С. 71–77
25. Кукаріна А.Д. Методологія та методика способів перекладу аббревіатур англійського та українського медичного дискурсу. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 224–228.
26. Liu H, Lussier YA, Friedman C. A study of abbreviations in the UMLS. *Proc AMIA Symp*. 2001. P. 393–397.
27. Костенко В. Комунікативні та соціально-рольові характеристики сучасного дискурсу стоматології. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2018. Вип. 1(15). С. 174–177.
28. Мажаренко В.А. Стоматология как профессия: опыт социологического анализа : автореф. дис. ... докт. мед. наук. Волгоград, 2012. 48 с.
29. Montgomery S.L. *The Scientific Voice*. New York. The Guilford Press. 1st Ed. 1996. P. 459.
30. Есперсен О. Философия грамматики : монографія. Москва : Иностран. лит., 1958. 404 с.
31. Вакарюк Л.О. Український словотвір у термінах : словник-довідник. Тернопіль, 2007. 259 с.
32. Berman J. Pathology abbreviated: a long review of short terms. *Arch Pathol Lab Med*. 2004. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14987146>.
33. Yu H. Mapping Abbreviations to Full Forms in Biomedical Articles. *Journal of the American Medical Informatics Association*. 2002. URL: <https://doi.org/10.1197/jamia.M0913>.
34. Коровушкин В.П., Кострубина С.А. Основные структурные типы сокращений терминов в современном английском и русском субъязыках экономии. *Вестник Череповецкого государственного университета*. 2015. № 4 (65). С. 94–99.
35. Bloom A. Acronyms, abbreviations and initialisms. *BJU International*. 2000. URL: <https://doi.org/10.1046/j.1464-410x.2000.00717.x>.
36. Квеселевич Д.І., Сасіна В.П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга. 2003. 128 с.
37. Anderson J. Endodontic applications of 3D printing. *International Endodontic Journal*. 2018. № 51. P. 1005–1018.
38. Syed S.A. Survival of human dental plaque flora in various transport media. 1972. № 4. P. 638–644.
39. Мильчин А.Э. Справочник издателя и автора. Редакционно-издательское оформление : навчальний посібник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Москва : ОЛМА-Пресс, 2003. 800 с.
40. Kent E. N. Prosthetic Dentistry. *The Public Health Aspect*. *Dent Regist*. 1922. № 76. P. 508–518.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Anderson J. Endodontic applications of 3D printing. *International Endodontic Journal*. 2018. № 51. P. 1005–1018.
2. Syed S.A. Survival of human dental plaque flora in various transport media. 1972. № 4. P. 638–644.
3. Kent E.N. Prosthetic Dentistry. The Public Health Aspect. *Dent Regist.* 1922. № 76. P. 508–518.

УДК 811.111'25:070(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.26>**ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНОЇ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ
ВІЙСЬКОВОЇ ГАЛУЗІ****TRANSLATION OF ENGLISH STYLISTICLY MARKED VOCABULARY
OF THE MILITARY BRANCH****Федоренко С.В.,***orcid.org/0000-0001-8517-9975**доктор педагогічних наук, професор,**професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Цепкало О.В.,***orcid.org/0000-0002-8634-1265**кандидат педагогічних наук,**старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Мальцева І.В.,***orcid.org/0000-0003-2900-020X**старший викладач кафедри теорії,**практики та перекладу англійської мови**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті висвітлено результати перекладацького аналізу англійськомовних стилістично маркованих лексичних одиниць, виокремлених шляхом довільної вибірки з лексикографічних джерел, Інтернет-ресурсів, Інтернет-журналів, науково-популярної літератури. Зазначено, що військова фахова мова, характеризуючись чіткістю та лаконічністю, становить комплексне поєднання таких складників, як військово-прикладна термінологія та стилістично маркована лексика, які зазнають безперервного розвитку й удосконалення за рахунок появи нових військових реалій і понять. Схарактеризовано стилістично марковані лексичні одиниці у складі військової лексики (по-перше, ці лексеми виникають здебільшого з-поміж особового складу збройних сил англійськомовних країн і певною мірою є незрозумілими в процесі використання поза межами збройних сил, але вони можуть розширювати сферу свого вживання завдяки широкому діапазону комунікативної взаємодії в сучасному інформаційному просторі; по-друге, вони включають лексичні одиниці різноманітного емоційного забарвлення; по-третє, з-поміж цих лексичних одиниць переважають лексико-фразеологічні одиниці, які не зрозумілі або мало зрозумілі для людей, не пов'язаних із військовою галуззю. Окреслено, що склад стилістично маркованої військової лексики поповнюється здебільшого шляхом словотвору (лексико-семантичного та морфологічного), утворення стійких фразеологічних словосполучень. Відповідно до типу поповнення досліджуваної лексики, дібрані для перекладацького аналізу лексеми поділено на утворені морфологічним способом, утворені лексико-семантичним способом та фразеологічні одиниці. Встановлено, що найбільш оптимальними прийомами для досягнення адекватності й еквівалентності перекладу англійськомовної стилістично маркованої лексики військової сфери є калькування, транскодування, підбір словникового відповідника, реметафоризація, деметафоризація, логічний розвиток поняття та експлікація.

Ключові слова: англійськомовна військова лексика, військова фахова мова, військовий переклад, стилістично маркована лексика, прийоми перекладу.

The article highlights the results of translation analysis of English stylistically marked lexical items, selected by random sampling from lexicographic sources, Internet resources, online magazines, popular science literature. It is noted that the military specialized language, characterized by clarity and conciseness, is a complex combination of such components as military-applied terminology and stylistically marked vocabulary, which are constantly developing and improving due to the emergence of new military realities and concepts. Stylistically marked lexical items in the military vocabulary are considered (firstly, they arise mostly from the personnel of the armed forces of English-speaking countries, and they are

to some extent incomprehensible when they are used outside the armed forces, but they can expand their scope due to the wide range of interactions in the modern information environment; secondly, they include lexical units of various emotional colors; thirdly, among these lexical units, phraseological units dominate, and they are not comprehensible to people not related to the military sphere. It is outlined that the composition of stylistically marked military vocabulary is replenished mainly by word formation (lexical-semantic and morphological), the formation of phraseological units. It is established that the most optimal methods for achieving the adequacy and equivalence of translation of English stylistically marked vocabulary of the military sphere are calque, transcoding, selection of vocabulary, remetaphorization, demetaphorization, logical development of the concept and explication.

Key words: English military vocabulary, military specialized language, military translation, stylistically marked vocabulary, translation techniques.

Постановка проблеми. У сучасних умовах загострення бойових конфліктів у світі на тлі постійної появи новітніх розробок у сфері озброєння та стратегій і методів ведення бою вимагає безперервного оновлення термінологічного вокабуляра задля задоволення потреб військовослужбовців. Також нині військова лексика перестає функціонувати тільки у вузькоспеціальних контекстах, вона наявна в повсякденному вжитку політиків, журналістів, дипломатів, а також пересічних людей завдяки глобалізованому інформаційному простору, в якому одна з основних ролей у поширенні інформації належить засобам масової інформації по всьому світу. Це все своєю чергою вимагає дедалі більше лінгвістичних досліджень сучасної фахової мови військової сфери, в галузі військового перекладу в тому числі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти військового перекладу є об'єктами досліджень українських і зарубіжних мовознавців, пов'язаних із теорією військового перекладу (В. Балабін, Л. Гончарук, Б. Дзись, П. Банман, П. Матюша, Н. Нелюбін, О. Нікіфоров, Н. Романенко і Е. Шагардинова, О. Солодяк, Е. Шорин, О. Юндіна, С. Янчук та ін.), працях, які висвітлюють особливості перекладу військової лексики (Л. Бондаренко, М. Зайцева, О. Ковтун, Ю. Космацька, Ю. Полежаєв та ін.). На думку В. Балабіна, військовий переклад є спеціальним видом мовного посередництва, що здійснюється в збройних силах із метою реалізації завдань лінгвістичного забезпечення військ. Український дослідник також визначає військовий переклад як «спеціальний вид міжкультурної двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм об'єктом тексти військової тематики і здійснюється в звичайних та екстремальних умовах військової служби у військово-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил за мовним посередництвом військового перекладача» [1, с. 12].

Нині проблематика фахової військової мови також досить часто стає об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, які вивчають шляхи формування, творення вій-

ськової лексики та її семантики (Дж. Алджео, А. Андріянова, Д. Василенко, І. Литовченко, В. Кондрашов, І. Кочан, С. Кравець, Т. Панько, Р. Стацюк, Л. Ткачова, Л. Туровська та ін.), лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники формування та функціонування військової термінології (В. Шевчук, Т. Михайленко та ін.), питання визначення військового сленгу та його переклад (Г. Судзиловський, П. Діксон та ін.), когнітивні аспекти функціонування військової лексики (І. Андрусак, Г. Бучина, Л. Венедиктова та ін.) тощо. Усі ці питання постійно перебувають у колі інтересів фахівців із лінгвістики та досліджуються під різними кутами.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні результатів перекладацького аналізу англійських стилістично маркованих лексичних одиниць, виокремлених шляхом довільної вибірки з лексикографічних джерел, Інтернет-ресурсів, Інтернет-журналів, науково-популярної літератури.

Виклад основного матеріалу. Військова фахова мова, характеризуючись чіткістю та лаконічністю, становить комплексне поєднання таких складників, як військово-прикладна термінологія та стилістично маркована лексика, що зазнають безперервного розвитку й удосконалення за рахунок появи нових військових реалій і понять [10]. Зазвичай стилістично марковану військову лексику поділяють на розмовну лексику, військові неологізми та військовий сленг. Останній, охоплюючи майже всі сфери військової діяльності, представлений лексичними одиницями, які «мають яскраве емоційно-оцінкове забарвлення, що відображають військовий побут і реалії, що використовуються здебільшого у військових колах, але відомі всім носіям мови та вживані в процесі комунікації для експресивної функції, а не з метою кодування мови» [2, с. 34].

Стилістично марковані лексичні одиниці у складі військової лексики характеризуються тим, що:

– ці лексеми виникають здебільшого з-поміж особового складу збройних сил англійських країн і певною мірою є незрозумілими у вико-

ристанні поза межами збройних сил, але вони можуть розширювати сферу свого вживання завдяки широкому діапазону комунікативної взаємодії в сучасному інформаційному просторі;

– вони включають лексичні одиниці різноманітного емоційного забарвлення;

– з-поміж цих лексичних одиниць переважають лексико-фразеологічні одиниці, які не зрозумілі або мало зрозумілі для людей, не пов'язаних із військовою галузю [5].

Склад стилістично маркованої військової лексики поповнюється шляхом словотвору (лексико-семантичного (слова та словосполучення, утворені шляхом перенесення значень: *match box* – транспортно-десантний планер) та морфологічного (слова та словосполучення, утворені шляхом словоскладання, афіксації, скорочення, конверсії: *gigadier general* – генерал, який постійно роздає стягнення)), утворення стійких фразеологічних словосполучень, а також шляхом іншомовних запозичень [3].

Матеріалом дослідження постав корпус англійської стилістично маркованої військової лексики, який налічує 455 одиниць, виокремлених шляхом довільної вибірки з лексикографічних джерел, Інтернет-ресурсів, Інтернет-журналів, науково-популярної літератури.

Під час перекладацького аналізу англійських стилістично маркованих одиниць військової сфери ми спиралися на загальноприйняті класифікації прийомів перекладу С. Романової та А. Коралової [7], О. Селіванової [8; 9], Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне [4], Т. Левицької та А. Фітермана [6]. Відповідно до цих класифікацій виявлено найбільш оптимальні прийоми для досягнення адекватності та еквівалентності перекладу англійської стилістично маркованої лексики військової галузі, як-от: калькування, транскодування, підбір словникового відповідника, реметафоризація, деметафоризація [8, с. 463], логічний розвиток [4], експлікація (описовий переклад). Останній, на думку за Т. Левицької та А. Фітермана [6] є стилістичним трансформаційним прийомом перекладу.

До того ж з огляду на тип поповнення складу стилістично маркованої лексики, ми поділили аналізовані лексеми на утворені морфологічним способом (34%), утворені лексико-семантичним способом (41%) та фразеологічні одиниці (25%). Перейдемо до аналізу трансформацій окремо для кожного типу досліджуваних лексичних одиниць військової сфери із зазначенням частки у відсотковому співвідношенні до сумарного показника застосованих у дослідженні трансформацій.

Відомо, що лексичні одиниці, утворені морфологічним способом, є модифікаціями на словотвірному рівні. Цим пояснюється необхідність адекватної передачі лексем з урахуванням особливостей будови та форм тієї чи іншої лексеми. Англійські військові лексеми цього типу становлять 34% загальної кількості досліджуваного матеріалу.

З-поміж прийомів перекладу утворених морфологічним способом лексем домінує експлікація з показником 34% від обсягу всіх експлікованих одиниць: *geardo* – надекіпірований військоволужбовець; *commo* – техніка зв'язківців. Другим за частотністю є прийом надання словникового відповідника (24%): *cannibalize* – розкуркулити (зняти запчастини з несправної техніки перед її списанням із метою подальшого використання для ремонту робочої техніки); *voluntold* – добровільно-примусово (стосується виконання розпоряджень командира). Прийом калькування у випадку утворених морфологічним способом лексем становить 13% від загального обсягу одиниць, перекладених шляхом застосування такого способу (*digies* – пікселька; *counterinsurgency* – придушення внутрішніх заворушень). 9% деметафоризованих одиниць припадає на утворені морфологічним способом лексеми (*minesweeping* – розмінування). Логічний розвиток поняття спрацював із показником 14% (*screening* – маскування). Прийом транскодування для лексем вищезазначеного типу становить 6%: *medevac* – медевак (медична евакуація пораненого гелікоптером).

Беручи до уваги вищезазначені показники, можна зробити висновок, що експлікація є найбільш рекурентним прийомом перекладу утворених морфологічним способом досліджуваних лексичних одиниць, оскільки надає чітке й розгорнуте пояснення для абревіатур і акронімів, якими представлена лівова частка розглянутого матеріалу. Словникові відповідники теж становлять значну частину від загального обсягу, що доводить яскраво виражений термінологічний характер військової лексики. Калькування та логічний розвиток поняття знаходяться на майже однаковому рівні для цих лексем. Цікавим і до того ж справедливим фактом є цілковита відсутність реметафоризованих одиниць, адже цей прийом більш дієвий для лексем, утворених лексико-семантичним способом, у випадку з процесами семантизації лексем.

Утворені лексико-семантичним способом лексичні одиниці становлять 41% досліджуваного матеріалу та відображають цілу низку стилістичних прийомів, покликаних забезпечити емо-

ційність та експресивність військової лексики. Переклад цих одиниць викликає значні труднощі, оскільки вимагає творчого підходу та майстерного володіння словом. Це єдиний тип лексем, для якого спрацювали всі зазначені вище перекладацькі трансформації.

Експлікація утворених лексико-семантичним способом одиниць становить 30%, що є передовим показником для прийому описового перекладу, порівняно з іншими типами лексем: *double-digit midget* – військовослужбовці, яким залишилося менше 100 днів до закінчення контракту; *Taco* – оцінка «незадовільно» за бойові тренування військовослужбовців ВПС США. На прийом калькування припадає 11% від загального обсягу перекладених таким прийомом одиниць: *voice in the sky* – голос у піднебессі (оголошення в гучномовець); *stabbed* – заколотий (вибраний командиром для виконання бойового завдання).

Словникові відповідники цих лексем становлять 21% і таким чином мають кількісну перевагу над іншими типами лексем: *amphibian* – амфібійно-десантний транспортний засіб (із можливістю пересування водою й суходолом); *guarded frequencies* – частота радіонагляду; *locate* – розвідувати.

Прийом деме́тафоризації з показником 19% щодо інших прийомів перекладу є прийомом, спрямованим саме на передачу утворених лексико-семантичним способом лексем метафоричного характеру: *bang-bang* – вогнепальна зброя; *dope on a rope* – десантники; *over the hill* – дезертир. 3% одиниць, перекладених шляхом реметафоризації, становлять семантичні лексеми: *back on the block* – згадала баба, як дівкою була (зустрічатися з друзями, які були ще до вступу на військову службу). На одиниці, перекладені інструментом логічного розвитку, припадає 11%: *a good piece of gear* – чудовий спеціаліст; *kill box* – заборонена зона (тактика ведення бою), а на транскодування – 5%: *Jawa* – Джава (військовослужбовець, дислокований у пустельному регіоні).

Таким чином, із-поміж прийомів перекладу лексичних одиниць військової сфери, утворених лексико-семантичним способом, рекурентними є експлікація, словникові відповідники та деме́тафоризація, що пояснюється природою лексичних одиниць.

Фразеологічні одиниці військової сфери становлять 25% досліджуваного матеріалу. Прийом експлікації (23%) у випадку аналізованих фразеологічних одиниць зустрічається рідше, ніж у раніше розглянутих типів: *Rocks and Shoals* – закони й правила ВМС США; *slick sleeve* – моряк,

який не дослужився до отримання відзнак на рукавах форми; *days and a wake-up* – певний період часу до закінчення військової служби або до перебазування. Натомість калькування у групі англословних фразеологічних одиниць військової сфери (31%) значно переважає над групами одиниць, утворених лексико-семантичним та морфологічним способами: *blues buddies* – друзьбани в блакитному (двоє військовослужбовців, які покидають базу у формі); *Devil Dog* – пес-чортяка (військовослужбовець ВМС США).

Словникових відповідників-фразеологічних одиниць нараховується 19%, що дорівнює показникові морфологічних лексем: *approach schedule* – план підходу десанту; *area denial* – ведення вогню на заборону. 17% від загальної кількості деме́тафоризованих одиниць припадає на фразеологічні лексеми: *forlorn hope* – підрозділ штурмовиків; *buckle for your dust* – бомбардувати. Прийом реметафоризації налічує також 10% від загальної кількості перекладених таким способом одиниць: *first light* – перші нічні. Транскодування та логічний розвиток поняття не застосовувалися для перекладу фразеологічних одиниць, що зумовлено характеристиками лексем цього типу.

Таким чином, фразеологічні лексеми є джерелом стилістично забарвленої лексики, яка вимагає особливого підходу для її передачі українською мовою. Спостерігається широке застосування прийому калькування, що спрощує сприйняття в мові перекладу, а також експлікації для уточнення та опису стилістично маркованої військової лексики вищевказаного типу. Прийоми логічного розвитку поняття та транскодування виявилися недовідомими у випадку фразеологічних одиниць, що пояснюється стилістичними особливостями цих лексичних одиниць, а також тим фактом, що вищевказані прийоми слугують винятково для адекватної передачі військових лексем, утворених морфологічним та лексико-семантичним способами.

Якщо вдатися до перекладацького аналізу загального корпусу стилістично маркованих одиниць військової сфери без звернення уваги на тип поповнення складу цього виду військової лексики, то слід зазначити, що найчастотнішою трансформацією виявилась експлікація, спрацювавши для 46% досліджуваного матеріалу: *Mustang* – офіцер, який швидко просувається по кар'єрній драбині; *profile* – заборона нести військову службу внаслідок серйозного травмування або поранення; *bust caps* – швидко стріляти (гатить); *G-7* – командир інформаційних операцій сухопутних військ.

Слідом за експлікацією з показником 23% йде калькування: *Fabian strategy* – Фабіанська страте-

гія (уникнення гострих бойових зіткнень із метою виснажити супротивника); *unrestricted reporting* – необмежене звітування.

Словниковий відповідник було знайдено для 13% загального обсягу опрацьованого матеріалу: *midcourse phase* – балістична (маршева) ділянка; *marshalling* – зосередження військ; *lead* – провідна позиція.

Деметафоризація становить 12%: *lawndart* – парашутист; *hit the silk* – стрибати з парашутом; *flight suit insert* – пілот.

Найменш уживаними з огляду на кількісне співвідношення виявилися прийоми *логічного розвитку поняття* (3%), *транскодування* (1,5%) та *реметафоризації* (1,5%).

Висновки. Отже, для перекладу утворених морфологічним способом стилістично маркованих лексем військової сфери застосовуються такі прийоми перекладу, як транскодування, експлікація, калькування, надання словникового відповідника. Під час перекладу утворених лексико-семантичним способом лексем доцільно вдаватися до експлікації, калькування, де- та реметафоризації, прийому логічного розвитку поняття та пошуку адекватних відповідників у мові перекладу, що є складним завданням для перекладача. Переклад фразеоло-

гічних одиниць військової сфери вимагає творчих зусиль та глибокого відчуття контексту. З-поміж прийомів перекладу фразеологічних одиниць переважає експлікація, оскільки важливо надати детальне пояснення у зв'язку зі значними відмінностями у військових реаліях англійських країн (зокрема, США та Великої Британії в нашому дослідженні) та України. Також дієвими для фразеологічних одиниць прийомами перекладу є калькування та пошук словникових відповідників.

Загалом у процесі перекладу англійських стилістично маркованих одиниць військової сфери найбільшу частку становлять експлікація та калькування. Це дає нам змогу зробити висновок, що мовні засоби, спрямовані на передачу військової лексики українською мовою, децю позбавлені креативності та спрямовані на якомога більш точне пояснення лексем на позначення реалій іноземних армій, дослівну передачу досліджуваної лексики. На підставі цього підтверджуються характерні ознаки військової фахової мови, а саме точність і змістовність.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у вивченні та систематизації перекладної взаємовідповідності американської та української військової лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабін В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10, № 3. С. 7–14.
2. Белова І.В., Павлова Ю.Е. Лексико-семантические особенности военного сленга в американском варианте английского языка. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2008. № 1(11). С. 33–38.
3. Василенко Д.В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2008. 26 с.
4. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода. Москва, 1978. 298 с.
5. Іграк К.Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2017. № 25. С. 55–59.
6. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1963. 263 с.
7. Романова С.П., Коралова А.Л. Пособие по переводу с английского языка на русский. Москва : КДУ, 2007. 176 с.
8. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
9. Селіванова О.О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 201–208.
10. Федоренко С.В., Бернадіна А.В. Загальна характеристика фахової мови військової сфери (на матеріалі англійської мови). *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 257–363.

РОЗДІЛ 5

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2:81"373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.27>

МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ ТА УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФУТБОЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ

MECHANISMS OF FORMATION AND CONDITIONS OF FUNCTIONING OF FOOTBALL LEXICON

Слабик М.С.,

*orcid.org/0000-0003-0804-852X**аспірантка кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті проаналізовано лексико-семантичне поле футбольної лексики англійської та української мов. Проведено зіставлення лексем на матеріалі футбольного контенту в англійській та українській Інтернет-пресі та науково-популярних матеріалах. Актуальність дослідження полягає у спробі максимального використання для зіставного аналізу футбольної термінології всіх можливих структурних типів згаданої лексики. Відібрані лексичні елементи класифіковано за семантичною відповідністю, проаналізовано з позиції словотвору, з'ясовано, яким чином представлені структурні типи досліджуваної лексики в футбольному контексті. Огляд структурних особливостей футбольної термінологічної системи в англійській та українській мовах, зокрема проаналізовані моделі, за якими сформовані футбольні терміни, визначають найбільш продуктивні конструкції. Дослідження функціонування термінів у текстах засвідчило взаємозв'язок між типом тексту, його комунікативною спрямованістю й особливостями функціонування в ньому термінологічних одиниць. Ця залежність виражається в ступені насиченості різних типів текстів термінологічними одиницями. Результати зіставного дослідження футбольної лексики англійської та української мов створюють перспективи для всебічного вивчення і продовження роботи з уніфікації та стандартизації термінології, яка сприятиме створенню тезаурусу термінів футболу. Застосований у дослідженні підхід може бути екстрапольований на дослідження лексики інших галузей. Це дослідження розкриває теоретичні та практичні аспекти термінології лінгвістичної науки та порівняльної лінгвістики, виявляє як подібності, так і відмінності досліджуваних мов, покращує розуміння внутрішньої структури мов і може слугувати підґрунтям для подальших досліджень спортивних номінацій. Опрацьована термінологія являє собою актуальний мовний матеріал для порівняння, оскільки нині статистично футбол визнано найпопулярнішим видом спорту.

Ключові слова: футбольна лексика, футбольний контент, термін, англійська мова, українська мова.

The article deals with the lexical and semantic field of football terminology of English and Ukrainian languages. A comparison of football lexical units in the English and Ukrainian languages are observed on the basis of online newspapers and popular scientific texts. The topicality of the research is to try to maximize the use of all possible structures of football lexicon. The football lexicon being selected are mainly classified according to the its semantics relativity, word-building system was analyzed, the analysis of other ways of terminological nomination made it possible to distinguish structural types of terms. Review of structural features of football terminological system in English and Ukrainian languages, in particular the analyzed models according to which the formed terms define the most productive constructions. The investigation follows the functional approach to studying specialized texts. The texts have been studied from the viewpoint of term saturation, term frequency and of the way in which terms are distributed in the texts depending on their functional purposes. The research has also provided the insight into the structure of the specialized texts as well as into their lexical and terminological design. Within the framework of this investigation, it has been established that there is a direct relationship between the types of texts, their communicative purposes and the choice of terminological units. The theoretical and practical aspects of the terminology of linguistics and comparative linguistics were revealed, both similarities and differences of the languages were investigated, understanding of the internal structure of languages and as well as a basis for further research in sports nominations can be applied. The studied terminology is viewed as a unique material for comparison, because statistically, football is recognized as the most popular sport. The results of the study are important for comparing football terminology systems in English and Ukrainian.

Key words: football terminology, football content, term, English language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Підвищена зацікавленість спортивною комунікацією лінгвістів є своєчасним питанням, яке потребує наукового обґрунтування. Футбольна комунікація, зокрема

функціональне забезпечення Правил гри за допомогою футбольної термінології, – актуальний засіб комунікації в глобалізованому світі. Найменування предметів і понять футболу як попу-

лярного виду спорту є динамічним процесом, який відповідає тим умовам комунікації, які представлені у ЗМІ та науково-популярних текстотипах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що футбольну лексику досліджували в плані терміносистеми початку ХХІ ст. (Ю. Струганець), функціонування (І. Процик). Наукові студії українських мовознавців представлені дослідженнями в контексті розвитку футбольної лексики на тлі формування спортивної термінології в радянський період (М. Паночко), проаналізовано особливості футбольної лексики (О. Рилов, Р. Коваль, С. Богуславський, М. Дубяк). Характеристика мови футболу представлена в окремих працях (М. Коулман, К. Гіффорд, Д. Вудхаус). Що стосується лексики футболу в англійській та українській мовах, то увесь потенціал футбольних номінацій у зіставному аспекті досі не розкритий, а отже, лексика футболу потребує детального і прискіпливого аналізу для подальшого його наукового узагальнення й оприлюднення в спеціалізованих текстах.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – проаналізувати структурно-семантичні особливості футбольної лексики в англійській та українській мовах та функційне представлення лексем; завдання – описати та структурувати футбольну термінолексику в контексті мас-медіа і Правил гри. Застосовано комплекс методів дослідження: структурно-семантичний аналіз – для опрацювання семантичних особливостей футбольних лексем; функційний – для інтерпретування семантико-стилістичних параметрів лексичних одиниць із футбольною семантикою; описовий – для характеристики та узагальнення зібраного фактичного матеріалу.

Матеріал дослідження – власне футбольні терміни. Якщо послуговуватися категоріями «периферій», то окреслюємо ближню периферію, до якої входять спортивні професіоналізми та жаргонізми, натомість до дальньої периферії – слова, запозичені зі сфер життя, які мають відношення до спортивної діяльності. Футбольний контент – це мова засобів масової інформації, яка об'єднує фахові й жаргонні вирази з притаманними лише їй одиницями. Накопичення й аналіз лексичного матеріалу здійснюється методом суцільної вибірки з Інтернет-сегмента спортивних ЗМІ представлений українською та англійською мовами, розміщений у мережі Інтернет (BBC-Sport), а також буклета ФІФА зі збіркою правил гри “Laws of the Game” 2021. До уваги беремо той факт, що критерії добірки фактичного

матеріалу зумовлені інтеграцією традиційних ЗМІ з Інтернетом, що переважає в оперативності висвітлення подій.

Виклад основного матеріалу. Футбольна лексика у зіставному аспекті – це комплекс певних структурних типів футбольних термінів зі специфікою їхніх лексико-семантичних і синтаксичних характеристик на матеріалі англійської та української мов.

За класифікацією, запропонованою О. Дудою, можна виокремити **три типи** семантичних відповістей термінологічних одиниць англійської та української мов. Йдеться про повну, часткову та повну невідповідність. Авторка стверджує, що дібрані терміноодиниці є результатом зіставного аналізу та представлені залежно від ступеня їхньої адекватності [2, с. 162].

Спостерігаємо приклади трьох типів семантичних відповістей в англійській та українській футбольній термінології.

1. **Повна відповідність:** терміну мови оригіналу завжди відповідає один постійний еквівалент мови перекладу: *undue interference* – невинуватене втручання, *simulation* – симуляція, *player* – гравець, *unsporting behaviour* – неспортивна поведінка [4, с. 168–176].

2. **Часткова відповідність:** терміну мови оригіналу відповідають кілька лексико-семантичних варіантів мови перекладу: *deliberate* – а) навмисні дії, б) будь-які дії, які гравець мав намір/задум вчинити, с) тут не йдеться про рефлекс або ненавмисну реакцію [4, с. 170].

3. **Повна невідповідність:** терміни мови футболу в англійській мові не мають відповідників у словниковому складі української мови. Сюди варто зарахувати, на нашу думку, такі: **Pitch** – (Field of Play) / Поле для гри, **Save** – сейв, **Feinting** – фінти, **Kicks from the penalty mark** – Серія 11-метрових ударів [7, с. 171].

У цьому аспекті розглядають ступінь адекватності і смислове навантаження термінологічних одиниць. Зіставний аналіз дає змогу визначити поріг закономірних кореляцій між зіставляваними лексичними одиницями і можливість врахувати їх у сфері функціонування.

З позиції словотвору англійська та українська терміносистеми футболу відображають стан і перспективи розвитку цієї сфери.

Структурно терміни футбольної лексики в українській та англійській мові представлені **термінами-словами**, наприклад, *referee*, *gra* [4, с. 174–178], та **термінами-словосполученнями** – *assistant referee*, *одинадцятиметровий удар* [4, с. 178–200].

Терміни-слова представлені іменниками, дієсловами і прикметниками. Ядром футбольної лексики в англійській мові є терміни-іменники, наприклад, *pitch, goalkeeper, goalscorer* [10]. Що стосується футбольної лексики української мови, то вона представлена термінами-іменниками, наприклад, *тренер, збірна, турнір* [18]. На прикметники та дієслова припадає незначна кількість однослівних термінів, приміром, *unsporting, умтрафний, suspend, атакувати* [4, с. 81, 176, 178, 186].

Компонентний аналіз лексики футбольного значення передбачає наявність певних структурних елементів. Вважаємо за необхідне використати латинські літери на позначення відповідної частини мови, а саме: іменник – **N** (noun); прикметник – **Adj** (adjective); дієслово – **V** (verb) для аналізу термінів-словосполучень, які передбачають два, три й більше структурних елементів.

Продуктивними моделями утворення двокомпонентних термінів у футбольній лексиці англійської та української мов можна вважати такі [4, с. 170–178]:

1) **N+N** (*Assistant referee – Асистент арбітра*), **Adj+N** (*free-kick – умтрафний удар*);

2) серед трикомпонентних термінів найпродуктивнішими моделями є **Adj+N+N** (*Additional assistant referee – додатковий асистент арбітра*), **N+N+N** (*Video assistant referee – відеоасистент арбітра*), **Adj+Adj+N** (*Serious foul play – серйозне ігрове порушення*);

3) спостерігається вживання чотирикомпонентних термінів, наприклад: *Kicks from the penalty mark – Серія 11-метрових ударів*.

Уживання багатокомпонентних утворень пояснюється специфікою синтаксичної організації англійської та української мови, завдяки якій ядро-іменник виявляє здатність до багатоелементного означення.

Системний характер у словотворенні можна вивчати на основі термінології насамперед тому, що термінологія є послідовною, а система термінів визначає взаємопов'язані поняття. Проблема системного характеру словотворення пов'язана з проблемами морфологічної подільності, словотворчої деривації, словотворчих парадигм. Словотворча система трактується як своєрідно організована єдність, яка відрізняється від інших лінгвістичних систем, зокрема складанням конкретних одиниць, так і способом їх структурної організації та розподілу.

У процесі аналізу футбольної лексики в зіставному аспекті ми виокремлюємо певні **структурні типи термінів**: непохідні, похідні, складені, скорочення, терміни, утворені за допомогою конверсії.

Необхідно зазначити, що **шляхи утворення термінів** в англійській та українській футбольній лексиці такі:

- афіксація;
- основоскладання чи композиція;
- скорочення чи аббревіація.

1. Результат аналізу вказує на те, що **афіксація** – це один із найпродуктивніших способів словотворення, представлений в англійському й українському мовознавстві. Основною функцією афіксації є утворення однієї частини мови з іншої. Його вторинна функція полягає у зміні лексичного значення тієї самої частини мови.

Процес афіксації відбувається за умов формування нового слова шляхом додавання афікса або кількох афіксів до визначеної кореневої морфеми. Роль афікса в цій процедурі дуже важлива. Відповідно до поділу дериваційних афіксів на суфікси та префікси, афіксація поділяється на суфіксацію та префіксацію.

На думку А. Гінзбург, похідні слова, утворені афіксацією, можуть бути результатом одного або кількох застосувань правила словотворення, отже, основи слів вступають у дериваційні відносини різного ступеня. Вона зазначає, що нульовий ступінь деривації приписується простим словам, тобто словам, основою яких є омонім зі словоформою та часто з кореневою морфемою. Похідні слова, основа яких побудована на простих основах, отже, утворені застосуванням одного дериваційного афікса, описуються як такі, що мають перший ступінь деривації. Похідні слова, утворені двома дериваційними елементами, мають другий ступінь деривації тощо [6, с. 114].

В англійській та українській футбольній термінології дериваційні відносини представлені таким чином [4, с. 168–176]:

1) терміни нульового ступеня деривації: *sanction – санкція, simulation – симуляція*;

2) терміни, утворені з першим ступенем деривації: *spectator – глядач, player – гравець, collision – зіткнення, competition – змагання*;

3) терміни, утворені другим ступенем деривації: *unmarked – відкритий, undisciplined – недисциплінований, undefeated – непереможений*.

Можемо дійти висновку, що представлені вище терміни в англійській та українській футбольній термінології формуються із застосуванням нульового ступеня деривації.

У процесі аналізу виявлено терміни, утворені способами **префіксації**. В англійській мові спостерігається додавання до основи іменника та дієслова префіксів **anti-** *anti-football* [11], **re-** *to restart* [11], **to replay** [7, с. 142], **semi-** *semifinal* [7, с. 142].

Суфіксальні форманти найчастіше приєднуються до основ дієслів, утворюючи іменники: **-er** – *player, goalscorer*, **-ee** – *referee*, **-tion** – *competition*, **-ment** – *infringement*, **-ence** – *interference* [12]. Суфікси приєднуються до іменникових основ, утворюючи назви виконавців дії **-ist** – *finalist* [12].

Серед футбольних термінів є достатньо прикладів прикметників, які утворенні додаванням префіксів та суфіксів, а отже, класифікуються як префіксально-суфіксальні похідні: *undisciplined, unstoppable, undefeated* виражають стан, якість або властивість [13].

В українській футбольній термінології **префіксація** відбувається за допомогою приєднання до цілого слова префіксів і утворення нових слів того самого лексико-граматичного класу: *футбол* – *антифутбол* (зі значенням *заперечення того, що позначає слово*), *фінал* – *півфінал*, *фіналіст* – *півфіналіст* [19].

Суфіксальні форманти приєднуються як до твірної основи, так і до твірного слова: *апеляція* – *апелювати*, *атакувальний* – *атакувати*, *футбол* – *футболіст*, *ворота* – *воротар* [20].

Також існують термінологічні одиниці, які є префіксально-суфіксальними похідними: *дискваліфікація*, *півфіналіст*, *підніжка*, *нападник*, *роздягальня* [21].

Проаналізований матеріал дає змогу дійти висновку, що афіксація в англійській та українській футбольній термінології є продуктивною в термінологічному сенсі.

2. Ще одним типом термінів є ті, які представлені складними словами. **Основоскладання**, чи **композиція**, – це продуктивний спосіб утворення термінів, який представлений у дослідженні футбольної термінології. Складання основ відбувається за умов, коли два або більше слів приєднуються разом, утворюючи нове слово [5, с. 67]. На думку А. Гінзбург, основоскладання, як і всі способи побудови слів, має свої особливості щодо використання засобів, характеру основ та їх розподілу, сфери застосування семантичних класів та факторів продуктивності [6, с. 139].

В англійській футбольній термінології складені термінологічні одиниці простежуватимуться на прикладі таких слів: *unsporting conduct, penalty kick, low shot, goal-area, team-mate, defensive midfielder, playmaker, body feint, penalty point* [14] тощо.

В українській футбольній термінології основоскладання в термінологічному сенсі відображається у словах: *матч кубка, міцний захист, наставник команди, несподіваний гол, лінія воріт, кутовий удар, опорний півзахисник* [20; 24; 25] тощо.

Проаналізовані вище словотвірні моделі футбольних номінацій є найпродуктивнішим способом творення термінів, що своєю чергою підтверджує тенденцію у творенні композитів (складних слів).

3. **Скорочення** та **абрєвіація** як процес словотворення не є продуктивними методами формування футбольних термінів в англійській та українській мовах.

Скорочення, або абрєвіація, функціонує для створення більш стислих форм, утворення значно коротших порівняно з вихідними структурами (словосполученнями або реченнями) номінацій-синонімів, що своєю чергою дає змогу економити місце в обмежених за обсягом текстових або Інтернет-видань без зменшення інформативної складової частини.

А. Гінзбург зазначає, що термін «конверсія» стосується численних випадків фонетичної ідентичності словоформ, насамперед так званих початкових форм двох слів, що належать до різних частин мови [6, с. 127].

Аналізуючи цю групу слів, ми спираємося у своїх дослідженнях на лінійні і нелінійні словотвірні моделі. Нелінійна словотвірна модель – **конверсія**, яку умовно можна позначити формулою А – В, спостерігаємо в таких прикладах: *напад* на суперника – *напад*, *боротьба* за м'яч – *єдиноборство* [4, с. 169]; *a restart* – *to restart* [3, с. 81–211], *to signal* – *a signal* [7, с. 113–175].

Крім того, типологізуємо терміни, утворені за допомогою скорочення, на дві категорії:

- 1) дієслова, утворені від іменників і рідше від інших частин мови;
- 2) іменники, утворені від дієслів і рідше від інших частин мови.

Таким чином, словотвірний зразок «конверсія» – це іменники, утворені від дієслів, а також терміни – дієслова, утворені від іменників.

Інформативним є функційне означення терміна «абрєвіатура». М. Гонтар стверджує: «Абрєвіатури є зручним способом передавання інформації у стислій формі, який дає змогу не обтяжувати текст розлогими термінами та є виявом тенденції до мовної економії» [1, с. 13].

Прагнення передати максимальний обсяг інформації мінімальними мовними засобами призводить до створення нових скомпресованих форм. З огляду на те, що поняття «скорочення» є ширшим, ніж «абрєвіатура», базуючись на думці Х. Сагера, виокремлюємо 5 типів скорочених форм.

1. **Коротка форма (складник)** – це скорочена форма складного терміна чи назви. Вона використовує менше слів для позначення того самого поняття.

2. Аббревіатура – це процес навмисного уникнення (видалення) слів або частин слів, з яких складається термін.

3. Усичення – це утворення нового слова шляхом відкидання частини вихідного слова.

4. Ініціалізм утворюються з перших літер кожного з елементів складного терміна чи назви. Проговорюється зазвичай літера за літерою.

5. Акроніми утворюються шляхом поєднання початкових букв чи складів усіх або кількох елементів складного терміна чи назви. Аббревіатури завжди вимовляються силабічно (однаково) так само, як і звичайні слова [8, с. 35].

Вдалося опрацювати футбольні терміни і дійти висновку, що вдалими прикладами будуть **аббревіатури** *ad* – скорочена форма *advertisement*, *FIFA* – скорочена версія *Federation of International Football Associations*, *UEFA* – *The Union of European Football Associations*, **ініціалізм** *FC* – *Football Club*, *ФІФА* – *Федерація національних та континентальних футбольних асоціацій*, *УЄФА* – *Союз європейських футбольних асоціацій*.

Абревіація знаходить своє переважання в англійській футбольній термінології на противагу українській.

Вище опрацьовані термінологічні одиниці – не що інше як футбольний контент, який як складник спортивного тісно переплетений із дискурсом мас-медіа, що особливо помітно в писемних текстах, які передають футбольну інформацію (буклет ФІФА зі збіркою правил гри “Laws of the Game” 2021, спортивні рубрики в неспортивних Інтернет-пресі BBC, Інтернет-сегмент спортивних ЗМІ “Football.ua”, “UA Футбол”, “GazetaFootball” та ін.).

Всесвітня мережа Інтернет, зокрема інтеграція спортивного контенту традиційних ЗМІ, визначає кількісно наявність мовного матеріалу для його аналізу і верифікації. Ця перевага дає подальший поштовх створенню лексичних, граматичних та інших реєстрів у вигляді корпусів, словників тощо [3, с. 211].

Футбольний контент тематично зорієнтований, тобто охоплює і висвітлює події, що стосуються спортсменів, команд. Інформація, оприлюднена на сайті, є вісником новин про спортивні досягнення. Основою футбольного контенту є комунікація, яка має текстуальні ознаки та лексичні, семантичні і синтаксичні особливості.

Футбольний сайт спеціалізованого Інтернет-видання – це контент, насичений вузькогалузевими термінами. Наповнення контенту здійснюється не лише текстовими формулюваннями, але й за допомогою відеорепортажів. Термінологічно одиниці

футбольними лексиками представлено таким чином: *a penalty, a goal, Champions League, турнір, гол* [15; 18]. Частотність вживання вищеперелічених термінів вказує на переважання іменників.

Футбольна лексика Інтернет-сайтів характеризується процесом метафоризації – перенесенням ознак з однієї реалії на іншу за подібністю. Метафори позначають військові реалії: *a historic victory, shots, to beat, атака, бій, відступ* [16; 18]. Мовні одиниці представленої вище термінології є професіоналізмами, але можемо стверджувати, що футбольний контент не обмежується ними.

Жаргонізм (сленгізм) доповнюють корпус футбольної лексики таким чином: *midfielder, Pro (FIFA Quality Pro), пенсіонери, галактикос* [17; 18].

Цікавим є той факт, що О. Рилов називає професіоналізми «розмовними термінами» [9, с. 39], які переважають у лексиці коментаторів футбольних матчів, журналістів. Ми беремо до уваги той факт, що професіоналізми, професійний сленг і жаргон у текстуальному вимірі можуть бути використані, а отже, не відкидаємо думку про побутування лексики в інших функціональних різновидах мови.

За власними спостереженнями, футбольна лексика в нормованих, спеціальних контекстах вміщує сленгізми та жаргонізми англійської мови походження. До прикладу: *Save / «Відбитий м'яч» (Сейв), Referee/Рефері, Out/Аут* [4, с. 175–178]. Існування англійських сленгізмів є доцільним процесом у контексті реалій футбольної комунікації та функціонального забезпечення правил проведення гри.

Спеціалізована та методична література (буклет ФІФА зі збіркою правил гри “Laws of the Game” 2021 (Ukr, Eng), В. Соломонко «Словник футбольної термінології») має виразно окреслену структуру, яка реалізується за приміток, підкреслень і поділу на підрозділи. Візуальне оформлення і застосування інструментів редагування виокремлюють заголовки і унаочнюють зміст тексту. На лексичному рівні текстів виявлено застосування герундія (*Applying the Laws, Viewing changes, Застосування Правил, Пояснення* [7, с. 17; 4, с. 17]) для активізації пізнавальної діяльності та стислості викладу матеріалу. Контекстуально застосовуються пасивні конструкції для уникнення суб'єктивного авторського «я» (*The use of video assistant referees (VARs) is only permitted, The test requirements for this standard are designed.* – Під час щорічного загального засідання ІФАВ були ухвалені наступні зміни, Заміненому гравцю дозволено повернутись на поле). Автори подають образно-

стилістичні засоби та виокремлюють термінолексику в лапках (ведення записів стосовно «втраченого» часу, Use of a “concussion substitute” operates in conjunction with other protocols).

Висновки. Отже, зіставний аналіз футбольної термінології є структурованим процесом, який не виходить за межі лексико-семантичного поля футбольної лексики англійської та української мов. На цьому етапі дослідження представлені семантичні відповідності термінологічних одиниць, а саме: аналізуємо їх повну, часткову та повну невідповідність.

Відібрана лексика методом суцільної вибірки структурно представлена термінами-словами, термінами-словосполученнями. До уваги беремо синтаксичну організацію англійської та української мови, в якій ядро-іменник визначає здатність до багатоеlementного означення. Окрему катего-

рію становлять типи термінів, шляхи утворення яких визначають спосіб їх словотворення і футбольної термінології. Аналіз дає змогу стверджувати, що афіксація представлена якнайповніше, а отже, є найпродуктивнішим способом словотворення. До продуктивних зараховуємо основоскладання та скорочення. Аббревіатури та ініціалізи представлені в англійській мові більшою мірою, аніж в українській. Термінологічні одиниці, які вдалося опрацювати, – це не що інше, як футбольний контент, який власне представлений футбольною лексикою. До нашої уваги потрапили писемні тексти спеціалізованих і неспеціалізованих Інтернет-видань і футбольна лексика, що характеризує те мовне середовище, в якому функціонує.

Результати дослідження є важливими для порівняння футбольних термінологічних систем англійської й української мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гонтар М.О. Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 19 с.
2. Дуда О.І. Термінологізація та проблеми перекладу. *Мова і культура: Міжкультурна комунікація. Теорія і практика перекладу*. 2003. Вип. 6. С. 160–166.
3. Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С.Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
4. Правила Гри 2021/22 (Ukrainian): станом на 1 липня 2021 р. / Міжнародна рада футбольних асоціацій. Zurich : IFAB, 2021. 115 с.
5. Bauer L. English Word-Formation: textbook. Edinburgh : Cambridge University Press, 1983. 311 p.
6. Ginsburg R.I. A Course in Modern English Lexicology: textbook. M.: Vyšsaja Škola, 1979. 272 p.
7. Laws of the Game 2021/22 (English) Official translation: effective from 1st June 2021 / The International Football Association Board. Zurich : IFAB, 2021. 115 p.
8. Sager J.C. Term formation: Handbook of terminology management. Amsterdam: JBPB, 1997. 370 p.
9. Рылов А.С. Терминологическая система «Футбол» в русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Нижний Новгород, 1998. 250 с.
10. The players left the pitch for more than 20 minutes. *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/58891920> (дата звернення 12.10.2021).
11. Sam Allardyce: Anti-football or innovative & underrated? *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/34513848> (дата звернення 14.10.2015).
12. Vialli sees 'both sides' of argument to restart football. *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/av/football/52667464> (дата звернення 14.05.2020).
13. Goalscorer Raphinha your star man. *BBC News (UK) Sport*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/articles/cylznx1pg66o> (дата звернення 20.09.2021).
14. Zambia face Zimbabwe in Cosafa final. *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/44396128> (дата звернення 07.08.2018).
15. Kylian Mbappe has five goals in all competitions for PSG. *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/58934515> (дата звернення 15.10.2021).
16. Cristiano Ronaldo has scored more international goals against Luxembourg (nine) than any other opponent. *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/58891896> (дата звернення 12.10.2021).
17. Kylian Mbappe spoke to PSG team-mate Neymar about referring to him as a 'bum'. *BBC News (UK) Sport Football*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/58799365> (дата звернення 05.10.2021).
18. Збірна України втрачає перемогу з Боснією і Герцеговиною у відборі на ЧС-2022. *BBC News (Україна)*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-58888612> (дата звернення 12.10.2021).
19. Костевич: «Сталь» та «Карпати» грали в антифутбол. *Футбол 24* : вебсайт. URL: https://football24.ua/kostevich_stal_ta_karpati_grali_v_antifutbol_n290703/ (дата звернення 23.11.2015).

20. Голкіпер Бохума не реалізував пенальті у стилі Рамоса, але потім його команда забила зі своєї половини. *Футбол 24* : вебсайт. URL: https://football24.ua/golkiper_bohuma_ne_realizuvav_penalti_u_stili_ramosa_ale_potim_yogo_komanda_zabila_zi_svoeyi_polovini_n694191/ (дата звернення 08.11.2021).

21. «Соль більше не гратиме за Динамо», – Циганик розповів про плани Динамо щодо атакуючої ланки. *Футбол 24* : вебсайт. URL: https://football24.ua/sol_bilshe_ne_gratime_za_dinamo__tsiganik_rozpoviv_pro_plani_dinamo_shhodo_atakuvalnoyi_lanki_n663224/ (дата звернення 11.05.2021).

22. «Крістіану, бий ти, ти точно схибиш»: воротар Астон Вілли морально знищив зірок МЮ, а потім зничався з трибун. *Футбол 24* : вебсайт. URL: https://football24.ua/krishtianu_biy_ti_ti_tochno_shibish_vorotar_aston_villi_moralno_znishhiv_zirok_mu_a_potim_znushhavsya_z_tribun_n686513/ (дата звернення 25.09.2021).

23. Наставник збірної Боснії та Герцеговини назвав головну умову для майбутньої перемоги над Україною. *Футбол 24* : вебсайт. URL: https://football24.ua/nastavnik_zbirnoyi_bosniyi_ta_gertsegovini_nazvav_golovnu_umovu_dlya_maybutnoyi_peremogi_nad_ukrayinoyu_n690008/ (дата звернення 15.10.2021).

24. Епіцентр – Металіст 1925. Прогноз і анонс на матч Кубка України. *SportUA* : вебсайт. URL: <https://sport.ua/uk/news/554970-epitsentr-metallist-1925-prognoz-i-anons-na-match-kubka-ukrainy> (дата звернення 23.09.2021).

25. Несподіваний гол Ленса головою в центральному матчі (ВІДЕО). *Gazeta Football* : вебсайт. URL: <http://footballgazeta.com/upl/2795nespodivanii-gol-lensa-golovoju-v-centralnomu-matchi-video.html> (дата звернення 02.11.2014).

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'27:159.942

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.28>

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ TED-TALKS)

LINGUISTIC MEANS OF EMOTIONAL EXPRESSION (ON THE BASIS OF TED-TALKS)

Боримська О.І.,

orcid.org/0000-0002-4025-4393

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті на матеріалі окремих публічних виступів, що представлені на матеріалі американських наукових конференцій TED, проведено аналіз засобів ефективного впливу на адресата в рамках публічних лекцій, зокрема відокремлено лінгвістичні засоби емоційного впливу на аудиторію. Наголошено, що завдяки розвитку Інтернет-технологій популярні наукові лекції стали поширеним явищем. Публічна лекція розуміється як жанр, один з видів текстових творів, об'єднаних загальною метою, подібними композиційними формами і тематичною одноплановістю, при цьому основною метою є інформативна функція мовного спілкування. Розглянуто категорію емотивності та основні тенденції розвитку щодо емотивної лексики у сучасному мовознавстві. Висвітлено публічну наукову лекцію як тип інституційного дискурсу. Вказано основну мету публічної лекції як окремого жанру. Вивчення певного типу жанру визначається умовами мовної ситуації.

Продемонстровано емоційно-оцінну стратегію на прикладі використання лінгвістичних засобів емоційного впливу на аудиторію під час промов TED-Talks. Незважаючи на те, що проблема емотивності є одним із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства, емоції належать до ще не досить вивчених явищ. Відзначено, що дослідників насамперед цікавить класифікація емотивної лексики, емотивність на синтаксичному рівні, емотивність художнього тексту тощо. Вказано емоційно-оцінні засоби, які використовуються з метою привертання уваги та інтересу адресата. Відокремлено, що емоційний оцінний елемент у своєму лексичному значенні відображено у промовах словами, що називають різні почуття і відношення до реальності – радість, гнів, горе, захоплення, огиду; виражають якісну оцінку предметів та явищ. Важливим є використання промовцем різних видів комічного, зокрема гумору та іронії, що привертає увагу слухачів і налаштовує їх на позитив.

Ключові слова: лінгвістика, емотивність, публічні наукові лекції, TED-talks, емоційно-оцінна стратегія.

The article analyzes the ways of effective influence on the addressee in public lectures on the material of some public speeches presented in American scientific TED-conferences, in particular, linguistic means of emotional impact on the audience are separated. It has been noted that thanks to the development of Internet technologies, popular scientific lectures have become a widespread phenomenon. Public lecture is understood as a genre, one of the types of textual works, united by a common goal, similar compositional forms and thematic uniplanarity, with the main goal being the informative function of speech communication. The category of emotionality and the main trends in the development of emotional vocabulary in modern linguistics are considered. Public scientific lecture as a type of institutional discourse is covered. The main purpose of the public lecture as a separate genre is indicated. The study of a particular type of genre is determined by the conditions of the speech situation. The emotional-evaluation strategy is demonstrated on the example of the use of linguistic means of emotional influence on the audience during TED-Talks lectures. In spite of the fact that the problem of emotionality is one of the priority directions of modern linguistics, emotions are still insufficiently studied phenomena. It is noted that researchers are primarily interested in the classification of emotive vocabulary, emotionality at the syntactic level, emotionality of an artistic text. These emotional and evaluative tools are used to capture the attention and interest of the recipient. It is separated that the emotional evaluative element in its lexical meaning is reflected in speeches in words that name different feelings and attitudes to reality – joy, anger, grief, admiration, disgust; express a qualitative assessment of objects and phenomena. It is important for the speaker to use different types of comics, including humor and irony, which attract the attention of listeners and set them on the positive side.

Key words: linguistics, emotionality, public scientific lectures, TED-talks, emotional evaluation strategy.

Постановка проблеми. Лінгвістичні пошуки репрезентанта мовної картини світу людини. XXI ст. зорієнтовані на сферу, яка недоступна Попри те, що проблема емотивності є одним із для прямого спостереження, – сферу емоцій як пріоритетних напрямів сучасного мовознавства,

емоції належать до ще не досить вивчених явищ. Дослідників насамперед цікавить класифікація емотивної лексики, емотивність на синтаксичному рівні, емотивність художнього тексту тощо. Емотивні лексичні одиниці висвітлюють емоційну інтенцію мовця та дозволяють слухачеві за допомогою розпізнавання та правильної їх інтерпретації через лінгвістичний код і емоційні асоціації зрозуміти його комунікативний намір. Для вираження емоційних станів у комунікації емотивна лексика виступає найбільш ефективним засобом.

Одним із найбільш концептуальних ресурсів, на наш погляд, виступає платформа TED-Talks, яка вміщує значну кількість виступів видатних спікерів із різних країн світу, що демонструють свої напрацювання, проведені у різних галузях науки та повсякденної діяльності у форматі монологічного висловлювання, зверненого до аудиторії [10]. Нині TED-Talks активно використовується з метою, наприклад, навчання аудіювання, монологічного мовлення та ін. Основними рисами TED-Talks є актуальність висвітлюваної теми; збереження логічної послідовності викладу; орієнтація на екстралінгвістичні фактори; авторський ідіостиль; стилістична рухливість, емоційність і експресивність виступу. Незважаючи на те, що комунікативне завдання у кожного тексту TED-Talks є подібним, мовні засоби, за допомогою яких реалізується популяризація наукової думки, достеменно неоднакові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика емотивності нині є одним з дискусійних питань лінгвістики та перекладознавства. Зібрано значний матеріал із вивчення категорії емотивності, яка досліджувалася А.П. Бабенко і Е.В. Зуєвою у структурно-семантичному напрямі. Інші не менш важливі підходи містять функціонально-семантичний (Е.М. Вольф, Е.П. Єршов), прагматичний, лінгвоконцептологічний (О.О. Селіванова, А.М. Приходько), аксіологічний (О.Л. Бессонова) та комунікативний (В.Г. Гак) аспекти цієї категорії. Крім того, досліджено окремі групи емотивної лексики та емотивного компонента значення, емотивність фразеологічних одиниць і тексту, емотивну лексику у перекладознавчому аспекті. Разом із тим розглядалися діахронічні аспекти емотивних одиниць. У роботі ми розглядаємо емотивність як притаманну мові семантичну властивість виражати емоційність як факт психіки системою своїх засобів, тобто соціальні та індивідуальні емоції, відображені у семантиці мовних одиниць.

Згідно із авторським визначенням О.О. Селіванової, «емотивність є важливим компонентом

конотативного у семантичній структурі мовної одиниці, яка репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного» [7, с. 142]. Лінгвістичні характеристики, дискурсивні стратегії та риторичні прийоми в матеріалах TED-Talks в аспекті перекладу розкрито у кваліфікаційній роботі Є.Р. Дегтярь [1]. До прикладу, Г.М. Кузенко узагальнила низку прийомів, що є першоосновою вираження емоційності стану адресанта, який виражає своє ставлення до адресата або іншого об'єкта оцінки, тобто засоби вираження емотивності на фонологічному, лексичному та фразеологічному рівнях загалом [3]. Інтерлінгвальний вимір онлайн-платформи TED-Talks детально описує Р.В. Поворознюк [5]. Інтенаційні засоби ефективного ораторського мовлення (на матеріалі TED-TALKS) репрезентує Г.М. Пекарчук [4]. Варто наголосити, що проблема емотивності наукових публічних лекцій ще не досліджена належним чином. Аналіз наукових праць продемонстрував, що медіаресурс TED-Talks розглядається у статтях вітчизняних та закордонних науковців тільки в комунікативному аспекті його використання. Зокрема, комунікативна поведінка лектора, що включає стратегічний інструментарій, стає об'єктом пильної уваги лінгвістів. Засоби вираження емотивності у TED-Talk висвітлені фрагментарно.

Метою статті є характеристика лінгвістичних засобів вираження емотивності на прикладі TED-Talks.

Виклад основного матеріалу. Специфіку публічної лекції визначають як безпосередньо переклад спеціальної наукової інформації на мову неспеціального знання [8]. Відповідно, основним завданням мовця є досягнення розуміння інформації адресатом. Публічну наукову лекцію характеризує інтерактивність і отримання інформації в реальному часі.

Потрібно вказати, що реалізація мети інформування та переконання слухача в правильності своїх думок або відкриття за допомогою вибору комунікативних дій, способів подачі матеріалу, стилю спілкування з аудиторією, вибудовування певних відносин з адресатом відбувається у процесі застосування комунікативних стратегій. Вони базуються на мовно-поведінкових стереотипах, зумовлених мовноподібним кодом, їх аналіз дозволяє розпізнати лінгвокультурний код того чи іншого співтовариства.

Реалізуючи лінгвокультурологічний підхід у разі розгляду національних особливостей комунікативних стратегій у галузі конференційної дипломатії англійською мовою у представ-

ників різних культурно-лінгвістичних спільнот, Ю.А. Єрмошин і Н.В. Алонцева виділяють універсальні стратегії: «контакт», «переконання» і «інформування» [2, с. 56]. Оскільки в останньому випадку реалізується лінгвокультурологічний ракурс дослідження, а запропоновані стратегії, безумовно, є невід’ємними для публічної наукової лекції, вважаємо запропоновану класифікацію релевантною і для цього дослідження.

Нині лекції TED-Talks мають високу популярність у всьому світі завдяки своїй доступності, новим ідеям і цікавим актуальним темам. Проведемо аналіз емоційно-оцінної стратегії на прикладі використання лінгвістичних засобів емоційного впливу на аудиторію під час лекцій TED-Talks. Зокрема, розглянемо емоційно-оцінні засоби, які використовуються у лекціях TED-Talks з метою привертання уваги та інтересу адресата. Англійські лінгвокультури, такі як британська і американська, належать до «коротких» порівняно зі східними культурами. Характерним є те, що комунікатор, який здійснює публічний виступ, реалізує стратегію закріплення контакту. Він використовує низку таких тактик, як [8]:

1) тактика використання особистого досвіду: *And people would say, “Are not you afraid you’re never going to have any success? ... – The answer – the short answer to all those questions is, “Yes”. Yes, **I’m afraid of all those things** [11]; або фактів біографії: *Like my dad, for example, was a chemical engineer and I do not recall once in his 40 years of chemical engineering anybody asking him **if he was afraid to be** a chemical engineer; you know?* [11] реалізується за допомогою негативної емоції, вираженої словосполученням із дієсловом *to be*;*

2) вживання особового займенника першої особи (в однині або множині): *We writers, **we kind of do have that reputation** ...* [10] підсилюється еліпсисом присудка та емпатичним *do*, тобто надмірним використанням допоміжного дієслова у стверджувальному реченні;

3) використання питальних речень, імітації діалогу: ***What is your motive for action? What is it that drives you in your life today? Not 10 years ago. Are you running the same pattern? Because I believe that the invisible force of internal drive, activated, is the most important thing. I’m here because I believe emotion is the force of life*** [10]. Вищенаведений прийом застосування риторичних запитань вмотивовано прагненням мовця утримати увагу і спрямувати думку слухачів таким чином, щоб спільно дійти необхідного висновку;

4) тактика скорочення міжособистісної дистанції: *And the question that I want to ask everybody*

*here today is **are you guys all cool with that idea? Are you comfortable with that?*** [9]. Лексичний репрезентант, що позначає стилістично марковане звернення до аудиторії *guys*, також як і розмовні звороти *Are you cool with that idea?*, *Are you comfortable with that?*, дозволяє нівелювати асиметрію статусних ролей адресанта і адресата, таким чином, скорочуючи дистанцію між комунікаторами;

5) емоційно-оцінна тактика: *I have to tell you I’m both **challenged and excited**. My **excitement**: I get a chance to give something back. My challenge is: the shortest seminar **I usually do** is 50 hours. (Laughter) I’m not exaggerating. **I do weekends – I do more, obviously, I also coach people – but I’m into immersion, because **how did you learn language?***** [10]. У вступі об’єднано декілька тактик: спираючись на особистий досвід, мовець переходить до суті виступу із постановки питання, а також виражає своє хвилювання, використовуючи емоційно-оцінну лексику, представлену синонімами, повторами та риторичними запитаннями.

Прагнення мовця викликати у слухачів емоційне переживання виділяють як окрему емоційно-оцінну стратегію. В рамках як міжособистісного, так і інституціонального спілкування в англійській лінгвокультурі прийнято контролювати емоції. «Емоційна стриманість співвідноситься з такими доміантними рисами культури, як дотримання принципів ввічливості та дистанційованості» [3, с. 80]. Вищенаведений факт підтверджений в інших численних дослідженнях міжкультурної комунікації, мовної поведінки лінгвокультурології та емотивної комунікації. Проте жанр публічних виступів диктує інші правила. Виступаючий перед аудиторією комунікатор екстраполює емоційні переживання для досягнення цілей свого виступу. З позицій емотіології ця поведінка комунікатора пояснюється емотивним кодом [6].

Насамперед промовець використовує емоційну лексику, яка акцентує увагу аудиторії. У промовах емоційність може бути виражена словами, що називають різні почуття і відношення до реальності, а також виражають якісну оцінку предметів та явищ. Подібні слова вже містять у своєму лексичному значенні емоційно-оцінний елемент: *This is the **beautifully lyrical design work**. So when I was **feeling bad** about myself, **insecure**, I would jack my height up; It’s **ridiculous but it’s a really good**; And I have some **bad news**, but I have a lot **more good news**. I’m going to propose three questions and the answer to the first one necessarily involves **a little bad news**. But – hang on, because the answers to the second and third*

questions really are **very positive**. We see the cost coming down **dramatically**. **More good news...** We are going to prevail. The exponential curve on solar is even **steeper and more dramatic**; ... I watched **sadly** ... [13]. У наведеному фрагменті емоційно-оцінна лексика вербалізується переважно прислівниками-інтенсифікаторами на кшталт *beautifully, really, very, dramatically*. Крім того, варто відзначити використання прикметників з оцінним як позитивним (*lyrical, good, positive*), так і негативним (*bad, ridiculous, insecure, dramatic*) значеннями. Своїм лексичним значенням лексема *sadly* також навіює сумний настрій.

Загальновідомо, що лайливі слова, які не є характерними для промов, можуть викликати негативні емоції. Натомість спостерігаємо використання політкоректної лексики у вигляді евфемізмів, що замінюють грубі слова, які часто викликають образу або роздратування: *As a young man, I imagined a future world where technology so advanced could rid the world of disability, a world in which neural implants would all of the visually impaired to see* [10]. У наведеному фрагменті евфемізми представлені іменником *disability* (замість *invalidity*) та *visually impaired* (замість грубого *blind*).

Варто наголосити, що проаналізовані доповіді демонструють, що незначний відсоток несерйозності є невід'ємною складовою частиною успіху. Гумор «руйнує» захисний бар'єр, що робить слухачів більш чуттєвими до повідомлення. Окрім цього, гумор викликає симпатію. Необов'язково бути коміком від народження, жарти чи кумедні цитати можна підготувати заздалегідь. Продемонструємо це на прикладі, відібраному нами з виступу Сьюзан Девід: "The gift and power of emotional courage": *Research on emotional suppression shows that when emotions are pushed aside or ignored, they get stronger. Psychologists call this amplification. Like that delicious chocolate cake in the refrigerator – the more you try to ignore it ... the greater its hold on you* [14]. У фрагменті йдеться про дослідження так званого «емоційного придушення», які показують, що коли емоції відштовхуються або ігноруються, вони стають сильнішими. Психологи називають це «посиленням». І далі Сьюзан порівнює метафорично спроби людини пригнічувати пристрасті зі смачним шоколадним тортом у холодильнику, на якого вона намагається щосили не звертати увагу, за допомогою подвійного порівняння – сполучника *like* та порівняльного звороту *the more ... the greater*. А.Ю. Запольських наголошує, що кількість випадків, коли аудиторія платформи

TED-Talks реагувала сміхом на фрагмент промови, варіюється від двох до семи. Подібна реакція спричинена такими видами комічного, як гумор та іронія [2, с. 28]. У першому випадку гумор спостерігаємо тоді, коли про серйозне говориться з посмішкою і доброзичливо висміюються недоліки. У другому випадку за зовні позитивним висловлюванням ховається висміювання. Ми вважаємо, що саме медійний портал TED-Talks є невичерпним ресурсом для демонстрації відповідної стратегії: *At the same time, I've learned that I create sound, and I've seen how people respond to me. Thus I've learned, for example ... "Don't slam the door!" "Don't make too much noise when you're eating from the potato-chip bag!"* (Laughter) [12]. У фрагменті з промови Крістін Сан Кім "The enchanting music of sign language" емоція здивування й легкого обурення вербалізується завдяки спонукальним окличним реченням синонімічного характеру (to slam = to make too much noise), прийому умовчання задля привертання уваги (...) та метафоричного порівняння надто гучного поїдання чіпсів із грюканням дверей.

Шляхом суцільної вибірки з англомовних промов порталу TED-Talks нами було відібрано 368 мовних засобів на позначення як позитивних, так і негативних емоцій. Результати розподілу мовних одиниць за різними рівнями виявилися досить неоднорідними (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Засоби вираження емотивності
(на прикладі англомовних TED-Talks)**

Мовні засоби	Кількість	%
Синтаксичні	162	44,02
Лексичні	128	34,7
Лінгвостилістичні	56	15,2
Графічні	22	5,9
Усього:	368	100

Методом кількісного аналізу було встановлено частотність вживання вербальних і невербальних засобів вираження емотивності, виявлених у промовах англомовних спікерів загальною кількістю 368 одиниць. Під час аналізу мовного матеріалу було виявлено, що головним репрезентантом емотивності є тропи, зокрема метафора, епітет і порівняння (56 випадків вживання). За частотністю вживання поступаються графічні засоби передачі емотивності, наприклад, прийом умовчання, що актуалізує паузи у вигляді трикрапки (22 випадки вживання). Синтаксичні засоби, що включають вигуки, емфатичне *do*, інверсію, парцеляцію, еліпсис, повтори, антитези, градацію,

мають значну частотність вживання (162 випадки вживання). Що стосується лексичних засобів вираження емоцій, слід звернути увагу на часте вживання евфемізмів, фразеологічних одиниць, зокрема, фразових дієслів, а також розмовної лексики (128 випадків вживання). Отже, можна зробити висновки, що мова, будучи системно-структурним утворенням, представляє багатий набір засобів вираження емоцій на різних рівнях: лексичному, синтаксичному та графічному (паузи), які мають свої специфічні особливості реалізації.

Висновки. Проаналізувавши TED-лекції, які слугували матеріалом цього дослідження, виділено спільні риси окремих публічних виступів в аспекті лінгвістичних засобів вираження емотивності. Аналіз практичного матеріалу демонструє, що емоційно-оцінна тактика відіграє фундаментальну роль засобів актуалізації глобальної стратегії переконання. Емоційно-

оцінний елемент у своєму лексичному значенні відображено у промовах словами, що називають різні почуття та відношення до реальності, переважно радість, гнів, захоплення; виражають якісну оцінку предметів та явищ. До того ж важливим є використання промовцем різних видів комічного, зокрема гумору та іронії, що привертає увагу слухачів, сприяє формуванню доброзичливої атмосфери під час виступу. Таким чином, дослідження лінгвістичних засобів вираження емотивності на прикладі промов, відібраних із медійного порталу TED-Talks, є актуальною і маловивченою проблемою у сучасному мовознавстві. Отже, опис мовних засобів вираження емоцій являє великий науковий інтерес. Загалом можна відзначити, що проблема дослідження вираження емоцій у мові залишається цікавою представникам різних галузей науки і носить міждисциплінарний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дегтярь Є.Р. Лінгвістичні характеристики, дискурсивні стратегії та риторичні прийоми в матеріалах TED-Talks в аспекті перекладу: кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти кафедри англійської філології і перекладу. Національний авіаційний університет. Київ, 2020. 98 с.
2. Запольських А. Доповіді конференції Technology, Entertainment, Design (TED-Talks): лінгвопрагматичний аспект. *Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених «Мовна комунікація і сучасні технології у форматі різнорівневих систем». Горлівка, 2017. Вип. 3. 107 с.
3. Кузенко Г.М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. Київ, 2000. Т. 18. С. 76–83.
4. Пекарчук Г. Інтонаційні засоби ефективного ораторського мовлення (на матеріалі TED-TALKS). *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вінниця, 2018. С. 397–400.
5. Поворознюк Р.В. Інтерлінгвальний вимір онлайн-платформи TED-Talks. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 10(2). С. 103–106.
6. Робинс Т. Почему мы делаем то, что делаем. 2006. URL: https://www.ted.com/talks/tony_robbins_asks_why_we_do_what_we_do (дата звернення: 22.09.2021).
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. Corballis Michael. Велика таємниця еволюції: Мова. 2020. URL: https://www.ted.com/talks/michael_corballis_evolution_s_great_mystery_language?language=uk (дата звернення: 17.06.2021).
9. Hawke Ethan. Дозвольте собі бути креативними. URL: https://www.ted.com/talks/ethan_hawke_give_yourself_permission_to_be_creative?language=uk (дата звернення: 17.06.2021).
10. TED-Talks. URL: <https://www.ted.com/talks?language=uk> (дата звернення: 17.03.2021).
11. Jeremy Heimans: What new power looks like (English Subtitle). 2016. URL: https://www.youtube.com/watch?v=a_v_KGcsf_M&list=PLYiGHh8y5j8Z353_1vwh4idRIEeiKvtrK&index=1 (дата звернення: 17.03.2021).
12. Christine Sun Kim. The enchanting music of sign language. 2015. URL: https://www.ted.com/talks/christine_sun_kim_the_enchanting_music_of_sign_language?referrer=playlist-great_ted_talks_for_language (дата звернення: 17.03.2021).
13. Thomas Hellum. The world's most boring television ... and why it's hilariously addictive. 2021. URL: https://www.ted.com/playlists/655/great_ted_talks_for_language_practice (дата звернення: 17.03.2021).
14. Susan David. The gift and power of emotional courage. *TEDWomen*. 2017. URL: https://www.ted.com/talks/susan_david_the_gift_and_power_of_emotional_courage/transcript#t-9433 (дата звернення: 17.03.2021).

**КОНЦЕПТ КАПІТАЛ У СВІДОМОСТІ
СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

**THE CONCEPT CAPITAL IN THE CONSCIOUSNESS
OF STUDENTS AT ECONOMIC SPECIALTIES**

Романюк Л.В.,

orcid.org/0000-0001-5295-4429

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Кондратюк М.В.,

orcid.org/0000-0002-6310-649X

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Знання про навколишній світ у свідомості людей відображаються у вигляді концептів та абстрактних ментальних структур. Перші дослідження концептів були проведені задовго до тлумачення самої лексеми концепту, однак необхідний аналіз тих концептів, які мало досліджені, зокрема концептів економічної сфери. У сучасних умовах розвитку суспільства людська свідомість, яка представляє економічний складник, визначає соціальний, суспільно-політичний, фінансовий та інші фрагменти буття людини, що зумовлює актуальність дослідження. Мета статті – виявити особливості функціонування концепту КАПІТАЛ у свідомості студентів економічних спеціальностей на основі аналізу асоціативного значення. Об'єкт дослідження – фрагмент концептуальної картини світу, реконструйований за допомогою асоціативних значень поняття економічної сфери КАПІТАЛ. Предмет дослідження – структура асоціативного значення та асоціативного поля концепту КАПІТАЛ. Матеріалом дослідження є близько тисячі реакцій, отриманих під час проведення асоціативного експерименту. Структуру концептів утворюють асоціації. Концепт – це ментальне утворення. Воно має внутрішню структуру і становить результат пізнавальної діяльності особистості. Асоціативне поле – сукупність асоціативних уявлень, тим чи іншим чином пов'язаних зі словом, але оформлених словесно – визначається як сукупність отриманих реакцій на стимул КАПІТАЛ під час проведення асоціативного експерименту. Асоціативне значення концепту КАПІТАЛ сформоване як повторюваними реакціями, частотність яких дає змогу зараховувати їх до ядра, так і поодинокими, що належать до периферії. Більшість реакцій в асоціативному полі є квантитативно сильними одиницями, що позначають ставлення респондентів до навколишнього середовища. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні зв'язків концепту КАПІТАЛ з асоціаціями через встановлення відношень в асоціативних парах, що дасть змогу розкрити відображені в них зв'язки між словами в системі мови.

Ключові слова: концепт, КАПІТАЛ, асоціація, асоціативне поле, асоціативне значення, асоціативний експеримент.

Knowledge about the universe in people's minds is reflected in the form of concepts and abstract mental structures. The first studies about concepts were conducted long before the interpretation of the concept, but there is a need to analyze the concepts that remain little studied, in particular the concepts of the economic sphere. In modern conditions of social development, human consciousness, which presents the economic component, determines the social, socio-political, financial and other fragments of human existence, which causes the relevance of the study. The purpose of the article is to identify the functioning features of the concept CAPITAL based on the analysis of associative value in the minds of students at economic specialties. The object of research is a fragment of the conceptual worldview, reconstructed by associative meanings of the concept CAPITAL. The subject of research is the structure of associative meaning and associative field of the concept CAPITAL. The material of the study is about a thousand reactions obtained during the associative experiment. The structure of concepts is made by associations. A concept is a mental formation. It has an internal structure and is the result of cognitive individual activity. The associative field – as a set of associative representations related to the word, but formed verbally – is defined as a set of reactions to the stimulus CAPITAL during the associative experiment. The associative meaning of the concept CAPITAL is formed both by repeated reactions, the frequency of which allows them to be attributed to the core, and single, belonging to the periphery. Most reactions in the associative field are quantitatively strong units that indicate the respondents' attitude to the environment. The prospect of further research is to study the relationship of the concept CAPITAL with associations through the establishment of connections in associative pairs, which will reveal the alliance reflected between words in the language system.

Key words: concept, CAPITAL, association, associative field, associative meaning, associative experiment.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика колосальне значення надає дослідженням мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю та піз-

нанням навколишньої дійсності. Тому актуальним залишається питання співвідношення мови і мислення, яке вирішується в когнітивно-концеп-

тологічному напрямі. Знання про навколишній світ у свідомості людей відтворюються у вигляді концептів та абстрактних ментальних структур. Перші дослідження концептів були проведені задовго до тлумачення самої лексеми концепту, однак необхідний аналіз тих концептів, які мало досліджені, зокрема концептів економічної сфери. У сучасних умовах розвитку суспільства людська свідомість, що представляє економічний складник, визначає соціальний, суспільно-політичний, фінансовий та інші фрагменти буття людини. Цим зумовлена актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Першим у світовій лінгвістиці до дослідження концептів звернувся С. Аскольдов у праці «Концепт і слово». Він наголошував, що найважливішою функцією концептів є функція заміни, тому що, будучи розумовим утворенням, концепт у процесі думки замінює безліч предметів одного роду. Концепт може замінювати й реальні предмети, і деякі сторони предмета або справжні дії [5].

У вітчизняній лінгвістиці термін «концепт» з'явився в середині 1970-х років, коли постала проблема перекладу праць Р. Шенка, У. Сейфа та інших вчених. У таких перекладах концепт ототожнювався з поняттям. Однак уже із середини 1980-х років концепт і поняття вживають диференційовано [15].

Концепт і поняття схожі лише за зовнішніми ознаками. Так, у перекладі з латини *conceptus* означає поняття, від дієслова *concupere* – «зачинати», що означає «поняття», «зачаття»; «поняття» від давньоруського дієслова *пояти* «взяти у володіння» означає те саме [20].

Вважаємо, що є чітка межа між концептом і поняттям. Концепти й поняття існують у різних науках: поняття використовує філософія, логіка, а концепти – лінгвістика.

На думку Л. Чернейко, концепт включає поняття, але не вичерпується ним, а вбирає всі змістові частини слова [24, с. 75]. Принципова відмінність концепту полягає в тому, що він, будучи основою дослідження мови й культури, сам не перебуває ні в мовній, ні в культурній сфері, ні в них обох одночасно. Концепт є ментальною одиницею, елементом свідомості. В основі всіх концептів лежать ідеї, які виникали в різний час і в різні епохи [3].

Під концептом розуміють деякі підстановки значень, сховані в тексті замісники безлічі предметів, що полегшують спілкування й тісно пов'язані з людиною та її національним, культурним, професійним, віковим досвідом [5]. Це базове перцептивно-когнітивно-афективне утво-

рення динамічного характеру, що вільно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда і підпорядковане закономірностям психічного життя людини, тому за певною сукупністю параметрів воно відрізняється від понять і значень як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії [11, с. 39]. Це одиниця ментальних або психічних ресурсів людської свідомості в тій інформаційній структурі, яка відображає знання й досвід культури, оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, усієї картини світу, відображеної в людській психіці [11, с. 90]. Це поняття повсякденної філософії, яке є результатом взаємодії таких чинників: національної традиції, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, відчуттів та системи цінностей [6, с. 3]. У «Короткому словнику когнітивних термінів» концепт визначено як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці [11, с. 90].

Хоча на початку ХХІ ст. концепт і став одним з основних термінопонять сучасної науки, однак і дотепер немає єдиного визначення цього терміна, тому що концепт не можна точно визначити. Наукові праці А. Бабушкіна, А. Вежицької, І. Голубовської, С. Жаботинської, В. Жайворонка, В. Карасика, В. Кононенка, О. Кубрякової, Д. Лихачова, В. Маслової, П. Мацьківа, М. Піменової, З. Попової, О. Селіванової, М. Скаб, Ю. Степанова, Й. Стернина та ін. також підтверджують актуальність концептуальних досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – виявити особливості функціонування концепту КАПТАЛ у свідомості студентів економічних спеціальностей на основі аналізу асоціативного значення. Об'єкт дослідження – фрагмент концептуальної картини світу, реконструйований за допомогою асоціативних значень поняття економічної сфери КАПТАЛ. Предмет дослідження – структура асоціативного значення та асоціативного поля концепту КАПТАЛ. Матеріалом дослідження є близько тисячі реакцій, отриманих під час проведення асоціативного експерименту в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса серед студентів економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру концептів утворюють асоціації, отримані під час проведення асоціативного експерименту [2].

Асоціація (від латинського *associatio* – «з'єднання») – зв'язок між двома психічними елементами, який виникає в результаті досвіду, і під час

актуалізації одного елемента зв'язку з'являється інший [17]. Асоціацію визначають як закономірний зв'язок двох або й більше психічних процесів (психічних елементів) [18]. О. Горошко визначає асоціацію як психічну реальність, а її дослідження настільки важливе, наскільки важливими є дослідження інших реальностей [7, с. 15].

Вперше про асоціації в мові заговорив В. Гумбольдт. Аналізуючи діалектику об'єктивного й суб'єктивного в мові, він визначив, що взаєморозуміння виникає завдяки тому, що люди торкаються одних і тих самих клавіш інструменту свого духу, завдяки чому в кожного виникають у свідомості відповідні, але неоднакові смисли. Автор не говорить прямо про асоціації, проте очевидно, що основи для асоціацій зі звуком об'єктивні, оскільки належать до світу реальних предметів, а самі асоціації – індивідуальні, бо належать до світу психологічного [8, с. 166].

О. Потєбня почав першим досліджувати психологічний аспект значення слова. Він вважав, що слово являє собою нечіткий зв'язок звукової оболонки із закріпленим за ним значенням як узагальненим відображенням об'єктивної дійсності. Це доволі динамічне утворення, в якому знаходиться уявлення (внутрішня форма) як ознака, що лежить в основі знака як спосіб означення. Внутрішня форма є відношенням думки до пізнання [16].

Один із сучасних підходів до тлумачення асоціативного значення слова належить О. Залевській та її послідовникам: асоціативне значення слова може бути структуроване у вигляді моделей різних ситуацій. Вважається, що вихід на цей рівень організації слова дуже важливий, оскільки емпіричні дані показали, що стратегія розуміння слова має в основі стратегію його ідентифікації через ситуацію. Розгляд динаміки опорних схем розуміння тексту неможливий без урахування специфіки асоціативного значення. Опис асоціативного значення слова неможливий без «звернення до абстрактних ознак моделей ситуації». Оскільки асоціативне значення становить певну систему перетину різних схем знання, в цьому полі зображені схеми, що описують і різні предметні ситуації, і різні абстрактні моделі цих ситуацій, визначені залежно від позиції, яку займає в цій моделі ідентифікуюче значення слова, і схеми, що відображають позиції мислячого суб'єкта в ментальному просторі різних ситуацій [9, с. 35–54].

Л. Титова визначає асоціативну структуру слова як основні напрями, за якими відбувається асоціювання слова під час експерименту, як відношення, що виникають між словом-стимулом і словами, які утворюють асоціативне поле.

Отримані під час проведення експерименту асоціативні структури відтворюють семантику слова в її складності та єдності, визначають особливості слововживання, виявляють певні ознаки значення слова. Напрямів асоціювання зазвичай не більше десяти. Основні напрями асоціювання виявляються в сукупності частіших асоціацій, які утворюють ядро асоціативного поля, розвиваючись за межами асоціативного ядра. Лише деякі другорядні напрями асоціативної структури слова не з'являються в ядрі, а виникають у периферійних зонах асоціативного поля [21, с. 13].

Асоціативне поле нами визначене як сукупність отриманих реакцій на стимул КАПІТАЛ під час проведення асоціативного експерименту.

Уперше асоціативний експеримент було проведено у ХІХ ст. Він був спрямований на з'ясування індивідуальних особливостей людини, а це означає, що «за своєю суттю асоціативний експеримент є психодіагностичною методикою, об'єктивним тестом для вивчення особистості» [22, с. 106].

Асоціативний процес передбачає актуалізацію зв'язків на основі специфічних форм репрезентації мовних та енциклопедичних знань, вільних від обмежень формального характеру [12, с. 10].

Як зазначає Д. Терехова, загальна кількість опитуваних «має становити 883, відповідно до міжнародних вимог» [4, с. 28], висунутих до проведення таких експериментів. Н. Бутенко вказує на те, що до укладання норм словесних асоціацій залучають від кількох сот до тисячі інформантів [1, с. 5]. У нашому випадку близько тисячі студентів економічних спеціальностей Донецького національного університету імені Василя Стуса взяло участь в асоціативному експерименті. У цьому віці (17–21 рік) формування мовних можливостей майже завершилося. Водночас змістове їх наповнення (словниковий запас, ієрархічна структура цінностей, прагматичні установки) у більшості людей залишається порівняно стабільним протягом усього життя. «Це дає змогу скласти на кілька десятиріч вперед ядро суспільної мовної свідомості» [7, с. 8].

Усі реакції, отримані під час проведення асоціативного експерименту, утворили поле асоціативного значення концепту КАПІТАЛ: \$ + 8, актив, багато + 1, багато грошей + 1, багатство + 2, баланс, банк + 13, банка, бюджет + 2, великий + 14, вкладення + 27, вклади + 189, власти щось, влада, власний, власність + 1, воєнний, гарно, гонорар, гроші + 332, грошовий + 2, ґрунт¹ під ногами, добре + 1, добробут, достатня кіль-

¹ Збережено орфографію респондентів.

кість грошей, достаток + 3, економіка, заможність, заощадження + 4, заробіток + 2, засоби, необхідні для старту, збереження + 3, земля, значний вклад, золото, К. Маркс, капіталовкладення + 1, капітан, Карл Маркс, квота, класно, Комуністична партія, копілка, кошти, майбутнє + 19, майно + 23, майно, Маркс + 6, набути, мій, мільйонер, мільйон, мішок грошей, могутній, мої гроші, нагромадження + 51, накопичення + 169, накопичення грошей + 1, нема грошей, НЗ, обмін, оплата, основа, перші зароблені гроші, підприємництво + 1, поле чудес, прибуток + 23, сімейний + 1, склад, склад коштів, стартовий + 112, сума + 1, у заможних людей, фонд, фундамент для справи, цінна річ, цінність, шоу; іншомовні реакції: акція, банківський счет, багатство + 2, все имуществу, денежные средства, деньги + 6, имущество, деньги и прочее, имущество + 6, Карл Маркс и его капитал в гипсе, мой, накопления + 10, накопления + 5, накопленная зарплата, накопленные деньги + 2, необходимость, оборот, общий, основа деятельности, основа деятельности, предприятие, разрешение, сбережения + 3, сооружение, состояние + 1, средства в обороте, столица, сумма + 2, уставной, устойчивость, фактор производства + 1, финансовая собственность, финансы, фонды, фонды предприятия, энергия, хоть шото есть; відсутність відповіді: 13.

Асоціативне поле – це сукупність асоціативних уявлень, тим чи іншим чином пов'язаних зі словом, але оформлених словесно [23, с. 17].

О. Залевська робить висновок, що асоціативне поле будь-якого слова завжди може бути розчленоване насамперед за функціональною орієнтацією або за встановленням місця вихідного слова чи позначуваного ним об'єкта в системі різноманітних зв'язків, вироблених у різнобічному досвіді індивіда, або на формуванні певного висловлювання про об'єкт, ідентифікованому за допомогою вихідного слова [10]. В обох випадках фундаментальною основою для зв'язків є включення вихідного слова в контекст внутрішнього лексикону людини – в систему перцептивних, когнітивних, емоційно-оцінних, вербальних і невербальних орієнтирів, які перехрещуються й забезпечують функціонування слова в індивідуальній свідомості й підсвідомості (домінує остання) [4].

Аналіз асоціацій у полі свідчить про те, що воно має незамкнений характер, у разі продовження експерименту із залученням до участі в ньому більшої кількості інформантів разом зі збільшенням кількості типових зростатимуть індивідуальні реакції [1, с. 7].

Асоціативне значення концепту КАПІТАЛ сформоване як повторюваними реакціями, частотність яких дозволяє зараховувати їх до ядра, так і поодинокими. До ядра нами зараховано реакції, що повторюються більше 10 разів: гроші + 332, вклади + 189, накопичення + 169, стартовий – 112, нагромадження + 51, вкладення + 27, майно + 23, прибуток + 23, майбутнє + 19, великий + 14, банк + 13, стартовий + 12, накоплення + 10. Ядерна лексика, на думку З. Попової, несе головне змістове навантаження. Ядро включає найбільш частотну та інформативну лексику [4, с. 104]. Ядро становлять найбільш частотні квантитативно сильні одиниці [19]. Це свідчить про номінацію такими одиницями навколишнього світу.

Реагування, що були до 10 разів, зараховані до периферії: \$ + 8, актив, багато + 1, багато грошей + 1, багатство + 2, баланс, банк + 13, банка, бюджет + 2, влади щось, влада, власний, власність + 1, воєнний, гарно, гонорар, грошовий + 2, ґрунт під ногами, добре + 1, добробут, достатня кількість грошей, достаток + 3, економіка, заможність, заощадження + 4, заробіток + 2, засоби, необхідні для старту, збереження + 3, земля, значний вклад, золото, К. Маркс, капіталовкладення + 1, капітан, Карл Маркс, квота, класно, Комуністична партія, копілка, кошти, майно, Маркс + 6, набути, мій, мільйонер, мільйон, мішок грошей, могутній, мої гроші, накопичення грошей + 1, нема грошей, НЗ, обмін, оплата, основа, перші зароблені гроші, підприємництво + 1, поле чудес, сімейний + 1, склад, склад коштів, сума + 1, у заможних людей, фонд, фундамент для справи, цінна річ, цінність, шоу; іншомовні реакції: акція, банківський счет, багатство + 2, все имуществу, денежные средства, деньги + 6, имущество, деньги и прочее, имущество + 6, Карл Маркс и его капитал в гипсе, мой, накопления + 5, накопленная зарплата, накопленные деньги + 2, необходимость, оборот, общий, основа деятельности, основа деятельности, предприятие, разрешение, сбережения + 3, сооружение, состояние + 1, средства в обороте, столица, сумма + 2, уставной, устойчивость, фактор производства + 1, финансовая собственность, финансы, фонды, фонды предприятия, энергия, хоть шото есть; відсутність відповіді: 13.

Зв'язки ядра лексичної системи з периферією (рис. 1) можна інтерпретувати, на думку Е. Кузнецової, як «діалектичну єдність загального та одиничного, що може бути визначена основними закономірностями розвитку та існування

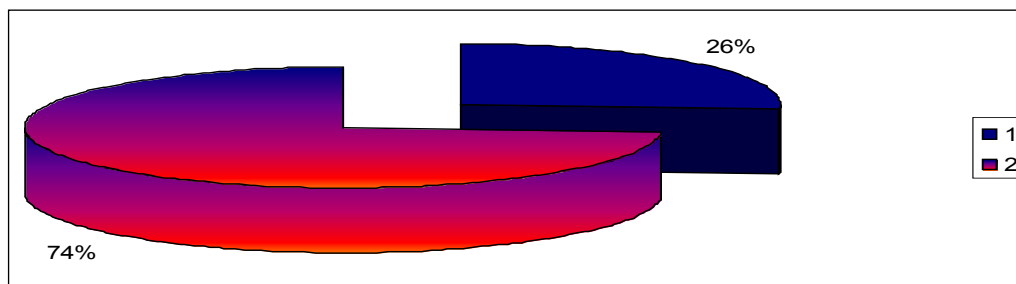

Рис. 1. Співвідношення ядра та периферії асоціативного поля концепту КАПІТАЛ:
1 – периферія, 2 – ядро

людської свідомості, в якій тенденція до узагальнення і тенденція до конкретизації органічно пов'язані» [13, с. 103].

Висновки. Важливим поняттям сучасної когнітивної лінгвістики є поняття концептосфери – сфери знань, що складається з концептів. Концепт – це ментальне утворення. Воно має внутрішню структуру і становить результат пізнавальної діяльності особистості. Відтворити структуру концепту дають змогу асоціації. Структуру концепту КАПІТАЛ становлять

близько тисячі реакцій, отриманих під час проведення асоціативного експерименту. Аналіз реакцій в асоціативному полі свідчить, що більшість із них є квантитативно сильними одиницями, що позначають ставлення респондентів до навколишнього середовища.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні зв'язків концепту КАПІТАЛ з асоціаціями через встановлення відношень в асоціативних парах, що дасть змогу розкрити відображені в цих відношеннях зв'язки між словами в системі мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вид-во при Львівському університеті «Вища школа», 1979. 120 с.
2. Кушмар Л.В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2011. 20 с.
3. Лінгвістичне наповнення концепту «колір» („colour”) в українській та англійській культурах. URL: <http://www.5ballov.ru/preview/88518/7>.
4. Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів : Психолінгвістичний аспект. Київ : КДПУ, 2000. 244 с.
5. Аскольдов С.А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории к структуре текста : антология*. 1980. С. 70–85.
6. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.
7. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков; Москва : Издат. группа «РА-Каравелла», 2001. 320 с.
8. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 397 с.
9. Залевская А.А. Значение слова и возможности его описания. *Языковое сознание : формирование и функционирование : сборник статей / отв. ред. Н.В. Уфимцева*. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1998. С. 35–54.
10. Залевская А.А. Проблемы организации внутреннего лексикона человека. Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1977. 83 с.
11. Залевская А.А. Психологический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И.А. Стернина*. Воронеж, 2001. URL: <http://rtsu-slavist.tj/content/view/149/80>.
12. Залевская А.А. Функциональная основа разграничения парадигматических и синтагматических связей при анализе материалов ассоциативных экспериментов. *Структурно-семантические исследования русского языка*. Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1994. С. 5–13.
13. Золотова Н.О. Психолінгвістическіе ісследованія: звук, слово, текст. *Межвузовский тематический сборник научных трудов* Калинин, 1987. 168 с.
14. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Изд-во МГУ, 1996. 245 с.
15. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике. URL: <http://rtsu-slavist.tj/content/view/149/80>.
16. Потенба А.А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. С. 158–186.
17. Психологический словарь. URL: <http://psi.webzone.ru/st/009300.htm>.
18. Словарь. Психология. URL: <http://www.galactic.org.ua/clovo/p-a1.htm>.
19. Соколова Т.В. Ассоциативный тезаурус ребенка 3–6 лет : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Москва, 1999. 65 с.

20. Сравнительный анализ лингвистического наполнения концепта «цвет» в русской и английской культурах. URL: <http://www.bestreferat.ru/45903.html>.
21. Титова Л.П. Психолингвистический анализ словесных ассоциаций в русском и киргизском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1977. 15 с.
22. Тойм К. Ассоциативный эксперимент в психодиагностике в XIX веке. *Ученые записки Тартуского университета*. 1978. № 465. С. 106–121.
23. Ульянов Ю.Е. Латышско-русский ассоциативный словарь. Рига : Зинатне, 1988. 187 с.
24. Чернейко Л.О. Семантический анализ лексической системы русского языка. Москва, 1995. С. 75.

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 37(09)-053.2:82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.30>

ОБРАЗ ДИТИНИ В АНТИЧНІЙ І СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

THE IMAGE OF THE CHILD IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL LITERARY TRADITION

Долга Н.М.,

orcid.org/0000-0001-5243-7528

доцент кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті окреслені особливості формування образу дитини в літературі античного й середньовічного періодів. Розглянуті ціннісні підходи до життя й творчого розвитку дитини. Констатовано, що образ дитини, настільки популярний у сучасній культурі, був недостатньо чітко окреслений в часи розвитку античної й середньовічної літератури. Метою є систематизація й узагальнення історичних відомостей прообразу дитини в античній і середньовічній літературній традиції. Об'єктом дослідження цієї статті є дитячий літературний образ. Предметом дослідження виступають особливості художнього й літературного висвітлення образу дитини у часи до початку Нового часу (тобто орієнтовно до XVI століття). Виявлено, що у відповідності до одного з найбільш поширених підходів дитинство розуміється як модель суспільних відносин певного історичного періоду з певними обставинами і специфічними рисами обумовленості відносин між поколіннями. Встановлено, що уперше дитина як художній герой з'являється у давньогрецькій драмі. У багатьох ранньосередньовічних літературних пам'ятках зафіксовані прояви жорстокого ставлення до дітей: зумисне вбивство новонароджених, нещасні випадки, пов'язані з недбалим ставленням, підкидання дітей. З'ясовано, що загалом в епоху стародавніх часів й Середньовіччя були сформовані такі типи дітей: «герої», «жертви», «діти-підкидьки», «божественні діти» й «діти-шахраї» (наведені приклади кожного образу). Вивчення проблематики даної статті свідчить про різні підходи стосовно сутності дитинства: від образу «малого дорослого» (стародавні часи, середньовіччя) до філософії щасливої дитини й науково обґрунтованої педагогіки у Ж.-Ж.Руссо (XVIII століття). Серед вагомих перспективних напрямів дослідження даної тематики – компаративний аналіз зображення дитячих образів у літературі різних регіонів світу в часи античності й середньовіччя, наприклад, у стародавньому Китаї й античній Греції чи Римі, оцінка сукупності художніх прийомів, якими зображувалися різні характери дитини в період стародавності й середніх віків.

Ключові слова: дитина, діти, дитячий образ, антична література, середньовічна література, драматургія, драма, церква, стародавній світ, середньовіччя, Ренесанс, педагогіка, художні образи, суспільство, соціальна структура.

The article outlines the peculiarities of the formation of the image of the child in the literature of ancient and medieval periods. The value approaches to the child's life and development are considered. It is stated that the image of the child, so popular in modern culture, was not clearly delineated during the development of ancient and medieval literature. The aim is to systematize and summarize the historical information about the image of the child in the ancient and medieval literary tradition. The object of the research of this article is the child's literary image. The subject of the study is the peculiarities of artistic and literary coverage of the image of the child in the time before the New Age (i.e., roughly up to the XVI century). It is revealed that according to one of the most common approaches, childhood is understood as a model of social relations of a certain historical period with certain circumstances and specific features of conditionality of relations between generations. It has been established that the child first appears as an artistic hero in the ancient Greek drama. Many early medieval literary monuments record manifestations of cruel treatment of children – deliberate murder of newborns, accidents associated with negligent treatment, child abandonment. It was found out that during the ancient times and the Middle Ages the following types of children were formed: "heroes", "victims", "foundling children", "divine children" and "children-fraudsters" (examples of each image are given). The study of the problems of this article reveals different approaches to the essence of childhood: from the image of the "little adult" (ancient times, the Middle Ages) to the philosophy of the happy child and scientifically grounded pedagogy by J.-J. Rousseau (XVIII century). Among the significant promising areas of research on this topic is a comparative analysis of the image of children in the literature of different regions of the world during antiquity and the Middle Ages, such as ancient China and ancient Greece or Rome, and evaluation of the totality of artistic techniques, which depicted different characters of the child in the ancient and medieval periods.

Key words: child, children, children's image, ancient literature, medieval literature, drama, church, ancient world, medieval period, Renaissance, pedagogy, artistic images, society, social structure.

Актуальність і обґрунтування вибору теми.

Образ дитини, настільки популярний у сучасній культурі, був недостатньо чітко окреслений в часи розвитку античної й середньовічної літератури. У період до Нового часу (стародавній світ, середні віки) дитина ставала дорослим членом суспільства досить рано: для хлопчиків це був вік 14 років, а для дівчаток – 12 років. Звичайно, що для різних країн цей рубіж міг бути різним, але саме із цього віку вважалося, що колишні діти можуть ставати самостійними та створювати шлюбні союзи [17]. Відомий дослідник соціальної історії Ж. Ле Гофф стверджує, що як в античні часи, так і в період середньовіччя суспільство «ледь помічало дитину, не маючи часу ні розчулюватися, ні захоплюватися нею. Ледь вийшовши з-під опіки жінок, що не ставилися серйозно до дитячої суті, дитина виявлялася викинутою у виснажливість сільської праці або в навчання ратній справі» [9, с. 350]. Звичайно, що християнська релігія дещо пом'якшувала цей підхід, проте повною мірою. У контексті старозавітної доктрини «первородного гріха» хлопчик чи дівчинка розглядалася як досить норавлива істота, яка схожа на дорослу людину у власних прагненнях і негативних рисах. Доктрина первородного гріха водночас стверджувала, що від самого свого народження дитина вже є грішником. У середні віки було прийнято вважати, що дитина-грішник може досягнути власного духовного порятунку виключно шляхом повного смирення й упокорення рішенням старших. Тому в культурі середньовіччя позитивними якостями маленької людини вважалися покірність волі батьків і духовних наставників (а звідси – влади загалом). Дитина мала беззастережно визнавати авторитет старших. Подібний підхід, як вже стверджувалось, тривав до епохи Ренесансу, відколи для дитини послух і повна підпорядкованість вже не вважалися базовими якостями. Як стверджує західний дослідник родинного життя епохи середньовіччя Ф. Арьєс, поширене нині у суспільствах Заходу розуміння «дитинства» як періоду життя людини, що передбачає цілеспрямоване піклування й виховання, було запроваджене лише у XVI ст. [18] Саме тоді в період після того, як дитина переставала бути немовлям, вона почала зростати в оточенні домашніх, які займалися її навчанням і вихованням. До цього додалося народження нового соціального стану – буржуазії, в колах якої між батьками й дітьми склалися особливі емоційні стосунки. Отже, саме тоді розпочалася інституалізація педагогічної науки як цілісної системи, а також відповідної педагогічної фахової літератури [7, с. 96].

Водночас таке специфічне ставлення до дитини не виключало досить активного розвитку дитячих образів в античній та середньовічній художній літературі (як і інших видах мистецтва). Звичайно, що у той час не могло бути й мови про якусь окрему дитячу літературу. Скоріше за все, діти спочатку здобули собі місце в дорослих художніх творах, у т.ч. для читання й для сцени [10, с. 133].

Зазначена теми є крос-дисциплінарною, тобто такою, що знаходиться на стику багатьох наукових дисциплін – історії, літературознавства, психології, педагогіки, соціології та ін. Звичайно, що домінуючим при цьому є використання методологічного інструментарію насамперед історичної й літературознавчої наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання соціальної ролі дитини в античному й середньовічному суспільствах стало предметом вивчення багатьох істориків і культурологів – як вітчизняних (С. Білецька [4], О. Квас [7, 8], Ю. Подосельнік [13] тощо), так і зарубіжних (І. Арзамасцева [1], Ф. Арьєс [2, 18], Ю. Бессмертний [3], А. Гуревич [6], Ж. Ле Гофф [9], П. Конеско [21], О. Ловцова [10], А. Ястребицька [17]).

Водночас безпосередньо питання дослідження – а саме дитячі образи у художній літературі в давнину – лишається відносно лакуною, що пов'язано з тим, що дитячі образи у художніх творах античного й середньовічного періодів, як правило, розглядалися на прикладі окремих авторів та їхньої літературної творчості, а не епохи в цілому.

Метою даної публікації є систематизація й узагальнення історичних відомостей про образ дитини в античній і середньовічній літературній традиції. **Об'єктом** дослідження цієї статті є дитячий літературний образ. **Предметом** дослідження виступають особливості художнього й літературного висвітлення образу дитини у часи до початку Нового часу (тобто орієнтовно до XVI століття). Така верхня хронологічна межа зумовлена початком епохи Ренесансу, в ході якої ставлення до дитини змінилося, причому в кращий бік порівняно з попередніми періодами. Вказане, звичайно, безпосередньо позначилося на образах дитинства у літературі.

Виклад основного тексту статті. Дитинство безпосередньо залежить від змін у суспільстві, а також різних форм соціальних відносин, що є відмінними, як за структурою, так і за часом виникнення й еволюції. Практично усі науковці, які фахово займалися цим питанням в історичній ретроспективі, констатують наявність різних

підходів стосовно дитинства: від образу «малого дорослого» (стародавні часи, середньовіччя) до філософії щасливого дитинства і науково обґрунтованої педагогіки у Ж.-Ж.Руссо [7, с. 92]. Французький учений Ф. Арьєс у своїй «Історії дитинства» застосував новий для науки підхід до розуміння сутності дитячого віку [18]. У зазначеній фундаментальній праці, виданій у середині 80-х років минулого століття, дитинство розглядається як модель суспільних відносин певного історичного періоду з певними обставинами і специфічними рисами обумовленості відносин між поколіннями. При цьому відкидається характерна для антропології концепція протиставлення дитини і дорослого.

Античні часи (Греція, Рим)

Оскільки розвинена цивілізація в Європі виникла у часи античних Греції та Риму, саме на цей період припадають перші уявлення про вікову специфіку дитинства, а також про духовні й матеріальні потреби маленької людини. Це стосується і давньогрецької літератури. Грецькі автори розглядали не лише історію дитячих іграшок, вони забезпечили системний внесок у проблематику шкільної й батьківської педагогіки (загальновідомим є спартанське виховання тощо). Як вважає В. Френч, Аристотель (який був не лише філософом, але й видатним педагогом) і Плутарх «створили перші моделі дитячого розвитку, які багато у чому паралельні сучасним теоріям» [20, р. 283].

Саме на часи античної Греції припадають перші намагання наукового осягнення феномену дитинства – це були праці про вікову періодизацію життя, автором якої являвся Аристотель. Видатний мислитель у своїх працях безпосередньо пов'язував методи, які необхідні використовувати для виховання дитини, з її віком.

У свою чергу, стародавні римляни, так само як і греки, визнавали факт інтелектуальної й духовної незрілості дитини, але при цьому не надавали великого значення періоду дитинства в житті. У літературних джерелах античного періоду дитяче світосприйняття і світогляд не розглядаються як щось особливе, унікальне і таке, що заслуговує на глибоку емпатію [4, с. 14].

У республіканському Римі дитинство розподілялося науковцями на вік немовлят (*infantia*), власне дитинства (*puer*) і юнацтва. Зокрема, видатний оратор, філософ і політичний діяч Сенека у розвитку дитини виокремлював періоди вагітності (*puerperium*), немовляти (*infantia*) – до 3 років, раннього дитинства – до 8 років (*pueritia*) й дозрівання (*pubertas*). Потім слідували юність і зрілість (*inventus*), а також старість (*senectus*) [7, с. 93].

Уперше дитина як художній герой з'являється в давньогрецькій драмі. О. Шипілов вважає, що вказане є проявом кризи культури античних полісів і початком т. зв. «постполісного» періоду. На думку науковця, саме припущення відносно можливості наявності у дитини певних прав «виводило дітей із приватно-сімейної у публічно-правову сферу, що нівелює домашнє батьківське всевладдя» [15, с. 51]. Звичайно, що давньогрецька драма не відкривала двері у неповторний поведінковий і ціннісний, а також емоційний та почуттєвий світ дитинства, вона скоріше намагалася побачити дитину як окремого художнього героя поза полісом і поза сімейними відносинами. Дитина розуміється як «чудо», як «міфічний герой» [1].

Відносини між дітьми та їхніми батьками знайшли відображення у трагедії Еврипіда «Медея» (431 р. до н.е.). Загалом в античні часи діти були обов'язковою умовою шлюбного союзу між чоловіком і жінкою. Проте присутність дітей у трагічному творі «Медея» ще раз підкреслює наявність гострих протиріч як у шлюбі в сенсі інституції, так і у відносинах між закоханими [10, с. 134].

Крім того, слід зауважити, що в літературі як античної Греції, так і стародавнього Риму в основному відсутні відомості про такі розповсюджені в ті часи форми вкрай негативного і жорстокого ставлення до дітей, як підкидання немовлят, обертання дітей у рабство, торгівля і наруга над неповнолітніми, а також їх вбивства. У художніх і документальних творах у період до Різдва Христового не зафіксовано навіть намагань припинити і засудити ці негативні соціальні явища, викликані економічними факторами і жорстокістю язичницьких вірувань (до прийняття християнства). Серед правових аспектів жорстокого поводження з дітьми – вже згадане вище розуміння їх в античному праві як власності батьків, що мали необмежену владу над малолітніми синами й доньками.

Візантія

Вбивство дитини стали розуміти як злочин лише з 318 р. після Р.Х. (часи правління імператора Костянтина), проте власне людиновбивством цей злочин почав вважатися у 374 р. після Р.Х. У подальшому у Візантійській імперії при імператорі Юстиніані (527–565) злочином також стали вважати і підкидання дитини. Звичайно, це вкрай негативне явище не припинило своє існування, проте маленька людина вже не могла сприйматися як уособлення негативних якостей й істота, яка позбавлена розуму.

Вказане знайшло своє відображення і у візантійській літературі, яку можна розглядати як свого

роду поступовий перехід від культури античності до епохи середньовіччя.

Антична драма знайшла своє продовження у візантійській літературі – зокрема, художній образ дитини бачимо у драмі «Христос-Страстотерпець» (її витoki присутні у таких грецьких драмах, як вже згадана «Медея», «Гекуба», «Іполит», «Орест», «Троянки», «Вакханки»; «Агамемнон» та ін.) [10, с. 136].

Середньовіччя

Література і драма Візантії привнесла відповідні художньо-естетичні канони для культури й мистецтва середніх віків. Як і в період античності, діти й після V–VI століть не представляли собою великої цінності для соціуму, оскільки суспільство ще не було готовим до чіткого виокремлення дітей від дорослого світу. При цьому саме в ранньому середньовіччі рівень смертності дітей був настільки високим, що ними фактично «не встигали зацікавитися» діячі мистецтва, які могли б сформувати відповідну жанрову систему для художнього образотворення. Таким чином склалася ситуація, що «діти багатих людей куди рідше доживають до старості або виростають, аніж діти бідняків» [6, с. 251].

Ф. Арьєс писав про епоху середньовіччя так: «Тривалість дитинства була зведена до того тендітного періоду, коли маленька дитина не може обходитися без сторонньої допомоги; дуже рано, щойно фізично зміцнівши, дитина зливається з дорослими, розділяючи з ними працю та гру. З маленького дитяти вона зразу ж ставала молодим дорослим, минаючи різні етапи юності...» [18, р. 9]. Говорячи про роль дітей у культурному житті тих часів, науковець був переконаний у тому, що «в загальній картині Середньовіччя, як, утім, і в епоху античності, дитинство було абсолютно невидимим, непомітним і повністю німим» [18, р. 37].

О. Квас визнає, що «про середньовічне дитинство відомо мало» [7, с. 95]. Водночас автор вважає, що саме у середні віки формується образ «дитини-sacrum» – маленького Христа, богоподібної істоти. Це Син Божий, який з'явився у світ у фізичній оболонці людини для того, щоби звільнити людство від первородного гріха. Перші образи дитини-Христа присутні на середньовічних творах мистецтва [8, с. 197].

Літературні праці середньовічних християнських мислителів (Августина, Григорія Великого, Ісидора Севільського) навіть пов'язані осудом природи дитинства. Наголошувалося на грішності дитини від природи – зокрема, на таких «негативних» якостях малечі, як непосидючість, вередливість, непередбачуваність поведінки [7, с. 96].

Ці висловлювання, вважають дослідники, пов'язані із трактуванням шлюбу, в якому рання християнська церква вбачала насамперед первородний гріх. Не дивно, що і доля дітей розглядалася саме під подібним кутом зору.

В основі християнських моделей відображення дитинства, розповсюджених в Європі в період середньовіччя, знаходився агіографічний канон. Оскільки римо-католицька церква була переконана в тому, що людська істота стає повноцінною лише у 7 років (час, коли вона може відрізнити добро від зла), це відповідним чином позначилося і на тогочасній літературі. Середньовічна агіографічна проза передбачала такі оцінки дитинства:

– у долі дитині має бути присутня помста за гріхи батьків (теза «син відповідає за батька»);

– слабкі, хворі чи понівечені діти розглядалися як кара за гріхи попередніх поколінь;

– дитина не є самоцінністю, а засобом покарання або, навпаки, винагородження батьків [3].

У багатьох ранньосередньовічних пам'ятках зафіксовані відомі ще з античності прояви жорстокого ставлення до дітей – зумисне вбивство новонароджених, нещасні випадки, пов'язані з недбалим ставленням, підкидання дітей. Цим самим батьки ніби «мстилися» дітям за їхню «гріховність». Ю. Безсмертний вважає, що середньовічна література має багато прикладів справжньої, щирої батьківської любові, проте практично не зображує образів дітей із моменту народження – тобто у віці немовлят тощо. Хоча дитячі образи присутні, вони характеризуються малим віком, але водночас і недитячим розумом, а також відвагою, войовничістю й іншими якостями, необхідними людині Середньовіччя [3, с. 44].

Таке незначне місце діти посідали в таких жанрах середньовічної літератури, як епос та лицарський роман. Ментальність людей середньовіччя не передбачала концентрацію на періоді дитинства, який вважався лише перехідним. У багатьох творах герої зображують вже дорослими чоловіками й жінками, а їхній дитячий вік просто пропускається («Смерть Артура» Томаса Мелорі, «Історія бриттів» Гальфріда Монмутського, анонімний цикл «Вульгата») [2, с. 138].

До XIII століття художнє мистецтво Західної Європи майже не звертається до дитячих образів [12, с. 28]. Можна стверджувати, що загалом у зазначену епоху були сформовані такі типи дітей: «герої», «жертви», «діти-підкидьки», «божественні діти» й «діти-шахраї» [1; 3; 11].

Образ «дитини-героя» і водночас «дитини-шахрая» зображений в одному з перших середньовічних фарсів (автор анонімний) під назвою

«Хлопчик і Сліпий» – текст стосується другої половини XIII ст. (більш точно – ймовірно 1266 р.) [19, р. 77]. Тут маленький хлопчик-городянин бере участь у різних побутових сценах, де «одержали перше окреслення реальні людські типи й характери» [5, с. 230]. Один із дослідників середньовічної літератури О. Михайлов оцінює вказані події таким чином: «Сімейні суперечки і сварки зовсім не обов'язково подаються у фарсах як зіткнення чоловіка й дружини, як суперництво статей за верховенство вдома – сваряться діти з батьками, господарі зі слугами тощо» [11, с. 23].

У багатьох випадках постаті дітей – це жертви жорстких обставин. Зокрема, вельми типовим для середньовічних епосів є знищення дітей у стилі царя Ірода – зокрема, це вбивство немовлят із метою ліквідації бастарда Мордредра, який є «дитиною із пророцтва» і водночас «дитиною-підкидьком» [13, с. 352].

Що стосується «божественних дітей», то їхні образи беруть витоки з античності. Підвищення ролі дітей у літературі середньовіччя пов'язане з кризою суспільного ладу (так само як це було і у стародавні часи). Оскільки у християнській літературі того часу домінував образ дитини-Ісуса, саме цим зумовлене постійне залучення дітей до ролей у релігійних п'єсах та інших постановках.

Як стверджує П. Конеско, у цей час дитина ще не постає у середньовічній літературі як особистість, «реальна дитина зі своїм особливим духовним світом для драматургів і театральних діячів усе ще, як і в Античності, лишається невидимою» [21, р. 63].

Лише через багато століть після завершення середніх віків, в епоху Просвітництва (XVIII ст.), видатними мислителями і літературами був закладений той інтелектуальний і ціннісний базис, який і понині знаходиться в основі педагогіки. Поява нового образу дитинства, який існує і понині, пов'язаний із диференціацією дорослого і дитячого світів і чітким виокремленням автономності, самостійності й психологічної цінності останнього.

Висновки. Вивчення проблематики даної статті свідчить про те, що вчені відмічають різні підходи стосовно сутності дитинства: від образу «малого дорослого» (стародавні часи,

середньовіччя) до філософії щасливої дитини й науково обґрунтованої педагогіки у Ж.-Ж.Руссо (XVIII століття). Відповідно до одного з найбільш поширених підходів (Ф. Арьєс) дитинство розглядається як модель суспільних відносин певного історичного періоду з певними обставинами і специфічними рисами обумовленості відносин між поколіннями; у давньогрецькій літературі багато зазначається про питання шкільної й батьківської педагогіки. Уперше дитина як художній герой з'являється в давньогрецькій драмі. Твори давньогрецької драматургії не відкривають двері у неповторний поведінковий і ціннісний, а також емоційний та почуттєвий світ дитинства, вони скоріше намагаються побачити дитину як окремого художнього героя поза полісом і поза сімейними відносинами. У візантійській літературній традиції образ дитини присутній у драмі «Христос-Страстотерпець»; середньовіччя у загальних рисах продовжило концепцію ставлення до дитини як до «маленького дорослого», що знайшло своє відображення і в літературі. У літературних творах діти досить рідко зображувалися, а за стилем формування образів нагадували зменшені версії дорослих. Європейці в період раннього і розвиненого середньовіччя вважали, що дитинство є перехідним періодом, про який швидко забували, оскільки він досить швидко проходить і лишається в минулому. Водночас саме у середні віки формується образ «дитини-sacrum» – маленького Христа, богоподібної істоти. Можна стверджувати, що загалом в епоху стародавніх часів й Середньовіччя були сформовані такі типажі дітей: «герої», «жертви», «підкидьки», «божественні діти» й «шахраї». Серед вагомих *перспективних напрямів дослідження* даної тематики: компаративний аналіз зображення дитячих образів у літературі різних регіонів світу в часи античності й середньовіччя, наприклад стародавньому Китаю й античній Греції чи Римі; оцінка сукупності художніх прийомів, якими зображувалися різні характери дитини в період стародавності й середніх віків; виявлення специфіки розкриття різних періодів дитячого життя (немовляти, 3-5 років, 6-9 років, 10-13 років) у літературі досліджуваного історичного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арзамасцева И.Н. О концепции «детство» в древнеримской литературе. *Развитие личности*. 2004. № 1. URL: <http://ri-online.ru/articles/1-04/407.html> (дата обращения: 11.11.2021).
2. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / пер. с франц. Я.Ю. Старцева при участии В.А. Бабинцева. Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 1999. 416 с.
3. Бессмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в Средние века. Очерки демографической истории Франции. Москва : Наука, 1991. 240 с.

4. Білецька С. Еволюція образу дитини у педагогічному просторі західної цивілізації. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2012. Вип. 1. С. 13–17.
5. Всеобщая история искусств: в 6 т. Т. 2, кн. 1: Искусство средних веков / под ред. Б.В. Веймарна. Москва : Искусство, 1960. 508 с.
6. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва : Искусство, 1990. 396 с.
7. Квас О.В. Проблема формування образу дитинства в соціально-гуманітарних дослідженнях. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2016. Вип. 2. С. 91–100.
8. Квас О.В. Сакральний образ дитини в українській мистецькій традиції. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 29. С. 197–203.
9. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада. Екатеринбург : У- Фактория, 2005. 568 с.
10. Ловцова О.В. Ребенок в драме Античности и Средневековья: кто он? *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. 2017. Т. 9, вып. 4. С. 133–142.
11. Михайлов А.Д. Средневековый французский фарс. Предисловие. *Средневековые французские фарсы*. Москва : Искусство, 1981. С. 6–32.
12. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология. Москва : Российское педагогическое агентство, 1996. 374 с.
13. Подосельник Ю.О. Дитячі образи Артуріани: особливості інтерпретації (на матеріалі англо-американської літератури фентезі ХХ ст.). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XX. С. 352–359.
14. Степовик Д. Історія української ікони Х–ХХ століть. Київ : Либідь, 2004. 440 с.
15. Шипилов А.В. Отцы и дети в античности. *Человек*. 2012. № 5. С. 43–53.
16. Ярин А. Нейл Постман. Исчезновение детства. *Отечественные записки*. № 3. 2004. URL: <http://www.strana-oz.ru/?numid=18&article=861>. (дата обращения: 11.11.2021).
17. Ястребицкая А.Л. Западная Европа XI – XIII веков. Эпоха, быт, костюм. Москва : Искусство, 1978. 169 с.
18. Aries E. Centuries of Childhood : A social History of Family Life. Harmondsworth : Penguin, 1986. 414 p.
19. Davis J. M. Farce: With a new introduction by the author. New Brunswick; New York : Transaction Publishers, 2003. 191 p.
20. French, V. History of parenting: The ancient Mediterranean world. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Biology and ecology of parenting*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2002. P. 345–376.
21. Konesko P. M. Representing Childhood: the Social, Historical, and Theatrical Significance of the Child on Stage. A Dissertation Submitted to the Graduate College of Bowling Green State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Bowling Green, 2013. 193 p.

УДК 811.111'25:821.111-34](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.31>

СПЕЦИФІКА ОБРАЗНО-ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У КАЗКАХ Е. НЕСБІТ

THE SPECIFICS OF FIGURATIVE AND EXPRESSIVE MEANS IN THE TALES OF E. NESBIT

Перейма К.Б.,

orcid.org/0000-0003-1238-776X

студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті на матеріалі оригінальних творів британської письменниці Едіт Несбіт, а саме казки «Книга драконів» та «Белінда та Белламант або Дзвони землі Карійон» з'ясовано, що художній вимисел, притаманний казкам письменниці, може виражатися лише в мовній формі. Проаналізовано основні образно-виражальні засоби на різних мовних рівнях (фонетичний, лексичний, синтаксичний), з'ясовано роль мовних засобів у створенні образності в казках і розглянуто конотативний аспект літератури, що виражається за допомогою експресивної лексики і передає емоційний стан героїв. На матеріалі досліджень таких учених, як Р. Будагова, Ю. Арешенкова та О. Соколова, визначено відмінності між літературною та фольклорною казкою і розглянуто різні риси, що характеризують певний

жанр літератури. Теоретичною базою серед образно-виражальних засобів стали роботи таких авторів, як Д. Ганич, І. Гаценко, Р. Гром'як, Ю. Ковалів, О. Ситенко, М. Пилинський та інші. Серед фонетичних засобів зафіксовано таке: звуконаслідування, або оноματοпею (імітація звукових явищ), асонанс (повторення голосних звуків), алітерацію (повторення приголосних звуків); серед лексичних можна виокремити такі образно-виражальні прийоми: синоніми (слова, що різняться емоційними відтінками та стилістичним забарвленням), неологізми (новостворена лексика, що має нову форму та зміст), демінутиви (зменшувально-пестливі слова), каламбур (використання декількох слів, схожих за вимовою, в комічному контексті); серед синтаксичних засобів виокремлюють повтори, парцеляцію (розділення або виокремлення речення на окремі частини), інверсію (незвичне розташування слів, помітне порушення синтаксичної конструкції), питальні речення (як засіб вираження емоцій). Окремо розглянуто мовні одиниці, що надають емотивності й експресивності казкам Е. Несбіт.

Ключові слова: образно-виражальний засіб, художній текст, трансформація мовних засобів, емотивність, експресивність.

An article based on the original works of the British writer Edith Nesbit, namely the tales "Book of Dragons" and "Belinda and Bellamant or the Bells of Carillon-Land" found that fiction, which is inherent in the tales of the writer, can be expressed only by language. The main figurative means of expression at different language levels (phonetic, lexical, syntactic) were also analyzed, the role of linguistic means in creating imagery in literary tales was clarified and the connotative aspect of literature expressed through expressive vocabulary and conveying the emotional state of characters was considered. Based on the material of such scientists and researchers as R. Budagov, Y. Areshenkov and O. Sokolova, the differences between literary and folk tales were identified and various features that characterize a certain genre of literature were considered. The theoretical basis among figurative means of expression were the materials of such authors as D. Hanych, I. Gatsenko, R. Gromyak, Y. Kovalev, O. Sytenko, M. Pylynsky and others. Among the phonetic means were recorded: sound imitation or also called onomatopoeia (the imitation of sound phenomena), assonance (a repetition of vowel sounds), alliteration (a repetition of consonant sounds); among the lexical ones we can distinguish the following figurative and expressive techniques – synonyms (words that differ in emotional shades and stylistic color), neologisms (newly created vocabulary with a new form and meaning), diminutives (imply that something is small, cute, loved, or special), pun (in a comic context, use of several words, similar in pronunciation); among the syntactic means – repetitions, parcelling (a division or a separation of a sentence into separate parts), inversion (unusual arrangement of words, noticeable violation of syntactic construction), interrogative sentences (as a means of expressing emotions). Linguistic units that give emotion and expressiveness to E. Nesbit's fairy tales were considered separately.

Key words: figurative means of expression, artistic text, transformation of language means, emotionality and expressiveness.

Постановка проблеми. Творчість британської письменниці Е. Несбіт неодноразово ставала предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, проте поза увагою лишилося вивчення функціонування образно-виражальних засобів, чому і присвячена стаття.

Постановка завдання. Метою розвідки є розгляд основних образно-виражальних засобів у казках Е. Несбіт та їх значення у формуванні образної системи.

Загальновідомо, що літературна мова відрізняється від мови художньої літератури. Р. Будагов зазначає, що «...вже те очевидне положення, що мова художньої літератури не тільки спирається на всі стилі, а й широко використовує просторіччя і діалектні елементи, відрізняє її від літературної» [12, с. 288]. З іншого боку, літературна та художня мова взаємопов'язані, адже літературна мова є тією основою, на тлі якої відбувається свідоме порушення мовних норм.

Художній текст – твір словесного мистецтва, побудований на основі художнього вимислу та додаткового впорядкування й образності мови [1, с. 172]. І саме художній вимисел притаманний казкам Е. Несбіт, адже всі елементи художнього світу, який створила авторка, всі ті образи можуть бути реалізовані лише завдяки слову, тобто в мовній формі. Художній образ – форма відображення

дійсності мистецтвом, конкретна й узагальнена картина людського життя, створена у світлі естетичних ідеалів художника за допомогою його творчої фантазії [1, с. 172].

Однією з ознак художньої літератури є чітка орієнтація на естетичну трансформацію будь-яких мовних засобів на всіх рівнях, що дозволяє посилити зображально-виражальні характеристики, відтворюючи максимально повно художній зміст, атакожіндивідуально-особистісні (стильові) характеристики мови художніх творів. Трансформація мовних засобів відбувається на таких рівнях, як фонетичний, лексичний, синтаксичний.

Написання твору передбачає вживання комплексу образно-виражальних засобів. Оскільки твори Е. Несбіт тісно пов'язані з фантастикою й вигадкою, це передбачає використання певної образності, що створить казкові картини.

Серед основних фонетичних засобів, зафіксованих у казках Е. Несбіт, виокремлено звукові повтори, що виділяються на тлі фонетично нейтральних частин. Повтор є стилістичним прийомом, за допомогою якого можна створювати нові стилістичні засоби і фігури, тому що він може охоплювати мовні одиниці всіх рівнів (звуки, морфеми, форми слова, словосполучення, речення, строфи) [11, с. 462]. Найчастіше авторка вживає асонанс і алітерацію.

Асонансом називають «концентроване повторення голосних звуків у поетичному рядку чи строфі, яке витворює ефект милозвуччя» [5, с. 67]. Алітерація є стилістичним прийомом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності, емоційного поглиблення його смислового зв'язку [5, с. 27].

Так, у самій назві казки «*Belinda and Bellamant or the bells of Carillon land*» («Белінда і Белламант або дзвони землі Карійон») міститься звукокомплекс /bl/, який має тісний зв'язок із цінним для сюжету твору образом і відсилає читача до звучання англійського слова *bell* – дзвін. У казці є своєрідна мовна гра, яка показує взаємини образів і мотивів на фонетичному рівні. Наприклад, звуки /b/, /l/ повторюються у словосполученнях, що описують самі дзвони, які є символом Золотого століття королівства, і в уривках, присвячених щасливому існуванню королівства і катастрофи, яка його спіткала: *big beautiful bells, hospitable bells, very sweet-toned splendid bells* [16].

Варто зазначити, що поєднання асонансу та алітерації надає твору особливого ефекту і найчастіше трапляється в казці «*Belinda and Bellamant or the bells of Carillon land*»:

*We are the
Merry three
Bells, bells, bells.
You are two
To undo
Spells, spells, spells...* [16]

Також мотив *дзвонити* у *дзвоник* на фонетичному рівні представлений звукокомплексом «r» та «ng», а також «ll», а на синтаксичному рівні – використанням повтору:

*Ring–a–ring–a–ring–a–ring–a–ring! Ring, bell!
A little baby comes on earth to dwell. Ring, bell!
Sound, bell! Sound! Swell!
Ring for joy and wish her well!
May her life tell
No tale of ill–spell!
Ring, bell! Joy, bell! Love, bell! Ring!* [16]

Художня література, у якій домінує конотативний аспект, має за мету розкрити внутрішню духовну природу, почуття і переживання героїв. Тому в цьому разі перевагу віддають конотативній лексиці, яка максимально передає емоційний стан.

Однією з технік Е. Несбіт для передання гумору є використання алітерації та повторень, які створюють комічний ефект. Наприклад:

*Good night, my darlings, sleep sound all day,
and don't get up too soon. You must not get up before
it's quite dark. You wouldn't like the nasty dragons to
catch you* [16].

І. Гаценко розглядає звуконаслідувальні слова як самостійну категорію, яка має однотипну будову, численні варіанти, особливу структуру, словотвір [4, с. 19]. Досліджуючи фонетичну вмотивованість слова, В. Левицький наголошує, що одне і те ж звучання передається у різних мовах подібним, проте не ідентичним набором фонем [10, с. 297].

У казці “*The book of dragons*” Е. Несбіт використала звуконаслідування, що є прямою імітацією звуків, створюваних об'єктами, явищами дійсності:

– крики тварин: *Cock–a–trice–a–doodle–doo*;
– рефлекторні вигуки людей: *Ah–but what do you know about it, Oh, tell me what, Eh*.

У тексті вияви навколишнього середовища можуть передаватися за допомогою загальновідомих слів, аналогічних наслідуванню звукам. Так, звуконаслідування вітру несе не тільки власне образотворчу функцію і є не просто тлом для звурушливої історії кохання, а й бере участь у створенні художнього образу: “*It was very hot in London that year: the pavement was like hot pie, and the asphalt was like hot pudding, and there was a curious wind that collected dust and straw and dirty paper, and then got tired of its collection, and threw it away in respectable people's areas and front gardens*” [17].

Будь-яка риса, що характеризує той чи інший жанр на рівні його мовної структури, виражається в певному наборі:

– номінативної лексики (слова, які вживаються в прямому значенні);
– стилістично забарвленої лексики – слова, які належать до різних лексичних шарів мови (неологізми, іншомовні слова, розмовна лексика);
– тропів, уживаних у переносному значенні слова для образної характеристики предмета, явища, дії, характеру людини [8, с. 13–16].

Лексика, що виражає чудове, чарівне, казкове, фантастичне, є найбільш значущим мовним представником жанру. Мовні засоби допомагають виразити основні жанрові ознаки фантастичної казки – наявності «чудесного».

Демінутивність має різні засоби вираження. Це «системно-мовне явище, оскільки на окремих мовних ярусах (синтаксичному, лексичному, словотвірному) уже закріпилися певні засоби для її регулярної реалізації» [13, с. 167–171].

На лексичному рівні характерною особливістю мови казок Е. Несбіт є наявність великої кількості зменшувально-пестливих слів – демінутивів (*daddy, dearie/deary, godling, booklet, pondlet, leaflet, droplet, animalcule, pumpkin, baby, daisies, ducky* та ін.). Багато демінутивів на позначення тварин: *piglet, doggie / doggy, duckling, mouseling*.

Серед лексичних засобів англійської мови можна виокремити синоніми. Дослідники української мови визначають синоніми як слова, що означають назву одного й того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивними забарвленнями (чи тим і тим водночас), сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами [3, с. 249]. У казках Е. Несбіт зафіксовано такі синоніми:

– *big, large, massive, great, wide;*

– *man, person, human, mortal, personage, figure, boy;*

– *girl, girlfriend, maiden, lass, wench, gal, gill, doll, colleen, demoiselle;*

– *dragon, monster, beast.*

Однією з функцій неологізмів сучасні дослідники виділяють експресивну. Експресивність є джерелом мовленнєвого новаторства і використовується авторами задля художньої виразності [6, с. 242]. У художніх текстах Е. Несбіт неологізми є образно-зображальними засобами: *wherewantogoto, double-handfuls, Aurora Borealis, next-door-but-one garden, Alarming Plague of Dragons.*

За допомогою синтаксичних засобів виразності мова стає більш емоційно насиченою, красивою та експресивною. О. Іванчикова під парцеляцією розуміє певний прийом експресивного синтаксису письмової літературної мови, сутність якого полягає в розчленуванні синтаксично зв'язного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, що маркуються крапкою [7 с. 282]. Парцеляція має здатність увиразнювати художній текст, звертати увагу на певні деталі опису, наголошуючи на значущості тих чи інших моментів висловлювання, найважливіших з авторської позиції. Наприклад: “*Bah! it is like sand in the mouth – of a dryness! Is it possible this pleases you?*”

the papers gave up pretending – and put Alarming Plague of Dragons at the top of the paper

It was a tiny lizard, about half an inch long – with scales and wings.

So then they turned on the hail – only half on, for fear of breaking people's windows – and after a while there were no more dragons to be seen moving.

Досить влучним у казках Е. Несбіт є використання інверсії, коли авторка свідомо виносить наперед більш вагоме, на чому хоче акцентувати увагу читача: *Here it is; Don't be a silly little King; Neither did I; Be a good little King now.*

Ще одним цікавим виражальним засобом є каламбур. Дослідниця Л. Цонєва, вивчаючи

відповідне мовне явище, зауважила, що традиційне розуміння мовної гри як каламбуру (гри слів) слід уважати обмеженим і несучасним. Мовну гру трактують у широкому розумінні як відхилення від мовних норм задля створення певного естетичного (частіше комічного ефекту) [15, с. 162]. В основі семантичного каламбуру лежить двозначність, а для його передання письменник створює такий контекст, який дає можливість двопланового осмислення одного або декількох слів (словосполучень). Словник лінгвістичних термінів дає таку дефініцію: каламбур – це фігура мовлення, яка полягає в гумористичному (пародійному) використанні різних значень одного і того ж слова чи двох слів, що подібно звучать [2, с. 172].

Так, герой казки «*The Phoenix and the Carpet*» («*Фенікс і килим*») Роберт описує корову, що прямувала в королівство чарівним килимом, як «*remunerating creature*», створюючи каламбур між словами «*remunerating*» та «*ruminating*». А Антея, бажаючи бути такою ж розумною, як її батьки, каже, що хоче «*futile brain*», а не «*fertile brain*».

На синтаксичному рівні також можна виокремити питальні речення, які виражають емоційний стан героїв. Зокрема, К. Соколова зазначає, що питання завжди більш емоційно навантажене, ніж ствердження або заперечення, воно збільшує іллокутивну силу висловлювання і змушує читача задуматися, відчутти сум, здивування, гнів [14]. Особливістю вживання питальних одиниць у казках є те, що декілька запитань можуть функціонувати поряд. Така тенденція до використання питальних речень допомагає більш інтенсивно виразити ту чи ту емоцію. Наприклад:

Of course we do. And don't you see, Ef, that's the very reason why we could wake him? You can't wake people if you don't believe in them, can you?

«But what is the Rory Bory what's-its-name?» asked Jane. «Who lights it, and what's it there for?»

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що у своїх казках Е. Несбіт уживає різнорівневі образно-виражальні засоби, що за своєю природою ґрунтуються на уявному порушенні форм предметів і явищ об'єктивної дійсності, від яких відштовхується митець, творячи власний художній світ. Так, на фонетичному рівні виокремлено асонанс, алітерацію, звуконаслідування, на лексичному – синоніми, неологізми, демінутиви, на синтаксичному – повтори, парцеляцію, інверсію, питальні речення. Образно-виражальні засоби надають експресивності, емоційності та образності казкам Е. Несбіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арешенков Ю.О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007. 172 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов : энциклопедия. Москва, 1966. 607 с.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів : довідник. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
4. Гаценко І.О. Типологічні особливості звуконаслідувальних слів (на матеріалі української, російської та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2003. 19 с.
5. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І., Теремко В.І. Літературознавчий словник : довідник. Київ : Академія, 1997. 27,67 с.
6. Жижома О.О. Індивідуально–авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2003. 242 с.
7. Иванчикова Е.А. Парцелляция, её коммуникативно экспрессивные и синтаксические функции. Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. Москва, 1968. 280–298 с.
8. Крайнікова Т. Мова художнього твору. Київ : Дніпро, 2002. 13–16 с.
9. Кухаренко В.А. Практикум з стилістики англійської мови : підручник. Вінниця : Нова книга, 2000. 6–7 с.
10. Левицкий В.В. Семасиология : монография. Винница : Новая книга, 2006. 297 с.
11. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
12. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль : монографія. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
13. Ситенко О. Типологія міжривневих засобів вираження категорії демінутивності в англійській та українській мовах : зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 19. С. 167–171.
14. Соколова Е. Д. Эмотивные высказывания в русской и английской прессе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2010.
15. Цонева Л. Езиковата игра в съвременната публицистика : монография. Велико Търново : Фабер, 2000. 162 с.
16. E. Nesbit *Belinda And Bellamant; Or The Bells Of Carrillon-land* : book. URL: <http://fullonlinebook.com/essays/belinda-and-bellamant-or-the-bells-of-carrillon-land/xmyy.html> (Last accessed: 01.10.2021)
17. E. Nesbit *The Book of Dragons* : book. New York : Dover publications, 2007. URL: <https://www.gutenberg.org/files/23661/23661-h/23661-h.htm> (Last accessed: 02.10.2021)

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 82.821.161.2-1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.32>

ТИПИ ФІЛОСОФСЬКИХ МЕТАФОР У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (XX–XXI СТ.)

TYPES OF PHILOSOPHICAL METAPHORS IN MODERN UKRAINIAN POETRY (XX–XXI CENTURY)

Бабенко-Жирнова М.В.,

orcid.org/0000-0002-1886-1234

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Нечаяк Л.Г.,

orcid.org/0000-0002-7598-5612

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Статтю присвячено аналізу основних типів філософських метафор у сучасній українській поезії (XX–XXI ст.). Новаторство сучасної філософської метафори полягає в залученні максимального мовного потенціалу, використанні різноманітних нестандартних синтаксичних конструкцій, свідомому порушенні дериваційних норм, а головне – у семантичній наповненості, екзистенційності образів.

Сучасні філософські метафори поділяються на дві великі групи. Перша включає ті образні конструкції, усереднені яких обов'язково присутній так званий дериваційний неологізм. До цієї групи належать оказіональні метафори на позначення поетичної характеристики часу і простору (наприклад, *праполум'я*, *протопростір* у М. Кіановської; *проматеринське молоко* у С. Вишенського); новотвори, що передають семантику існування поза часом і простором (зокрема, *безнебесся* в М. Савки; *позасвіття* в М. Кіановської; *ми виснемо десь у міжчассі* І. Шувалової); філософські оказіональні метафори сповідально-емоційного характеру (з префіксами **все-**, **за-** на позначення масштабності, всеохопності думки й почуття, надміру емоцій, наприклад: *всеруйнування атомів і суті*, *всеприймаю*, *всевірюю* в М. Кіановської; *час усеприсутній, усійний* у Л. Тарнашинської; *всепромінання* у В. Герасим'юка) тощо. Другу групу сучасних філософських метафор становлять метафори без дериваційних новотворів, проте з оригінальністю образів, несподіваністю асоціацій та глибиною поетичної думки. В окрему підгрупу можна виділити біблійно-філософські оказіональні метафори, де в багатогранному образі поєднуються емоція, афористичність і біблійна алюзія (*земля недообітована*, *світлоризі*, *понадсвітнє чекання Христа*, *підшкірний докір Євангелія* в М. Кіановської; *відотченашити землю* в М. Савки). Використання тих чи інших філософських метафор характеризує ідіостиль письменника та підкреслює посилену увагу до онтологічних категорій у сучасній українській поезії.

Ключові слова: філософські метафори, новотвори, тропи, сучасна українська поезія, оказіональні метафори.

The article is devoted to the analysis of the main types of philosophical metaphors in modern Ukrainian poetry (XX–XXI century). The innovation of the modern metaphors is in the rich poetical language, in using of non-typical syntactic constructions, in deliberate breaking of word-formative norms, but mainly in semantic perfection.

The first group includes tropes with word-formative neologism in their construction. This group also includes occasional metaphors with semantic of time and space (for example, *prapolumia* (*праполум'я*), *protoprostir* (*протопростір*) by M. Kianovska; *promaterynske moloko* (*проматеринське молоко*) by S. Vyshensky); there are many philosophical metaphors with meaning of being outside space and time (in particular, *beznebensia* (*безнебесся*) by M. Savka, *pozavittia* (*позасвіття*) by M. Kianovska, *my vysnemo des u mizhchassi* (*ми виснемо десь у міжчассі*) by I. Shuvalova); and philosophical metaphors with meaning of confessional and emotional meditation (there are metaphors with prefixes **vse-**, **za-** (**все-**, **за-**) to denote the scale, comprehensiveness of thought and feeling, excessive emotions, for example: *vseruivannia atomiv i suti*, *vseprymaiu*, *vseviruiu* (*всеруйнування атомів і суті*, *всеприймаю*, *всевірюю*) by M. Kianovska; the time is *useprysutnii*, *usiiynii* (*усеприсутній*, *усійний*) by L. Tarnashynska; *vseprominannia* (*всепромінання*) by V. Gerasymyuk) etc. The second group of philosophical metaphors includes tropes without word-formative innovation, but tropes of this group are original, marked by the deep poetical mind. In individual subgroup there are biblical occasional metaphors, they involve emotions, aphoristic thoughts and biblical cue (*zemlia nedoobitovana*, *svitloryzi*, *ponadsvitnie chekannia Khrysta*, *pidshkimyi dokir Yevanhelii* (*земля недообітована*, *світлоризі*, *понадсвітнє чекання Христа*, *підшкірний докір Євангелія*) by M. Kianovska; *vidotchenashyty zemliu* (*відотченашити землю*) by M. Savka) The philosophical metaphors characterize an individual style of each author and emphasize intensified attention to the ontological categories in the modern Ukrainian poetry.

Key words: philosophical metaphors, word-formative innovation, tropes, modern Ukrainian poetry, occasional metaphors.

Постановка проблеми. Питання тропіки, художньої виразності мови завжди були актуальними, оскільки стосуються безпосередньо найголовнішого елемента всієї творчості – слова. Варто зазначити, що впродовж історії погляди дослідників на саму суть образної мови змінювалися, вектор змін простежується в напрямі від надання тропам функції другорядної, прикрашальної до усвідомлення їхньої глибинної онтології.

Метафора як один із центральних і найуживаніших образних прийомів завжди викликала інтерес у вчених різних галузей знань. Численні приклади метафор із творчості сучасних українських поетів свідчать про актуалізацію дослідження в розрізі міждисциплінарних студій, нейроестетики, філософсько-афористичної цілісності тропу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення метафори та її різновидів здобула теоретичне обґрунтування в дослідженнях мовознавців, літературознавців, психологів, філософів. Зокрема, варто згадати роботи таких видатних учених, як Дж. Лакофф, М. Джонсон [8], В. Телія [13], О. Фрейденберг [15], Р. Якобсон та інші. Сучасні дослідження таких авторів, як Ю. Гайденок [2], В. Герман [3], С. Гуцол [4], С. Деменський [5], Т. Єщенко [6], Ю. Наріжний [10], Ю. Тимошенко [14], М. Шніцер [16], свідчать про перманентний науковий аналіз до явища оказіональної метафори.

Сучасні дослідники метафори вважають, що вона виконує важливу семантичну функцію, адже саме через образне мислення творчо пізнається світ. Усе це дає підстави виокремлювати її навіть як філософську категорію, як вихідну точку поетичної гносеології та аксіології [4].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити популярне в сучасній українській поезії явище філософської метафори. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання: 1) з'ясувати специфіку сучасної метафори як центральної точки формозмістової гармонійності; 2) класифікувати типи сучасних філософських метафор у творчості українських поетів помежів'я ХХ–ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Особливістю сучасної української лірики (з 90-х рр. ХХ ст.) є явище філософської метафорики. Специфіка його полягає в надзвичайній влучності висловлювання, афористичності образу, індивідуально-авторських емоційно-розумових варіаціях на онтологічні теми. Новаторство сучасної філософської метафори полягає в залученні максимального мовного потенціалу, використанні різноманітних нестандартних синтаксичних конструкцій,

свідомому порушенні дериваційних норм, а головне – у семантичній наповненості, екзистенційності образів (наприклад, *ми генно закарбували обличчя буденно хижого часу* в М. Савки; *в сокові найтоншого дерева оселяється тятива невагомості* в С. Вишенського; *я позапростір, втілений у плоть; як же треба мотти, щоб наважитись бути Богом, / Щоб знебути Себе – і у Логосі всезнайти* в М. Кіяновської). Філософичність образів у сучасній ліриці нерозривно поєднана з новаторськими пошуками у плані словесної техніки, що пояснюється стремлінням митців до творчої новизни. Цю єдність формально-змістових шукань молодих авторів детально аналізує Т. Єщенко, яка вказує на філософське підґрунтя метафор поезії 1990-х рр. та пише: «Оказіонально-метафоричні інновації кінця ХХ ст. відбивають концептуально-світоглядні позиції дев'яностівців, специфіку поетичного таланту, індивідуальний стиль та особливості мовомислення авторів через художньо-образні парадигми, стрижневими елементами яких є ключові слова, здебільшого назви аксіологічних категорій, явищ природи, космічних тіл, релігійних та хронологічних концептів, урбаністичних реалій» [6, с. 35].

Серед сучасних популярних теорій розуміння метафори на велику увагу заслуговують теорія метафори-предиката та класифікація «логічні / парадоксальні предикації». Як зазначає С. Гуцол, «в основі парадоксальних метафор лежить конфлікт когнітивного та узуального. Схожі метафори не завжди можна актуалізувати когнітивною моделлю, оскільки вони здебільшого мають евокативну функцію, викликають певні почуття, захоплення, спогади, зацікавленість, вражають розкутістю пошуку, неприхованою відвертістю. Вони є підкреслено непрагматичними, більш перцептивними, аніж поняттєвими, руйнують усталеність, канони, пропонують свіжий погляд на звичні речі» [4].

Одним із головних способів творення оказіональних метафор у сучасній філософській ліриці є порушення стандартних дериваційних норм, унаслідок чого з'являються авторські неологізми зі згущеним поетичним акцентом на певній емоції чи думці. В. Герман простежує основні тенденції творення таких новацій. Зокрема, вона зазначає, що префіксальні іменникові новотвори організовані здебільшого за допомогою дієслівних і прикметникових префіксів, вживаються з метою більш чіткого окреслення просторових і часових понять. Зокрема, дослідниця зазначає актуалізацію спільнослов'янського префікса *пра-* [3, с. 9].

Загалом сучасні філософські метафори поділяються на дві великі групи. **Перша група** включає ті образні конструкції, усередині яких обов'язково присутній так званий дериваційний неологізм. Цю групу можна класифікувати за смисловими акцентами й водночас за характером морфологічних новотворів. Сучасні теорії метафори допускають також певний поділ на узуальні (мовні, стерті, колективні) та оказіональні (мовленнєві, індивідуально-авторські, художні) метафори [2]. На думку В. Телії, метафора першого типу є більш об'єктивною, адже «створюється на основі конотацій, що супроводжують слово у «звичному» вживанні та в закріпленні за ним мовного узусу». Другий різновид метафори не існує поза контекстом і включає компоненти оцінності та модальності [13, с. 193].

Отже, оказіональні метафори в сучасній філософській ліриці поділяються на дві підгрупи, які своєю чергою класифікуються на певні види.

Підгрупа 1. Поетична характеристика часу та простору:

1.1. Новотвори з префіксами **пра-**, **прото-**, рідше **про-**. У сучасній філософській ліриці за допомогою цих префіксів часто утворюються авторські неологізми з метою підкреслення давності певної події або явища, надання їм екзистенційності, наприклад: *праполум'я*; *протопростір*; *знамення протоімені – криниці*; *ти – простір пратворення* (М. Кіяновська); *Знерухомлений / Час – / У задумі / Правічності* (Л. Тарнашинська); *Проматеринське молоко, праматір* (С. Вишенський). Таким чином, увага акцентується на споконвічності образу, асоціативність мислення переносить творчу уяву на проблеми витоків, першоджерел, на філософське питання початку всього суцього.

1.2. Новотвори, що передають семантику існування за межами часу і простору, певну трансцендентну поетику образу. Такі неологізми творяться в різний спосіб, найпоширенішою є модель префікс+корінь+суфікс, наприклад: *безнебесся* (М. Савка); *вир безчасся*; *позасвіття* (М. Кіяновська); *наскрізьчасся – / Простір, / Пронизаний / Творенням; смерть – / Тайм-аут / Душі / У просторочассі; білячасся* (Л. Тарнашинська); *усі ми виснемо десь у міжчассі* (І. Шувалова). Головна спільна ознака оказіональних метафор цієї підгрупи – семантика існування за межами традиційного бачення світу; часо-просторові ліричні рефлексії виступають крізь сконденсований образ, наприклад: *нитво позачасовості густої*; *люблю тебе ніжно і яюсь позачасово* (М. Савка).

Підгрупа 2. Філософські метафори-оказіоналізми сповідально-емоційного характеру:

2.1. Новотвори з префіксами **все-**, **за-** на позначення масштабності, всеохопності думки й почуття, надміру емоцій, наприклад: *всеруйнування атомів і суті*; *всеприймаю*; *всевірую*; *всещаслива*; *вдивляння у вітер усеприсутності*; *заостання* (М. Кіяновська); *час – усеприсутній, усійний* (Л. Тарнашинська); *всепроминання* (В. Герасим'юк).

2.2. Новотвори з префіксами **недо-**, **не-** на позначення неповноцінності певного явища, думки чи емоційного стану, відсутності гармонії, цілісності, наприклад: *недолюбив*; *нерозлітність кінця* (М. Савка); *небачення дива*; *недоозирання*; *недоозивання*; *світ знестав*; *прозорі поля неповернень*; *своїх хвилин тобі недотриваю, / Недочекаю і недостелю*; *усвідомлення невірвання*; *недобуте*; *ми з тобою два неострови Господні*; *непам'ять* (М. Кіяновська); *непрощення* (Б. Матіяш).

2.3. Інші різновиди емоційно-сповідальних метафор із новотворами, наприклад: *руйно вибухаю сміхом*; *дній велико!*; *іншає надія*; *пекуче безбожжя любові*; *поезопокруч* (М. Кіяновська); *моя тебелогія* (І. Шувалова); *співчуття. Покаяння. Розплата. / Як багато ще треба спізнати / На шляху щастєпошуковтрати!* (А. Багряна). Варто зазначити, що цей авторський неологізм належить до неморфологічних способів творення лексем. Як зазначає В. Герман, у поезії останніх років поширені індивідуальні лексико-синтаксичні деривати, що утворюються шляхом зрощення всіх слів словосполучення. Наслідком цього є виникнення сконденсованого новотвору. Схожі образи є в поезії Л. Тарнашинської (наприклад, *усезавждиприсутність часу*), І. Шувалової (*життєпротяжність*; *буттєбезмежність*).

У поетиці сучасної української лірики наявні граматичні новаторства, реалізовані в нестандартних формах. Такі зміни у власній стилістиці свідомо творяться митцями задля увиразнення емоційного ефекту, наприклад: *а ти мене жити не хочеш*; *мовчу тебе*; *забудь мені вмерти*; *я так тебе не маю!*; *не я не тобі не сьогодні мовчу, / Тебе не торкаюсь, тобою не вірю*; *насни мене* (М. Кіяновська). Таке явище в сучасній поезії досить часте, що органічно пояснюється постійним пошуком нових ракурсів зображення дійсності.

Другу групу сучасних філософських метафор становлять метафори без дериваційних новотворів, проте з оригінальністю образів, несподіваністю асоціацій і глибиною поетичної думки. Як свідчить частота вживання певних різновидів

філософських метафор, найчастіше вони передають образи часу та простору, наприклад: *речі теж полишають верші часу і місця / в безборонному беззастережному забутті; час тече – парпетами, ринвами, площами, / і з останнього даху зривається в небо* (І. Шувалова); *хронометраж життя* (А. Багряна); *час обмежено пам'яттю; хронотоп роздоріжжся; наш страх, немов химерний шовкопряд, обплутаний минулим і прийдешинім; ми тільки листя, що мляво циркулює в часі; бездонна мука простору; нас червочочить час тож крок у крок / Ми йдемо разом до початку світу* (М. Кіяновська); *часу шовковистий плін; і час витікає. І роки один за одним / Слизькими вужами втікають із цього світу* (М. Савка); *ніч наповнена пам'яттю* (Б. Магіяш); *У капсулі / Миті – / Сконденсована / Вічність. / Час – / Безрух. / Його умовна / Текучість – / У людській / Проминальності* (Л. Тарнашинська); *праліс, справіку* (В. Герасим'юк).

В окрему підгрупу можна виділити біблійно-філософські оказіональні метафори, у яких у багатогранному образі поєднуються емоція, афористичність і біблійна алюзія, наприклад: *земля недообітована; світлоризі; понадсвітне чекання Христа; підікірний докір Євангелія* (М. Кіяновська); *відотченашити землю; над нами ангели-експерти / На той предмет, коли пора... / Бог є любов, яку не здерти. / Хіба що з шкірою ребра* (М. Савка); *Богопокинутість* (В. Герасим'юк); *Господь стоїть на варті наших зречень; навчи мене не пити води у глеках / вона на колір має присмак смерті / прицвяшений до неба ти далекий / а рани мов колодязі відверті* (І. Шувалова).

Варто зазначити, що використання тих чи інших філософських метафор характеризує ідіостиль письменника, його творча манера унаочнює специфіку індивідуального текстотворення. Так, поезія М. Кіяновської найбільш насичена авторськими неологізмами, оказіональними метафорами з яскраво вираженим медитативним відтінком. Образність її творчості – занурення у світ сутностей, порівняння до глобальних питань взаємодії мікрокосму людини зі Всесвітом. Саме

тому її метафори надзвичайно сконденсовані, афористичні та філософічні. Схожа метафорика характерна для творчості І. Шувалової. Мова її творів має внутрішній онтологічний ритм, стильовій манері поетеси притаманна певна різкість, надрив, емоційно-рефлексійна забарвленість. У її філософських метафорах помітна тенденція до вживання понять, термінів, які подеколи увиразнюють свідому раціоналізацію образу, а інколи, навпаки, через «науковість» стилю додають більше емоційних тонів, наприклад: *«моя телеологія страти / моя телеологія це апофатика болю; а ти забуваєш свій кожен атом / занурюєш пальці в суцільний логос; сніг – важкий, неминучий, як вирок, ґрунтовний, як теза»* [17, с. 121].

Цікавою є творча манера Б. Магіяш. Порівняно із сучасною тенденцією глобальної метафоризації, її твори нестандартно прості, однак свідоме називання речей своїми іменами приводить до поєднання письменницької широти з багатством неускладненої мови, її природним образним потенціалом. Серед тропів переважають порівняння, через які проступає надзвичайна асоціативність мислення ліричної героїні, наприклад: *«ти так гарно мовчиш сьогодні ти так гарно / мовчиш моя любове так само тихо / як розхляються стулки мушель на морському / дні майже так само спокійно як росте висока / степова трава як гоїдається під прозорим / бездонним небом ти ж бачиш як воно / блакитно-крихко розсипається на найдрібніші / шматочки від твого подиху від твого мій любий / доторку не говори не треба»* [9, с. 174].

Висновки. Отже, філософські метафори сучасних авторів увиразнюють ідіостиль кожного з митців, підкреслюють актуальність тих чи інших образно-семантичних акцентів у поетичній творчості. Оригінальність, новизна їхнього художнього мовлення полягає в максимальному використанні творчого потенціалу слова, у свідомому пошуку нових ракурсів зображення через оказіональні метафори.

У перспективі актуальним є дослідження метафор у сучасній українській поезії в ракурсі нейроестетики та міждисциплінарних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вишенський С. Синус покуття : вірші. Київ : Юніверс, 1999. 127 с.
2. Гайденок Ю. Метафора та її різновиди у романах Шарлотти Бінґхем. *Закарпатські філологічні студії*. 2013. Вип. 13. Т. 2. С. 22–27. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/13/part_2/6.pdf (дата звернення: 25.10.2021).
3. Герман В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60-ті – 90-ті роки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Суми, 1998. 20 с.
4. Гуцол С. Метафора як спосіб символічного вираження внутрішнього досвіду особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2007. № 3(21). Ч. 1. С. 109–116.

5. Деменский С. Научность метафоры и метафоричность науки : монография. Омск : ОмГТУ, 2000. 116 с.
6. Ещенко Т. Метафора в українській поезії 90-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2001. 18 с.
7. Коцюбинська М. Мої обрії : у 2 т. Київ : Дух і літера, 2004. Т. 1. 336 с.
8. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ., ред. и с предисл. А. Баранова. Москва, 2004. 256 с.
9. Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років / уклад. С. Жадан ; післямова В. Неборака. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. 272 с.
10. Нарижный Ю. Философская метафора как средство визуализации философских понятий. *Метафора та її семіотичний контекст* : збірник матеріалів науково-практичного семінару, м. Дніпро, 17 березня 2017 р. Дніпро : ДДУВС, 2017. С. 29–32.
11. Савка М. Пора плодів і квітів : книга зібраних віршів. Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. 367 с.
12. Слобода Н. Синтаксис поетичної метафори : монографія. Дніпропетровськ : НГУ, 2011. 134 с.
13. Телия В. Вторичная номинация и её виды. *Языковая номинация (виды наименований)* / отв. ред. : Б. Серебренников, А. Уфимцева. Москва : Наука, 1977. С. 129–221.
14. Тимошенко Ю. Метафора в структурі художньої свідомості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2001. 20 с.
15. Фрейденберг О. Миф и литература древности : монография. Москва : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. 605 с.
16. Шніцер М. Образно-символічна природа метафори. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 1. С. 88–97.
17. Шувалова І. Ран : поетична збірка. Київ : Смолоскип, 2011. 144 с.

УДК 811.161.2'373.2 423

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.33>

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РЕТРОРОМАНАХ ПРО ЛЬВІВ АНДРІЯ КОКОТЮХИ

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN ANDRIY KOKOTYUKHA'S RETRO-NOVELS ABOUT LVIV

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Статтю присвячено дослідженню літературно-художніх антропонімів, що функціонують у ретродетективах про старий Львів сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи.

Доведено, що онімна лексика відіграє важливу роль у художньому тексті. Літературно-художні антропоніми – важливий мовний засіб із широкими виражальними можливостями. Відомо, що в системі українських власних найменувань, що склалася протягом минулих віків, відображено всі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Тому антропоніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу. Відповідно, вивчення антропонімікону, в тому числі й літературно-художнього, належить до актуальних завдань сучасної ономастики.

З'ясовано, що літературно-художні антропоніми в романах А. Кокотюхи адекватно відтворюють конкретний антропонімний узус. Безперечно, що найбільш унікальним антропонімним класом є прізвиська, адже в них відобразилися звичаї, мова, побутування. Вони привертають увагу своєю формою та внутрішнім змістовим наповненням. Формування, історичний розвиток і особливості функціонування власних імен тісно пов'язані з релігією, культурою, звичаєвими традиціями народу, тому дані антропоніміки є важливими. Розглянуто різні мотиви надання прізвиць, в основі яких відчитується своєрідний галицький діалект. Галицькі говірки (наддністрянський, опільський говір) – одні з архаїчних говорів. Науковці доводять, що наддністрянський говір дуже вплинув на сусідні діалекти, його риси широко відбиті в мові художньої літератури, фольклору.

Подається опис найменувань літературних героїв, визначається їх функційно-стилістичне навантаження, виражальні можливості, роль у створенні образів. Розкрито етимологічне значення (внутрішню форму) літературно-

художніх антропонімів, їхні смислові та емоційні наповнення, що характеризують персонажа за національним, соціальним походженням. На вибір імені героя великий вплив має передовсім авторський задум. Джерелом творення літературно-художніх антропонімів А. Кокотюхи є традиційна українська антропонімія.

Ключові слова: апелятив, діалект, етимологія, ім'я, літературно-художній антропонім, ономастика, прізвисько, прізвище, ретророман.

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes that function in retro-detectives about old Lviv, written by the modern Ukrainian writer Andriy Kokotyukha.

It is proved that onymic vocabulary plays an important role in the literary text. Proper names of the literary heroes are an important linguistic tool with wide expressive possibilities. It is known that the system of Ukrainian proper names, which has developed over the past centuries, reflects all aspects of people's lives at different historical stages. Therefore, anthroponyms are one of the important sources for the study of language, history, material and spiritual culture of our people. Accordingly, the study of anthroponymicon, including proper names of the literary heroes, belongs to the urgent tasks of modern onomastics.

It was found that proper names of the literary heroes in A. Kokotyukha's novels adequately reproduce a specific anthroponymic usage. Undoubtedly, the most unique anthroponymic class is nicknames, because they reflect the customs, language, and way of life. They attract attention with their form and internal content. The formation, historical development and peculiarities of the functioning of proper names are closely connected with religion, culture, customary traditions of the people, and that's why the data of anthroponymy are important. There are considered various motives for giving nicknames, which are based on the peculiar Galician dialect. Galician dialects (Transnistrian, Opillia dialects) are one of the archaic dialects. Scholars argue that the Transnistrian dialect greatly influenced the neighboring dialects, its features are widely reflected in the language of fiction, folklore.

The article also provides a description of the proper names of the literary heroes, determines their functional and stylistic load, expressive capabilities, role in creating images. It also reveals the etymological meaning (internal form) of the proper names of the literary heroes, their semantic and emotional content, which characterize the character by national, social origin. The choice of the hero's name is greatly influenced by the author's idea. The source of creation of A. Kokotyukha's proper names of the literary heroes is traditional Ukrainian anthroponymy.

Key words: appellative, dialect, etymology, name, proper name of the literary hero, onomastics, nickname, surname, retro-novel.

Постановка проблеми. Важливим об'єктом наукових досліджень сьогодні є літературно-художні антропоніми, що входять до ономастичного простору художнього твору. Саме в літературно-художній антропонім автор укладає величезний характеристичний потенціал, нанизує численними аналогіями, символічністю, конотаціями. Назви героїв сучасних творів мають особливу цінність для історії української літературно-художньої антропонімії завдяки своїм виражальним можливостям, багатству стилістичних функцій, несподіваним авторським експериментам.

У сучасному мовознавстві ще недостатньо вивчено потенційні можливості літературно-художніх антропонімів прозових текстів відомих авторів. Тому, на наше переконання, вивчення власного імені героя потребує особливої уваги, а ґрунтовний аналіз літературно-художніх антропонімів романів відкриває можливості для подальших узагальнень у царині відповідної лінгвостилістичної проблематики. Дослідження функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у художніх творах сучасних письменників – одна з важливих проблем ономастики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська літературна ономастика поповнилася значною кількістю праць, присвячених питанням термінології (Ю. Карпенко, О. Карпенко, Л. Белей, В. Калінкін, М. Торчинський, Н. Колесник та ін.). Дослідження функційно-стилістичних особли-

востей літературно-художніх антропонімів творів українських письменників відобразилися в дисертаційних роботах та величезній кількості наукових статей (Е. Босва, Н. Бербер, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, О. Лавер, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін.).

Детальний комплексний аналіз літературно-художньої антропонімії творів конкретного письменника дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості творення власних назв персонажів й окреслити інтегральні та диференційні тенденції в розвитку літературно-художньої антропонімії, зумовлені естетичними та іншими екстралінгвальними чинниками.

Власні назви героїв із романів Андрія Кокотюхи вже були предметом нашого зацікавлення. Ми дослідили функціонування літературно-художніх антропонімів із роману «Червоний», трилогії про УПА («Чорний ліс», «Багряний рейд», «Біла ніч»), а також звернули увагу на роль барволексем у заголовках романів про УПА. Літературно-художні антропоніми А. Кокотюхи цікаві своїм наповненням, працюють на створення образу, на ідею, сюжет.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують у серії ретродетективів про Львів Андрія Кокотюхи, наше завдання – виявити всі літературно-художні антропоніми, з'ясувати

їхне енциклопедичне та смислове навантаження, звернути увагу на мотиви виникнення прізвиськ, визначити роль онімів у творчому задумі автора.

Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення, дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів. Стилістично-контекстологічний підхід дає змогу встановити емоційно-експресивний зміст онімів як складника художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Сучасний український письменник Андрій Кокотюха з кожним роком завойовує все більшу кількість поціновувачів. Він входить до десятки найпопулярніших авторів, чії романи є лідерами продаж в Україні. На його твори чекають читачі, за його романами знімають фільми. Автора цікавить різноманітна тематика: детективи, історія, містика. «Кожний роман А. Кокотюхи – це виклик і жорстким жанровим законам, і стереотипам масової свідомості», – пише Софія Філоненко [8, с. 15].

Тема національного минулого для багатьох українських письменників сьогодні є важливою. Твори А. Кокотюхи приваблюють патріотично налаштованого читача. Попередні наші дослідження проводилися на основі романів про УПА.

Предметом цієї розвідки є цикл ретродетективів А. Кокотюхи, місцем дії яких вибрано Львів початку ХХ століття. До циклу входить 7 романів, що пов'язані з урбанонімами старого Львова, а 8-й роман має тих самих героїв, тільки події відбуваються в Парижі. Початок ХХ століття ознаменувався страшними подіями, трагічними змінами, а Галичина, яка знаходилася у складі Австро-Угорської імперії, граничила з Російською імперією, пережила ті зміни найтяжче. Цикл притягує історією, як пише С. Філоненко: «Львівські топоніми в заголовках, приємні кольорові обкладинки і ненав'язлива стилізація рамок і шрифтів, колажі з ретрофото та ілюстрації перед кожним розділом – із цих ошатних томиків можна зібрати колекцію...» [8, с. 159]. До речі, нещодавно вийшло двотомне видання «Пригоди Кліма Кошового», яке об'єднало всі романи циклу.

Кожен роман має логічне завершення, конкретну локацію, одного головного героя – Кліментія Кошового. Кліментій

Кошовий – молода людина (30 років), київський адвокат, що втікає від переслідувань царизму до Львова. «Він завойовує місто, будує кар'єру, налагоджує особисте життя, знаходить друзів і наживає ворогів <...> У кожному романі Кошовий втручається у справи кримінальні – бо він трохи авантюрист, а часом відгукується на прохання влади чи впливових громадян» [8, с. 160].

Літературно-художній антропонім Кліментій Кошовий є характеристичним. Вдамося до етимології та енциклопедичної (авторської) характеристики, досліджуючи літературний онім. Ім'я Клим походить із латинської мови і означає 'милостивий', 'лагідний', 'покірливий' [7, с. 177]. За іншими джерелами – 'м'якосердний', 'людяний', 'поблажливий', 'милосердний'. Усі ці значення неабияк характеризують головного героя – вони з позитивним зарядом. На сторінках романів знаходимо цьому підтвердження: «Я їхав сюди за спокоєм. Потрапив у бурхливе море. Нема на те ради» [10, с. 131]; «Виправдовувало його у власних очах лише те, що жодних інших планів на найближчий час він не будував. Та й у віддаленій перспективі Кошовому тут, у Львові, навряд чи вдалося б зловити птаха удачі. Можна й не ловити, тільки б побачити, схопити за хвоста, видерти кілька пір'їн – ось готовий талісман на щастя» [10, с. 138]. Бездітний нотар Стефан Штефко відписав контору Клімові. «Якийсь час той справді хапав зірки з неба, ставши одним із найуспішніших львівських адвокатів. Та доля різко приземлила того, хто злетів стрімко й високо...» [16, с. 18]. Молодий адвокат не любив помпезності, «коли рекомендувався, називав себе Климом, інших просив іменувати себе так само за просто» [10, с. 17]. «Прошу, пане Кошовий. Здається, Кліментій, я правильно назвав ім'я? – Краще Клим, так коротше» [10, с. 119]. «Кошовий не страждав на манію величі. Але водночас знав собі ціну» [16, с. 174]. Магда Богданович називатиме його «київським зайдою», «цапом-відбувайлом», «своїм злим генієм»; для містян він є «той самий русин, емігрант із Києва, втікач від переслідувань царського режиму, котрий свого часу допоміг поліції заарештувати російську терористичну боївку» [13, с. 12]; «типовий «східняк». Хай жив тривалий час у Галичині» [17, с. 21]; у Парижі – «самотній емігрант, якому в травні виповниться сорок п'ять, двічі контужений, із наскрізною раною в плечі...» [17, с. 30]; «...колишній адвокат, колишній вояк Галицької армії, колишній петлюрівський сотник до жодного з політичних емігрантських рухів не залучений» [17, с. 189].

Прізвище Кошовий походить від прикметника *кошовий* ('кошовий отаман' [3, с. 581]), який у свою чергу є похідним від апелятива *кіш* ('військовий табір', 'місце перебування запорізьких козаків' [3, с. 543]). Місцем перебування, проживання і діяльності на значний проміжок часу для Кліма стане Львів – його місто, його пристанище, його кіш. Опиниться він у Львові в доволі скрутному становищі: «людина без певних занять, виду на проживання й особливо – майже без копійки в кишені. Клим чудово розумів, що його нинішнє становище цим впливовим містянам відоме» [10, с. 132]. Барбара Райська говорить: «Кошовий – чудове прізвище. В цих краях навіть рідкісне, оригінальне. Я кохаю тебе і готова повторити твоє прізвище так часто, як ти сам того забажаси» [13, с. 178]. «Климентій вміє говорити і перекопувати. В екстремальних ситуаціях він сміливий, рішучий, твердий та гострий на розум» [8, с. 163].

У всіх романах цього циклу доволі по-різному будуть переплітатися долі Кліма та Магди Богданович. «Магда – до пари Кошовому: сильна, впливова жінка, яка знає собі ціну. ...Магда – некоронована королева Львова, її бояться, їй догоджають... Утім, у пані Богданович – безліч таємниць... Недаремно вона носить багатозначне ім'я новозавітної грішниці» [8, с. 163]. Усі бояться, що молода вдова колись розкриє таємниці з архіву чоловіка («Адже Магда тримала у своїх руках секрети всіх без винятку сильних Львова цього, від президента міста, депутатів, банкірів і промисловців до прокурорів та суддів. ...Таким був спадок покійного поліцейського – таємна картотека» [12, с. 38]; «...особа ця дуже втаємничена. Або, інакше кажучи, коли бачиш її вперше, відразу виникає бажання розгадати ту саму романтичну таємницю» [10, с. 100–101]). Жінка з таким іменем – безсумнівний лідер, як каже Шацький, «жінка дуже-дуже не проста». Вона має вольовий і сильний характер, випромінює невгамовну енергію, всім хочеться стати її другом, прислухатися до її думок. Вона «була одним із неофіційних центрів впливу на велику кількість процесів, котрі відбувалися у Львові» [13, с. 33]; «кумиром для багатьох молодих жінок» [13, с. 97]. Йозеф Шацький розповідає Кошовому: «З нею вітається сам президент міста. А поліція рахується незалежно від департаменту. Та що поліція, пане Кошовий! Пані Богданович цілує ручку більша половина депутатів сейму!» [10, с. 82]. Перші враження Климентія від Магди: «Молода, вродлива й, поза сумнів, шляхетна пані поводить з поліцаями, як із своєю челяддю. Чисто тобі цариця з придворними, як не слугами. –

Крулевна, – сказав Йозеф, смачно поцмокавши губами. – Королева, тут ви вірно вгадали» [10, с. 98]. Для Климентія вона – «сувора та загадкова пані», «сильна жінка», «молода неприступна й небезпечна для міської верхівки красуня. Ладна крутити Львовом, тримаючи в пазурчиках архів покійного чоловіка» [13, с. 165]. Адам Вишневський зізнається Климу: «Ви ж бачили її, бачили! На перший погляд неприступна фортеця, підступи до якої залиті льодом. Але мені вдалося лід розтопити. Знали б ви, ох, як би ви знали, чого мені все це коштувало!» [10, с. 264]. Іноді головний герой буде іграшкою в руках Магди. Але саме Кошовому вдається розкусити міцний горішок: виявиться, що Магда – «донька збіднілих чернівецьких аристократів, народжена Магда-Ядвіга Костецька» [13, с. 188]. Клим дізнається не тільки «таємницю походження Магди й деякі не зовсім привабливі сторінки її минулого» [16, с. 101]. Якщо ім'я Магда овіяне таємничістю, то первісне значення імені Ядвіга розкривається повністю. Ім'я Ядвіга походить із давньоверхньонімецького 'боротьба', 'бій' і означає 'завойовниця', 'переможниця' [7, с. 412]. Шацький називає її левицею. Завоювання та перемоги дозволили вижити їй у жорстокому світі. Не випадково Климентій у Парижі говорить: «Повірте, Магда Богданович, яку я знав – жінка дуже мудра. Вона трималася на плаву завдяки інтригам, перед якими схилила б голову сама Марія Медичі. У неї чималий досвід лавірувати, маневрувати, але при цьому не шкодити нікому фізично й забезпечувати власний спокій і добробут. У неї було замолоду непросте життя, воно навчило» [17, с. 93].

Найкращим другом Климентія у Львові стане єврей-дантист Йозеф Шацький. Уміння пристосовуватися до довкілля виробило в Шацького бажання знати все і про всіх. «Шацький всякий раз відчував себе значимим, потрібним, причетним до чогось важливого. Йому кортіло бути корисним якомога більшій кількості людей і, відповідно, через різноманітні знайомства мимоволі стати причетним до всього, великого й малого, що відбувається у Львові» [11, с. 249]. Улюбленою фразою героя стануть слова: «Шацького знає половина Львова, інших Шацький знає сам» [10, с. 54]. Шацький не любив церемонитися, шанував простоту і добро, часто виручав Кошового зі скрутних ситуацій. З початку знайомства він скаже Климентію: «...пропоную від нині перестати панькатися. Можете називати мене просто Шацький. Або – просто Йозеф. Ціную вашу русинську

шляхетність, але краще зі мною без церемоній» [10, с. 85]. Ім'я персонажа походить із давньоєврейської мови і означає 'він (бог) примножить, додасть' [7, с. 161]. Усі перемоги, усі виграшні справи Кошового не відбувалися без допомоги Шацького. Тому первісне значення імені в тексті спрацьовує. Йозеф чудово розпізнавав людей, прекрасно орієнтувався в місті. Климентій не міг звикнути до тих темпів, *«із якими пересувається у просторі Львова ця вже не першої молодості людина»* [11, с. 38]. Магда називає Шацького другом Климентія: *«Йозеф Шацький, той кумедний, метушливий і надміру цікавий доктор із Кракідалів, – ваш колега... ваш друг, ваша тінь. ...ваша права рука»* [11, с. 110–111]. І Климентій щиро зізнається: *«Цілковита правда. Пан Шацький від самих перших днів мого приїзду до Львова став кимось на кшталт мого янгола-охоронця. Не знаю, що саме потягнуло його до мене в той час. Та якби не він, було б мені в чужому місті без даху над головою та ламаного крейцера в кишені зовсім непереливки»* [11, с. 110]. Літературно-художній антропонім Шацький міг би бути відтопонімного походження (поселення Шацьк Волинської області), але єврей Шацький до слов'янських територій ніякого стосунку не мав. Тому, очевидно, прізвище утворилося від спадкового єврейського прізвиська-аббревіатури Шац, що означає 'посланець громади', 'праведний священник'. Носії такого прізвища були шанованими людьми в суспільстві.

Долі головних герої тісно переплітаються як із кримінальним світом, так і чиновниками різного штибу. Привертає увагу суворий поліцейський Марек Віхура. Сорокарічного *«кримінального комісара Марека Віхуру вирізняв не загрозливий зріст, а найперше колір обличчя»* [10, с. 154]. *«Червоний колір обличчя чоловік мав від природи, щось сталося із судинами, кров постійно приливала до лиця»* [10, с. 155]. Персонаж був високим, кремезним, міцним, за що подумки Кошовий називає його людиною-горою, ведмедем (*«Високий зріст, широкі плечі й міцна постава робили його подобою дбайливо обтесаної кам'яної брили»* [14, с. 54]). Ймовірно, прізвище комісара походить від апелювання *вихор* (*«сильний поривчастий вітер, швидкий перебіг подій»* [3, с. 160]). Віхура вмів швидко розкручувати кримінальні справи (*«Вважалося: щойно за справу візьметься Віхура, вона неодмінно буде доведена до кінця»* [12, с. 42]), також він *«нагадував розлюченого бугая, якого ніхто не ладен приборкати»* [10, с. 192]. Його прізвище розкриває його характер.

Протилежністю Віхурі є худорлявий керівник агентурної служби Кароль Лінда (*«Цей чоловік, подібний видовженим гострим лицем із жорсткими вусиками до щура, керував усією поліцейською агентурою»* [13, с. 212]). Автор не дає нам підказки щодо розшифрування прізвища персонажа, а його ім'я в перекладі з давньонімецької означає 'чоловік'. За другою версією ім'я має давньогрецьке походження і означає 'сміливий'. Карл (Кароль) – сильна особистість, впливає на оточуючих, створює навколо ореол таємничості, *«не було місця, де б він не плів своє павутиння»*, тобто мав усюди агентів.

Журналіст Януш Навроцький має досить промовисте прізвище. Незалежний репортер, який *«вирізнявся агресивним стилем»*, вигдав Різника з Городоцької, тобто назвав душогуба різником, як би передбачуючи це (*«Щойно затримали підозрюваного, Навроцький почав трубити на кожному розі, з кожної шпальти, кожним написаним ним рядком про свій пророчий дар»* [13, с. 57]). Літературно-художній антропонім Навроцький утворився від дієслова *наврочити* – передбачити, прогнозувати.

Серед представників кримінального світу виділяються Густав Сілезький, Єжи Тима (права рука Сілезького), батяр Зенек Навотний, відомий крадій Любко Ціпа, волоцюга Павло Рибка, жебрак Фертик, кельнер кав'ярні «Під вошею» Цезар та інші.

Густав Сілезький – кримінальний король (*«Клим не мав сумніву – руки Сілезького напевне в крові. Хай тепер, піднісишся на вершини та здобувши авторитет у кримінальному світі, може дозволити собі доручати брудну роботу іншим»* [12, с. 46]). Волею долі Кошовий познайомився з Густавом, не раз вони виручали один одного зі скрутного становища. Прізвище героя відтопонімного походження – Сілезія (край у Центральній Європі, що лежить у сучасній Польщі, Чехії та Німеччині, права на котрий довго були предметом суперечки між різними державами). Кошовий називає Густава крокодиллом, адже він легко міг справитися зі своєю жертвою. Іноді Климові приходилося виконувати наказ кримінальників.

Єжи Тима замінить Сілезького, *«стане для Кошового провідником на міське дно»*. Він, як каже Віхура, бандит, за яким плаче тюрма. Але дуже багато різних справ допомагав вирішувати саме Тима, не випадково він скаже комісарові Віхурі, що вони в одному човні. Літературно-художній антропонім Єжи Тима – поєднання двох імен. Польське ім'я Єжи відповідає українському імені Юрій. Тима – розмовний варіант імені

Тимофій, первісне значення імені – ‘богобоязливий’ [7, с. 360]. Тут відчитується іронія: головний бандит Львова і – богобоязливий.

У Гирі Краківського «*мов у кавалериста, ноги, від чого вусань не ходив, а мовби перекочувався колобком*» [14, с. 157]). На перший погляд прізвисько Гиря могло вказувати на зовнішність героя: товстий коротун, не йде, а котиться, виступає перевальцем. Але головною зброєю Гирі є кулі, якими він наносить удари («...враз коротун знову змахнув правицею, і вона (куля) вилетіла з широкого рукава, гарматним ядром врізавшись у живіт унтера» [14, с. 165].) Краківський – імовірно, прізвисько, як бачимо, теж топонімного походження.

За зовнішнім виглядом отримує прізвисько Кшись Пляма («*На нього дивився молодий, років двадцяти батяр, праву половину лиця якого потворила родима пляма. ...Я – Кшись Пляма, і мене всі знають. Ну звісно, як же ще такого прозвати...*» [16, с. 69].

Луку Різника називали Божою людиною, бо був він несповна розуму. Клим під час розмови скаже: «*Отож. Апостол, святий Лука*» [13, с. 47]. Відчитується натяк на невинність, тим більше, що ім'я Лука в перекладі з грецької має значення ‘світло’ [7, с. 199]. Реальне «*прізвисьце затриманого дивним чином збіглося з прізвиськом, яким газети нарекли божевільного вбивцю*» [13, с. 31]. «*Різник таки виявився справжнім Різником*» [13, с. 57]. Насправді справжнім різником (вбивцею) був Альберт Мазур.

Русофіл Ярослав Навотний доносить на людей, убиває, щоб тільки прислужитися («*Мої послуги можуть бути потрібні російській владі на всіх рівнях!*» [14, с. 113]). Тому прізвисько розкриває характер героя, його вчинки. Вважаємо, що назва Навотний походить від зневажливого наволоч – ‘нікчемна, підла людина; негідник’ [3, с. 705]. Професор Л. Белей писав: «...письменники дозволяють собі нехтувати канонами реальної антропонімії і можуть ставити у пряму залежність вибір того чи іншого іменування персонажа до особливостей його характеру» [2, с. 76].

В етнічно строкатому Львові проживали люди різних національностей, тому антропоніми належать до різних антропосистем. Імена Адам, Агнешка, Данута, Зося, Малгожата, Ружена, Людвіг, Томаш, Рафал, Юліуш, Януш зараховуємо до польських. Серед польських прізвиськ найбільший відсоток становлять найменування на -ський: Лінецький, Яблонський, Ольшанський, Навроцький, Микульська, Пілунська, Понятовський, Вишневський, Моравський та ін. Є багато імен євреїв: Естер, Ида, Рива, Шмуль, Іцхак, Яків,

До російської антропосистеми зараховуємо найменування російських офіцерів: Антон Платов, Павло Павлович Зубов, ротмістр Жаров та ін.

Серед розмовних імен львів'ян-українців виділяються: Антось, Генік, Зенек, Місько, Анна, Крися, Ольга, Юстя (Юстина).

Прізвиська і прізвиська персонажів також характерні для галицьких найменувань: Дана Лилик (кажан [9, с. 338], Людвіг Варга (губа [3, с. 112]), Оксана Антонів, Олесь Косацький, Павло Арсенич, Гнат Буряк, Карпо Семчишин, Антон Моргун, Остап Найда та ін. «Народнорозмовні варіанти антропонімів, у структурі яких наявні діалектні риси, які не є специфічними для якогось одного наріччя або діалекту, також виступають дуже поширеним засобом стилістичної ідентифікації персонажів-українців» [2, с. 22].

Літературно-художній антропонім *Бульбаиш* походить від діалектного апелювання бульба – ‘картопля’ [3, с. 101]. Отримав його герой за зовнішнім виглядом («*Прізвисьце цього цербера з Личаківської цілком відповідало зовнішності, насамперед виразному бульбастому носові. Звали двірника Гнат Бульбаиш*» [10, с. 142]).

Жебрак-віршоман, що накликавав війну, *Фертик* «*віддукувався на прізвисько Фертик*». Фертик – ‘готово, кінець, закінчено’ [5, с. 398], ‘кінець, закінчення чого-небудь’, яке могло бути улюбленим, часто повторюваним словом мовця; утворитися від *ферт*, що означає ‘франт, штрамак, чепурун’ [4, с. 135] («*Фертик зміряв Кошового поглядом, ніби побачив перед собою щойно опівану вошу*» [11, с. 123]). ‘Самовдоволенна, розв’язна людина; франт, джигун, жевжик’ [3, с. 1533]. «*Ним рухало дивне, непереборне бажання нагидити чепурному поважному панству*» [11, с. 158]. Пихатість – одна з рис характеру Фертика.

Назву *Дзідзьо* герой отримав або за зовнішнім виглядом, або за віком («*Лисий тицьнув пальцем із обкусаним нігтем собі в груди. – Я Дзідзьо. Тут мене знає вишь товариство*» [11, с. 142]). *Дзідзьо* – ‘те саме, що дідко’ [1, с. 127]. Дідом могли називати і молоду людину, але із сивиною чи лисиною, або того, хто мав якийсь досвід.

Жебрак Павло Рибка дуже часто вживає слово «рибка», але прізвисько отримує від свого справжнього прізвиська («*Насправді його звали Павло Окуневський. За це, а не за час від часу вживане слово «рибка» він дістав своє прізвисько*» [11, с. 198]). Маємо гарне поєднання імені та прізвиська: Павло (‘малий’ [7, с. 278]) і рибка (маленька риба). Автор навіть вводить героя у водне середовище: пірнає в найближчий провулок, вириває, випливає.

Літературно-художній антропонім Німий Томко несе інформаційний заряд («*Кілька разів чув про Німого Томка, найбільш довірену з усіх осіб львівського дна – йому доручали тільки великі таємниці, бо нічого не міг говорити від народження, так само був неписьменним й, звісно, не вмів читати. Навіть поповишись, Німий Томко все одно не зміг би нічого виказати, хай би там як поліція не билася з ним. Все, у що був утаємничений, помирало в ньому для всіх назавжди*» [15, с. 209]). Від природи людина була німою, тому ніякі таємниці розкрити не могла.

Нотар Степан Штефко «з колегами створив невеличку юридичну фірму, котра захищала в австрійських судах інтереси передусім українців, чи, як їх тут називали, русинів» [12, с. 16]. Літературно-художній антропонім Степан Штефко складається з літературного імені та місцевого розмовного варіанта цього ж імені, що в перекладі з грецької означає ‘вінок’ [7, с. 348].

Прізвище Захара Ладного відповідає його зовнішньому вигляду («*Загалом... в стрільцеві вгадувалася сила... Справді ладний, цілком відповідає прізвищу. Міцно збитий, не худий – жиливий, вилицюватий, він нагадував чи то накручену пружину, яка розпрямиться в будь-який момент, чи, швидше, сторожового собаку...*» [15, с. 55]). Ладний – ‘гарний, красивий, діловитий’ [3, с. 603].

Василь Громнишин завжди активний, рішучий, його поява супроводжується шумом, гримотами («*Хоч від Громнишина завжди було більше шуму, ніж реальної користі, він усе ж був не стихією, якою здавався всякому, хто бачив його вперше, а досить тверезим стратегом і тактиком. ...пан Василь вважав себе творцем великої політики...*» [15, с. 115]). Гримоти – ‘пора, коли блискає і гримить’ [1, с. 107]. Авторське поєднання імені Василь (‘царський’, ‘царственный’ [7, с. 60]) та прізвища Громнишин (грим, громити, гриміти) досить вдало характеризує постійно неспокійного героя.

Російський агент має прізвисько Баламут («*Вважайте, той чоловік, Баламут, як я охрестив його, стріляв у Ладного*» [15, с. 233]). Баламут – ‘той, хто сіє неспокій серед людей, підбурює на якісь учинки; бунтівник’ [3, с. 57]. Баламут виявився ворожим агентом, він присвоїв ім’я вбитого Романа Гірняка.

Прізвище з Івана Повха походить від ‘діалектної назви гризуна повх, яка в різних говірках має дещо інше значення, як пільх, хом’як, вовчок, кріт, польовий шур, польова миша’ [9, с. 457], ‘кріт’ [1, с. 412]. («*Повх білявий, такий, молодий зовсім, недавно ще студентом якусь науку гриз. Хімію чи що...*» [16, с. 157]).

Досліджені літературно-художні антропоніми є своєрідним антропонімічним фоном, який «відзначається детальністю, кількісним, структурним багатством, що проявляється часто не тільки у відтворенні типових загальнонаціональних рис української антропонімії, але й регіональних особливостей» [2, с. 21].

В уста львів’ян автор укладає своєрідний галицький діалект, насичений як місцевими говірками, так і словами іншомовного походження, жаргонізмами, які використовували батяри – представники львівської міської субкультури, авантюристи, гульвіси. У романах львівського циклу багато героїв, що представляють кримінальний світ. Саме тут вони й називали одне одного батярами, кумпелями. Батяр – ‘розпусний, легковажний чоловік’ [3, с. 64], ‘гультяй’, ‘волоцюга’ [4, с. 90]; ‘кумпель – старольвівське слово, котре означає ‘товариш’, ‘колега’, в німецькому оригіналі – ‘шахтар’ [6], ‘товариш’, ‘дружок’ [4, с. 105].

Кошовий мав властивість називати незнайомих людей за якимись прикметними ознаками: Окуляри (чоловік в окулярах), Бородавка («*чоловік із м’ясистою бородавкою на щоці*» [16]), Заяча Губа, Довгоносик, Вусань [11], Пані («*Так Клим назвав свою вчорашню знайому. Тобто так вона дозволила звертатися до себе*» [13, с. 194]). Тому знаходимо: озвався Окуляри, прогудів Бородавка, Заяча губа замахнувся.

Серед жіночих образів, крім Магди Богданович, особливо виділяється Естер – дружина Йозефа Шацького. Вона має давньоєврейське ім’я, запозичене з перської мови, що означає ‘зірка’, ‘дороговказ’ [7, с. 118]. Доантропонімне значення імені неабияк характеризує героїню. Як Шацький, так і Кошовий, не один раз цінували її мудрі пропозиції, поради. Вона, як зірка, вела, світила, допомагала розкручувати неймовірні історії. «*Маєте мудру жінку, Шацький*», – не раз буде говорити Клим.

Акторка Барбара Райська – наречена Кліма Кошового. Вона не любила повного імені, тому всі називали її Басею. Райська – акторський псевдонім. Справжнє прізвище героїні – Барбара Равлик. «*У театральних колах звучить – Райська*», – гордо констатувала Бася. Не личило артистці мати прізвище Равлик.

Агнешка (Агнеля) Радомська «мала здатність обертати життя навколо себе, лишатися в центрі уваги», «йдучи до чергової мети, не зупинялася ні перед чим». Вона – спадкоємиця мільйонів, тому радувалася (Радомська) життю, брала від нього все, що хотіла. Промовистим є літературно-худож-

ній антропонім Леон Радомський. Тут закладена інформація і в імені, і в прізвищі, що й підтверджує текст: «*Радомський же, навпаки, міг стати зразковим прикладом людини з сильною волею, яку не беруть ані недуги, ані кулі, ані природні катаклізми*» [12, с. 199]; «*Він людина ділова, звик відразу брати бика за роги*» [12, с. 198]. Не випадково автор наділив його іменем Леон, тобто лев.

Промовистим є прізвище Уляни Поклонської. Уляна залежала від Навотного, він був її «єдиним благодійником, а вона догоджала, як могла», тобто кланялася, віддячувала. «Виняткова роль, яка відводиться інформаційно-оцінним літературно-художнім антропонімам як засобу моральної характеристики персонажів, зумовлена дуже широкими конотативними їх можливостями. Функціонування інформаційно-оцінних літературно-художніх антропонімів є фактом художньої іменотворчості автора...» [2, с. 90]. Більшість із перерахованих літературно-художніх антропонімів є популярними і поширеними на певних теренах Галичини та України.

мів є популярними і поширеними на певних теренах Галичини та України.

Висновки. Як бачимо, літературно-художні антропоніми є важливим елементом художнього твору. Разом з іншими мовними засобами вони реалізують авторську концепцію світобачення, сприяють побудові художнього образу. У ретророманах львівського циклу Андрія Кокотюхи функціонують літературно-художні антропоніми, що несуть різну інформацію про героїв, мають неабиякий характеристичний потенціал, найрізноманітніші смислові та емоційні наповнення, супроводжуються конотаціями та різними асоціаціями. Усі літературно-художні антропоніми відіграють важливу роль у розгортанні сюжету, працюють на мету, завдання, ідею роману. Вони постають важливою складовою частиною архітекtonіки художнього тексту і відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV+648 с.
2. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Лесюк М.П. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Наукове видання. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 328 с.
5. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки с. Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 426 с.
6. Словник галицького діалекту. Спадщина предків. URL: spadok.org.ua
7. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.
8. Філоненко С. Місія здійсненна: популярна література у дзеркалі критики. Літературно-критичні статті. Мелітополь : «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 183 с.
9. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук. Львів : Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

ДЖЕРЕЛА

10. Кокотюха А.А. Адвокат із Личаківської: роман ; худож.-оформлювач Л.П. Вировець. Харків : Фоліо, 2019. 289 с. (Ретророман).
11. Кокотюха А.А. Привид із Валової: роман ; худож.-оформлювач Л.П. Вировець. Харків : Фоліо, 2017. 283 с.
12. Кокотюха А.А. Автомобіль із Пекарської: роман ; худож.-оформлювач Л.П. Вировець. Харків : Фоліо, 2018. 283 с.
13. Кокотюха А.А. Різник із Городоцької: роман ; худож.-оформлювач Л.П. Вировець. Харків : Фоліо, 2018. 250 с.
14. Кокотюха А.А. Коханка з площі Ринок: роман ; худож.-оформлювач О.А. Гугалова. Харків : Фоліо, 2018. 282 с.
15. Кокотюха А.А. Втікач із Бригідок: роман ; худож.-оформлювач В.М. Карасик. Харків : Фоліо, 2017. 283 с.
16. Кокотюха А.А. Офіцер із Стрийського парку: роман ; худож.-оформлювач В.М. Карасик. Харків : Фоліо, 2017. 283 с.
17. Кокотюха А.А. Голова з площі Пігаль: роман ; худож.-оформлювач М.С. Мендор. Харків : Фоліо, 2020. 314 с.

МОТИВ РЕКРУТЧИНИ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

THE MOTIF OF RECRUITMENT IN T. SHEVCHENKO'S POEMS

Гудима А.О.,

orcid.org/0000-0003-2081-0791

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У розвідці аналізуємо мотив рекрутчини в поезіях Т. Шевченка чотирьох періодів творчості, що досі не здобув достатнього висвітлення в шевченкознавчих працях, на противагу мотиву солдатчини. Зокрема, аналізований мотив розглядаємо в контексті імперської політики щодо поневолення та впокорювання українського народу. З другого боку, не менш суттєвим є і моральний аспект явища рекрутчини, адже виявляє морально-етичні проблеми, притаманні українському суспільству. А віддавання вдовиченка «в москалі» у Т. Шевченка стає симптоматичним образом злочинного ладу, неправедного світоустрою, а також «невольницького» українського світу, адже можливий лише «в невольниках людях».

Мотив рекрутчини започатковується в перший період творчості в поемі «Катерина», надалі ж розгортається у творах другого періоду – як історіософських (вірш «Гоголю», поема «Сон (У всякого своя доля)», містерія «Великий льох»), так і етологічних (поеми «Сова» та «Відьма»). Найширше мотив рекрутчини представлений у третій – невольницький – період поета і наділений множиною смислів: як торжество неправди, здійсненої за волею пана чи злих людей (поеми «[Марина]», «Меж скалами, неначе злодій...», вірш «Полюбилася я...» тощо); як вияв невольницького становища українського народу (поема «Москалева криниця»); як зневолення (позбавлення злої волі) людини (вірш «Не спалося, а ніч, як море»); як благо для людини, позбавленої можливості вільного життя (вірш «І золотою й дорогою...»). Мотив рекрутчини, як правило, стосується обставин рекрутського вербунку та підстав для цього. Зрідка поет описує повернення солдата до свого села, упускаючи роки солдатчини. Він може торкатися і долі матері, дружини, коханої рекрута, що зазнають безнастанних поневірянь або ж гинуть (вірші «Рано-вранці новобранці...», «Меж скалами, неначе злодій...», «Полюбилася я...»).

Підсумкові роздуми Т. Шевченка, пов'язані з мотивом рекрутчини, висловлені в елегії «Зійшлись, побрались, поєднались...» четвертого періоду творчості: автор символічно позначає безперспективний для нації спосіб існування в межах імперії, що прирікає її на загибель, натомість такі перспективи були за часів козаччини в межах своєї власної держави.

Ключові слова: Т. Шевченко, мотив рекрутчини, мотив солдатчини, людське призначення, образ москаля.

In the investigation we analyze the motif of recruitment in T. Shevchenko's poems of four periods of creativity, which has not yet received sufficient coverage in Shevchenko's works, in contrast to the motif of soldiering. In particular, we consider the analyzed motif in the context of the imperial policy of enslavement and subjugation of the Ukrainian people. On the other hand, the moral aspect of the phenomenon of recruitment is no less important, as it reveals the moral and ethical problems inherent in Ukrainian society. And giving a widow "in a Muscovite" to T. Shevchenko becomes a symptomatic image of a criminal system, an unjust world order, as well as the "slave" Ukrainian world, because it is possible only "in slaves".

The motif of recruitment begins in the first period of creativity in the poem "Catherine", then unfolds in the works of the second period – as historiosophical (poem "Gogol", the poem "Dream (Everyone has their own destiny)", the mystery of the "Great Cellar"), and ethological (poems "Owl" and "Witch"). The motif of recruitment is most widely presented in the third – slave – period of the poet and endowed with many meanings: as a triumph of untruth, committed at the will of the master or evil people (poem "[Marina]", "Between the rocks, like a thief...", the poem "I fell in love..." etc.); as a manifestation of the slave status of the Ukrainian people (the poem "Moscow Well"); as the enslavement (imprisonment of evil will) of man (the poem "Did not sleep, and the night is like the sea"); as a blessing for a person deprived of the possibility of a free life (the poem "Both golden and expensive ..."). The motif for recruitment usually relates to the circumstances of the recruit recruitment and the grounds for it. Occasionally the poet describes the return of a soldier to his village, missing the years of military service. It can also touch the fate of a mother, wife, beloved recruit, who suffer incessant wanderings or die (poems "Early in the morning recruits...", "Between the rocks, like a thief ...", "I fell in love ...").

The final reflections of T. Shevchenko, related to the motif of recruitment, expressed in the elegy "Gathered, married, united..." of the fourth period of creativity: the author symbolically denotes a hopeless way for the nation to exist within the empire, which dooms its prospects were in the days of the Cossacks within their own state.

Key words: T. Shevchenko, motif of conscription, motif of soldierhood, human purpose, image of a Muscovite.

Постановка проблеми. У доробку Т. Шевченка більшою мірою саме тема солдатчини привертала увагу дослідників, багатий матеріал для якої надає поетів «Журнал». При цьому зауважуємо недостатність висвітлення мотиву

рекрутчини. Варто зазначити, що поняття рекрутчини не є синонімічним до поняття солдатчини, оскільки позначає одночасно рекрутський набір і рекрутську службу. Серед поезій Т. Шевченка мотив рекрутчини реалізується головним чином

у першому значенні – рекрутського набору, а не служби, тоді як поняття солдатчини позначає саме солдатську службу.

Серед **останніх досліджень і публікацій**, близьких до досліджуваної нами теми, насамперед увагу привертають дві статті Шевченківської енциклопедії, що стосуються питань рекрутчини і солдатчини. У статті «Україна за доби Шевченка» (розділ «Армія. Рекрутчина») йдеться про історію рекрутських наборів у Російській імперії, способи комплектування армії, але при цьому мотив рекрутчини у творчості Т. Шевченка не заторкується [1]. Стаття ж «Солдатчина Шевченка» присвячена власне перебігу солдатської служби Т. Шевченка, насамкінець у ній лишень відзначається постійність мотиву рекрутчини і солдатчини у творчості Т. Шевченка [2]. Близькою за досліджуваною проблемою є стаття О. Яблонської [3], у якій ототожнюється рекрутчина і солдатчина, і, відповідно, образ москаля поширюється на рекрута, для чого, на наше переконання, немає підстав, оскільки, як правило, поет звертається до опису рекрутського набору, що не робить новобранця повнокровним москалем у його етнопсихологічних параметрах. Одним із першоджерел для нашого дослідження є монографія Л. Плюща «Екзод Тараса Шевченка» [4], присвячена глибинному аналізу поеми «Москалева криниця» (у двох редакціях), для котрої чільним є мотив рекрутчини. Також універсальним джерелом для дослідження творчості поета і занурення в його художній світ є праця І. Дзюби «Тарас Шевченко» [5]. Частково мотиву рекрутчини торкається О. Забужко, звертаючись до питання москальства, а ширше – ведучи мову про «українську національну катастрофу на всьому часовому протязі Шевченкового міфа» [6, с. 131].

Мета нашого дослідження – проаналізувати мотив рекрутчини в поезіях Т. Шевченка, розкривши його смислове та функціональне навантаження.

Виклад основного матеріалу. Серед дитячих вражень Т. Шевченка є такі, що пов'язані з реаліями рекрутчини та солдатчини. Під час чумакування з батьком 1824 р. йому довелося бачити аракчєєвські військові поселення [7, с. 21] за Гуляй-Подем і Новомиргородом. «Тут уперше Тарас міг побачити муштру й почути барабаний дріб, що супроводжуватиме його все життя не лише як покара його особистої долі, а й як лейтмотив образу Російської імперії» [5, с. 31]. Із дитячих вражень – і перебування москаля, солдата, в їхній оселі вже по смерті батька [7, с. 24]. Хоча, за свідченнями самого поета, в дитинстві його солдати не цікавили.

Як відзначає П. Зайцев, 1843 року, «побувавши на Чернігівщині, Полтавщині й Київщині, звідавши й далекі запорізькі степи, Шевченко мав повну змогу побачити все це (рекрутські вербунки. – А. Г.) на власні очі й наслухатися страшних, кривавими людськими сльозами политих скарг» [7, с. 162]. Рекрутська – військова – повинність, що діяла в Російській імперії задля забезпечення життєдіяльності її (імперської) машини, в Україні була запроваджена – на Правобережжі – 1794 року, на Лівобережжі – 1797 року. Постачати рекрутів мало оподатковуване населення, насамперед селянське. «Рекрутські вербунки були в ґрунті порушенням усякого права й справедливості: забирали до війська мало не завжди тих найубогіших, що бували часто єдиною підпорою родини» [7, с. 162]. Із 1793 р. по 1855 р. – термін служби становив 25 років (із 1834 р. – із них 5 років припадало на відпустку). Рекрутські набори супроводжувалися зневажливим ставленням до людини: рекрутам голили лоби, одягали у схожий на арештантський одяг; у рекрутське присутствіє їх вводили нагими. Мабуть, ніщо так не принижувало людську гідність, як втрапляння в ці лабети. Ось як описує рекрутський набір сам рекрутований 1847 р. мешканець села Поборки: «І мене схопили таємно і зовсім несподівано, забили в колодки й повезли. Читачу! Якщо тобі не доводилося бачити колишнього рекрутського набору, то ти можеш вважати себе щасливим. Нічого страшнішого я і уявити собі не можу. ...йти на 25-річний термін тодішньої військової служби – це все одно, що йти на явну смерть. І як іти? Сидить собі чоловік у своїй хаті або працює на своєму чи панському дворі, нічого не знаючи і не підозрюючи, позаяк наказ про набір тримався звичайно у дуже великому секреті. Раптом, за наказом панським, накидаються на нього, хапають, в'яжуть мотузкою або поясом руки назад, забивають ноги в колодки, тримають під караулом два-три тижні, а потім валять, як колоду, на віз і під вартою везуть у присутствіє. Там заголять, переодягнуть і поженуть за сотні і тисячі верств. Прощай сім'я і село рідне, прощай дружина і діти, здебільшого навіки!..» (переклад українською мовою – наш) [8, с. 750]. Забирали в рекрути і за злочини.

Мотив рекрутчини у Т. Шевченка започатковується в перший період творчості в поемі «Катерина», з'являючись наче мимохідь. Розмірковуючи про стражденне життя байстрюків, автор пише: «...має добре слово в світі сирота; / Його б'ють і лають, закують в неволю...» («Катерина», 1838–1839) [9, с. 104], що наштотує на думку про подальшу сирітську рекрутську долю. Надалі активно розгортається в поезіях

періоду «трьох літ», знову ж таки зазвичай зринаючи мимобіжно. У поезії «Гоголю» (1844) поет протиставляє колишне синівське призначення, за часів козацтва, – служити Україні, сповідувати цінності честі, слави, братерства, у випадку ж відступництва та зради – поплатитися за це життям, і сучасне синівське призначення – бути «гарматним м'ясом» у російському війську. Якщо Україна плекає високі цінності та вимагає їх дотримуватися, то «отечество» – насичується кров'ю, пожираючи людські життя. Російську армію Т. Шевченко називає різницею, у яку сам батько, що в минулому чатував честь роду, «продає» свого викоханого сина: ось до чого вдається уражена імперією національна свідомість. У містерії «Великий льох» (1845), безпосередньо в частині «Три лірники», кульмінація твору – розриття Богданового льоху – продовжується такими рядками: «А ісправник / Трохи не сказився! / ... / Якби йому Богдан оце / У руки попався, / У москалі заголив би, / Щоб знав, як дурити / Правительство!!» [9, с. 326–327]. Відтак тут, що загалом притаманно Т. Шевченкові, рекрутчина репрезентована як спосіб боротьби з «неугодними», як покара за певні провини (тут – перед «правительством»).

«Солдатське нежитіє» у своїй поезії Т. Шевченко воліє оминати, хіба зрідка вдаючись до його опису. Так, оповідач поеми «Сон (комедія)» (1844), оглядаючи згори «городи з стома церквами», являє видиво москалів: «А в городах, мов журавлі, / Замоштрували москалі; / Нагодовані, обуті / І кайданами окуті, / Моштруються...» [9, с. 271]. При цьому Т. Шевченко підкреслює муштру як «змістовну складову» солдатського життя та їхнє становище невільників. У поемі ж «Кавказ» (1845), ведучи мову про імперські злочини щодо кавказьких народів: проливання крові, грабунки, виконавцями яких були солдати, поет говорить і про їхні смерті: «Лягло костями / Людей муштрованих чимало» [9, с. 344]. У поемі «Сон (комедія)» Т. Шевченко являє мотив рекрутчини як частину пекельного українського «раю»: «...а он розпинають / Вдову за подушне, а сина кують, / Єдиного сина, єдину дитину, / Єдину надію! в військо оддають!» [9, с. 268]. Такі відгуки мотивів рекрутчини і солдатчини в історіософських творах поета періоду «трьох літ».

В етологічних поемах другого періоду автор також не міг обійти мотиву рекрутчини. У поемі «Сова» (1844) Т. Шевченко описує перебіг «рекрутської кампанії»: «Стали хлопців / В кайдани кувати / Та повезли до прийому / Битими шляхами. / Пішла й вдова з матерями / З дрібними сльозами. / ... / Стару вдову до обозу / Та

й не допускали. / Ой привезли до прийому / Чуприни голити. / Усе дрібні, усе малі, / Все багатих діти. / Той каліка-недоріка, / Той не вмів стати, / Той горбатий, той багатий, / Тих чотири в хаті. / Усі невлад, усіх назад, / В усіх доля мати. / А у вдови один син, / Та й той якраз під аршин» [9, с. 260]. Мрії матері про щасливу долю для свого сина нездійсненні навіть не стільки через її вдівство та убогість, – тут Т. Шевченко торкається теми ширшої, традиційної для нього: безталання, що переслідує людину. І, властиво, вдівство, і рекрутчина служать виявом цього великого «злого безталання» [9, с. 258], що «зострінеться всюди... де люди» [9, с. 258]. Відтак на першому плані недоля матері, злидні, що неодмінно пов'язані з долею її сина, і безнадія та розпач, а як наслідок – божевілля матері і людська зневага до неї. Рекрутчина, відтак, набуває найтяжчого вияву людської неправди і людського зла. У вірші вже наступного періоду, близькому до етологічної поеми «Сова» темою матері, її долі та материнської любові, – «У нашій раї на землі...» (1849) – серед причин самотності і покинутості матері своїми дітьми поет вказує такі: «І вирости, і розійшлись / На заробітки, в москалі» [10, с. 194]. Традиційно автор спершу змальовує мрії своїх героїнь про щастя та благополуччя для своїх дітей і для себе, а потому їхню долю, що повністю розходиться з цими мріями. У цьому, як наголошує І. Дзюба, «маємо незмінну «шевченківську» тему: трагічну невідповідність людського призначення і людської долі» [5, с. 445].

Мотив рекрутчини у третій – невольницький – період творчості Т. Шевченко постійно влітає в мереживо своїх поезій, щоправда також як другорядний. Це стосується і теми солдатчини: «Світ дум і був власне його світом, до якого інший світ, світ солдатчини, мав стосунок лише «по дотичній». Саме як додаткові, ситуативні подразники або стимули входили в його поезію враження і досвід засланського життя, вписуючись у її постійні мотиви, збагачуючи і трансформуючи їх» [5, с. 426]. Мотив рекрутчини з'являється у вірші «Рано-вранці новобранці...» (1847) (цикл «В казематі»), у вірші «Не спалося, а ніч, як море» (1847), поемі «Москалева криниця» (двох редакцій), вірші «Ну що б здавалося, слова...» (1848), поемі «[Марина]» (1848), поемі «Меж скалами неначе злодій» (1848), віршах «Полюбилася я...» (1848), «Ой виострю товариша...» (1848), «По улиці вітер виє...» (1848), «І золотої й дорогої...» (1849).

Зазвичай рекрутчина зображується поетом як торжество неправди, здійснюваної за волею пана: «Назавтра в город одвезли / Та й заголили в мос-

калі! / Отак по нашому звичаю, / Не думавши, кончають!» («[Марина]», 1848) [10, с. 102]; «Любо та кохано / Прийшли, взяли сіромаху / Та й повезли з дому / ... / Прямо до прийому» («Меж скалами, неначе злодій...», 1848) [10, с. 114]; чи за волею злих людей: «Люде гордії, злі / Розрізнили, взяли / Та повезли до прийому – / Оддали в москалі!» («Полюбилася я...», 1848) [10, с. 126]; «По улиці попідтинню / Вдова шкандибає / Під дзвіницю, сердешная, / Руки простягати / До тих самих, до багатих, / Що сина в салдати / Позаторік заголили, / А думала жити...» («По улиці вітер віє...», 1848) [10, с. 130]. А віддавання вдовиченка «в москалі» у Т. Шевченка стає симптоматичним образом злочинного ладу, неправедного світоустрою («Ой виострю товариша...»).

Хоча у Т. Шевченка є винятки, коли сам герой іде в москалі («Не спалося, а ніч, як море»): сам себе заневолує, позбавляє свободи, і зневолює, позбавляє злої волі, дізнавшись про покритництво своєї нареченої, сповнений жаги помсти. Є навіть таке, що неволя москальства може сприйматися як благо для людини. Про таку незвичайну – «благу» – мотивацію віддачі в москалі сироти поет говорить у вірші «І золотої й дорогої...»: «...Щоб він не плакав, не журився, / Щоб він де-небудь прихилився, / Та оддадуть у москалі» [10, с. 202]. Щоправда, така перспектива очікувана для того, хто «ніколи / ...не бачитиме волі, / Святої воленьки» [10, с. 202] і «не знатиме, де дітись / На сім широкім вольнім світі...» [10, с. 202]. Із цим перегукується мотив рекрутчини у вірші «Ну що б, здавалося, слова...»: «Співа матрос, як той козак, / Що в наймах виріс сиротою, / Іде служити в москалі!» [10, с. 94].

Мотив рекрутчини як правило реалізується у прийомі героя в рекрути, історія якого часто на цьому завершується. Обумовлено це життям: 25-річною службою, втратою зв'язку з родиною та батьківщиною, у багатьох випадках передчасною смертю (як-от у поемі «[Марина]»: збожеволіла дівчина передбачає долю свого нареченого: «Убили, мабуть, на війні?» [10, с. 108]). Т. Шевченка привертає також доля родини рекрута – чи то матері, чи то дружини, чи то коханої – що зазнають безнастанних поневірянь або ж гинуть. Так, вірш «Рано-вранці новобранці...» автор розпочинає із виходу рекрутів за село, а продовжує зверненням до долі дівчини – нареченої одного з рекрутів, яку спіткала смерть. У вірші «Меж скалами, неначе злодій...» поет показує долю московки, дружини солдата: «...всюду / Хиляється... і по жидах, / І по панах, боса...» [10, с. 115]. У цьому і деморалізуючий бік

рекрутчини в долі жінки. (Хоча при цьому грає роль і її власна зрадливість, що й призвела до рекрутського вербунку чоловіка). Відтак типова доля жінки рекрута, на наш погляд, змальована у вірші «Полюбилася я...»: «І московкою я, / Одиноккою я / Старіюся в чужій хаті – Така доля моя» [10, с. 126].

Автор акцентує на тому, що рекрутчина є актом творення зла і неправди, оскільки відбувається насамперед всупереч законам моралі. Зрідка поет описує повернення солдата до свого села, упускаючи роки солдатчини. Москаль із вірша «Рано-вранці новобранці...» – самотній, без життєвої перспективи, прив'язаний до місця свого нездійсненого щастя. Роки солдатчини завдали каліцтва, позбавили його можливості створити сім'ю, «жити, любитися / Та Бога хвалити!» [10, с. 18]. Натомість – самотність, туга за минулим, відчуття нереалізованості, пустка. Понад це – москаль із поеми «Меж скалами, неначе злодій...» дослужився до чину і, повернувшись у село, виявив глибоке милосердя до свого ворога – зрадливої дружини. Москаль Максим, герой поеми «Москалева криниця», попри фізичне і мовне каліцтва, своєю побожністю, працьовитістю і ласкавістю уподібнюється святому. На нашу думку, у цих творах Т. Шевченка розуміє солдатчину як шлях несення свого хреста, духовного самостояння і подвигу, – так, як ці роки солдатчини перейшов сам Т. Шевченко, зберігши свою душу від руйнівного впливу солдатчини. Звідси і його москалі – не реальні москалі, а великодушні і наче святі.

Інакшими є москалі, з якими застерігає кохатися дівчаток поет: москаль Іван у «Катерині», герої віршів «Не вернувся із походу...» (1848), «Титарівна-Немирівна» (1860), яких солдатчина розбестила, деморалізувала, які, власне, є справжніми москалями-солдатами: «носіями русифікації, колонізаторами і грабіжниками» [4, с. 91]. Ця остання функція, наголошує Л. Плющ, «зв'язана також з темою покривджених ненажерями-москалями селян і особливо зведених з пуття селянських дівчат-покриток» [4, с. 91]. Москалі, зауважує Н. Чамата, – це «номінація зла, уособлення імперії, що нищить укр. націю» [11, с. 184]. І річ не в етнічному походженні такого москаля (воно може бути різним), а у перетворенні рекрута на москаля (одиницю російської армії як опори імперії) – через втрату духовних цінностей, зв'язків із родиною, з попереднім життям і, натомість, заміщення колишніх моральних та духовних цінностей тим, що становить зміст солдатчини: моральною порожнею, розбещенням, уособленням чого були казарми, муштрою, щоденною

наукою-нав'язанням любові до царя та «отечества». Водночас мотив рекрутчини аж ніяк не тотожний мотиву москальства, хоча сама рекрутчина несла в собі зло змоскалення, асиміляції.

Зупинимось дещо детальніше на поемі «Москалева криниця» (першої редакції), що зосереджує у собі попередні спостереження. Автор знову-таки веде мову про взяття в рекрути вдовиного сина: «...вдовиного, бачиш, сина / В прийом громада повезла. / Такі-то темні діла / Творяться нишком на сім світі!» [10, с. 65]. Після чого Максим вирішує сам піти в москалі, аби врятувати вдовицю від злиднів. Відбувши солдатчину і повернувшись до рідного села, Максим зіштовхується з ворожістю громади до нього як до москаля: «Чого він придибав? / Нема в його хати, / Ні сестри, ні брата, нікого нема. / Чого ж він приплентав?» [10, с. 67]. У другій редакції «Москалевої криниці» (1857) Т. Шевченко докладніше зупиняється на мотиві рекрутчини (дозволимо собі розлогу цитату): «Аж гульк! / Од матушки-цариці, / Таки із самої столиці, / Прийшов указ лоби голить. / Се в перший раз такий указ / Прийшов з Московщини до нас. / Бо на Україні в нас, бувало, / У козаки охочі йшли, / А в пікінери вербовали, / Та теж охочих. На селі / Зобралася громада радить, / Кого голить у москалі. / Порадили громадою, / Та скурвого сина, / Вдовиченка-ледащицю, / Забили в скрепицю, / Та й повезли до прийому. / Он яке твориться / На сім світі! Яка правда / У людей, мій сину. / Така й досі, я думаю, / В нас на Україні. / Та другої і не буде / В невольниках людях» [10, с. 238]. Так, віддавання в рекрути вдовиченка – а такий епізод також зустрічаємо в поемах «Сон (комедія)», «Сова», віршах «Ой виострю товариша...», «По улиці вітер віє...» – Т. Шевченко називає «невольницькою правдою». Поет переконаний, що серед невольників тільки й може панувати неправда; натомість природними, вкоріненими для Української держави козацької доби є поняття слави, волі та правди. Подібні міркування автор висловлює й у поемі «[Царі]»: «...де нема святої волі, / Не буде там добра ніколи» [10, с. 86].

Серед поезій четвертого періоду елегія «Зійшлись, побрались, поєднались...» надає нові смисли мотиву рекрутчини. Насамперед зауважимо, що традиційною є інтерпретація твору як такого, що «завершує розробку теми родинного життя і щастя» [11, с. 181], відображає «етапи особистої драми поета – сподівання на щасливе одруження та власну родину й усвідомлення згодом нездійсненності цих сподівань» [11, с. 181], а в основі розповіді – доля «простої родини

в поневоленій Російською імперією Україні» [11, с. 182]. На нашу думку, найбільше серед попередніх творів за смыслом елегія «Зійшлись, побрались, поєднались...» наближена до поезії «Гоголю». Так само йдеться про синівське усічення роду і народу відповідно: «...хлопців в москалі забрали» [10, с. 370], однак при цьому має місце і звернення до дівочої (доньчиної) лінії: «Дівчаток москалі украли...» [10, с. 370]. Л. Плющ називає це «порочним колом» [4, с. 166], «соціально-національною трагедією», що «замкнулася в коло абсурду» [4, с. 167]. Метафорично тут Т. Шевченко показує тупиковий шлях для нації. Мова йде про відсутність національних перспектив у межах імперії, які натомість були за часів козащини у межах своєї власної держави. Властиво йдеться про руйнівний вплив імперії на українців – їхнє змоскалення: «забрали» та «украли» – це насильницькі дії зовнішніх сил щодо «дітей» України. І цей мотив розгортається на тлі сподіваного родинного благополуччя, що видається примарним, наче не було ні хатини, ні садочка, неначе то був сон. Такими є підсумкові Шевченкові роздуми, пов'язані з мотивом рекрутчини.

Висновки. Таким чином, прочитання мотиву рекрутчини поетом є досить складним. Насамперед Т. Шевченко тлумачить його як крайній вияв несправедливості щодо людини, щонайгостріше це виявляючи в образі рекрутованого вдовиченка («Сон (комедія)», «Сова», «Москалева криниця», «Ой виострю товариша...», «По улиці вітер віє...»). Цей образ стає симптоматичним для «невольницького» українського світу, адже можливий лише «в невольниках людях». Мотив рекрутчини не обмежений обставинами рекрутського вербунку та підставами до заневолення людини, а й торкається долі родини рекрута. Часто супровідним до цього мотиву є образ пустки. Також мотив рекрутчини пов'язується з шевченківською темою невідповідності людського призначення і людської долі (за І. Дзюбою). Зазвичай рекрутський вербунок показаний як насильницькі дії щодо людини; в окремих творах рекрутчина стає добровільним вибором героя («Не спалося, а ніч, як море...», «Москалева криниця»), або ж навіть може сприйматися «благом» для нього («І золотої й дорогої...»). Окрім того, мотив рекрутчини вписується в історіософський смисловий пласт поезій Т. Шевченка, символічно позначаючи безперспективний для української нації спосіб існування в межах імперії, що прирікає її на загибель («Гоголю», «Зійшлись, побрались, поєднались...»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 6 : Т–Я / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка ; редкол. : М.Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ : Наукова думка, 2015. С. 373–375.
2. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 5 : Пе–С / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка ; редкол. : М.Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ : Наукова думка, 2015. С. 883–888.
3. Яблонська О. Поетична творчість Т. Шевченка: соціо- та етнопсихологічні параметри образу москаля. *Шевченкознавчі студії*. Вип. 16. Київ : ВПЦ «Київський університет». С. 109–121.
4. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка : Навколо «Москалевої криниці» : Дванадцять статтів / передм. Ю. Шевельова. Київ : Факт, 2001. 384 с.
5. Дзюба І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. 2-ге вид., доопрац. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 718 с.
6. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 3-є вид. Київ : Факт, 2006. 148 с. (Сер. «Висока полиця»).
7. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. 2-е вид. Київ : Обереги, 2004. 480 с. (Сер. «Б-ка укр. раритету»).
8. Из воспоминаний отшельника к-ской пустыни. Киевская старина. 1887. Том XIX. Декабрь. С. 717–761.
9. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 6 т. Т. 1 : Поезія 1837–1847 / редкол. М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 784 с.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 6 т. Т. 2 : Поезія 1847–1861 / редкол. М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 784 с.
11. Шевченківська енциклопедія: Літературні твори / редкол.: М.Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ : Імекс-ЛТД, 2016. С. 181–184.

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.35>

**ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИМ
КОНТЕКСТОМ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.)**

**THE CONDITIONALITY OF LITERARY CHARACTERS BY CULTURAL
AND HISTORICAL CONTEXT (ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN LITERATURE
OF THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY)**

Перевертень Н.С.,

orcid.org/0000-0002-6703-6927

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Державного університету телекомунікацій*

У статті розглядається вплив тогочасної епохи, а саме доби козацтва, на формування характерів літературних героїв. Автор показує, яким чином письменники української літератури I пол. ХІХ ст., як-от М. Гоголь, Є. Гребінка, витворюють історичну добу, не звертаючись до конкретних історичних фактів і подій, а саме через особистість своїх персонажів. На прикладі творів М. Гоголя «Тарас Бульба» та Є. Гребінки «Ніжинський полковник Золотаренко», «Чайковський» висвітлюється залежність характерів головних героїв від специфіки історичного контексту. Завдання письменників – не змалювати історичну правду а через образи репрезентувати дух і настрої тогочасної епохи, наголошуючи на її складності, суперечливості і нездатності на компроміси. Щоб зрозуміти характер і вчинки літературних персонажів М. Гоголя і Є. Гребінки, нашим сучасникам потрібно ознайомитися з тогочасними реаліями, які є рушійним чинником під час формування особистості.

Автор наголошує, що кожен із героїв є втіленням певної ідеї, що була на той час особливо актуальною. Образи витворилися під впливом суспільного середовища, для якого поняття патріотизму, відповідальності та боротьби за долю народу, честі, гідності, любові були нерозривні і взаємопов'язані. У часи, коли Батьківщина перебуває в небезпеці і потерпає від війни з ворогом, немає місця компромісам, адже на перший план виходить громадянський обов'язок, а не особисті інтереси. Те, що здається жорстокістю, у тих умовах просто необхідне, щоб не просто вистояти, а перемогти.

У статті проаналізовано характери головних героїв творів М. Гоголя та Є. Гребінки, показано чинники, які формували їхній світогляд і пріоритети. Незважаючи на те, що образи Тараса Бульби, полковника Івана, полковника Золотаренка є більше художніми, ніж історичними, вони дають чітке уявлення про особистість тогочасної доби.

Ключові слова: історична доба, безкомпромісність, патріотизм, героїзм, особистість.

The article examines the influence of that era, and the Cossack era itself, on the formation of the characters of literary heroes. The author shows how writers of Ukrainian literature of the first half. In the 19th century, in particular, M. Gogol and E. Hrebinka created a historical era without referring to specific historical facts and events, namely through the personality of their characters. The dependence of the characters of the main characters on the specifics of the historical context is highlighted on the example of the works of M. Gogol "Taras Bulba" and E. Hrebinka "Nizhyn Colonel Zolotarenko", "Tchaikovsky". The task of the writers was not to depict the historical truth, but through images to represent the spirit and mood of the time, emphasizing its complexity, contradictions and inability to compromise. To understand the nature and actions of the literary characters of M. Gogol and E. Hrebinka, our contemporaries need to do so not from the standpoint of today, but primarily to get acquainted with the realities of the time, which are the driving force in the formation of personality.

The author emphasizes that each of the characters is the embodiment of a certain idea, which was especially relevant at that time. The images were created under the influence of a social environment for which the concepts of patriotism, responsibility and struggle for the fate of the people, honor, dignity, love were inseparable and interconnected. At a time when the Motherland is in danger and suffering from war with the enemy, there is no room for compromise, because civic duty comes to the fore, not personal interests. What seems cruel in those conditions is simply necessary not only to endure, but also to win.

The article analyzes the characters of the main characters of the works of M. Gogol and E. Hrebinka, shows the factors that shaped their worldview and priorities. Despite the fact that the images of Taras Bulba, colonel Ivan, colonel Zolotarenko are more artistic than historical, they clearly give an idea of the personality of that time.

Key words: historical epoch, uncompromisingness, patriotism, heroism, personality.

Постановка проблеми. Доба козацтва стала неповторним героїчним явищем в історичному минулому українського народу. Вона найяскравіше висвітлила боротьбу українців за політичну незалежність, національну самобутність. Часи козацької України XV–XVIII ст. стали добою розвитку української культури, її «золотим віком». Водночас це була суперечлива епоха, яка вимагала від своїх сучасників твердості, принциповості, мужності та непохитності в екстремальних історичних обставинах. Щоб передати дух цієї доби, письменники частіше зверталися до типу європейської романістики, коли в пріоритеті стали не конкретні історичні події та особистості, а саме історичний контекст. Розглядаючи характери літературних героїв козащини, варто виходити з тих історичних умов, у яких вони сформувалися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цієї теми у своїх наукових працях торкалися Є. Кирилюк, С. Зубков, Б. Деркач, Є. Нахлік, Л. Задорожна. Як зазначає Л. Задорожна, М. Гоголь і Є. Гребінка образ епохи співвідносять із певним суспільним устроєм. Для них таким ідеальним суспільним інститутом є Запорізька Січ, де панує рівність, але не панібратство. У романі Є. Гребінки «Чайковський» дослідниця виділяє три типи козака: козак, що вже перейшов ратне поле і є певним гарантом стабільності; представники власне Січі; козак-характерник, який керується не стільки логікою подій, скільки імпульсами серця [4]. Є. Нахлік указує, що «роман «Чайковський» виявляє типологічну спільність із європейською та американською романтичною прозою, у якій образ центрального героя був схематичним, запрограмованим. Основна увага автора приділялася другорядним (на перший погляд) персонажам, котрі, по суті, рухали художню дію (Ребекка в «Айвенго» В. Скотта,

Магуа в «Останньому з могікан» Ф. Купера та ін.)» [8, с. 122].

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити вплив тогочасних історичних умов на формування характерів літературних персонажів та показати образ-типаж, який репрезентує свою епоху, людей певного стану та суспільства. Наше завданням – більш детально на прикладі творів М. Гоголя, Є. Гребінки розглянути вплив історичного контексту на творення художніх образів козацької доби у літературі I пол. XIX ст.

Виклад основного матеріалу. М. Гоголь у повісті «Тарас Бульба» одним із перших показує героя, в основі характеру якого лежить ідея самопожертви особистості в ім'я Батьківщини, верховних цінностей її буття на певному історичному етапі. Тарас Бульба – це син свого часу, якому притаманні шляхетна вдача, щирість, простота, нелукавство, які лише увиразнюють його лицарську сутність і принциповість. М. Гоголь показав довершений образ людини, яка присвятила Батьківщині найцінніше у своєму житті – дітей.

Виховуючи своїх синів у традиційному для українців XV ст. дусі, Тарас Бульба вбачає в них, іще семінаристах, козаків. Як батькові, йому властиве бажання помилуватися ними, з іншого боку, він хоче випробувати їх, саме тому піднімає на кпини їхні свитки: «Экие свитки! Таких свиток еще и на свете не было. А побегу который-нибудь из вас! Я посмотрю, не шлепнется ли он на землю, запутавшись в полы» [1, с. 196]. Те, що Остап обстоює свою гідність ділом, навіть вступаючи з батьком у бійку, дає підстави Бульбі зробити висновок: «Добрый будет козак!».

Тарас Бульба бачить своє життєве призначення, як і призначення своїх синів, у служінні Батьківщині, тому він нехтує побутовою гранню, яка не дає змоги розкритися людині своїми мож-

ливостями. Автор вдається до ліричного відступу, в якому виявляє героя як одного «из тех характеров, которые могли возникнуть в тяжелый XV век на полукочующем углу Европы» [1, с. 199]. На думку М. Гоголя, козацтво і Бульба – це явища однієї природи, «их вышибло из народной груди огниво бед».

Уже наступного дня Тарас Бульба їде зі своїми синами на Січ, адже прагне показати побратимам своє ратне продовження, замість себе – відразу двох лицарів: «Тепер он тешил себя заранее мыслью, как он явится с двумя сыновьями своими на Сечь и скажет: «Вот посмотрите, каких я молодцов привел к вам!» [1, с. 200]. Бульба впевнений у цінності для Січі тих, кого зараз представить запорожцям.

Духовний, буттєвий, звичаєвий аристократизм привертає око прибульців у Січі. За цим – інша грань життя – ратна звитяга і тяжкі ратні втрати. Навіть сама звістка про них змушує Бульбу від зажури понурити голову: «И слышал только в ответ Тарас Бульба, что Бородавка повешен в Толопане, что с Колопера содрали кожу под Кизикирменом, что Пидсыткова голова посолена в бочке и отправлена в самый Царьград. – Понурил голову старый Бульба и раздумчиво говорил: «Добрые были козаки!» [1, с. 211]. Під словом «добрые» він розуміє не їхню доброзичливість, приязне ставлення до людей, а те, що вони мали риси, які відповідали їхньому онтологічному цензові – козак. Офіра, посвята, а в цьому разі і самопосвята (до того ж не лише окремих людей, а цілого народу) єдиній спільній справі, що надає великого сенсу й окремим особистостям, і цілому народові, – у цьому і велика вимога доби, в яку живе Тарас Бульба зі своїми синами, і велика заслуга тих, хто зумів на цю вимогу часу дати достойну відповідь.

Молодший син Тараса Андрій не збагнув, що любов до Батьківщини не знає суперництва, не піддається виважуванню: або Батьківщина, або чарівна панночка. За це йому і доведеться поквитатися життям. Коли батько дізнається про зраду сина, то ставить Янкелю єдине можливе питання про те, чому той не вбив його одразу ж на місці. Андрій не засвоїв батьківської школи, вважаючи, що любов може бути такою сильною, безмежною й тоді, коли йдеться про кохання до жінки, й коли йдеться про Батьківщину. Автор уважає, що Тарас Бульба повинен сам убити свого сина. Таким чином він виправить свою провину за незавершеність уроків тієї школи, що її перейшов під його керівництвом син, який переплутав поняття, бо не засвоїв гаразд, що любов до Батьківщини за всіх обставин має бути дуж-

чою від любові до окремої людини, яка, до того ж уособлює усе вороже тій Батьківщині. Саме тому Андрій гине від руки батька, отримуючи в такий спосіб останній урок свого життя, а Тарас Бульба завершує незавершену ним, схиблену в одному уроці, школу для своїх синів.

Натомість Остап, старший син, повністю виправдовує сподівання батька. Бачачи бій сина з ворогом, Тарас Бульба переконується, що в цьому разі його школа є саме тим, чим їй належить бути, його школа – в дії; саме з думкою про це виникає похвала батька синові: «Добре, синку!.. Добре, Остап!..», – кричав Тарас, – вот я следом за тобою!..» А сам все отбивался от наступающих. Рубится и бьется Тарас, сыплет гостинцы тому и другому на голову, а сам глядит все вперед на Остапа» [1, с. 266]. Невипадково Остапа ми бачимо попереду батька, адже Тарас Бульба повинен побачити, чи засвоїв син уроки його школи. Остап із гідністю витримує іспит перед батьком, і той вірить, що витримає його і перед Батьківщиною.

Одним із найвищих моментів розкриття в Бульбі героїчної суті є сцена страти його сина. Батько відчуває свою відповідальність за муки, які доведеться витерпіти Остапу, тому своєю присутністю хоче розділити їх разом із ним. Із мужністю витримуючи тортури, в останні хвилини життя Остап звертається до батька: «Батько! Где ты? Слышишь ли ты?». У цих словах звучить інше питання: чи відбувся я як твій син, як син Батьківщини? І найвищою винагородою синові в цю мить стала відповідь батька: «Слышу!», яка пролунала «среди общей тишины» і від якої «весь миллион народа в одно время вздрогнул».

В образі Тараса Бульби М. Гоголь зображує найбільш шляхетну людину, але показує і те, що здатне цю людину найбільше ушляхетнити. Саме історична доба, на думку М. Гоголя, у цьому разі спроможна лише більшим або меншим чином активізувати цей духовний рух особистості уперед.

Повість завершується загибеллю Тараса Бульби, але ця загибель – лицарська, бо гине він в боротьбі з ворогом, повернувшись за своєю люлькою. Навіть його повернення за люлькою – ознака лицарства, адже тільки лицарі – за кодексом честі – не могли покинути на поталу ворогові нічого, що належало їм.

Особистості в історичних вимірах постають і в повісті Є. Гребінки «Нежинский полковник Золотаренко». Дослідники наголошують на тому, що за основу твору було взято історичні події часів визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Сам полковник Іван Золотаренко

був історичною особою і користувався повагою гетьмана Богдана Хмельницького, навіть доводився йому родичем, адже Хмельницький був одружений на сестрі Золотаренка. За словами дослідника Є. Кирилюка, письменник під час написання повісті керувався більше літописом «Історія Русів», ніж «Літописом Самовидця», адже саме в «Історії Русів» Золотаренко є ніжинським полковником, а не корсунським. Як зазначає С. Зубков, із цього літопису автор узяв історію смерті полковника: «Наказний гетьман Золотаренко, повертаючись із військом за повелінням царя в середину Білорусії і проходячи місто Старий Бихів, рушничним пострілом, зробленим з однієї дзвіниці католицьким органістом Томашем, був убитий, а органіст признався добровільно, що підговорений до цього злочину католицькими ксьондзами, які дали йому рушничну кулю зі священної чаші, за його словами освячену і укріплену навмисними заклинаннями; а обіцяно йому за те поряд із мучениками царство небесне і виховання дітей його в школах єзуїтських» [6, с. 128]. Як бачимо, всі ці подробиці покладено в основу свого твору. Письменнику вдалося через особистість полковника Золотаренка розкрити і передати дух самої епохи. Як слушно зазначає Л. Задорожна, «письменник обирає для розкриття теми єдину константу – лише один епізод із життя полковника Золотаренка, однак цим розкриває і суть складної епохи, і силу вдачі героя, співмірну з епохою» [4, с. 112].

Полковник Золотаренко постає перед нами як безкомпромісна щодо ворога особистість. І саме в цій безкомпромісності полягає його сила, мужність і відвага. Люблячи свою сестру, полковник усе ж не може зрозуміти, як вона могла покохати ворога українського народу – шляхтича Францішка. Полковник не сприймає його як людину, а бачить у ньому лютого ворога, тому про компроміс у цьому разі не йдеться. Варто згадати епізод, коли він дізнався про їхні стосунки з Любкою: «Как волк, не в пример сказать, бросился полковник, откинул одною рукою сестру и начал душить Францишка» [2, с. 119]. Бачимо, що автор не випадково порівнює тут полковника з хижою твариною, а саме з вовком. Як тварини керуються своїми інстинктами, помітивши противника перед собою, так і герой піддається інстинкту знищити негайно ворога своєї Батьківщини. Золотаренко – сильна особистість, яка не відступає від своїх поглядів і переконань. Його світ і світ сестри Любки перебувають в опозиції, бо в них різне сприйняття любові. Він не може відповісти на запитання Любки: «Чем

он обидел вас? Что любил меня?» [2, с. 121]. Полковник Золотаренко не усвідомлює, що для почуття кохання не важить ні релігійна, ні національна належність. Причиною цього є те, що для полковника завжди на першому місці була Батьківщина, і все, що несло небезпеку для неї, вважалося ворожим. Компроміс Золотаренка з Францішком неможливий, тому що це була б зрада свого народу. Незважаючи на загибель полковника, до якої доклав зусиль Францішек, він завжди залишиться в пам'яті народу завдяки своїм хоробрим вчинкам заради рідної землі.

Високу оцінку з боку критиків отримав історичний роман Є. Гребінки «Чайковский». Хоча деякі дослідники творчості письменника порівнювали його з повістю «Тарас Бульба» М. Гоголя, а А. Залеський навіть називав роман «копією великого оригіналу» [5, с. 12], однак таке твердження є безпідставним. Схожість полягає лише в спільності фольклорних джерел. Варто зауважити, що свого часу І. Франко зазначав, що цей роман був «[...] улюбленою лектурою галицько-руської молодіжі 60-х і 70-х років» [9, с. 267].

Слід погодитися з думкою низки дослідників творчості Є. Гребінки, зокрема С. Зубкова, Б. Деркача, Л. Задорожної: хоча роман «Чайковский» і присвячено історичному минулому України, та ми не знайдемо у ньому історичних осіб, подій, зафіксованих у документальних джерелах. Є. Гребінка ставить за мету конструювати твір як художнє осмислення доби, а не як історико-біографічне віддзеркалення певної епохи.

Змальовуючи звичаї запорожців, характери, побут, письменникові вдається до дрібниць передати тогочасний історичний місцевий колорит. Своїми розлогими описами козацького одягу, зброї, кухні, інтер'єру за стилем Є. Гребінка нагадує стиль історичних романів В. Скотта.

Незважаючи на те, що згідно з назвою роману головним героєм є Олексій, не він рухає фабулу. На перший план роману «Чайковский» виходить образ полковника Івана. Із повагою і симпатією автор його характеризує: «Пышны, грозны, суровы были полковники, но грознее и суровее всех между ними был полковник лубенский Иван. В молодости он славился между казаками упрямством характера и бешеною отвагою в сражениях, что тогда почиталось величайшею добродетелью и впоследствии доставило ему полковничье достоинство» [2, с. 281]. Полковник Іван є відображенням своєї епохи, яка вимагала саме таких лицарів із непоступливим характером і звитягою, завдяки якій чинилися славні подвиги на благо Батьківщини. Ми помічаємо у полковника ще

й інші риси, які виявляються у його ставленні до своєї дружини, доньки і до жінок загалом: «Баба дрянь! – часто говаривал полковник. – Ни силы, ни характера! Будь на свете одни бабы, давно бы их перебили татары» [2, с. 281]. Оцей життєвий принцип полковника у ставленні до жінки не давав йому повністю розкрити себе, показати свою любов до дружини та доньки, бо він уважав кожен вияв почуттів виявом слабкості козака як воїна і чоловіка. Саме впертість, небажання визнавати свої помилки стали для полковника тими руйнівними факторами, які завадили йому провести чітку межу між добром і злом. Ці риси характеру допомагають у боротьбі з ворогом, але полковник Іван не розділяє військове і приватне життя, для нього це одне ціле.

Провідною рисою козацтва є героїзм, який стає для них рушійною силою і в бою, і в повсякденному житті, що особливо помітно в образі полковника Івана. Героїзм – це якраз та моральна якість особистості, яка за певних історичних обставин є показником суті людини. Героїчний

вчинок здійснює Олексій Попович, готовий на самопожертву, щоб врятувати від гніву долі, що обрушився саме на нього, своїх побратимів. Героїчно діють полковник Іван, Касян під час татарського набігу на Лубни.

Висновки. Таким чином, М. Гоголь, Є. Гребінка у своїх історичних творах через образи і характери героїв репрезентували дух і настрої тогочасної епохи, що була складною і суперечливою, не зовсім здатною на компроміси, епохи екстремальної, коли неможливо було власні інтереси ставити вище державних, бо це призвело б до непоправних наслідків. Героїзм, мужність, безкомпромісність, здатність пожертвувати найдорожчим в ім'я Батьківщини – це ті основні риси, які сформували особистість козацької доби. Кожен із героїв є втіленням певної ідеї, що була на той час особливо актуальною. Характери персонажів є наслідком впливу суспільного середовища, для якого поняття патріотизму, відповідальності та боротьби за долю народу, честі, гідності, любові були нерозривні і взаємопов'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гоголь Н.В. Избранное. Просвещение. 1986. 400 с.
2. Гребінка Є.П. Твори : В 3 т. Наукова думка, 1981. Т. 2. 744 с.
3. Деркач Б.А. Євген Гребінка. Дніпро, 1974. 150 с.
4. Задорожна Людмила Михайлівна. Євген Гребінка: Літературна постать. Твім інтер, 2000. 160 с.
5. Залеський А. Євген Гребінка. Життєписний нарис та розгляд творів. Друкарня т-ва А.А. Рискина, 1918. 20 с.
6. Зубков С.Д. Євген Павлович Гребінка: Життя і творчість. Худож. літ., 1962. 210 с.
7. Кирилук Євген. Проза Євгена Гребінки. Життя й революція. 1930. С. 130–150
8. Нахлік Є.К. Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст. 1988. 317 с.
9. Франко І.Я. Зібр. творів: У 50 т. Наукова думка, 1982. Т. 35 : Літературно критичні праці (1903–1905). 512 с.

РОЗДІЛ 9 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111(73)–312.6.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.36>

«ДОНЬКА ШІДЗУКО» КЬОКО МОРИ ЯК ЕГО-РОМАН

“SHIZUKO’S DAUGHTER” BY KYOKO MORI: GENERATING THE “I-NOVEL”

Білянїна Т.С.,

orcid.org/0000-0002-2796-2336

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри порівняльної філології східних та англomовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Ліпіна В.І.,

orcid.org/0000-0001-9089-5159

доктор філологічних наук, професор,

*завідувач кафедри порівняльної філології східних та англomовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті розглянуто метажанрову своєрідність роману японсько-американської письменниці Кьоко Морі «Донька Шідзуко», визначено поєднання домінуючих рис декількох жанрів: его-роману та японської прози *watakushi-shousetsu*, автобіографії, ліричних есе. У статті доведено, що тематично цей роман, як і інші твори Кьоко Морі, не вписується в окреслений дослідниками центральний конфлікт драматичного пошуку ідентичності та втрати культурної ідентичності й асиміляції, характерний для азійсько-американської літератури.

Висновки зроблено на підставі аналізу особливостей прояву авторського «Я» в досліджуваному романі, а також принципів нарації, реалізації внутрішньої емоційної «правдивості» роману, образу героя, ступеня художнього психологізму та ліризму. Окреслено ідентичність трьох інстанцій оповіді: у романі «Донька Шідзуко» герой, оповідач та автор виступають в одній особі. Визначено співвідношення різних типів нарації: епічної, ліричної, мемуарно-щоденникової та автобіографічної. При цьому ліричний складник наслідує важливу особливість японської художньої культури. Конфлікт у творі не загострено, драматизм і трагізм приховано за фрагментарністю нарації та побутовими деталями. Мемуарно-щоденникова оповідь вибудовується пунктирно через спогади деталей життя, нелінійну оповідь, чергування минулого та теперішнього часів. Особливість роману визначається також тонким розкриттям суб'єктивного духовно-біографічного досвіду, внутрішнього простору життя. Важливим елементом загострення внутрішнього конфлікту стає інтермедіальна інкорпорація візуальних образів.

Проведене дослідження дає змогу визначити різномірну парадигму трансгресивності як важливу культурологічну, художньо-естетичну й жанрову ознаку роману «Донька Шідзуко» та інших творів Кьоко Морі.

Ключові слова: Кьоко Морі, японсько-американська література, мультикультуралізм, транскультура, трангресивність, метажанровість, его-роман.

The article brings into focus meta-genre peculiarities of the novel “Shizuko’s Daughter” by Japanese-American writer Kyoko Mori. The novel incorporates dominant characteristics of different genres: “I-novel”, Japanese literary genre *watakushi shousetsu*, autobiography, lyrical essay. The research shows that the subject of the novel, as well as the subject of other Kyoko Mori’s writings, does not fit into the stereotypical characteristics of the Asian American literature. “Shizuko’s Daughter” avoids direct portrayal of dramatic search for identity, as well as the loss of cultural identity and painful assimilation etc.

The article analyses the peculiarities of self-manifestation in the novel, its narrative principles, the means of faithful representation of the author’s emotional experience, the presence of the subject both as the author and as a hero, the depth of lyricism and artistic psychologism. The protagonist, the narrator and the author are embodied in one figure. The novel combines different types of narrative: epic, lyrical, memoiristic and autobiographical. Whereby the lyrical component complies with the essentials of Japanese aesthetical tradition of concealment and obscurity. It could be felt in the way a conflict, which is not accentuated directly, but is implied, in the tragedy that remains unspoken, implicit and obscure. Memories are thinly dotted but hardly described. They are manifested in the reminiscences of the fragments of life, through non-linear narration, in the interchange of past and present. Lyrical portrayal of personal spiritual experience creates the inner space of the novel where incorporation of visual images invokes the immediacy of personal tragedy.

The research shows that this complex paradigm of generic transgression indicates culturological, artistic, aesthetic specificity of Kyoko Mori’s novel “Shizuko’s Daughter”, as well as her other writings.

Key words: Kyoko Mori, Japanese American literature, multiculturalism, transculture, transgression, metagenre, ego-novel.

Постановка проблеми. Роман Кьоко Морі «Донька Шідзуко» і за сюжетом, і за виявленням образу автора та його особистих ретроспективних спостережень тяжіє до жанру еґо-літератури, впливового у ХХ ст. як на Сході, так і на Заході, а також до японської прози *ватакуші-шьосецу*. Західноєвропейський еґо-роман і сучасна японська проза *ватакуші-шьосецу*, на думку дослідників, – це багато в чому схожі явища, які демонструють загальні тенденції в розвитку літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей сучасного японського еґо-роману присвячено праці Томі Судзукі, Куме Масао, Уно Коджі. Новітні дослідження еґо-літератури Сходу та Заходу висвітлено в літературознавчих працях сучасних українських дослідниць В. Ліпіної, Ю. Гончарової, Ю. Осадчої. Розгляду окремих аспектів творчості Кьоко Морі присвячують свої роботи американські дослідники Д. Ісбістер, Р. Нойштадтер, Г. Гудмундсдоттір, японські літературознавці К. Токунага, М. Іда, К. Нодзакі, К. Мідзусава, М. Усуї, К. Ваганабетаінші.

Постановка завдання. У статті розкриваються трансґресивні жанрові особливості роману Кьоко Морі «Донька Шідзуко», який ускладнено поєднує в собі риси еґо-роману, автобіографії та ліричних есе.

Виклад основного матеріалу. Японсько-американську письменницю Кьоко Морі, творчість якої маловідома в українському літературознавчому просторі, важко зарахувати до будь-якого покоління японських письменників-мігрантів: вона не народилася в Америці, а переїхала з Японії до США вже зрілою особистістю. Автобіографічні романи Кьоко Морі тематично відрізняються від більшості творів інших азійсько-американських письменників ХХ ст.: у її творчості немає характерних для азійсько-американської літератури тем пошуку ідентичності, драми життя «між» («in-between» – між двох країн і двох культур) та інших тем, які етнічні й постколоніальні студії традиційно виділяють як головну особливість такої літератури.

На перший погляд у центрі її романів перебуває традиційна тематика – життя японської сім'ї, драматизм людських взаємин, складний шлях дорослішання, самотність. Однак за уважного прочитання з'ясовується, що тематика та проблематика її прози (романної, автобіографічної, мемуарної) не вписуються ні в окреслений дослідниками центральний конфлікт азійсько-американської літератури – драматичний пошук ідентичності, сутність якого зводиться до відчуття письменником і героями себе як «чужинців» («alien»), до

втрати культурної ідентичності та асиміляції, ні в установлені межі жанрів, ідентичностей, відношення до рідної мови. Усе це дає підстави виокремити різнорівневу парадигму трансґресивності як важливу культурологічну, художньо-естетичну та жанрову ознаку творчості Кьоко Морі.

Ранні версії окремих розділів її роману «Донька Шідзуко» (1993 р.) було опубліковано ще до його виходу. Найбільш відомий серед них – розділ «Жовті рукавички та ранні фіалки», що став частиною першої в США та найбільш відомої антології творів азійсько-американських письменниць «Заборонений стібок» («The Forbidden Stitch: An Asian American Women's Anthology», 1989 р.), де зібрано твори різних американських авторів азійського походження та де, як зазначають укладачі, «the voices are plural» – звучить «поєднання численних голосів». Кьоко Морі увійшла до когорти авторів, які репрезентують у цій антології все різноманіття «азійсько-американських жінок», які намагалися продемонструвати редактори Ширлі Геок-лін Лім, Маюмі Цутакава та Маргарита Доннеллі. Ш. Лім у передмові до антології порівнює це зібрання з різнокольоровою ниткою: «<...> we “Asian American women” are not single but plural. If we form a thread, the thread is a multi-colored, many-layered, complexly knotted stitch» (Ми, «азійсько-американські жінки», не одна, а множина. Якщо ми формуємо нитку, то ця нитка різнобарвна, багатшарова, це складно виплетений стібок») [1]. До антології «Заборонений стібок» увійшов також вірш Кьоко Морі «Спека у жовтні» («Heat in October»). Однак було би спрощенням зводити все уявлення про творчість азійсько-американських письменників до етнічного різнобарв'я та гендеру. У їхній творчості, насамперед у творчості Кьоко Морі, проступає поліваріантність і різнобарв'я жанрових наративів, які дослідники, на жаль, оминають увагою.

Більшість літературних критиків у рецензії до роману «Донька Шідзуко» схильні розглядати його як твір для юнацтва (young adult literature). Зауважимо, що така атрибуція за віковим критерієм є радше вимогою вчителів і бібліотекарів та не є вирішальною для розуміння естетичної значимості літератури. Увага дослідників на соціальній і дидактико-педагогічній проблематиці роману залишає недослідженими важливі аспекти поетики роману, а саме співвідношення життєво-психологічного й літературно-естетичного, автобіографічного та фікційного. Поза увагою дослідників залишилися також багатшарова композиція роману, гострота зображення головного конфлікту, художній психологізм, особлива

«японськість», що відображена в мові іншої культури, поетична образність. Відомо, що К. Морі добре знає сучасну літературу Японії, її роман «Донька Шідзуко» близький за семантикою та жанровими характеристиками до японської прози *ватакуші-шьосецу* (яп. 私小説: *ватакуші* – «я», «его», *шьосецу* – «роман»).

Дослідниця сучасної японської літератури професор Томі Судзукі присвячує вивченню особливостей японського его-роману монографію «Розповідаючи про себе: література сучасної Японії» («Narrating the Self: Fictions of Japanese Modernity», 1996 р.). Т. Судзукі зазначає, що поява цього нового жанру в японській літературі відбилася в новому концептуальному наповненні понять *ватакуші* («я», «его») та *шьосецу* («роман»), набутті ними нових сенсів. Це було зумовлено зіткненням японської культури з європейською у другій половині XIX ст. та найбільше проявилось у творчості таких японських письменників, як Футабатеї Шімей і Морі Огаї [2, с. 15–26].

Відомо, що поняття «его-література», або «autofiction», увів до літературознавчого вжитку в 1977 р. письменник-постмодерніст Серж Дубровскі, який у передмові до свого роману «Син» [3] назвав ним нову тенденцію в сучасній літературі, полемічно відгукнувшись на резонансну працю Ф. Лежена «Автобіографічний пакт» (1975 р.). Відомий «патріарх» жанру автобіографії поділяє жанри на основі «пакту автобіографічного (суворо референційного) і пакту романного (фікційного)». Полемізуючи з ним, Серж Дубровскі сформулював (зокрема, і як принцип своєї творчості) процес розмиття жанрових меж у сучасній літературі, можливість поєднання в одному тексті автобіографічних фактів та вигадки, назвавши цей феномен *autofiction*: «Мій роман – це моє життя. І це правильно у двох значеннях: моє життя є моїм романом, мій роман є моїм життям» [3]. Сучасні критики вживають цей термін для позначення розмитості меж між фактом і вигадкою в тексті. Найбільш точно визначення цього феномену дає письменниця Марі Дарр'єсек, яка визначає принципові відмінності між оповіддю від першої особи, третьої особи та автобіографічною оповіддю. У статті з іронічною назвою «Autofiction – несерйозний жанр» («L'autofiction, un genre pas sérieux», 1996 р.) [4] вона зазначає, що тільки в его-літературі реалізується подвійність презентації матеріалу, поєднується дискурсивність нарації від першої і третьої особи та автобіографічний наратив. Его-література не дає змогу читачеві відразу, прямолінійно, без вагань поєднувати реальність та вигадку оповіді.

У японській літературі та літературній критиці термін *ватакуші-шьосецу* набув широко вжитку ще в 1920-х рр. із появою перших літературознавчих досліджень цього жанру, коли саме поняття японського «я-роману» було відокремлене дослідниками від німецького *Ich-Roman* (роману, написаного від першої особи). Однак, на думку Куме Масао, Уно Коджі та інших дослідників, сучасний японський «я-роман» не обмежується творами, написаними від першої особи, а його жанрова поетика не зводиться лише до формальних ознак. Більше того, Т. Судзукі вважає, що специфіка сучасного жанру *ватакуші-шьосецу*, який зазнав еволюції, не може бути зведена й до тематичних характеристик, його природа значно складніша, ніж прийнято вважати («the so-called I-novel is not a genre that can be defined by certain referential, thematic, or formal characteristics»). Дослідниця стверджує, що «я-роман» найкраще визначати як твір, котрий є вираженням авторського «я», а отже, образи головного героя, наратора та автора створюють єдину нероздільну ідентичність. Крім того, для цього жанру Т. Судзукі вважає характерними такі риси, як «прозорість», «щирість» авторської оповіді [2, с. 6].

В українському літературознавстві вивчення цього жанру здійснює Ю. Осадча, однак вона не порівнює процес його розвитку з процесами в західній літературі. У праці «Японська его-проза *ватакуші-шьосецу*: теорія, генеза, сучасний контекст» (2013 р.) Ю. Осадча наголошує на тому, що в сучасному японському літературознавстві поняття *ватакуші-шьосецу* досі чітко не визначене. За словами дослідниці, більшість японських літературознавчих словників і довідників не містять визначення самого терміна, а пояснюють лише історію його створення [5, с. 22–23].

Українські дослідниці Ю. Гончарова та В. Ліпіна в монографії «Поетика автобіографізму в американській літературі кінця XX – початку XXI століття: критична рефлексія і художественна практика» (2016 р.) зазначають, що термін «его-література» та інші визначення, зокрема «автобіографія», «парабіографія», «я-текст», в епоху постмодернізму (причому не лише на Заході) стають назвами нового «автобіографічного письма», основними ознаками якого є багатоканальна художня інтерференція життя і творчості, «текстуалізація» своєї життєвої реальності.

Дослідники творчості Кьоко Морі у фокус своїх розвідок часто ставлять формальну подібність її мемуарних творів і романів, знаходять відповідність між сюжетами романів та реальним життям письменниці. Однак особливості поетики твору

Кьоко Морі не дають підстав для визначення його виключно як роману-спогаду. Не враховується внутрішня, емоційна «правдивість» її романів, відмінних за принципами нарації, образом героя, ступенем художнього психологізму й ліризму. Варто погодитися з думкою Ю. Осадчої стосовно того, що в «я-романі» не надто важливий збіг подій у житті головного героя твору з фактами біографії письменника, можна сказати, що особливе значення мають інші аспекти: трансформація автобіографічного начала, роль оповідача та героя у процесі саморозкриття і правдивого *перевідтворення* автором власної «особистої історії».

Крім правдивості, важливо простежити процес художнього відтворення свого життя – процес, який письменниця вважає основою власної творчості. Саме про цю властивість власних книг пише у своїх маніфестах Кьоко Морі, яка осмислює життя у формі творчості: мемуари – це твір, який радше *перевідтворює* («recreates»), аніж просто перелічує та переказує події життя. Співзвучність у поглядах письменниці та теоретиків свідчить про те, що творчість К. Морі протікає в руслі основних тенденцій художнього процесу кінця ХХ ст.

Роман Кьоко Морі «Донька Шідзуко» розбито на 12 розділів, назви яких нагадують інтимно-ліричні есе, наприклад: «Прикута до будинку» («Housebound»), «Образи» («Grievances»), «Зимове небо» («Winter Sky»), «Мовчання весни» («Silent Spring»), «Після дощу» («After the Rain»), «Гра світла» («The Effects of Light»). Крім того, онтологічний ракурс автобіографічності, щоденниковості, мемуарності, заданий назвами глав із хронологічними зазначеннями в підзаголовках, співвідноситься із життям автора роману. Релевантність хронології для роману спогадів та для вибудовування сюжету тут очевидна. Часові відрізки життя організують розкриття героїнею минулого, підвалин пам'яті. Проте час пам'яті та час сприйняття й аналізу в цьому жанрі роз'єднані.

Розповідь у романі ведеться від третьої особи, фокалізатором при цьому є Юкі – донька, прототип автора роману: сюжет розгортається крізь призму її сприйняття та внутрішніх емоційних переживань трагедії життя й самогубства матері впродовж майже всього твору, за окремими винятками, коли фокус зображення переміщується на її матір Шідзуко, батька Хідекі, мачуху, бабусю та дідуся.

Увесь сюжет роману замкнений на свідомості головної героїні, Юкі, на її усвідомленні трагедії, спогадах про материнську любов, стражданнях через життя без неї, образі, нерозумінні її вчинку

та прощенні. Ця сюжетна лінія вибудовується за допомогою не прямих описів, а пунктирно через спогади деталей життя до та після трагедії, за допомогою нелінійної оповіді, у якій чергується минулий і теперішній час, інтимно-особистісної природи наскрізних асоціацій.

У центрі роману перебуває образ головної героїні – Юкі, рішучої та стійкої, яка в період дитинства і юнацтва залишилася наодинці зі своїми внутрішніми переживаннями. У романі створено мінливий образ світу як такий, яким він збережений у свідомості дитини та переусвідомлений дорослим героєм-автором. Сфера об'єктивного – лише тло, на якому розгортаються та сприймаються «носієм переживання» події, хронологічно пов'язані з історією життя автора, його духовно-біографічним досвідом, стилістикою мовлення. Внутрішній простір життя і свідомості автора твору визначає особливість цього інтимно-психологічного еґо-біографічного роману.

Опис трагедії, похорону матері, відриву від коріння, страждань у родині бездушного батька та мачухи, пам'ять та навіть запах і колір, що нагадують про материнську присутність, визначають особливості інтимної оповіді. Так, коли Юкі перебирає коробки на горищі, кожен дотик до речей, що належали її матері, викликає спогади, які є ніби духовним щоденником днів, які вони провели разом. І водночас ці образи немичче асоціюються з тим днем, коли тітка Ая пакувала ці речі після похорону Шідзуко: «Each piece that she unpacked was familiar. She remembered her mother wearing it, and she remembered Aya putting it into the box. When she closed her eyes, she could see her mother smiling at her in her teal-blue dress or white linen suit, and at the same time, she could hear the rustle of cottons and silks as Aya folded the clothes and, downstairs, the undertaker's men moving the furniture in the living room» («Кожна річ, яку вона діставала, була їй знайома. Вона пам'ятала, як мама її носила, і пам'ятала, як Ая поклала її в коробку. Коли вона закривала очі, то бачила, як мама усміхається їй у своїй бірюзовій сукні або білому льняному костюмі, але в той же час вона чула шелест бавовни й шовку, коли Ая складала одяг, а внизу пересували меблі до вітальні для похорону») [6, с. 145].

Головний внутрішній конфлікт не прописаний прямо, ситуація проступає не відразу, а поступово, через болісні сумніви Юкі. Тільки пізніше, продовжуючи глибоко страждати, у розділі «Іриси (квітень 1970)» героїня з болем усвідомлює, що перед самогубством матері інша її відповідь на запитання-ствердження матері «*You*

will go on without me» («Ти зможеш жити без мене») могла змінити їхнє життя. Але тоді Юкі дала на нього таку відповідь: «“If something happens to you”, she said, “I would still go on. I would be very sad. I would never forget you. Still, I would go on. It wouldn’t be true to say otherwise» («Якщо з тобою щось трапиться, – сказала вона, – я буду жити далі. Мені буде дуже сумно. Я ніколи тебе не забуду. Але я буду жити далі. Я збрешу, якщо скажу, що не зможу»)

[6, с. 40]. Важкі спогади дівчини загострюються в той момент, коли вона бачить квіти, які вони з мамою посадили на подвір’ї. Кьоко Морі вималює ще один епізод, який є водночас відлунням власних спогадів письменниці: «Yuki went to the middle of the yard and stood by the patch of chrysanthemums and violas. <...> Her mother was right about flowers. They were hardy. They were getting ready to blossom another year. Her mother thought that Yuki, too, would go on without her» (Юкі вийшла на середину саду та стала біля клумби з хризантемами й фіалками. <...> Її мати мала рацію щодо квітів. Вони були витривалими. Вони були готові розцвісти й наступного року. Мама думала, що й вона зможе жити далі без неї») [6, с. 41–42]. Юкі мріяла забрати свої слова назад, шкодуючи, що мати не дала їй такої змоги.

Увесь розвиток сюжету й основного конфлікту роману – спроба знайти відповідь на це запитання та виправдати себе, свою образу і матір. І тільки наприкінці роману, у розділі з імпресіоністською виразністю назви «Гра світла» («The Effects of Light»), розглядаючи акварелі своєї мами (портрет батька, малюнки квітів і свій портрет), Юкі згадає фото, яке нещодавно зробила. Невдала на перший погляд фотографія передавала гру світла й тіні, яка пробудила спогади Юкі про матір: «My mother, she thought, wanted to be that blurred heron at the center of my mind, almost swallowed up by the light around it but always there. She would want me to look beyond her unhappiness» («Моя мама, – подумала вона, – хотіла бути цією розмитою чаплею у моїх думках, майже поглиненою світлом, але завжди присутньою. Вона хотіла, щоб я бачила більше, ніж її нещастя») [6, с. 194]. Це звучить як закляття та як прощення.

Поетика оповіді нагадує важливу особливість японської художньої культури – прагнення не загострити, оголюючи драматизм і трагізм, а сховати важливий контрапункт роману за небагатослівністю та недомовками. Так, у романі «Кокоро» Нацуме Сосекі, класика японської літератури та теоретика, в основі конфлікту – самогубство суперника. І ця подія також не описана,

не прокоментована, вона лише постійно присутня на тлі оповіді, досягаючи кульмінаційного відкриття лише у фіналі твору.

У міру того, як Юкі дорослішає, зазначені переживання набувають дедалі драматичнішого характеру. Спогади наближаються за структурою до ліричного типу оповіді. Це дуже важливий момент у структурі оповіді – співвідношення двох типів нарації. З одного боку, цей твір, безсумнівно, епічний: у ньому є персонажі, драматичні стосунки між ними, складний клубок сюжетних ліній. З іншого боку, це ліричний і мемуарно-біографічний сюжет зі своєю логікою розвитку, яка властива прозі ліризованих спогадів. Це той випадок, коли співіснують ліричне, епічне, мемуарно-щоденникове й автобіографічне начала в одному тексті. Домінує інтимно-ліричне начало, а мемуарно-щоденниковий автобіографічний принцип поєднує різні фрагменти. Автор демонструє майстерність і сюжетопобудови епічного типу, і розвитку оповіді в ліричному ключі. Важлива особливість оповідної структури полягає в тому, що кожен розділ перетворюється на маленький ліричний твір. Оповідь поділяється на окремі змістові розділи-фрагменти, яких тут 12.

Роман, який за жанром нагадує сімейну хроніку та сюжет якого вибудовується навколо сімейної драми, не втрачає ознак прози *ватакуші-шьосецу*. Як зазначає Ю. Осадча під час розгляду цього японського жанру з теоретичної позиції, використання займенника «я» не завжди репрезентує авторський дискурс – щирі розповідь письменника про свій внутрішній світ, а граматична третя особа не обов’язково встановлює повну відчуженість між головним героєм (чи наратором) та автором твору [5, с. 57]. Учена стверджує, що використання третьої особи призводить до «знеособлення» автора та «винесення його за межі наративного кола». Наративний суб’єкт у такий спосіб розщеплюється, а «я» автора не дорівнює цілком одному персонажу – воно може ототожнюватися з різними персонажами [5, с. 48–49].

Наративна модальність его-роману Кьоко Морі виявляє головну особливість жанру – ідентичність трьох інстанцій оповіді: герой, оповідач та автор представлені в одній особі. Юкі – героїня цього роману спогадів Кьоко Морі про власне дитинство та юність. Формується твір як текстуалізація життя автора, що, здається, перенесена із щоденників, мемуарів, прямих висловлювань, інтерв’ю. Щоденники та мемуари будуть опубліковані пізніше, проте тексти, прочитані всім загалом, створюють ефект референтної зворотності, автобіографічної транспарантності всієї її прози,

актуалізують приховану двоякість автора й персонажа. Важливою передумовою аналізу роману при цьому є вивчення всього корпусу художньої, мемуарно-автобіографічної та щоденникової прози Кьоко Морі.

Висновки. Отже, з багато в чому автобіографічного за задумом роману Кьоко Морі виростає твір, який за жанрово-стильовими моделями не вписується в однозначні жанрові дефініції. Метажанрова своєрідність роману «Донька Шідзуко» визначається поєднанням доміантних рис его-роману, автобіографії, ліричних есе, а також інтермедіальною інкорпорацією візуаль-

них образів. Цим романом Кьоко Морі відкриває серію книг, у яких художньо досліджує низку тем, що стануть спільними для більшості її творів: образ матері, жіноче бунтарство, мовчання як форму протесту на протигагу покірності, місце жінки у традиційному японському суспільстві. І про це пише вільна жінка – японка, яка стала американською письменницею.

Національно-культурне розширення простору вивчення трансформації его-літератури порівняно з класичними та сучасними зразками на Сході і Заході відкриває перспективу подальшого розвитку сучасної теорії жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Asian-American literature : an anthology / ed. by S. Lim. Lincolnwood, Illinois : NTC Publishing Group, 2000. 563 p.
2. Suzuki T. Narrating the Self. Fictions of Japanese Modernity. Stanford : Stanford University Press, 1996. 248 p.
3. Doubrovsky S. Fils. Paris : Gallimard, 1977. 469 p.
4. Darrieussecq M. L'autofiction, un genre pas sérieux. *Poétique*. 1996. № 107 (September). P. 369–380.
5. Осадча Ю. Японська его-проза ватакуші-шьоесецу: теорія, генеза, сучасний контекст. Київ : Наукова думка, 2013. 302 с.
6. Mori K. Shizuko's Daughter. New York : Fawcett Juniper, 1994. 214 p.
7. Гончарова Ю., Липина В. Поэтика автобиографизма в американской литературе конца XX – начала XXI века: критическая рефлексия и художественная практика : монография. Днепр : Белая Е.А., 2016. 168 с.
8. Lipina V., Honcharova Yu. Stephen Dixon's Novels: Autobiographicality as Transgression. *Respectus Philologicus*. 2021. № 39(44). P. 89–101.

РОЗДІЛ 10 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.37>

ТИПОЛОГІЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНИХ ОБРАЗІВ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

INTERMEDIAL IMAGES TYPOLOGY IN FICTION

Шикиринська О.Б.,*orcid.org/0000-0002-9481-0981**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри англійської філології**Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

У статті зроблено спробу теоретичного окреслення парадигми міждисциплінарних структур у художньому творі. Аналізується сукупність інтермедіальних образів як художнє ціле. Парадигма інтермедіальних образів у художньому творі подається у зв'язку з такими видами мистецтва, як архітектура, скульптура, живопис, музика, танець, література. Архітектурні та скульптурні образи в літературі представлені першими зразками архітектурного екфразису і подальшим розвитком фіксації психологічного стану персонажів під час опису вражень від сакральних споруд, внутрішнього розпису храмів, будівель житлового призначення тощо. На цьому рівні синтез мистецтв відбувається за рахунок вербальної характеристики явищ матеріальної культури. Близьким до архітектури просторовим видом мистецтва є скульптура через спільне для них відтворення образів дійсності в об'ємно-просторових, пластичних формах. Усі види скульптури (монументальні, станкові, малі форми) розраховані на взаємодію з архітектурою чи ландшафтом. Цей вид мистецтва є одним із засобів найглибшого впливу на людину й виконує естетичну, виховну, релігійну та пізнавальну функції. У статті наводяться приклади перших зразків живописного екфразису. Зокрема, вказується на важливу функцію мініатюрного живопису, яскраво представленого у рукописних книгах, та видів станкового живопису з огляду на особливості його рецепції в художніх творах. Усвідомлення зв'язку музики і літератури простежується від грецької міфології (муза Евтерпа, Орфей) до прикладів використання композиторами літературних сюжетів у створенні музичних творів з опорою на теоретичні розробки з цього питання (від «Секретів поетичної творчості» Івана Франка до «Розповідей про літературу і музику» С.П. Шера). Опис танцювального виду мистецтва в літературі також має давню традицію, яка еволюціонує відповідно до цивілізаційного руху. Окреслення парадигми інтермедіальних образів у художньому творі дозволило систематизувати уявлення про міждисциплінарну архітектоніку системи образів, об'єднаних замислом, композицією, стилем. Через відображення концептосфери різних видів мистецтва у творі засобами художнього слова досягається подолання наслідків диференціації в естетиці й суспільстві, відбувається пошук втраченої цілісності буття.

Ключові слова: інтермедіальність, екфразис, парадигма, мистецтво, система образів.

The article attempts to theoretically outline the paradigm of interdisciplinary structures in a work of art. The set of intermedia images as an artistic whole is analyzed. The paradigm of intermediate images in a work of art is presented in connection with the following types: architecture, sculpture, painting, music, dance, literature. Architectural and sculptural images in the literature are represented by the first examples of architectural ekphrasis and the further development of fixing the psychological state of the characters while describing the impressions of sacred buildings, interior paintings of temples, residential buildings and more. At this level, the synthesis of arts takes place due to the verbal characterization of the phenomena of material culture. Sculpture is a spatial art form close to architecture through their common reproduction of images of reality in three-dimensional, plastic forms. All the types of sculpture (monumental, easel, small forms) are designed to interact with architecture or landscape. This kind of art is one of the means of the deepest influence on a person and performs aesthetic, educational, religious and cognitive functions. The article gives examples of the first examples of pictorial ekphrasis, in particular, points to the important function of miniature painting, vividly represented in manuscripts and types of easel painting and the peculiarities of its reception in works of art. Awareness of the connection between music and literature can be traced from the Greek mythology (muse Evterpa, Orpheus) to examples of composers' use of literary plots in creating musical works based on theoretical developments on this issue (from "Secrets of Poetic Creativity" by Ivan Franko to "Stories About Literature and Music" by S. Sher). The description of the dance art form in literature also has a long tradition, which evolves in accordance with the civilization movement. The delineation of the paradigm of intermedia images in a work of art allowed to systematize the idea of interdisciplinary architecture of the system of images, united by design, composition, style. Through the reflection of the conceptosphere of different types of art in the work by means of the artistic word is achieved overcoming the results of differentiation in aesthetics and society, there is a search for the lost integrity of life.

Key words: intermediality, ekphrasis, paradigm, art, system of images.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації сучасної культури міждисциплінарні праці посідають усе більш вагоме місце з огляду на потребу глибшого розуміння синкретичного характеру художньої творчості, що найповніше розкривається в контексті теорії синтезу мистецтв. Найадекватніше результат органічного поєднання різних видів мистецтв у художнє ціле, що відбувається за допомогою сполучення різних семіотичних рядів, позначається сформульованим у другій половині ХХ ст. поняттям «інтермедіальність», яке згодом виокремилося в самостійну галузь досліджень. Теорія інтермедіальності передбачає вивчення змістової та образної взаємодії різних видів мистецтва у тексті художнього твору. Вона виступає як особливий спосіб текстуальної організації і як специфічна методологія. Феномен інтермедіальності полягає у розширенні можливостей інтерпретації літературного твору не лише за допомогою літературознавчого інструментарію, але й мистецтвознавчої термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до феномену інтермедіальності підтверджується динамікою проведення різноманітних міжнародних конференцій. Зокрема, можемо виділити такі: «Поэзия и музыка» (Москва, 1973), “Literatur und Musik. Ein Handbuch zur Theorie und Praxis eines komparatistischen Grenzgebiets” (Berlin, 1984), “Literatur und Musik. Komparatistische Studien zu Strukturanalogien” (Fr/M, 1995), “Literatur intermedial. Musik – Malerei – Photographie – Film” (Darmstadt, 1995), «Слово и музыка» (Москва, 1994, 1995, 1996, 1998, 2002), «Литература в системе искусств: методология междисциплинарных исследований» (Санкт-Петербург, 2000), “Word and Music Studies” (Amsterdam – New York, 2002, 2005, 2008), “Bachtin and Intermediality” (Växjö, 2009), “Transmedial Interaction: Western/non-Western Media Arts” (Växjö, 2011), “The Arts and the Senses; Intermediality and Multisensorial” (Stockholm University, 2009). 2006 року був заснований австрійський Центр інтермедійних досліджень у Граці (Centre for Intermediality Studies in Graz (CIMIG)), результатом чого став періодичний вихід наукової літератури серії «Studies in Intermediality» (SIM).

Зарубіжні вчені працюють у річищі виявлення інтермедіальних типологій та відношень, вивчають особливості міжкультурних взаємодій, моделі інтермедіальних зв'язків, медіа та інтермедіа, інтермедіальність у кіно та її методологічні засади тощо (Вернер Вольф (Werner Wolf) [21], Ларс Ельштрюм (Lars Elleström) [18], Ааге Хансен-Льове (Aage Hansen-Löve) [14], Стивен

Пол Шер (Steven Paul Scher) [19], Йєнс Шрёттер (Jens Schröter)) [20]. Проблеми інтермедіального аналізу були висвітлені у працях таких українських та російських науковців: Ксенії Антонової, Ірини Борисової, Ігоря Драча, Оксани Каркавіної, Світлани Кочерги, Наталії Тішуніної, Анастасії Хамінової, Віри Чуканцової. Зацікавленість сучасних літературознавців інтердискурсивними дослідженнями призвела до появи значної кількості публікацій та кандидатських дисертацій, у фокусі яких – питання інтермедіальності на прикладі творчості тих чи інших митців. Так, у коло зору українських учених потрапили Леся Українка [8] і Микола Хвильовий [6]. У російській науковій літературі з'явилися дослідження, присвячені вивченню інтермедіального простору у творчості Оскара Уайльда [15], Тоні Моррісона [7], Девіда Лоуренса [3], Володимира Одеського [13].

Постановка завдання. Зазначені наукові студії фокусуються на окремому аспекті у творчості певного митця, але більшість праць стосується виявлення зв'язку слова і музики. Між іншим, парадигма інтермедіальних образів у художньому творі має розлогий діапазон і може бути компактно представлена в одному художньому творі. Метою розвідки є спроба теоретичного моделювання спектру інтермедіальних образів. Актуальність статті зумовлена відсутністю усталених теоретичних напрацювань у галузі теорії синтезу мистецтв та перспективами з'ясування їхньої взаємодії. Наукова новизна полягає у розробці парадигми міждисциплінарних структур у художньому творі.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, існують такі основні види мистецтва: архітектура, скульптура, театр, живопис, музика, танець, література. Їх об'єднує фактор духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси й естетичного виховання з опорою на художній образ. Види мистецтва розрізняються за способом творення відповідного художнього образу засобами реальних форм художньо-творчої діяльності.

Архітектурні та скульптурні образи в літературі. Архітектура (лат. architectura, від грец. “architektechthon” – «будівничий») як один із найдавніших просторових видів мистецтва має підкреслену утилітарну функцію через можливість створення відмежованого від природи простору, який задовольняє потреби людини у комфорті. Архітектурні споруди сакрального і великосвітського та побутового призначення виконують релігійну, естетичну й утилітарну функції, що полягають у формуванні особливої атмосфери духовного піднесення, підкресленої розкоші або

мінімального житлового комфорту. Близьким до архітектури просторовим видом мистецтва є скульптура через спільне для них відтворення образів дійсності в об'ємно-просторових, пластичних формах. Усі види скульптури (монументальні, станкові, малі форми) розраховані на взаємодію з архітектурою чи ландшафтом.

Однією з найдавніших літературних форм відображення вражень від архітектурних споруд засобами літератури є екфразис (від грецьк. «ekphrasis» – «висловлювати, виражати»). Екфразисом називають опис зображень і розкриття засобами слова естетичного смислу та змісту об'єктів мистецтва – архітектури, скульптури, живопису тощо. Перші зразки архітектурного екфразису відносяться до античних часів. За доби Середньовіччя, Ренесансу та Нового часу вітчизняна і національні європейські літератури мали численні зразки так званого релігійного екфразису¹, пов'язаного з традицією паломництва. Характерною ознакою творів цього жанру є фіксація психологічного стану подорожанина, що виникає під час опису його вражень від сакральних споруд та внутрішнього розпису храмів, замилювання святими іконами. Численні приклади зібрані у томах Санкт-Петербурзького «Православного палестинського збірника», складовими частинами якого є такі рукописи: «Бордоський подорожанин 333 року» (вип. 2, 1882); «Житіє та ходіння ігумена Даниїла, Руської землі ігумена: 1106–1108» Даниїла Паломника (1104–1106 рр.) (вип. 3. Т. I, 1883); «Оповідання і подорож святими містами Даниїла, митрополита Ефеського, між 1493 і 1499 рр.» (вип. 2 (8). Т. III, 1884); «Повість Єпіфанія про Єрусалим і існуючі в ньому місця першої половини IX ст.» (вип. 2 (11). Т. IV, 1886); «Сербський опис святих місць першої половини XVII ст.» (вип. 2. Т. V, 1886); «Ходіння Ігнатія Смольняніна: 1389–1405 рр.» (Т. IV. Вип. 3 (12), 1887); «Проскінітарій Арсенія Суханова: 1649–1653 рр.» (вип. 3 (21). Т. VII, 1889); «Опис у віршах єрусалимських Господніх див і пам'яток», укладений ефеським подорожанином XIV ст. (вип. 2 (29). Т. X, 1890) тощо.

Таким чином, екфразис стосується опису внутрішніх переживань автора під час фіксації його емоцій від споглядання архітектурних споруд, особливо сакрального призначення. До того ж опис становить не просто констатацію думок реципієнта, а збагачується елементами його саморефлексії, адже він виконується із вживан-

ням емоційно забарвлених образних засобів. На цьому рівні синтез мистецтв відбувається за рахунок вербальної характеристики явищ матеріальної культури. Ефект синтезу створюється внаслідок формування самодостатнього візуального уявлення про мистецький об'єкт за рахунок літературного тексту, який є також витвором мистецтва. Отже, вербальними засобами можна досягти естетичної реакції, що відповідає ефекту візуального ознайомлення з будь-яким із видів мистецтва, оскільки естетичний ефект формує концепт та абстрактний замисел об'єкта, а для вироблення уявлення про художній витвір достатньо мати його вдалий словесний опис.

Синтез візуальних видів мистецтва (живопису і скульптури) з архітектурою набув відображення у монументальному живописі та монументальній скульптурі у вигляді декорування кам'яних, цегляних і бетонних споруд (фреска, мозаїка, вітраж, барельєф, фігурні композиції тощо).

Живопис і література. Живопис (від. рос. «живо» та «писать») є одним із найдавніших видів мистецтва, який розпочав своє існування з наскельних розписів в епоху палеоліту. Це вид образотворчого мистецтва, що найповніше відображає на площині картин реальний світ, котрий за допомогою кольору може викликати різноманітні почуття та асоціації, додавати витвору виразності й експресивності. Живопис розкриває цікавий і заплутаний внутрішній світ людини, події історичного минулого, вічні цінності. Художник у картині дає свою оцінку явищам дійсності та виражає своє розуміння реальності. За часів Античності вперше з'явилася можливість відображати реальний світ за допомогою сформованих у цей час властивостей живопису. Цей вид мистецтва є одним із засобів найглибшого впливу на людину й виконує естетичну, виховну, релігійну та пізнавальну функції.

Усі витвори живопису (картини, розписаний посуд, фрески та мозаїки у храмі, ескізи театральних декорацій) мають різну техніку виконання, форму та зміст, залежно від чого цей вид мистецтва буває декоративно-прикладним, мініатюрним, монументальним, станковим та іконописним. Перші два види з'явилися раніше за всіх. *Декоративно-прикладний живопис* служить для прикрашання побутових витворів – меблів, килимів, посуду, одягу, а також виконує естетичну функцію (ювелірні вироби). Перші зразки живописного екфразису пов'язані з описами подібних речей в літературних творах. Яскравим прикладом є легендарні щити Ахілла (Гомер, «Іліада») та Енея (Верлігій, «Енеїда»). На щиті Ахілла були

¹ Визначення вперше застосовано Л. Геллером у праці: Геллер Л. Воскрешение понятия, или Слово об экфрасисе. Экфрасис в русской литературе : труды Лозаннского симпозиума. Москва, 2002. С. 19.

зображені астральні образи та історії з міського й сільського життя, а на щиті Енея – події із історії Риму від його започаткування до часів правління імператора Августа.

Мініатюрний живопис яскраво представлений у рукописних книгах. Одним із прикладів мініатюрного живопису є графіка, яка схожа з класичним малярством тим, що витвори цих двох видів мистецтва створюються на площині. Основою графіки є малюнок, котрий оформлюється за допомогою ліній та штрихів, але порівняно з мистецтвом живопису графіка має досить значні обмеження у виборі кольору. Вона відрізняється від інших видів образотворчого мистецтва умовністю зображення, завдяки своїй незавершеності дає змогу глядачеві відтворити образ. З античних часів графіка використовується в літературі у вигляді книжної мініатюри. Книга почала своє існування з папірусних сувоїв ще у III тис. до н. е. у Древньому Єгипті. Інтерес до гармонійного розташування ілюстрації з текстом уперше виявили візантійські митці у VI ст. Книгу почали сприймати як єдність пов'язаних елементів. XVIII ст. у Франції називають золотим віком книжкової графіки. Головне місце у книзі належало ілюстрації, а текст відігравав лише функцію доповнення. Малюнок також може бути представлений символом чи емблемою, що являє собою реальний образ і передає зміст. Емблема може мати політичний, історичний або релігійний характер. Емблематика як вчення про значення емблем почала розвиватися у XVI столітті. Вагому роль відігравали книги «Ієрогліфіка» Горраполлона (кінець IV ст.) та «Емблемата» (1531) Андреа Альчіаті. В цілому принципи емблематичного мислення сягають корінням долітературного, міфолого-символічного світорозуміння.

Станковий вид живопису становить пейзажі, портрети, натюрморти. Його різновидом є ікона (від грец. “Eikon” – «відображення, образ»), яка з'явилася у VI столітті. За доби Середніх віків зображення святих у храмах і вдома було для людей частиною культу. Іконопис як різновид середньовічного живопису відрізняється від інших видів малярства своєю суворістю та підпорядкуванням певним правилам. Значення ікони змінювалося з часом: у давнину вона була предметом культу, лише у XX ст. вона отримала статус художнього твору й стала об'єктом вивчення істориків мистецтва та культурологів.

У літературі Нового часу тема мистецтва в літературі зайняла домінуючу естетичну позицію. На перший план вийшла теза про превалювання художньої ідеї (внутрішньої ідеї, внутрішньої

форми, внутрішнього малюнка) над матеріальним утіленням, набувши особливої популярності за доби Бароко. Художні твори цієї епохи зазвичай супроводжуються вишуканими орнаментальними малюнками та графічними зображеннями зашифрованих символів та емблем. Така думка обґрунтована у трактатах представників італійського маньєризму (Джовані Батісто Арменіні, Джовані Паоло Ломаццо, Федеріко Цуккаро й ін.) з фокусом на твердженні Федеріко Цуккаро: “Disegno – segno di Dio in noi” («Малюнок є знаком Бога в нас»). «Ідеєю безплотних речей» вважав живопис теоретик французького Класицизму Нікола Пуссен. Схожої думки про сутність малярства дотримувався і український філософ XVIII ст. Григорій Сковорода. «Скажи жь, – питає один з героїв діалогу «Наркісс», – что такое живописью считаешь? Краски ли или закрытый в краску рисунок?» [10, с. 164]. Мислитель зробив опозицію «малюнок/фарби», виходячи з переконання, що справжнім малюнком треба вважати задум митця, втілений у «силі», «невещественной мысли и тайных начертаниях», як відображення духовного образу світу. Натомість фарби є «прахом», «плотью», «грязью», «пустошью», адже вони уособлюють матеріальне, тілесне начало світу. Герой сквородинського діалогу підкреслює, що розглядання окремих складових частин мистецького витвору не формує повною мірою уявлення реципієнта, тоді як проникнення у задум митця дозволяє оцінити його цілком.

Сутність естетичних роздумів романтиків становили теми мистецтва і художника, які заклали основи традицій сучасного екфразису (образ, мотив, композиція) та визначили шляхи його подальшого розвитку за доби Реалізму й Модернізму. Оноре де Бальзак, Іван Бунін, Микола Гоголь, Ернст Теодор Амадей Гофман, Гавріїл Державін, Федір Достоєвський, Джон Кітс, Михайло Лермонтов, Олександр Пушкін, Лев Толстой, Тарас Шевченко органічно вводили у свою творчість художній аналіз різноманітних мистецьких об'єктів і трактували їх цінність згідно з традиціями свого часу та власного естетичного смаку.

Активний художній пошук на межі літератури, музики, зображального мистецтва і театру відбувся на межі XX–XXI ст.ст. Олександр Блок, Андрій Бєлий, Володимир Винниченко, Михайло Кузьмін, Дмитро Мережковський, Моріс Метерлінк, Володимир Набоков, Марсель Пруст, Михайль Семенко, Оскар Уайльд, Леся Українка, Микола Хвильовий та ін. використовували у своїй творчості методи та прийоми сучасного їх епосі зображального мистецтва. Живописний код став

своєрідним лакмусовим папірцем естетичного смаку письменників-модерністів, який підхопили й письменники новітнього, постмодерністського напрямку (Юрій Андрухович, Борис Віан, Умберто Еко, Мілан Кундера, Віктор Пелєвін й ін.).

Водночас спостерігаємо зворотний зв'язок літератури і мистецтва. Видатний митець Леонардо да Вінчі стверджував: «Живопис – це поезія, яку бачать, а поезія – живопис, який чують» [5, с. 152].

Яскравим прикладом цієї тези є творчість Ангеліки Марії Кауфман (1741–1807), зокрема, її картина «Поезія обіймає живопис» (1782 р.), написана в дусі Класицизму з елементами стилю рококо. Багато сюжетів для своїх творів художниця запозичила з літератури та античної міфології. Назвемо найвідоміші твори: «Езоп і Родопа» (1780 р.), що є ілюстрацією до англійської комедії «Історія та любов Родопа»; «Міранда і Фердінанд» (1782 р.) як художня ілюстрація до драми В. Шекспіра «Буря».

Наприкінці XIX ст. питання взаємодії літератури та живопису порушив Іван Франко у літературознавчому трактаті «Із секретів поетичної творчості» (1898 р.). Розділ «Поезія і малярство» присвячений аналізу спільних та відмінних рис цих двох мистецтв. Теоретик стверджує, що художник і поет користуються різними способами створення своїх праць. Маляр показує нам тільки нерухомі образи, у той час як поет відтворює на папері такі образи, які в уяві читача з'являються у русі, зміненими. На думку дослідника, головною відмінною рисою поезії та малярства є те, що «маляр апелює безпосередньо до смислу, а поет – до уяви» [12].

Зв'язок цих двох мистецтв був висвітлений теоретиком Михайлом Алексеєвим у праці «Текерей-малювальник» (1936 р.) [2]. Учений зауважує, що межі живопису та поезії повинні бути розділені. Малярство говорить мовою зорової наочності, а слово звертається до образу. Автор наголошує на тому, що прийоми літературної художньої мови можуть бути потрактовані мовою живопису тільки частково, зокрема, за допомогою ліній і фарб. Теоретик звертається до «Розрізнених думок про живопис» Дені Дідро: «Ми зустрічаємо поетів серед живописців та живописців серед поетів. Споглядання картин великих митців так само корисне письменнику, як читання великих творів літератури художнику» [17, с. 167].

Музика і слово. Австрійський композитор Крістоф Глюк (1714–1787) стверджував, що «музика повинна відігравати таку ж роль щодо поетичного твору, яку відіграє яскравість барв щодо точного малюнку» [9, с. 248].

Усвідомлення зв'язку музики і літератури відбулося з появою перших естетичних узагальнень, зокрібно у грецькій міфології. Давні греки наділили музу Евтерпу владою відразу над ліричною поезією і музикою, оскільки ці два види мистецтва завжди були нероздільними. Образ давньогрецького міфологічного героя Орфея активно побутує не тільки в давній, але й у сучасній художній літературі (Райнер М. Рільке, Салман Русді, Джеф Вандермейер, Грейс Андреаччі й ін.) та літературній критиці (Іхаб Хассан, Герберт Маркузе, Паскаль Кін'яр) як символ потужного містичного впливу мистецтва слова і музики на людську свідомість.

Іван Франко у трактаті «Із секретів поетичної творчості» (Розділ «Поезія та музика») стверджував, що з давніх часів «поезія була піснею». Але водночас він розділяв ці два види мистецтва й стверджував, що музика впливає на настрої людини, яка сприймає її за допомогою слуху, а поезія спонукає читача до інтелектуальної праці та діє на всі органи чуття людини. Вчений порівнював музику зі «штучною тканиною», а поезію з «барвистою, але поодиноким ниткою». Зв'язок музики й слова можна простежити у використанні композиторами літературних сюжетів під час створення музичних творів. Петро Чайковський написав оперу «Євгеній Онегін» (1877–1878) за однойменним романом у віршах Олександра Пушкіна. Михайло Скорульський створив у 1936 році балет «Лісова пісня», першоджерелом якої стала драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки. Композитор додав до балету веснянки, які були складені самою письменницею.

Знаний сучасний дослідник у галузі зв'язку музики та літератури Стівен Пол Шер у праці «Розповіді про літературу та музику» (1984 р.) висвітлює можливість поєднання музичних і літературних надбань у вивченні музики та літератури загалом на основі сучасної теорії літератури й інтерпретації. У традиційній класифікації образотворчих мистецтв музика та література є подібними видами мистецтва, оскільки вони є слуховими, тимчасовими та динамічними. Стівен Пол Шер заявив про ще одну схожість цих двох мистецтв: «Музика та література є діяльністю, яка повинна бути виконана; вони створюють речі для подальшого виконання (сцена, яка повинна бути поставлена, або книга, яка повинна бути прочитана, процеси, які треба декодувати» [19, с. 11]. Вчений ввів у науковий обіг поняття «вербальна музика» (“verbal music”), маючи на увазі поетичний твір, у якому присутня імітація музики за допомогою слів. Цей термін є найбільш літера-

турним серед усіх музично-літературних явищ. Теоретик заявив, що існують три типи зв'язку музики та літератури:

- 1) література в музиці (програмна музика);
- 2) музика та література (вокальна музика);
- 3) музика в літературі (словесна музика, музичні структури та прийоми, які можуть бути використані в літературному творі, вербальна музика).

Вагомий внесок у розвиток теорії взаємодії мистецтв зробив Келвін С. Браун у праці «Музика та література. Порівняння мистецтв» (1948 р.). Автор розглядав спільні та відмінні риси музики й літератури з моменту їх появи. Він стверджував, що в основі літератури лежить компроміс, вона має свою структуру, яка виконує інтелектуальну функцію та несе читачеві якусь інформацію, водночас узгоджуючись з моделлю літературного твору. Для інструментальної музики, навпаки, основою є її структура, яка впливає тільки на настрої слухача. Література намагалася скласти «абсолютну поезію», яка була б концептуально аналогічною абсолютній музиці, коли за допомогою слів можна було б створити звуки. На думку вченого, музика і література продовжують розвиватися у двох напрямках: музика – у пошуках компромісу між формою та її презентацією, а література – у створенні досконалих форм.

Танець та література. Танець (від нім. “Tanz”) є одним із найдревніших видів мистецтва, зображення якого можна знайти ще до нашої ери в Індії та Древньому Єгипті. Основою танцю є різноманітні рухи людини, які згодом піддавалися художній обробці. Згідно з міфологією боги створювали світ у процесі танку, який має божественне походження. Античні поети зверталися до опису танців у своїх творах. Гомер відобразив в «Іліаді» у XVIII пісні хоровод робітників, які збирають виноград, а в «Одіссейі» у VIII пісні цар Алкіной запропонував Одіссееві послухати, як співає Демодок і подивитися, як танцюють феакійці. Греко-римські джерела в цілому містять багато описів танцювального мистецтва тих часів, засвідчуючи шанобливе до нього ставлення (Гомер, Есхіл, Софокл, Еврипід, Аристофан, Аристотель, Лукіан, Цицерон, Горацій та ін.), а уявлення про них надають численні зображення на барельєфах, у скульптурі та вазописі. Екстатичними танцями супроводжувалися численні античні містерії (на честь Діоніса, Деметри та ін.). Це був потужний засіб впливу на учасників релігійних таїнств. Характерною особливістю античних драм були пісні хору, які в танцювальному режимі висловлювали ставлення до мораль-

ної проблематики зображуваних драматичних подій. Видатний грецький письменник-сатирик Лукіан у діалозі «Про танець» (160–180 рр. н. е.) стверджував, що головним завданням танцю є відтворення вчинків людини. Автор наголошував на тому, що всі види мистецтва здатні впливати на один орган чуття, а танцюрист поєднує усі органи чуття. Письменник називає його пантомімом, оскільки він повинен наслідувати все: гнів, безумство, печаль, радість, а також вміти критично оцінити літературний твір.

За доби Раннього Середньовіччя танок зберігав свою сакральну функцію, але поступово набував ознак світського життя. Середньовічними джерелами про різновиди й функції танцю є трактат Джоана Грочейо «Про музику» (бл. 1300), в якому значну увагу приділено опису середньовічних танців, «Роман про Розу» (1235–1275), Біблія Мацієвського-Моргана (бл. 1250), «Декамерон» (1353) Джованні Боккаччо й ін. Свого розквіту танок набув в епоху Ренесансу. Перша аналітична книга про його види та функції була написана італійським поетом і придворним Антоніо Корназано під назвою “Libro dell’arte del danzare” (1455 р.), яка згодом була перекладена спеціалістами з історії танцю. Хореографічне мистецтво досягло вершини за доби XVII–XVIII ст.ст. як невід’ємна складова частина світського життя абсолютних монархій Європи. Опис балів у літературі XIX ст. потрапляв на сторінки художніх творів не просто як зображення майстерності та фізичної вправності персонажів, а як засіб спілкування, інтриг, можливість вирішення найделікатніших особистих питань, зокрема й проблем державного масштабу («Війна і мир», «Після балу» Льва Толстого; «Євгеній Онегін» Олександра Пушкіна; «Посмертні записки Піквікського клубу» Чарльза Дікенса, «Бал за містом» Оноре де Бальзака, «Сага про Форсайтів» Джона Голсуорсі тощо). Опис балів був провідною темою сучасних та історичних романів XX ст. («Будденброки» Томаса Манна, «Майстер і Маргарита» Михайла Булгакова, «Віднесені вітром» Маргарет Мітчелл тощо). Водночас проблема зв'язку танцю й літератури залишається недостатньо теоретично осмисленою в сучасному літературознавстві, хоча спроби дослідження синтезу цих двох видів мистецтва спостерігаються у низці культурологічних, мистецтвознавчих та філософських праць (Фрідріх Ніцше, Михайло Немцев, Філіп Ар’єс).

У цілому процес розвитку танцю як виду мистецтва проходить від народно-побутових (примітивні хороводи з підскакуванням), обрядових (весільних, трудових, воєнних, мисливських

тощо), ритуальних (частина культу та церемонії) танців до аристократичних, виконання яких супроводжується відпрацьованими й відточеними рухами тіла. Сьогодні основними видами танцю є класичний, бальний, народний, сучасний.

Висновки. Окреслення парадигми інтермедіальних образів у художньому творі дозволило систематизувати уявлення про міждисциплінарну архітектоніку системи образів, об'єднаних замислом, композицією, стилем. Поняття інтермедіальності пропонуємо розуміти як особливий спосіб

організації художнього тексту, в якому специфічний діалог культур здійснюється за допомогою взаємодії художніх референцій. Через відображення концептосфери різних видів мистецтв у творі засобами художнього слова досягається подолання наслідків диференціації в естетиці й суспільстві, відбувається пошук втраченої цілісності буття. Результати дослідження можуть бути використані як методологічне підґрунтя під час студіювання міждисциплінарних аспектів творчої спадщини письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев М.П. Из истории английской литературы: этюды. Очерки. Исследования. Москва : Гослитиздат, 1960. 498 с.
2. Алексеев М.П. Теккерей-рисовальщик. *Учёные записки педагогического института им. А.И. Герцена*. 1936. Т. 2. С. 356–380.
3. Антонова К.Н. Художественный мир Д.Г. Лоуренса 1910-х годов: интермедіальний аспект : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Санкт-Петербург, 2011. 24 с.
4. Борисова И.Е. Перевод и граница: перспективы интермедіальной поэтики. *Toronto Slavic Quarterly: Academic Electronic Journal in Slavic Studies*. 2004. № 7. URL: <http://www.utoronto.ca/tsq/07/borisova07.shtml> (дата звернення: 10.10.2021).
5. Гастев А.А. Леонардо да Винчи. Москва : Молодая гвардия, 1992. 400 с.
6. Драч І.Д. Інтермедіальні маркери в малій прозі Миколи Хвильового як ознака елітаризму. *Літературознавство*. 2009. Вип. 12. С. 65–69.
7. Каркавина О.В. Языковая реализация интермедіальных отношений в творчестве Тони Моррисона : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Барнаул, 2011. 19 с.
8. Кочерга С. Асоціативне поле італійського інтермедіального тексту в драматичній поемі Лесі Українки «У пущі». *Південний архів* : збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки». Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Вип. XLVII. С. 44–50.
9. Рыцарев С.А. Кристоф Виллибальд Глюк. Москва : Музыка, 1987. 181 с.
10. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 164 с.
11. Тишуніна Н.В. Методологія інтермедіального аналізу в світлі междисциплінарних досліджень. *Методологія гуманітарного знання в перспективі XXI століття. К 80-літтю професора Моісея Самойловича Кагана* : матеріали Міжнародної наукової конференції, г. Санкт-Петербург, 18 мая 2001 г. Санкт-Петербург, 2001. С. 149–154.
12. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості / підг. А.В. Кабайда, І.С. Михайлюк. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. 144 с.
13. Хамина А.А. Роман В.Ф. Одоевского «Русские ночи» в аспекте інтермедіального аналізу. *Научная редакция «Филология»*. Томск, 2010. С. 23–26.
14. Хансен-Лёве А. Русский символизм. Санкт-Петербург : Академический проект, 1999. 512 с.
15. Чуканцова В.О. Проблема інтремедіальності в повествовательной прозе Оскара Уайльда : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Санкт-Петербург, 2011. 17 с.
16. Calvin S. Brown. Music and Literature : A Comparison of the Arts. Athens : The University of Georgia Press, 1948. 313 p.
17. Diderot. *Pensees détachées sur la peinture*. "Oeuvres", ed. Assezat. Paris : Garnier Frères, Libraires-éditeurs, 1870. Т. XV. P. 167.
18. Elleström L. The Modalities of Media. A Model for Understanding Intermedial Relations. *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2010. 270 p.
19. Scher S.P. Einleitung. Literatur und Musik – Entwicklung und Stand der Forschung : ein Handbuch zur Theorie und Praxis eines komparatistischen Grenzgebietes. Berlin : E. Schmidt, 1984. 266 s.
20. Schröter J. Discourses and Models of Intermediality. *Comparative Literature and Culture*. 2011. Vol. 13, № 3. P. 1–8.
21. Wolf W. Intermediality Revisited : Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality. *Word and Music Studies : Essays in Honor of Steven Paul Scher and on Cultural Identity and the Musical Stage*. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2002. P. 13–34.

РОЗДІЛ 11 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.87

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.38>

ЛЮБОВ ЯК ВИМІР УСЕСВІТУ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ БАЛАДІ: ОСЯГНЕННЯ АМБІВАЛЕНТНОСТІ

THE LOVE AS A DIMENSION OF THE UNIVERSE IN THE UKRAINIAN FOLK BALLAD: ACHIEVING AMBIVALENCE

Павлова А.К.,

*orcid.org/0000-0001-6214-8738**кандидат філологічних наук, доцент,**докторант кафедри фольклористики**Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті простежено модус осмислення любові в українській народній баладі, проаналізовано зв'язок категорії «любов» із категоріями «моральний вибір» та «моральна відповідальність», діалектику суцього й належного в міжособистісних взаєминах.

У публікації акцентовано, що екзистенція любові в традиційних баладах про кохання та шлюбні взаємини часто оприявнюється через рецепцію героя фольклорного твору. Своєрідне подання сюжетної основи через спогад – це не лише специфіка текстотворення, а й психологічний прийом, оскільки саме в такій проєкції розкривається важлива сутність зображуваної виняткової події. Любов, віддзеркалюючись у спогадах, розриває одвічні антиномії, як-от «добро – зло», «минуле – майбутнє». У цьому аспекті виокремлюється також діалог із його емотивністю та з'ясуванням сутнісних характеристик дійових осіб. Сенсотворчий характер почуття підтверджується на рівні поетичної структури, оскільки персонаж постає не в усій палітрі життєвого циклу, а в помежових ситуаціях.

Народна балада репрезентує кохання як вимір Усесвіту в усій різноманітності та всеосяжності. У ліро-епічному творі світ розкривається не на емпіричному, а на метафоричному рівні, однак почуття, попри це, виявляється не менш справжнім, сильним, динамічним, як у реальному житті конкретних особистостей. У баладній пісні концепція любові подана в системі домінуючих морально-етичних категорій, і саме через осмислення цього феномену відбувається осягнення всього духовного універсуму людини. Особлива людська реальність репрезентується на рівні одвічної проблеми буття / небуття, оскільки смерть – це кінець земного існування, нищення найважливішого людського блага, своєрідний бунт проти ворожих сил, соціальних та історичних обставин, а також пересторога для тих, хто нівелює цінність та сенсотворчий характер кохання. Любов – це величезна рушійна сила, яка не залежить від волі людини, але в екзистенційній свідомості є тим важливим критерієм, через який пізнається сутність іншої етичної категорії – сенс життя.

Ключові слова: антропологічна модель, народна балада, ліро-епічна пісня, любов, сенс життя, вимір Усесвіту, морально-етична категорія.

The article traces the mode of understanding love in the Ukrainian folk ballad, analyzes the relationship between the category of “love” and the categories of “moral choice” and “moral responsibility”, the dialectic of being and proper in interpersonal relationships on the example of a ballad.

The publication emphasizes that the existence of love in traditional ballads about love and marriage is often manifested through the reception of the hero of the folklore work. A peculiar representation of the plot basis through memory is not only the specificity of text creation, but also a psychological technique, because it is in such a projection that the important essence of the depicted exceptional event is revealed.

Love, reflected in the memories, breaks the eternal antinomies: good – evil, past – future. In this aspect, the dialogue with its emotionality and clarification of the essential characteristics of the protagonists of the folklore work is also distinguished. The meaningful nature of love is confirmed at the level of poetic structure, because the folk hero appears not in the whole palette of the life cycle, but, as a rule, in borderline situations.

Folk ballad represents love as a dimension of the universe in all its diversity and comprehensiveness. In a lyrical-epic work, the world is revealed, in fact, not on an empirical but on a metaphorical level, however, despite this, the feeling is no less real, strong, dynamic, as in the real life of specific individuals. In the ballad song, the concept of love is presented in a system of dominant moral and ethical categories, and it is through the understanding of this phenomenon that the whole spiritual universe of man is comprehended. The special human reality is represented at the level of the eternal problem of being – non-being, because death is the end of earthly existence, the destruction of the most important human good, a kind of rebellion against hostile forces, social and historical circumstances, and a warning to those who undermine the value and meaning of love. Love is a huge driving force that does not depend on the will of man, but in the existential consciousness appears as an important criterion through which the essence of another ethical category is known – the meaning of life.

Key words: anthropological model, folk ballad, lyric-epic song, love, meaning of life, dimension of the Universe, moral and ethical category.

Постановка проблеми. В українському народному ліро-епосі концепція любові пов'язана з домінантними моральними імперативами особистості, переконаннями, виокремленням сенсу та мети життя, естетичною практикою. У фольклорній свідомості етносу концепт «любов» асоціюється з відродженням та «народженням згори» (за християнською моделлю), а у філософському осмисленні – з рухом від іманентного до трансцендентного.

У традиційній ліро-епічній пісенності кохання оприявнюється екзистенційно: через спокуси, пристрасті, радість спілкування, духовне єднання, драматизм буття. Навколо цього концепту виникає ціла семіотична система, адже уявлення про це почуття ґрунтуються на певних символах, які від першого осягнення себе у світі й упродовж життя входили у життєве коло людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народні балади були й залишаються предметом інтегрованих досліджень українських та зарубіжних учених. Видатний сучасний фольклорист В. Давидюк у «Вибраних лекціях із українського фольклору (в авторському дискурсі)» приділяє увагу детермінації та генезі терміна «балада», класифікації та характеристиці основних сюжетів цих ліро-епічних творів, у яких постає проблема амбівалентності любові.

Серед баладних мотивів – особливості вибору пари, чарування та отруєння, битва парубків за обраницю, самогубство через неприйняття життя з нелюбом тощо. На думку фольклориста, останні балади споріднені з купальськими піснями про обрядову «царівну», яка через осоружного залицяльника – обрядового «царойка» – встромляє ніж у серце або стає деревом [4, с. 303].

Дослідниця Ю. Емер у монографії «Сучасний пісенний фольклор» досліджує світомоделювальний потенціал зразків усної традиційної культури, зокрема особливості комунікативного процесу, взаємодію фольклорної картини світу та концептосфери на прикладі пісень, частівок, куплетів. Учена детально аналізує дискурсивнотворчі та жанротворчі концепти «любов» та «війна» у традиційній пісенності, а також концепт «любов» – аксіологічно наповнену категорію, яка відіграє важливу роль у процесі людинотворення. Авторкою акцентовано, що кохання – це почуття, яке не залежить від людської волі, зовнішніх ознак, значно впливає на психологію особистості, змінюючи її та штовхаючи на різні вчинки (від жертвності до вбивства) [14, с. 96–102].

Досліджуючи поетику образів та символів народних балад, А. Чуй акцентує на особливостях

портрету героя фольклорного твору, поданого за законами етностетики. На прикладі ліро-епічних пісень про кохання учений простежує специфіку творення образів та пов'язані з ними асоціації. Науковець наголошує, що в баладах важливий модус осмислення людини та природи як єдиного цілого – живого, одухотвореного світу [13, с. 69].

За традицією народнопоетичної символіки, фольклорні персонажі зображені як пара голубів («Ой там на горі стоять два дуби»), як пара лебедів («Ой на морі та на тихой і воді») тощо. Використання цих образів-символів сприяє реалізації виховної функції пісенного твору, виокремленню аксіологічних компонентів концепту «любов» (вірність, ніжність, жертвність, турбота тощо) [13, с. 67].

Постановка завдання. Балада була й залишається предметом наукових студій щодо генези, класифікації, жанрових домінант, тематики, мотивів, образної системи, особливостей поетики тощо, однак проблема амбівалентності любові в аспекті сенсотворення людського буття потребує синтетичного осмислення. Магістральними завданнями публікації є такі:

- з'ясувати сутність любові як виміру Всесвіту в народній баладі;
- виокремити зв'язок категорії «любов» із категоріями «моральний вибір» та «моральна відповідальність»;
- простежити діалектику суцього й належного в міжособистісних взаєминах на прикладі баладного твору.

Виклад основного матеріалу. Антропологічна модель українського ліро-епосу, представлена на рівні екзистенції героя фольклорного твору, виявляє суб'єктивність через амбівалентність любові, коли кожен обирає себе, свій життєвий сенс, свій шлях, а також обирає іншу людину, в якій утілена одвічна мрія. Феномен кохання розкриває також певну ірраціональність. Балада наближує реципієнта до осмислення важливих констатацій: особистість несе відповідальність за те, якою вона є, як вона вплине на життя інших. Зауважимо, що екзистенціалізм, підносячи людину як володаря буття, покладає на неї цілковиту відповідальність за це існування у світі [10, с. 323].

Концепція любові представлена у ліро-епічній пісні, зокрема баладній, через рецепцію героя фольклорного твору. Наприклад, сюжет моделюється у формі спогаду, завдяки якому розкривається важлива сутність зображуваної події. Це пов'язано з феноменом переживання, осмислення якого розриває весь часопросторовий континуум, адже почуття любові постійно

відновлюється в спогадах. Персонаж поданий не в усій сукупності життєвого реалістичного циклу, а лише в певні важливі моменти життя. Світ балади у репрезентації наратора – це світ незабутніх спогадів, що усвідомлюється не як емпіричний, а як метафоричний. Завдяки поетичній моделі любов постає не менш реальною і справжньою, як у повсякденному бутті реальних людей. За С. К'еркегором, жодна дійсність не може так задовольнити і сутнісно наповнити людину, як спогад, адже лише в ньому є така реальність, якої нема в самій дійсності. Саме у спогадах будь-які життєві взаємини стають позачасовими [5, с. 41].

Зображення закоханих завдяки традиційній символіці як голуба й голубки надає зображуваному через спогад подіям позачасовості. Прекрасне переходить у категорію піднесеного: Під дубиною, під зеленою / Сидів голубчик з голубиною / Сиділи вони, притулялися, / Сивими крильцями вгарталися. /– Ой ти, голубе, ти серце моє, / За життя твоє дала б я своє [3, с. 171].

Вірна любов у фольклорному творі вияскравлюється на тлі антиномії «життя – смерть»: убивство поштером коханого – зваблення нелюбом голубки – страждання через втрату любові. У екзистенційній свідомості відбувається перенесення описуваної події з онтологічного рівня на ідеалістичний, оскільки показ відданого, жертвовного почуття – це прагнення оповідача досягнути гармонію світу, заглибитися у внутрішній духовний вимір героя: «Який світ гарний, нис з ким жити» [3, с. 171]. Варіант цієї балади з початком «Ой там на горі / Ой там на крутій / Ой там сиділа пара голубів» наводить В. Давидок у «Вибраних лекціях з українського фольклору (в авторському дискурсі)» [4, с. 303–304].

У другому томі видання «Бойківські народні пісні» упорядника В. Сокола подано чотири варіанти цього твору. Лише в одному зразку наявний фінал, де «стрілець з темного луку» відпускає голубку, яка не може змиритися з втратою коханого: «Лети, голубко, в широке поле, коли ти в мене жиєш в неволи» [3, с. 169]. Концепція любові представлена в пісні «Під дубиною, під зеленою» в аксіологічному ключі: численні лексеми-демінутиви (*голубчик, крильцями, водиці, миленький, чорнобривенький, личка, вічка тощо* [3, с. 169]) в слотах поетичної моделі визначають моральні імперативи оповідача зокрема і соціуму загалом.

На думку сучасних дослідників О. Молодичук та В. Шиманської, серед особливих характеристик баладної пісні вирізняється так звана одноконфліктність, яка оприявнюється за законами драматизму завдяки мові і вчинку [7, с. 55].

Екзистенційна репрезентація любові в ліро-епічному творі подана на рівні антиномій «воля – неволя», «жити – не жити», «бути – не бути».

Любов у баладах репрезентується як специфічна морально-етична категорія, яка відіграє важливу роль у осмисленні духовного універсуму людини. Так, показано силу почуття, яке не залежить від людської волі, заповнює свідомість настільки, що світ обертається навколо нього. Кохання стає сенсотворчим критерієм для всього життя, постаючи то щастям, то стражданням. У пісні «Закохався козак зі своєю Марисею» любов осмислюється як вимір Усесвіту, основа всього сущого. Драматизм поглиблюється ще й тим, що асоціативно утверджені образи-обереги вирізняються в антиноміях і запереченнях: мати перешкоджає щастю свого сина: – Козаче, козаче, твоя мати знає. / Вна для твого серця кращою шукає [3, с. 158]. Зрештою, повстаючи через несправедливість – нерозуміння – неприйняття, закохани зважуються стати на «смертєвну дорогу». Унеможливлення надії бути разом зі своїм милим / милою асоціюється у героїв зі смертю [3, с. 159].

У пісні «Ішов відважний гайовий» подано трагічний випадок, коли парубок на полюванні замість «сернятка» влучає у свою наймилішу, найдорожчу, а тоді і сам вдається до самовбивства через втрату коханої: Він вимірвав, він вистрілив, / В саме серце собі вцілів. / Нема мої миленької / І я не буду жив [3, с. 174]. Сюжет загибелі парубка через кохану, яка померла у час розлуки, наявний у баладі «Зайшов місяць, зайшов блідий». Закоханий юнак убиває себе з «лівольвера», застерігаючи перед смертю: – Краще було, батьку старий... / Не питається... / Де ся кохає молода пара, / Не мішайтесь [3, с. 158].

Дослідниця Ю. Емер у монографії «Моделювання світу в сучасному пісенному фольклорі: когнітивно-дискурсивний аспект», аналізуючи фреймовий склад концепту «любов» у народній пісні, куплетах, частівках, акцентує на жанрово детермінованій концептуальній лакунарності: «Склад фреймів, що репрезентують концепт, за спільності деяких кадрів може різнитися. Кожен із фреймів, що структурують фольклорний концепт, залежно від жанру складається з різної кількості субфреймів, актуалізує різні слоти, представляючи їх із різним ступенем деталізації» [14, с. 102].

Моделювання фреймів із зовнішньою та внутрішньою модальними рамками можна простежити на прикладі традиційних ліро-епічних творів, де йдеться про зраду. У баладі «За горами сонце кипить» відбувається вербалізація слотів відповідно до моделі наративу: розлука – «сонце

заходить», «сонце кипить», «далека дорога», «далеко»; переживання розлуки з коханим – «не забувай», «остаюся сирота»; зрада – «лист за листами», «батько прочитав», «має другу», «давно вже забув». У фіналі пісні наявна деталізація слоту «самогубство» (молода жінка гине через нерозсудливість чоловіка, який її випробовував на вірність): Чотири коробочки сірки / В гарячій воді розвела. / Чотири записки на стіл положила, / І випила отрую аж до дна [2, с. 74].

Деталізація слотів представлена в багатьох народних піснях із мотивом зради. Зокрема, в зразку «Ой знайду я до кімнати» схвильована дівчина через нерозділене кохання тоне в глибокім Дунаю: «іншу кохаєш» – «не кохаю»; «з розуму зводиш» – «не зводжу»; «серця не маю» [2, с. 80]. У творі «Ой у лузі при дорозі» безнадійно закохана стріляє в себе з револьвера через нездійснені сподівання на щасливі взаємини: «мій миленький вінчається»; «розлучив мене товариш і товаришка моя» [2, с. 81]. Героїня фольклорного твору вважає кохання долею з неба, найвищою цінністю життя. Згідно з біблійною концепцією любові, вона здатна все здолати, усе перемогти, бо «хто побідить, дам йому сісти зо мною на престолі моїм, яко ж і я побідив, і сів з Отцем моїм на престолі Його» [8, с. 182]. Екзистенція любові в баладі слугує ствердженню магістральних християнських констант: «Радуйтеся з тими, хто радується, і плачте з тими, хто плаче» [8, с. 114]. Дилема «життя – смерть» наявна у кількох ракурсах: смерть – це руйнація найвищого людського блага, смерть – протест проти ворогів кохання, проти соціальних та історичних обставин, смерть – пересторога для тих, хто нівелює велич глибинних людських почуттів, смерть – шлях до досягнення сутності любові, нетлінної, вічної. Отже, в баладній пісні справжня любов є виміром Усесвіту, його величною божественною суттю.

Антропологічна модель українського ліро-епосу структурована за етичними та естетичними категоріями, які постійно оприявнюються у різних діалектичних аспектах. Любов належить також до магістральних цінностей українського етносу. Народна балада оприявнює беззаперечний зв'язок цієї категорії з моральним вибором та моральною відповідальністю.

У баладному творі любов із її людинотворчою функцією виокремлюється ще і як філософсько-антропологічна категорія. Наприклад, теолог і філософ К. Льюїс, вирізняючи кохання-потребу, кохання-дарунок, кохання-оцінку, наголошує, що «закоханість не шукає свого, не шукає земного

щастя, виводить за межі самості. Вона схожа на звістку з вічного світу. І все-таки вона не Любов. У всій своїй величі та самозреченні вона може призвести і до зла. Ми помиляємося, думаючи, що до гріха веде бездуховне почуття. До жорстокості, неправди, самогубства і вбивства веде не минуша хіть, а висока істинна закоханість, щира і жертвна понад будь-яку міру» [6, с. 295].

У багатьох піснях показано, що і величезна, сильна любов часто стає нищівною силою. В етичному вимірі позбавлення життя іншої людини – це не лише руйнація цінностей, гармонії, а нищення цілого світу, адже людина – це мікросмос (за Г. Сковородою). Саме в такі моменти виявляється прагматика фольклорного твору – спонукати до роздумів, сутнісної оцінки подій, явищ, особистостей, сприяти формуванню кола ціннісних імперативів [9, с. 158–159]. Аналіз баладних текстів підтверджує важливу констатацію: у людському житті кохання постає не лише на чуттєвому рівні, а й на гносеологічному, оскільки це почуття є домінантою творення людського в людині, пов'язане зі самовдосконаленням. Визначаючи найважливішу сутність людського існування, філософ В. Соловйов вважає, що сенс полягає в тому, щоб пізнати істину та досягти абсолютного буття. Для цього, очевидно, потрібно вийти за межі індивідуальності, і саме любов стає тим чинником, що розмикає кордони цього феноменального світу, створює особливу модель існування: жити не тільки у своєму «Я», а й у «Іншому», залучаючи до свого світу світ коханої людини. Любов утверджує беззаперечну важливість іншої людини, оскільки через егоїзм ніхто не може цього досягнути [15, с. 83].

У баладній пісні концепція любові оприявнюється і на рівні мети, і на рівні ідеї. І якщо говорити про творчу стратегію та консекутивність, типізація та метафоризація в ліро-епічному творі розкривають феноменальне буття українського етносу, модель належного замість суцього [10, с. 158]. Очевидно, що в любові відбувається єднання не лише закоханих, а й цілого світу. «Досконалий світ не повинен продовжуватися в чомусь іншому, не повинен нічого народжувати, він залишається для вічності, залишається самим у собі» [1, с. 25].

Представник класичного бароко Г. Сковорода вважає любов осередком усього духовного універсуму, адже закохана людина здатна запалити це почуття, засноване на доброті, ніжності, чесності й у серцях інших. Саме кохання підіймає особистість до усвідомлення божественної суті

Усесвіту, концентрує в собі тілесне та духовне буття людини, яка має первинне метафізичне тяжіння до цього величного почуття [12, с. 84–85].

У народних баладах із наявною типізацією образів любов усвідомлюється не лише як взаємини між чоловіком та жінкою, не лише як феномен переживання, страждання, а і як конструкт моделювання справжнього буття, на рівні калокагатії як синтезу добра і краси. Кожна подія окремих людей виходить за межі емпіричного буття і певним чином входить у простір інших членів соціуму, впливаючи на їхні життєві сенси: «Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега» [11, с. 106].

Висновки. Сутність фольклорного образу, його портретні та психологічні ознаки в баладах роз-

криваються не через «авторський опис», а через безпосереднє подання подій, поведінки та діалог. Ця особливість ліро-епічного твору також посилює напруженість сюжету, емотивність та вирізняє площину драматичного конфлікту.

У баладному творі екзистенція любові багатогранна: не висловлена на вербальному рівні, вона стає висловленою на рівні вчинків, які часто є несподіваними, дивними або викривальними щодо утаємниченої сутності людини. Любов у баладі постає метафізичною силою, яка сприяє возз'єднанню різних сфер світу в єдине ціле, єдиний континуум. Кохання у ліро-епосі виявляється своєрідним виміром Усесвіту, світової гармонії, де все існує не задля власного «Я», а задля єдності й повноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бердяев Н. Эрос и мораль. Эрос и личность : Философия пола и любви. Харьков : Фолио, 2008. 161 с.
2. Бойківські народні пісні / записи та впорядкування Василя Сокола. Львів, 2020. Т. 1. 474 с.
3. Бойківські народні пісні / записи та впорядкування Василя Сокола. Львів, 2021. Т. 2. 592 с.
4. Давидюк В.Ф. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) : навчальний посібник. Вид. третє, виправл., доп. і перероб. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2014. 448 с.
5. Кьеркегор С. Наслаждение и долг. Киев : AirLand, 1994. 504 с.
6. Льюис К.С. Просто христианство. Любовь : собр. соч. в 8 т. Т. 1 / пер. с англ.: Н. Трауберг и др. Москва : Фонд о. Александра Меня; Дом надежды, 2006. 304 с.
7. Молодичук О. Шиманська В. Вербалізація концептуальної парадигми життя/смерть в українських народних баладах. *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 2 (14). С. 54–60. URL: https://library.udpu.org.ua/library_files/filologichniy-chasopys/2019/2/9.pdf (дата звернення: 09.11.2021).
8. Новий Завіт / переклад П. Куліша. The New Testament in Ukrainian, translated by P. Kulish in 1871. 195 с. URL: https://ebible.org/pdf/ukr1871/ukr1871_all.pdf (дата звернення: 09.11.2021).
9. Павлова А.К. Наративні характеристики епічної пісні: творча стратегія та консекутивність. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. Випуск 43. С. 157–161.
10. Сартр Ж.–П. Сумерки богов. Москва : Политиздат, 1989. 396 с.
11. Сковорода Г.С. Байки харківські. Афоризми. Харків : Прапор, 1972. 132 с.
12. Сковорода Г.С. Твори. У 2 т. Харків : Майдан, 2010. 1400 с.
13. Чуй А. Народні балади про кохання: поетика образів та символів. *Рідний край*. 2016. № 1 (34). С. 66–70.
14. Эмер Ю.А. Современный песенный фольклор: когниции и дискурсы. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2011. 266 с.
15. Solovyov thought [sexual] love something more, namely a reintegration, the unity of masculine and feminine. For love is the desire for the “divination” of man, or even for making him immortal. Weimann A. Walicki's Analysis of Solovyov's Views. *Соловьевские исследования*. 2014. Вып. 4 (44). С. 76–89.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 19
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 23,71. Замов. № 0122/012. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.